

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA MAZOWIECKIEGO

Warszawa, dnia 15 listopada 2024 r.

Poz. 11114

UCHWAŁA NR 38/VI/2024 RADY MIEJSKIEJ W RADZYMINIE

z dnia 6 listopada 2024 r.

w sprawie przyjęcia „Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Radzymin na lata 2024-2027”

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2024 r. poz. 1465 z późn. zm.) oraz art. 87 ust. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2024 r. poz. 1292), Rada Miejska w Radzyminie uchwala co następuje:

§ 1. Przyjmuje się „Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Radzymin na lata 2024-2027”, zaopiniowany pozytywnie przez Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, stanowiący załącznik do uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Burmistrzowi Radzymina.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia i podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Mazowieckiego.

Przewodniczący Rady Miejskiej

mgr inż. Marek Brodziak

Załącznik do uchwały Nr 38/VI/2024
Rady Miejskiej w Radzyminie
z dnia 6 listopada 2024 r.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY RADZYMIN NA LATA 2024 – 2027

Radzymin

Listopad, 2024

Opracowanie:

ARCHFOTO TECHNOLOGY Bogusław Okupny

Spis treści

1. WSTĘP	3
2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.....	4
3. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE.....	5
4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO.....	27
4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	29
4.1.1. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023-2026.....	29
4.1.2. Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju „Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności”	43
4.1.3. Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 z perspektywą do 2030 r.	43
4.1.4. Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030.....	44
4.1.5. Ochrona dziedzictwa niematerialnego.....	45
4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa.....	46
4.2.1. Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego do 2030 roku. Innowacyjne Mazowsze.	47
4.2.2. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa mazowieckiego (PZPWM)	47
4.2.3. Program Opieki nad Zabytkami w województwie mazowieckim 2022-2025.....	48
4.3. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie powiatu ..	53
4.3.1. Powiatowy Program opieki na zabytkami Powiatu Wołomińskiego na lata 2022-2025.....	53
4.3.2. Strategia rozwoju powiatu wołomińskiego do 2025 roku	54
4.3.3. Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktów zbrojnych i sytuacji kryzysowych Powiatu wołomińskiego	55
5. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	57
5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy).....	57
5.1.1. Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Radzymin	57
5.1.2. Strategia Rozwoju Gminy Radzymin na lata 2015-2024 z projekcją do 2030 r.	76
5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy.....	77

5.2.1.	Charakterystyka geograficzno-przyrodnicza Gminy Radzymin.....	77
5.2.2.	Zarys historii obszaru gminy	78
5.2.3.	Dziedzictwo niematerialne	91
5.2.2.	Infrastruktura kultury.....	93
5.2.3.	Organizacje pozarządowe prowadzące działalność pożytku publicznego.....	96
5.3.	Zabytki objęte prawnymi formami ochrony	98
5.3.1.	Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków	99
5.3.2.	Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków	101
5.3.3.	Zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków.	102
5.3.4.	Ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.....	103
5.4.	Zabytki w gminnej ewidencji zabytków.....	103
5.4.1.	Zabytki nieruchome ujęte w gminnej ewidencji zabytków Gminy Radzymin.....	105
5.4.2.	Ewidencja miejsc pamięci na terenie Gminy Radzymin	109
5.4.2	Stanowiska archeologiczne ujęte w Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Radzymin	116
5.5.	Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy.....	134
6.	OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ.....	145
7.	ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE.....	150
7.1.	Priorytety, kierunki działań i zadania programu opieki.....	150
7.2.	Kierunki działań programu opieki oraz działania programu	150
8.	INSTRUMENTARIUM REALIZACJI PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	156
9.	ZASADY OCENY REALIZACJI PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	157
10.	ŹRÓDŁA FINANSOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.....	158
11.	Realizacja i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków	162
12.	Wykaz tabel, map, zdjęć.....	165
13.	Bibliografia.....	166

1. WSTĘP

Przedmiotem opracowania „Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Radzymin na lata 2024-2027” jest dziedzictwo kulturowe w granicach administracyjnych gminy, zaś jego celem jest określenie zasadniczych kierunków działań inicjowanych przez władze gminy na rzecz ochrony i opieki nad zabytkami, będącymi w granicach gminy. Dziedzictwo kulturowe (definicja za Janem Pruszyńskim: J. Pruszyński, Dziedzictwo kultury Polski. Jego straty i ochrona prawna, t. 1, Kraków 2001, s. 50): jest to: *„zasób rzeczy nieruchomych i ruchomych wraz ze związanymi z nimi wartościami duchowymi, zjawiskami historycznymi i obyczajowymi, uznawany za godny ochrony prawnej dla dobra społeczeństwa i jego rozwoju oraz przekazania następnym pokoleniom z uwagi na zrozumiałe i akceptowane wartości historyczne, patriotyczne, religijne, naukowe i artystyczne, mające znaczenie dla tożsamości i ciągłości rozwoju politycznego, społecznego i kulturalnego, dowodzenia prawd i upamiętniania wydarzeń historycznych, kultywowania poczucia piękna i wspólnoty cywilizacyjnej”*.

Celem Programu jest stworzenie kompleksowej, wieloletniej strategii opieki nad zabytkami na terenie Gminy Radzymin. Program opieki nad zabytkami Gminy Radzymin jest narzędziem zarządzania lokalnym dziedzictwem i powinien pomóc w aktywnym zarządzaniu zasobem, jakim jest dziedzictwo kulturowe gminy. Wskazane w programie działania mają za cel poprawę stanu zabytków, ich adaptację i rewaloryzację. Niezwykle istotne jest, aby w działania na rzecz realizacji zadań nakreślonych w programie włączyli się mieszkańcy, poprzez różne formy swojej aktywności zawodowej oraz pozazawodowej. Poprzez działania edukacyjne program powinien też budzić w lokalnej społeczności świadomość wspólnoty kulturowej i znaczenia lokalnych wartości i przede wszystkim poczucie dumy i identyfikację z tak zwaną małą ojczyzną. Program jest dokumentem uzupełniającym w stosunku do innych aktów planowania gminnego.

Niniejszy program stanowi kontynuację Gminnego programu opieki nad zabytkami Gminy Radzymin na lata 2016-2019 i został opracowany zgodnie z wytycznymi Narodowego Instytutu Dziedzictwa realizując wymóg art. 87 **Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami** (t.j. Dz. U. 2024 poz. 1292), dokumentami programowymi o zasięgu ogólnokrajowym oraz wojewódzkim, powiatowym, gminnym.

Wiele elementów budujących Program zaczerpnięto z odpowiednich polityk, programów i planów sektorowych o randze krajowej, wojewódzkiej i powiatowej. Zaproponowane w programie opieki nad zabytkami działania mają pomóc w poprawie substancji zabytkowej, jej rewaloryzacji oraz w upowszechnianiu i promowaniu dziedzictwa kulturowego zaś proponowane rozwiązania odpowiadają ustawowym regulacjom z zakresu ochrony zabytków.

Gminny Program opieki nad zabytkami opracowywany jest w cyklach 4 letnich, a z jego realizacji Burmistrz co 2 lata sporządza sprawozdanie, które przedstawia Radzie Miejskiej.

2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Obowiązek sporządzenia gminnego programu opieki nad zabytkami wynika z art. 87 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. 2024 poz. 1292), w którym: *Zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami.*

Główne cele wykonania programu opieki nad zabytkami określone zostały w art. 87 ust. 2 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami i są nimi:

- 1) *(uchylony),*
- 2) *uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,*
- 3) *zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,*
- 4) *wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,*
- 5) *podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,*
- 6) *określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków,*
- 7) *podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.*

Sposób procedowania z programami opieki nad zabytkami oraz obowiązek sporządzania sprawozdań wynikają z art. 87 ust. 3-5 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami:

- 1) *Wojewódzki, powiatowy i gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje odpowiednio sejmik województwa, rada powiatu i rada gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.*
- 2) *Programy, o których mowa w ust. 3, są ogłaszane w wojewódzkim dzienniku urzędowym.*
- 3) *Z realizacji programów zarząd województwa, powiatu i wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza, co 2 lata, sprawozdanie, które przedstawia się odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy.*

3. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.

(Dz. U. 1997 Nr 78 poz. 483 ze. zm.)

W preambule Konstytucji RP znajduje się zobowiązanie, aby przekazać przyszłym pokoleniom wszystko co cenne z ponad tysiącletniego dorobku. W świetle art. 5 i 6 ust. 1 Konstytucji RP do podstawowych obowiązków państwa działającego za pośrednictwem swych organów należy ochrona dziedzictwa kultury, a w szczególności jego podstawowych materialnych składników, jakimi są zabytki.

Art. 5.

Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju.

Trybunał Konstytucyjny w wyroku z dnia 8 października 2007 (K 20/07, OTK-A 2007, nr 9, poz. 102) dokonał wykładni artykułu 5 w części dotyczącej dziedzictwa narodowego, przyjmując w konkluzji, że państwo, realizując zadanie strzeżenia dziedzictwa narodowego musi uwzględniać ograniczenia wynikające z gwarantowanych konstytucyjnie praw obywateli.

Ochrona powinna być rozumiana jako ochrona dla przyszłych pokoleń, ale zabytki powinny być współcześnie wykorzystywane w taki sposób (np. badania naukowe), aby nie stanowiło to dla nich zagrożenia i aby nie prowadziło do ich degradacji, uszkodzenia i zniszczenia. W Konstytucji RP wyrażony został obowiązek stwarzania przez państwo jak najlepszych warunków równego dostępu do dóbr kultury, z poszanowaniem prawa własności.

Art. 6.

- 1. Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju.*

Przyjmuje się, że dobrami kultury są elementy stanowiące materialny przejaw kulturowej działalności człowieka, a także niematerialny dorobek ludzkości.

Przepisy artykułu 73 Konstytucji kształtują obowiązki państwa w zakresie kultury i stanowią katalog konstytucyjnych praw i wolności kulturalnych.

Art. 73.

Każdemu zapewnia się wolność twórczości artystycznej, badań naukowych oraz ogłaszania ich wyników, wolność nauczania, a także wolność korzystania z dóbr kultury.

Przepisy artykułu 86 Konstytucji nakładają na każdego obywatela obowiązek dbałości o stan środowiska, którego jednym z elementów jest środowisko kulturowe z jego składową, jaką jest dziedzictwo kulturowe.

Art. 86.

Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa.

I. Ustawa z dnia 4 września 1997 r. o działach administracji rządowej (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 1370)

W ramach podziału kompetencji między ministrami, dokonanego w ustawie z dnia 4 września 1997 r. o działach administracji rządowej (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 1370), wiodącym organem odpowiedzialnym za zadanie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami jest minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje w tym zakresie wykonuje Generalny Konserwator Zabytków.

II. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. 2024 poz. 1292).

Podstawowym aktem prawodawczym w dziedzinie ochrony i opieki nad dziedzictwem narodowym jest ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. 2024 poz. 1292) - dalej w tekście u.o.z.o.z, która w art. 1 określa przedmiot, zakres i formy ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zasady tworzenia krajowego programu ochrony i opieki nad zabytkami oraz finansowania prac konserwatorskich, restauracyjnych i robót budowlanych przy zabytkach, a także organizację organów ochrony zabytków.

W art. 3 u.o.z.o.z. zawarty został zbiór definicji prawnych, wiążących na gruncie wykładni i stosowania prawa. Zawarty w tym artykule słownik definiuje podstawowe pojęcia stosowane dalej w ustawie, które poniżej przytaczamy:

- 1) **zabytek** — *nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową,*
- 2) **zabytek nieruchomy** — *nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, o których mowa w pkt 1,*
- 3) **zabytek ruchomy** — *rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w pkt 1,*
- 4) **zabytek archeologiczny** — *zabytek nieruchomy, będący powierzchniową, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem,*
- 5) **instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami** — *instytucją kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami,*
- 6) **prace konserwatorskie** — *działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań,*
- 7) **prace restauratorskie** — *działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części, oraz dokumentowanie tych działań,*
- 8) **roboty budowlane** — *roboty budowlane w rozumieniu przepisów Prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku,*
- 9) **badania konserwatorskie** — *działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich,*
- 10) **badania architektoniczne** — *działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń,*

- 11) *badania archeologiczne* — działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego,
- 12) *historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny* — przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg,
- 13) *historyczny zespół budowlany* — powiązana przestrzennie grupa budynków wyodrębniona ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi,
- 14) *krajobraz kulturowy* — postrzegana przez ludzi przestrzeń zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka,
- 15) *otoczenie* — teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

Wymieniona w art. 3 pkt 5 u.o.z.o.z. **instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami** – w rozumieniu przepisów ustawy z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz. U. z 2024 r. poz. 87), to podmioty, których celem statutowym i istotą działania jest sprawowanie aktywnej opieki nad zabytkami. Wymienione w art. 3 pkt 6 **prace konserwatorskie** prowadzone przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków wymagają, zgodnie z art. 36 ust. 1 pkt 1 u.o.z.o.z. pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków, wydawanego w postaci decyzji administracyjnej. Zgodnie z postanowieniami art. 49 ust. 2 u.o.z.o.z. wykonanie decyzji nakazującej przeprowadzenie prac konserwatorskich przy zabytku nieruchomym nie zwalnia z obowiązku uzyskania pozwolenia na budowę albo zgłoszenia w przypadkach określonych przepisami ustawy z 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (Dz. U. z 2024 r. poz. 725 ze zm.)

Wymienione w art. 3 pkt 7 u.o.z.o.z. **prace restauratorskie** prowadzone przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków wymagają, zgodnie z art. 36 ust. 1 pkt 1 u.o.z.o.z. pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków, wydawanego w postaci decyzji administracyjnej.

Wymienione w art. 3 pkt 8 u.o.z.o.z. **roboty budowlane** prowadzone przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków wymagają, zgodnie z art. 36 ust. 1 pkt 1 u.o.z.o.z. pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków, wydawanego w postaci decyzji administracyjnej. Zgodnie z art. 36 ust. 1 pkt 2 wykonywanie robót budowlanych w otoczeniu zabytku wpisanego do rejestru zabytków wymaga pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków, wydawanego w postaci decyzji administracyjnej. Ustawodawca w art. 36 ust. 8 u.o.z.o.z. zwraca uwagę, że uzyskanie pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków na podjęcie robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru nie zwalnia z obowiązku uzyskania pozwolenia na budowę albo zgłoszenia, w przypadkach określonych przepisami prawa budowlanego. Podobnie, zgodnie z treścią art. 49 ust. 2 u.o.z.o.z. wykonanie decyzji nakazującej przeprowadzenia robót budowlanych przy zabytku nieruchomym nie zwalnia z obowiązku uzyskania pozwolenia na budowę albo zgłoszenia, w przypadkach określonych przepisami prawa budowlanego. Wymienione w art. 3 pkt 9 u.o.z.o.z. **badania konserwatorskie** prowadzone przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków wymagają, zgodnie z art. 36 ust. 1 pkt 3 u.o.z.o.z. pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków, wydawanego w postaci decyzji administracyjnej.

Wymienione w art. 3 pkt 10 u.o.z.o.z. **badania architektoniczne** prowadzone przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków wymagają, zgodnie z art. 36 ust. 1 pkt 4 u.o.z.o.z. pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków, wydawanego w postaci decyzji administracyjnej.

Wymienione w art. 3 pkt 11 u.o.z.o.z. **badania archeologiczne** prowadzone przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków wymagają, zgodnie z art. 36 ust. 1 pkt 5 u.o.z.o.z. pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków, wydawanego w postaci decyzji administracyjnej.

W art. 4 i art. 5 u.o.z.o.z. ustawodawca wprowadził rozróżnienie na ochronę i opiekę nad zabytkami, precyzując na czym polega ochrona zabytków w działaniach podejmowanych przez organy administracji publicznej (art. 4) oraz na czym polega opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza.

Art. 4. *Ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:*

- 1) *zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie,*
- 2) *zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków,*
- 3) *udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków,*
- 4) *przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę,*
- 5) *kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków,*
- 6) *uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.*

Tak więc ochrona zabytków to działania podejmowane przez organy administracji publicznej, włączając w to działania władcze, polegające na stosowaniu prawa, których efektem jest wydawanie decyzji administracyjnych. Opieka nad zabytkami to działania faktyczne właścicieli lub posiadaczy oraz także jest to pożądaný stan zabytku, który powinien być zagwarantowany przez właściciela lub posiadacza zabytku poprzez zapewnienie określonych w ustawie warunków.

W art. 6 u.o.z.o.z. ustawodawca podał zagregowaną definicję zabytku, która stanowi uszczegółowienie definicji w art. 3 oraz określił, że ochronie i opiece podlegają zabytki bez względu na ich stan zachowania.

Art. 6.

1. *Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:*

1) *zabytki nieruchome będące, w szczególności:*

- a) *krajobrazami kulturowymi,*
- b) *układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,*
- c) *dzielami architektury i budownictwa,*
- d) *dzielami budownictwa obronnego,*
- e) *obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,*
- f) *cmentarzami,*
- g) *parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,*
- h) *miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.*

2) *zabytki ruchome będące, w szczególności:*

- a) *dzielami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,*
- b) *kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,*
- c) *numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,*
- d) *wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,*
- e) *materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2022 r. poz. 2393),*
- f) *instrumentami muzycznymi,*

- g) *wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,*
- h) *przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.*

3) *zabytki archeologiczne będące, w szczególności:*

- a) *pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,*
- b) *cmentarzyskami,*
- c) *kurhanami,*
- d) *reliktami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.*

2. *Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.*

W art. 7 u.o.z.o.z. ustawa wymienia formy i sposoby ochrony zabytków. Rejestr zabytków jest historycznie najstarszą formą ochrony zabytków utworzoną w 1928 roku. Obecnie rejestr zabytków prowadzony jest na podstawie Obwieszczenia Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu z dnia 20 listopada 2020 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. 2021 poz. 56). Zgodnie z przepisami art. 10 i 11 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, jedynym organem mającym kompetencje dokonywania wpisów do rejestru jest właściwy terytorialnie wojewódzki konserwator zabytków. Podstawą wpisu do rejestru zabytków jest decyzja administracyjna wydana przez wojewódzkiego konserwatora zabytków. Z wnioskiem o wpis może wystąpić właściciel zabytku oraz użytkownik wieczysty gruntu, na którym znajduje się zabytek. Także wojewódzki konserwator zabytków ma prawo wszczęcia postępowania o wpis zabytku nieruchomego do rejestru zabytków. Przepisy ustawy nakazują informowanie obywateli o wszczęciu postępowania w sprawie wpisania zabytku do rejestru, m. in. na stronie podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej starostwa powiatowego, na obszarze którego zabytek się znajduje. Starosta w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków może umieszczać na zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru znak informujący o ochronie obiektu. Wzór i wymiary znaku określa rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków. Należy podkreślić, że choć umieszczenie znaku jest fakultatywne to stanowi on ważną formę budowania świadomości społecznej i zasadne jest oznakowanie wszystkich obiektów będących w rejestrze zabytków. Bardzo istotny jest zakaz prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich, robót budowlanych a także podejmowanie innych działań, które mogłyby doprowadzić do zniszczenia zabytku, wobec którego wszczęte jest postępowanie o wpisaniu do rejestru zabytków. Zakaz ten dotyczy również robót budowlanych, co do których zostało już wydane pozwolenie na budowę oraz innych działań określonych w decyzjach pozwalających na ich prowadzenie. Działania te mają na celu udzielenie tymczasowej ochrony zabytkom nieruchomym przed uprawomocnieniem się decyzji o wpisaniu do rejestru.

Zabytek wpisany do rejestru w razie spełnienia określonych przesłanek może zostać z tego rejestru skreślony, co jest równoznaczne z pozbawieniem go ochrony konserwatorskiej. Podstawy skreślenia zabytku z rejestru określone są w art. 13 u.o.z.o.z. i należą do nich: zniszczenie zabytku w stopniu powodującym utratę jego wartości historycznej, artystycznej lub naukowej, zakwestionowanie wartości będącej podstawą wpisu do rejestru zabytków w nowych ustaleniach naukowych oraz wpisanie zabytku na Listę Skarbów Dziedzictwa, wpisanie zabytku do inwentarza muzeum bądź jego wejście w skład narodowego zasobu bibliotecznego.

Wszelkie prace i badania prowadzone przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków wymagają pozwoleń, mających charakter decyzji administracyjnej, wydawane są na podstawie art. 36 ustawy

o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, przez właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Ustawa z 10 lipca 2015 r. o zmianie u.o.z.o.z. (Dz. U. 2016 r. poz. 1330) wprowadziła nową formę ochrony zabytków jaką jest wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa, na której znajdują się zabytki ruchome o szczególnej wartości dla dziedzictwa kulturowego.

Najbardziej prestiżową formą ochrony zabytków jest uznanie za pomnik historii, zgodnie bowiem z art. 15 ust. 1 u.o.z.o.z. Prezydent RP, na wniosek ministra do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, który po zasięgnięciu obligatoryjnie opinii Rady Ochrony Zabytków, w drodze rozporządzenia uznaje za pomnik historii zabytek nieruchomy wpisany do rejestru zabytków lub park kulturowy o szczególnej wartości dla kultury, określając jego granice. Zabytki uznane za pomniki historii mogą być zgłaszane do wpisania na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego (art. 15 ust. 4 u.o.z.o.z.).

Park kulturowy jest jedyną formą wskazującą na ochronę krajobrazu kulturowego – jego utworzenie należy do kompetencji rady gminy, po zasięgnięciu opinii właściwego konserwatora zabytków. W intencji ustawodawcy celem parku kulturowego powinno być zachowanie i kultywowanie regionalnych tradycji kulturowych, w tym regionalnego budownictwa. Dla społeczności lokalnych może to mieć olbrzymie znaczenie, chociażby dla rozwoju tzw. turystyki kulturowej. Park kulturowy przekraczający granice gminy może być utworzony na podstawie zgodnych uchwał rad gmin (związku gmin), na których terenie ma być utworzony.

Należy podkreślić, że rada gminy powinna w uchwale o ustanowieniu parku kulturowego dokładnie określić jego granice. Jak wskazuje wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z 7 lipca 2007 (II OSK 1487/07) ograniczenie się do pokaźnej grubości kreski wyznaczającej granice przy relatywnie małej skali planu jest prawnie wadliwe. Z kolei wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Krakowie z 18 grudnia 2007 r (III SA/Kr 569/07) wskazuje na konieczność należytego uzasadnienia, to jest wskazywać na elementy kulturowe w obejmowanym ochroną krajobrazie. Skutkiem ustanowienia parku kulturowego jest obowiązek sporządzenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego oraz planu ochrony parku kulturowego dla danego obszaru. Plan ochrony sporządza burmistrz w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków a następnie jest on zatwierdzany przez radę gminy.

Zgodnie z art. 7 u.o.z.o.z. jedną z form ochrony jest ustalenie ochronne w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, co w art. 18 u.o.z.o.z. zostało przełożone na ogólne zobowiązanie do ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, do uwzględnienia m. in. przy sporządzaniu i aktualizacji miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Z kolei w art. 19 u.o.z.o.z. doprecyzowuje, że w planie ogólnym gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego powinno się uwzględniać w szczególności ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków i ich otoczenia oraz potrzeby innych zabytków nieruchomych znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków i parków kulturowych. O ustaleniu ochrony w miejscowym planie zagospodarowania jako odrębnej formy ochrony zabytków możemy mówić wyłącznie w odniesieniu do stref ochrony konserwatorskiej, które wymienia art. 19 ust. 3 u.o.z.o.z. W strefie ochrony konserwatorskiej obowiązują określone ograniczenia, nakazy i zakazy wniesione ustaleniami planu i strefa nie musi pokrywać się z obszarami wpisanymi do rejestru zabytków.

W piśmiennictwie prawniczym, w związku z zapisami ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami funkcjonuje termin „nienazwanych form ochrony zabytków”, który pojawił się np. w odniesieniu do gminnej ewidencji zabytków, w związku z przypisanymi tej ewidencji skutkami prawnymi. Pomimo nieujęcia gminnej ewidencji zabytków w art. 7 u.o.z.o.z. to może być ona kwalifikowana jako forma ochrony zabytków. Drugim przykładem „nienazwanej formy ochrony zabytków” mogą być umowy, o których mowa w art. 26 u.o.z.o.z., albowiem w treści umów sprzedaży,

zamiany, darowizny lub dzierżawy zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków, stanowiącego własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, należy nałożyć, jeżeli stan zachowania zabytku tego wymaga, na nabywcę lub dzierżawcę obowiązek przeprowadzenia w określonym terminie niezbędnych prac konserwatorskich przy tym zabytku. W takim przypadku źródłem obowiązków nie są prawa powszechnie ale umowa cywilno-prawna zawierana pomiędzy Skarbem Państwa bądź jednostką samorządu terytorialnego a nabywcą.

Art. 7. *Formami ochrony zabytków są:*

- 1) *wpis do rejestru zabytków,*
- 1a) *wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa,*
- 2) *uznanie za pomnik historii,*
- 3) *utworzenie parku kulturowego,*
- 4) *ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.*

Z wpisaniem zabytku na Listę Skarbów Dziedzictwa wiążą się dla właściciela określone obowiązki, będzie on zobowiązany powiadomić ministra w przypadku: uszkodzenia, zniszczenia, zaginięcia lub kradzieży, zagrożenia dla zabytku, zmiany miejsca przechowywania zabytku (art. 28 ust. 2 u.o.z.o.z.). Szczegółowe wymagania co do standardów ochrony zabytku zostały określone w rozporządzeniu.

Dysponent zabytku wpisanego na Listę Skarbów Dziedzictwa będzie mógł ubiegać się o przyznanie dotacji celowej na dofinansowanie prac konserwatorskich czy restauratorskich, dotację celową na zabezpieczenie pomieszczenia, gdzie przechowywany jest zabytek, a także do wnioskowania do ministra o przechowanie zabytku w pomieszczeniu należącym do państwowej instytucji kultury.

Jednostkom samorządu terytorialnego powierzono troskę o zachowanie krajobrazów kulturowych. W art. 16 gminy uzyskały kompetencje wprowadzenia właściwej formy ochrony, czyli tworzenia parków kulturowych. Park kulturowy służy ochronie przestrzeni o wartości kulturowej jako całości, co nie wymusza aby znajdowały się na nim obiekty zabytkowe. Przeniesienie punktu ciężkości ochrony krajobrazu kulturowego poprzez powoływanie parków kulturowych na poziom gmin było przedsięwzięciem ryzykownym. Głównym czynnikiem hamującym powoływanie przez gminy parków była i jest obawa samorządów przed wprowadzaniem jakichkolwiek form ochrony ograniczających swobodę inwestowania. Wydaje się, że organy administracji państwowej powinny podjąć szeroko zorganizowaną i przemyślaną edukację oraz akcję propagandową skierowaną do władz samorządowych, ale także przejęcie ciężaru finansowania sfery organizacyjnej (np. sporządzenie planu ochrony) parków kulturowych. Przy sporządzaniu planu ochrony dopomóc mogą zarządy parków krajobrazowych, których celem jest także ochrona krajobrazu kulturowego.

Art. 16.

1. *Rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej.*

Zgodnie z art. 17 u.o.z.o.z. na chronionym terenie parku kulturowego lub na jego części mogą być ustanowione zakazy i ograniczenia.

Art. 17.

1. Na terenie parku kulturowego lub jego części mogą być ustanowione zakazy i ograniczenia dotyczące:

- 1) prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej,
- 2) zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych,
- 3) umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1,
- 3a) zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury,
- 4) składowania lub magazynowania odpadów.

W art. 18 i 19 u.o.z.o.z. ustawodawca wskazuje na obowiązek uwzględniania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz zapisów zawartych w gminnych programach opieki nad zabytkami przy sporządzaniu i aktualizacji strategii rozwoju gminy, planie ogólnym oraz miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.

Art. 18.

1. Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, strategii rozwoju ponadlokalnego, planów ogólnych gmin, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.
2. W strategiach, analizach, planach i studiach, o których mowa w ust. 1, w szczególności:
  - 1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
  - 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu,
  - 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami.

Art. 19.

1. Określając ustalenia planu ogólnego gminy, miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego oraz miejscowego planu odbudowy, uwzględnia się w szczególności ochronę zabytków nieruchomych:
  - 1) objętych formami ochrony, o których mowa w art. 7, wraz z ich otoczeniem,
  - 2) ujętych w wojewódzkiej lub gminnej ewidencji zabytków.
- 1a. W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę:
  - 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia,
  - 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.
- 1b. W uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnia się w szczególności:

- 1) ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia,
  - 2) ochronę zabytków nieruchomych, innych niż wymienione w pkt 1, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków,
  - 3) wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych.
2. W przypadku, gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się przy określaniu planów, o których mowa w ust. 1.
  3. W miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

W art. 20 u.o.z.o.z. wskazuje się na konieczność uzgadniania z wojewódzkim konserwatorem zabytków projektów i zmian miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego.

Art. 20.

Projekty i zmiany planu zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego podlegają uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu.

W art. 21 i 22 u.o.z.o.z. ustawodawca wskazuje na rangę ewidencji zabytków, jako źródła sporządzania gminnych programów opieki nad zabytkami. Ewidencje zabytków są podstawą działań ochronnych, niezależnie od rejestru zabytków, który kwalifikuje do ochrony prawnej. Zgodnie z obowiązującymi przepisami ewidencja stanowi podstawę do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy. Podstawową rolę odgrywa w tym zakresie gminna ewidencja zabytków, do której prowadzenia zobowiązani są wójtowie, burmistrzowie i prezydenci. Gminna Ewidencja Zabytków nie jest zbiorem zamkniętym, ustawodawca dał możliwość dopisywania do niej zabytków, po uzgodnieniu z konserwatorem zabytków – inicjatywa należy do wójtów, burmistrzów i prezydentów miast. Włączenie zabytku nieruchomego do ewidencji nie wymaga zgody właściciela tego zabytku.

Należy podkreślić, że włączenie do wojewódzkiej ewidencji zabytków karty ewidencyjnej zabytku ruchomego może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.

W art. 21 i 22 u.o.z.o.z. ustawodawca wskazuje, że do kompetencji ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego należy określenie w drodze rozporządzenia sposobu prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków.

Art. 21.

Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy.

Art. 22.

1. *Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków.*
2. *Wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.*
3. *Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.*
4. *Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.*
5. *W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:*
  - 1) *zabytki nieruchome wpisane do rejestru,*

- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków,
- 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

6. Właściwy dyrektor urzędu morskiego prowadzi ewidencję zabytków znajdujących się na polskich obszarach morskich w formie zbioru kart ewidencyjnych.

W artykułach od 25 do 37 u.o.z.o.z. ustawodawca precyzyjnie określa sposób zagospodarowania zabytków, prowadzenie badań przy zabytkach, prowadzenie prac i robót oraz podejmowania innych działań przy zabytkach. Zgodnie z art. 25 u.o.z.o.z. zagospodarowanie zabytku wpisanego do rejestru zabytków na cele użytkowe wymaga posiadania uzgodnionej dokumentacji.

Artykuł 26 u.o.z.o.z. nakłada na właścicieli zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków, którymi są Skarb Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego obowiązek zawarcia w umowach sprzedaży, zamiany, darowizny lub dzierżawy obowiązku przeprowadzenia prac konserwatorskich przy tym zabytku. Z tego powodu artykuł ten jest często cytowany jako przykład „nienazwanej form ochrony zabytków”.

Zgodnie z art. 27 u.o.z.o.z. na wniosek właściciela lub posiadacza zabytków wojewódzki konserwator zabytków przedstawia w formie pisemnej zalecenia konserwatorskie. Przepis ten pozostaje w związku z art. 108 u.o.z.o.z., który wprowadza odpowiedzialność karną za zniszczenie lub uszkodzenie zabytku oraz niezabezpieczenie zabytku w należyty sposób przed jego uszkodzeniem lub zniszczeniem (art. 110 u.o.z.o.z.).

Artykuł 28 u.o.z.o.z. nakłada obowiązek informacyjny na właściciela lub posiadacza zabytku wpisanego do rejestru lub wojewódzkiej ewidencji zabytków, z precyzyjnym podaniem ram czasowych w jakich ten obowiązek musi zostać wypełniony, w zależności od występującego zdarzenia. Od dnia 1 stycznia 2018 r. właściciel lub posiadacz zabytku wpisanego do rejestru lub zabytku znajdującego się w wojewódzkiej ewidencji zabytków ma obowiązek zawiadomić wojewódzkiego konserwatora zabytków o uszkodzeniu, zniszczeniu, zaginięciu lub kradzieży zabytku oraz zagrożeniu dla zabytku, nie później niż w terminie 14 dni od dnia powzięcia wiadomości o wystąpieniu zdarzenia. Dotychczas przepis zobowiązywał do niezwłocznego przekazania informacji służbom konserwatorskim, co uniemożliwiało jednoznaczne określenie, w jakim terminie obowiązek ten powinien zostać wykonany.

Artykuł 32 u.o.z.o.z. kompleksowo reguluje kwestię zawiadamiania Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków o odkryciu przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem. Zgodnie z ust. 1 pkt 3 tego artykułu wójt (burmistrz, prezydent miasta) przyjmuje zawiadomienie o znalezieniu w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem, zgodnie z ust. 2 tego artykułu, ma obowiązek niezwłocznie przekazać zawiadomienie (w terminie nie dłuższym niż 3 dni) właściwemu wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków.

Zgodnie z art. 33 ust. 1 u.o.z.o.z. wójt (burmistrz, prezydent miasta) przyjmuje zawiadomienie o przypadkowym znalezieniu przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem archeologicznym i zgodnie z art. 33 ust. 2 przyjmujący zawiadomienie wójt (burmistrz, prezydent miasta) ma obowiązek niezwłocznie przekazać zawiadomienie (w terminie nie dłużej niż 3 dni) właściwemu wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków. Zgodnie z art. 34 osobom, które odkryły bądź przypadkowo znalazły zabytek archeologiczny, przysługuje nagroda.

Zgodnie z art. 36 ust. 1 pkt. 12 u.o.z.o.z. ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, prowadzenie poszukiwań zabytków może się odbywać na podstawie pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków. Dokument ten wydaje się na wniosek osób fizycznych albo jednostek organizacyjnych zamierzających prowadzić poszukiwania (art. 36 ust. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami), złożony do wojewódzkiego konserwatora zabytków lub do dyrektora urzędu morskiego właściwego dla miejsca prowadzenia poszukiwań. Wszelkie pozyskane w trakcie

poszukiwań zabytki archeologiczne stanowią zgodnie z art. 35 ust. 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami własność Skarbu Państwa i muszą zostać niezwłocznie przekazane wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków. Również pozostałe kategorie zabytków, znalezione w takich okolicznościach, że poszukiwanie właściciela byłoby oczywiście bezcelowe, stają się zgodnie z art. 189 *Kodeksu cywilnego* (Dz. U. z 2024 r. poz. 1061), własnością Skarbu Państwa, a znalazca obowiązany jest je niezwłocznie wydać właściwemu staroście.

Nielegalne poszukiwania ukrytych lub porzuconych zabytków przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych oraz sprzętu do nurkowania będą uznawane za przestępstwa zagrożone karą ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2 (art. 109c wprowadzony nowelizacją ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, obowiązującą od 1 stycznia 2018 r.). Nie należy wydobywać z ziemi żadnych zabytkowych przedmiotów ani odsłaniać archeologicznych obiektów czy otaczających ich nawarstwień. Działania takie niosą ze sobą ryzyko zniszczenia cennych kulturowo stanowisk archeologicznych. Kluczowym dla ich ochrony jest zachowanie nawarstwień ziemnych i wzajemnych układów przestrzennych artefaktów i śladów działalności ludzkiej. To właśnie one pozwalają na określenie datowania zabytku, jego powiązań z działalnością człowieka, a także na wskazanie okoliczności, w jakich dany zabytek funkcjonował, czyli właściwe odtworzenie wydarzeń z przeszłości. Poprawna analiza kontekstu archeologicznego jest możliwa wyłącznie podczas profesjonalnie wykonanych badań, prowadzonych przez archeologów.

W art. 36 u.o.z.o.z. wymienia katalog prac i inicjatyw wymagających wydania pozwolenia. Postępowanie administracyjne prowadzone w sprawie wydawanych pozwoleń może być wszczęte wyłącznie na wniosek uprawnionej osoby fizycznej lub jednostki organizacyjnej posiadającej tytuł prawny do zabytku wpisanego do rejestru wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu albo ograniczonego prawa rzeczowego lub stosunku zobowiązaniowego. Za istotną zmianę obowiązującą od 1 stycznia 2018 należy uznać doprecyzowanie art. 36 ust. 1 pkt 11 u.o.z.o.z., w którym dodano, że pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków wymaga usunięcie drzew i krzewów z terenu nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków. Wyjątkiem będzie jedynie prowadzenie akcji ratowniczej przez właściwe służby powołane do niesienia pomocy osobom w przypadku zagrożenia życia lub zdrowia. Niezależnie od formy własności terenu, wymagane będzie jedno pozwolenie wojewódzkiego konserwatora zabytków, zamiast dotychczasowych dwóch, wynikających z odmiennych ustaw. Ochrona zieleni na terenach zabytkowych dotyczyć będzie parków, ogrodów, cmentarzy i innych form zieleni na obszarach wpisanych do rejestru zabytków.

Tryb wydawania pozwoleń, wymagania formalne wniosku zostały uregulowane w rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 02 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz. U. 2021 r., poz. 81).

Decyzja administracyjna wywiera skutki prawne z chwilą kiedy staje się ostateczna, a zgodnie z art. 16 kodeksu postępowania administracyjnego decyzje, od których nie służy odwołanie lub wniosek o ponowne rozpatrzenie sprawy, są ostateczne. Odwołanie nie przysługuje:

- Od decyzji wydanej przez organ I instancji, jeżeli upłynął dla strony czternastodniowy termin do wniesienia odwołania.
- Od decyzji wydanej przez organ II instancji.

W przypadku spraw z zakresu ochrony zabytków organem II instancji (czyli odwoławczym) jest Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

W tym miejscu należy wspomnieć, że nowelizacja ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, jaka weszła w życie 1 stycznia 2018 r. wprowadziła katalog administracyjnych kar

pieniężnych i zasad ich wymierzania w zdecydowanej większości przypadków za łamanie postanowień art. 36 u.o.z.o.z. Kary pieniężne będą nakładane na właścicieli lub posiadaczy zabytków m.in. w przypadku:

- niepowiadomienia odpowiednich organów o uszkodzeniu, zniszczeniu, zaginięciu, kradzieży zabytku,
- niepowiadomienia o zagrożeniu dla zabytku,
- niepowiadomienia o zmianie miejsca przechowywania zabytku ruchomego,
- niepowiadomienia o zmianach dotyczących stanu prawnego zabytku,
- utrudniania lub uniemożliwiania dostępu do zabytku organowi ochrony zabytków,
- podjęcia jakichkolwiek działań przy zabytkach wymagających pozwolenia konserwatora bez tego pozwolenia (np. poszukiwania za pomocą elektronicznych urządzeń, wydobywania zabytków archeologicznych z ziemi).

Wysokość kar pieniężnych jest różna i waha się w granicach od 500 zł, do 500 000 zł. Przy wymierzaniu kar administracyjnych zastosowanie będą miały zasady określone w kodeksie postępowania administracyjnego, które weszły w życie w czerwcu 2017 r. Pobierane kary będą zasilały powołany ustawą Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków.

Zgodnie z art. 49 i 50 u.o.z.o.z. wojewódzki konserwator zabytków w konkretnych sytuacjach może wydać decyzję nakazującą przeprowadzenie prac konserwatorskich lub robót budowlanych oraz określa sposób wyceny i egzekucji w przypadku wykonania zastępczych prac konserwatorskich lub robót budowlanych.

Zgodnie z art. 71 ust. 1 i ust. 2 u.o.z.o.z. sprawowanie opieki nad zabytkami, co do których tytuł prawny posiada gmina, należy do gminy, włączając w to finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych. Jest to zadanie własne jednostki samorządu terytorialnego.

Zgodnie z art. 73 u.o.z.o.z. gmina będąca właścicielem, posiadaczem bądź posiadającą w trwałym zarządzie zabytek wpisany do rejestru zabytków może ubiegać się o dotację na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub budowlanych przy tym zabytku.

Art. 74 u.o.z.o.z. stanowi, że dotacja może być udzielona przez ministra do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego oraz wojewódzkiego konserwatora zabytków. Szczegółowe zasady udzielania dotacji zawarte są w artykułach 75-78 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Artykuł 81 u.o.z.o.z. reguluje możliwość udzielania dotacji na prace restauratorskie, konserwatorskie i budowlane na zasadach określonych w uchwale podjętej przez organ stanowiący gminy. Pozytywną zmianą wprowadzoną 9 września 2017 jest możliwość przyznawania dotacji ze środków publicznych na remonty obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków (art. 81). Dotychczas na taką pomoc mogli liczyć tylko właściciele zabytków wpisanych do rejestru, a więc najbardziej wartościowych i objętych większą ochroną niż te z ewidencji. Ewidencja wiązała się dotąd tylko z ograniczeniami. Właściciele ujętych w niej budynków musieli konsultować z konserwatorem planowane przebudowy i rozbudowy, a w zamian nic nie otrzymywali.

Dofinansowanie prac przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków jest zadaniem administracji publicznej (art. 82 u.o.z.o.z.).

W art. 82a u.o.z.o.z. uregulowano udzielanie i rozliczanie dotacji przez ministra do spraw ochrony dziedzictwa narodowego w sytuacji gdy, planowane koszty badań archeologicznych i ich dokumentacji przekraczają określony w ustawie poziom, lub gdy nastąpi niespodziewane odkrycie nieznanego wcześniej zabytku archeologicznego.

Art. 83a u.o.z.o.z. reguluje finansowanie niezbędnych wydatków na pokrycie wyposażenia pomieszczenia i zabezpieczenia technicznego pomieszczenia, w którym będzie przechowywany zabytek wpisany na Listę Skarbów Dziedzictwa.

Od 1 stycznia 2018 r. dodano art. 83b do ustawy o ochronie zabytków, na podstawie którego został utworzony Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków. Jest to fundusz celowy, a jego środki będą przeznaczane na dofinansowanie nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich lub restauratorskich przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa, a przy zabytku wpisanym do rejestru również na dofinansowanie robót budowlanych. Przychodem Funduszu mają być kary pieniężne, o których mowa w art. 107a-107e ustawy.

Artykuł 87 u.o.z.o.z. reguluje obowiązki gminy w zakresie sporządzania w cyklach 4 letnich gminnych programów opieki nad zabytkami.

Katalog zadań własnych gminy w zakresie ochrony dziedzictwa narodowego został rozszerzony na mocy art. 93 ust. 4 u. o. z. o. z. i należą do nich:

- 1) utworzenie parku kulturowego (art. 16 ust. 1 i 5 u.o.z.o.z.),
- 2) sporządzenie i zatwierdzenie planu ochrony parku kulturowego (art. 16 ust. 3 u.o.z.o.z.),
- 3) utworzenie jednostki organizacyjnej do zarządzania parkiem kulturowym (art. 16 ust. 4 u.o.z.o.z.),
- 4) prowadzenie gminnej ewidencji zabytków (art. 22 ust. 4 u.o.z.o.z.),
- 5) przekazanie wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków przyjętego zawiadomienia o dokonaniu w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych odkrycia przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem (art. 32 ust. 2 u.o.z.o.z.),
- 6) przekazanie wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków przyjętego zawiadomienia o przypadkowym znalezieniu przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem archeologicznym (art. 33 ust. 2 u.o.z.o.z.),
- 7) sporządzenie gminnego programu opieki nad zabytkami (art. 87 ust. 1 u.o.z.o.z.).

Art. 89 u.o.z.o.z. stanowi, że organami ochrony zabytków w Polsce są:

Art. 89. Organami ochrony zabytków są:

- 1) *minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków,*
- 2) *wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków.*

Artykuł 96 u.o.z.o.z. stanowi podstawę aktów współdziałania niezależnych podmiotów w celu wspólnej, efektywnej realizacji zadań administracyjnych w dziedzinie spraw kultury i ochrony dziedzictwa kulturowego, dając możliwość tworzenia porozumień administracyjnych.

Przepis ten pozwala na zlecenie zadań z zakresu ochrony zabytków, które należą do zadań administracji rządowej, do wykonania organom administracji samorządowej. Wyjątkiem są sprawy dotyczące prowadzenia rejestru i wojewódzkiej ewidencji zabytków oraz wydawanie decyzji w tym zakresie, które należą do wyłącznej kompetencji wojewódzkich konserwatorów zabytków. Wojewoda, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, będzie mógł powierzyć, w drodze porozumienia, prowadzenie niektórych spraw z zakresu swojej właściwości, w tym wydawanie decyzji administracyjnych, gminom, powiatom, związkom gmin, związkom powiatów, związkom powiatowo-gminnym albo związkom metropolitalnym, położonym na terenie województwa. W takim przypadku gmina przyjmując zadanie, będzie miała obowiązek utworzenia w strukturze administracyjnej stanowiska gminnego konserwatora zabytków.

Od 1 stycznia 2018 r. ustawa zastępuje dotychczasowy oparty o prawo wykroczeń, system ochrony prawnej zabytków, systemem administracyjnych kar pieniężnych. Do ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wprowadzony został nowy rozdział dotyczący administracyjnych kar pieniężnych. Naruszenia przepisów ustawy, w zależności od ich rodzaju, zagrożone będą administracyjnymi karami pieniężnymi od 500 zł do 500 000 zł. I tak art. 107a dotyczy

kar za niepowiadomienie o zmianach stanu zachowania zabytku, o których mowa w art. 28 ustawy o ochronie zabytków. Obowiązek informacyjny spoczywa na właścicielu lub posiadaczu zabytku wpisanego na Listę Skarbów Dziedzictwa albo wpisanego do rejestru, lub innego zabytku znajdującego się w wojewódzkiej ewidencji zabytków (a więc również zabytku nieruchomego, ujętego w gminnej ewidencji zabytków). Z kolei art. 107c u.o.z.o.z. wprowadza kary pieniężne względem osób uniemożliwiających lub utrudniających dostęp do zabytku organowi ochrony zabytków, wykonującemu uprawnienia wynikające z ustawy. Art. 107d u.o.z.o.z. wprowadza kary pieniężne względem właściciela lub zarządcy obiektu, który działał bez zalecenia bądź pozwolenia konserwatorskiego, np. na prowadzenie prac budowlanych czy rozbiórkę, będzie narażony na sankcję administracyjną.

Kary administracyjne nakładane przez wojewódzkiego konserwatora zabytków będą podlegały miarkowaniu zgodnie z nowymi przepisami kodeksu postępowania administracyjnego. W uzasadnionych przypadkach będzie można od nich odstąpić, a wysokość kary będzie zależała od wartości zabytku czy sytuacji finansowej właściciela. Wpływy z kar pieniężnych zasilają Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków.

Zgodnie z o brzmieniem art. 109c u.o.z.o.z. poszukiwanie ukrytych lub porzuconych zabytków bez pozwolenia albo wbrew warunkom pozwolenia, w tym przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania, stanowi przestępstwo zagrożone karą grzywny, ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2. Dotychczas wykroczenie zostało przekształcone w przestępstwo. Potrzeba zmiany w tym zakresie wynikała z narastającego problemu nielegalnych poszukiwań zabytków, w tym zabytków archeologicznych. Zaostrzenie karania za nielegalne poszukiwania zabytków ma zapewnić skuteczną ochronę zabytków archeologicznych.

Akty wykonawcze do ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami

Ustawa z 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami jest uzupełniona o wydane akty wykonawcze, jakimi są na gruncie prawa polskiego rozporządzenia:

- rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. 2004 nr 30 poz. 259),
- rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych (Dz. U. 2004 nr 71 poz. 650),
- rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 kwietnia 2004 r. w sprawie organizacji wojewódzkich urzędów ochrony zabytków (Dz. U. 2004nr 75 poz. 706),
- rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 27 kwietnia 2004 r. w sprawie Polskiego Komitetu Doradczego (Dz. U. 2004 nr 102 poz. 1066),
- rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki "Za opiekę nad zabytkami" (Dz. U. 2004 nr 124 poz. 1304 ze zm.),
- rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. 2004 nr 212 poz. 2153),
- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia z dnia 19 lipca 2019 r. w sprawie wzorów dokumentów oceny wskazującej czas powstania zabytku, wyceny zabytku oraz potwierdzenia wwozu zabytku na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 2019 r., poz. 1470),
- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę (Dz. U. 2011 nr 89 poz. 510),

- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2021 poz. 56),
- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 stycznia 2014 r. w sprawie dotacji na badania archeologiczne (Dz. U. z 2014 r. poz. 110),
- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 19 sierpnia 2015 r. w sprawie krajowego rejestru utraconych dóbr kultury (Dz. U. z 2015r. poz. 1275),
- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz. U. z 2021 poz. 81),
- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2023 r. poz. 2425).

III. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2024 r. poz. 1465).

Samorząd gminy ponosi współodpowiedzialność za zachowanie dóbr kultury, co wynika z ustawy samorządowej jak i ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. W świetle art. 7 ust. 1 pkt 9 ustawy o samorządzie gminnym: do zadań własnych gminy należą sprawy kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a w myśl art. 7 ust. 1 pkt 13: cmentarzy gminnych. Obowiązek opieki nad zabytkami wynika zaś z art. 5 i art. 71 pkt. 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Gminie przysługuje prawo pierwokupu w wypadku sprzedaży nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków lub prawo użytkowania wieczystego takiej nieruchomości, co wynika z art. 109 ust. 1 pkt 4 ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 1145).

IV. Ustawa z 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2024 r. poz. 1130).

Na mocy ustawy planowanie i zagospodarowanie przestrzenne musi uwzględnić wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego, zabytków oraz dóbr kultury współczesnej:

- zgodnie z art. 1 ust. 2 pkt 4 planowanie i zagospodarowanie przestrzenne musi uwzględniać wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.

W miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego będącym aktem prawa miejscowego ustawa nakazuje obecność następujących elementów:

- w art. 15 ust. 2 pkt 3, 3a, 4 – obowiązkowe określenie zasad ochrony środowiska, przyrody i krajobrazu, dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych oraz dóbr kultury współczesnej,
- w art. 15 ust. 3 pkt 6 – określa się granice pomników zagłady oraz ich stref ochronnych, a także ograniczenia dotyczące prowadzenia na ich terenie działalności gospodarczej, określone w ustawie z dnia 7 maja 1999 r. o ochronie terenów byłych hitlerowskich obozów zagłady.

V. Ustawa z 7 lipca 2023 r. o zmianie ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz niektórych innych ustaw
(Dz. U. 2023 r. poz. 1688).

Wraz z wejściem w życie tej ustawy w dniu 24 września 2023 r. polski system planowania przestrzennego przeszedł bardzo daleko idące zmiany. Zgodnie z ustawą plan ogólny zastąpi studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin - plany ogólne powinny zostać przyjęte do dnia 1 stycznia 2026 roku. Plan ogólny będzie aktem prawa miejscowego. Jego ustalenia dadzą podstawę do uchwalania planów miejscowych oraz wydawania decyzji o warunkach zabudowy. W planie ogólnym zostaną określone strefy planistyczne oraz gminne standardy urbanistyczne. W celu realizacji rozwoju przestrzennego zmieniona została hierarchia aktów planowania przestrzennego, a ustawa zmieniająca nałożyła na gminy obowiązek obligatoryjnego sporządzenia strategii rozwoju gminy, co stanowi etap reformy planowania i zagospodarowania przestrzennego zapisanej w Krajowym Planie Odbudowy i Zwiększania Odporności.

VI. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane
(Dz. U. z 2024 r. poz. 725 ze zm.).

W myśl art. 2 ust. 2 pkt 3 ustawy prawo budowlane przepisy ustawy nie naruszają przepisów odrębnych, a w szczególności o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w odniesieniu do obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów i obszarów objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego.

VII. Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska
(Dz. U. z 2024 r. poz. 54 ze zm.).

W dziale IV traktującym o ochronie powierzchni ziemi, w art. 101 ustawa określa, że ochrona powierzchni ziemi polega m. in. na zachowaniu funkcji kulturowych a w punkcie 2) litera f) stanowi, o zachowaniu zbioru dziedzictwa archeologicznego.

VIII. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody
(Dz. U. z 2024 r. poz. 1478).

Zgodnie z art. 19 ust. 1 pkt 3 ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody dla parku krajobrazowego sporządza się projekt planu ochrony a zgodnie z tym artykułem ust. 6b projekt uchwały o przyjęciu planu ochrony wymaga zaopiniowania przez właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Artykuł 23a ust. 1 ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody określa wykaz obiektów o istotnym znaczeniu historycznym i kulturowym.

Zgodnie z ust. 4 art. 23a ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody projekt uchwały, o której mowa w ust. 1, wymaga uzgodnienia z właściwym regionalnym dyrektorem ochrony środowiska i zaopiniowania przez właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Zgodnie z art. 83a ust. 1 ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody zezwolenie na usunięcie drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości wydaje wójt, burmistrz albo prezydent miasta, a w przypadku gdy zezwolenie dotyczy usunięcia drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków – wojewódzki konserwator zabytków.

W myśl art. 83f ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody przepis ten dotyczy także krzewów, drzew i krzewów owocowych na terenie nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków.

IX. Ustawa z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji
(Dz. U. z 2024 r. poz. 278).

Rewitalizacja obszarów zdegradowanych w świetle przepisów ustawy z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji stanowi fakultatywne zadanie własne gminy, co oznacza, że nie wszystkie gminy muszą uczynić użytek z instrumentów prawnych i finansowych unormowanych w ustawie. Regulacje zawarte w ustawie mają na celu umożliwienie prowadzenia rewitalizacji na obszarach rewitalizacji w sposób zintegrowany i kompleksowy.

Gminny Program Rewitalizacji jest zasadniczym dokumentem służącym zaplanowaniu i realizacji procesu rewitalizacji. Ma on charakter strategii, w której dokonuje się pogłębionej diagnozy stanu obszaru rewitalizacji oraz planuje i koordynuje działania służące osiągnięciu wizji stanu obszaru po rewitalizacji. Służy również koordynacji działań rewitalizacyjnych z szeregiem innych dokumentów gminnych. Gminny Program Rewitalizacji nie stanowi aktu prawa miejscowego. Nie wiąże mieszkańców ani przedsiębiorców. Stanowi dokument o charakterze wewnętrznym, wiążący burmistrza miasta i gminy.

Ustawa nie wprowadza bezpośrednio problematyki ochrony zabytków, ale wprowadza m.in. znaczące ułatwienia dla ich właścicieli i narzędzia ochrony historycznych układów urbanistycznych.

X. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu
(Dz. U. z 2015 r. poz. 774 ze zm.).

Jest to tak zwana „ustawa krajobrazowa”, której celem było wprowadzenie mechanizmów umożliwiających powstrzymanie procesu degradacji krajobrazu.

Rada Gminy może w formie uchwały określić zasady sytuowania obiektów reklamowych, a także zakaz umieszczania takich obiektów, a w przypadku sztyldów uchwała może określić warunki ich sytuowania, wielkość, oraz ich liczbę na nieruchomości. Burmistrz może nałożyć grzywnę na właściciela nieruchomości oszpecającej krajobraz, a dochód wpłynie do budżetu gminy.

XI. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami
(Dz. U. z 2024 r. poz. 1145).

Zgodnie z art. 6 ust. 5 i 5a) ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami, opieka nad nieruchomościami stanowiącymi zabytki w rozumieniu przepisów ustawy z 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz ochrona Pomników Zagłady w rozumieniu przepisów o ochronie terenów byłych hitlerowskich obozów zagłady oraz miejsc i pomników upamiętniających ofiary terroru komunistycznego są celami publicznymi w rozumieniu ustawy.

Zgodnie z art. 13 ust. 4, 5 ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków a także będących cmentarzami ujętymi w wojewódzkiej ewidencji zabytków stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, a także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek, wymaga pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

W art. 29 ust. 2 ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami jest mowa, że jeżeli przedmiotem umowy o oddanie nieruchomości gruntowej w użytkowanie wieczyste jest nieruchomość wpisana do rejestru zabytków, przy określaniu sposobu korzystania z tej nieruchomości można nałożyć, w razie potrzeby, na nabywcę obowiązek odbudowy lub remontu położonych na niej zabytkowych obiektów budowlanych, w terminie określonym w umowie.

Art. 96 ust. 1a ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami stanowi, że w odniesieniu do nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków decyzję o podziale nieruchomości wydaje się po uzyskaniu pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków na podział tej nieruchomości.

Bardzo istotnym, z punktu widzenia gminy, jest art. 109 ust. 1 pkt 4, zgodnie z którym gminie przysługuje prawo pierwokupu w przypadku sprzedaży nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków lub prawa użytkowania wieczystego takiej nieruchomości.

XII. Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz. U. z 2024 r. poz. 87).

Art. 1 ust. 2 ustawy z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej stanowi, że państwo sprawuje mecenat nad działalnością kulturalną polegający na wspieraniu i promocji twórczości, edukacji i oświaty kulturalnej, działań i inicjatyw kulturalnych oraz opieki nad zabytkami.

XIII. Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz. U. z 2022 r. poz. 385).

Zgodnie z art. 1 ustawy z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach, muzeum jest jednostką organizacyjną nienastawioną na osiągnięcie zysku, której celem jest gromadzenie i trwała ochrona dóbr naturalnego i kulturalnego dziedzictwa ludzkości o charakterze materialnym i niematerialnym, informowanie o wartościach i treściach gromadzonych zbiorów, upowszechnianie podstawowych wartości historii, nauki i kultury polskiej oraz światowej, kształtowanie wrażliwości poznawczej i estetycznej oraz umożliwianie korzystania ze zgromadzonych zbiorów.

Artykuł 5 ust. 3 ustawy z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach stanowi, że muzeami samorządowymi są muzea utworzone albo przejęte przez jednostki samorządu terytorialnego.

Artykuł 5 ust. 4 tego artykułu stanowi, że podmioty tworzące muzea są obowiązane do zapewnienia środków do utrzymania i rozwoju muzeum, zapewnia bezpieczeństwa gromadzonym zbiorom i sprawowania nadzoru nad muzeum.

XIV. Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2022 r. poz. 2393).

Art. 3 ustawy o z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach stanowi, że biblioteki i ich zbiory stanowią dobro narodowe oraz służą zachowaniu dziedzictwa narodowego. Biblioteki organizują i zapewniają dostęp do zasobów dorobku nauki i kultury polskiej oraz światowej.

Zgodnie z art. 19 ust. 1 ustawy o z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach, biblioteki publiczne są organizowane w sposób zapewniający mieszkańcom dogodny dostęp do materiałów bibliotecznych i informacji, a w myśl art. 19 ust. 2 tego artykułu gmina organizuje i prowadzi co najmniej jedną gminną bibliotekę publiczną, wraz z odpowiednią liczbą filii i oddziałów oraz punktów bibliotecznych.

XV. Ustawa z dnia 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych (Dz. U. z 2018 r. poz. 2337).

Zgodnie z art. 1 ust. 1 ustawy z dnia 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych, grobami wojennymi w rozumieniu ustawy są groby i miejsca spoczynku:

- 1) poległych w walkach o niepodległość i zjednoczenie Państwa Polskiego,
- 2) osób wojskowych, poległych lub zmarłych z powodu działań wojennych, bez względu na narodowość,
- 3) sióstr miłosierdzia i wszystkich osób, które wykonując zlecone im czynności przy jakiegokolwiek formacji wojskowej, poległy lub zmarły z powodu działań wojennych,
- 4) jeńców wojennych i osób internowanych,
- 5) uchodźców z 1915 r.,
- 6) osób wojskowych i cywilnych, bez względu na ich narodowość, które straciły życie wskutek represji okupanta niemieckiego albo sowieckiego od dnia 1 września 1939 r.,
- 7) ofiar niemieckich i sowieckich obozów, w tym cmentarzyska ich prochów,
- 8) osób, które straciły życie wskutek walki z narzuconym systemem totalitarnym lub wskutek represji totalitarnych lub czystek etnicznych od dnia 8 listopada 1917 r. do dnia 31 lipca 1990 r.

W artykule 2 u.g.c.w. ustawodawca zaleca, aby groby wojenne bez względu na narodowość i wyznanie osób, w nich pochowanych, oraz formacje, do których osoby te należały, mają być pielęgnowane i otaczane należnym tym miejscom szacunkiem i powagą.

Zgodnie z art. 7 ust. 1 ustawy z dnia 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych bezpośredni dozór nad stanem grobów i cmentarzy wojennych sprawują gminy, jeżeli czynności dozoru nie powierzono zrzeszeniom i organizacjom społecznym a w razie uszkodzenia grobu lub jakiegokolwiek urządzeń na cmentarzu wojennym wójt (burmistrz, prezydent miasta) lub inny podmiot sprawujący opiekę nad grobami i cmentarzami wojennymi jest obowiązany zawiadomić o tym wojewodę (art. 7 ust. 2 ustawy z dnia 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych).

Na terenie cmentarza Wojskowego Żołnierzy Polskich 1920 r. w Radzyminie znajdują się groby, które podlegają regulacjom ustawy.

XVI. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz. U. z 2024 r. poz. 1491)

Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie w art. 4 ust. 1 pkt 16 określa, iż wśród zadań publicznych znajdują się działania m. in. w zakresie kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego.

W art. 19b ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie zawarte są regulacje, które określają prawa i obowiązki mieszkańców w zakresie realizacji wybranych przez nich działań w ramach inicjatyw lokalnych, jak i za pośrednictwem organizacji pozarządowych lub innych podmiotów wymienionych w art. 3 ust. 3 tej ustawy. Zgodnie z art. 19d ustawy organ wykonawczy jednostki samorządu terytorialnego zawiera na czas określony umowę o wykonanie inicjatywy lokalnej z wnioskodawcą.

XVII. Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych (Dz. U. z 2023 r. poz. 70).

Na podstawie art. 7 ust. 1 pkt 6 ustawy z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych grunty i budynki wpisane indywidualnie do rejestru zabytków, pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji, zgodnie z przepisami o ochronie zabytków, z wyjątkiem części zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej, zwolnione są od podatku od nieruchomości.

Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce: podsumowanie

Dziedzictwo kulturowe stanowi szczególnie zasób wspólnot lokalnych. Samorząd gminy, jako podstawowa jednostka samorządu terytorialnego w Rzeczypospolitej Polskiej ma bardzo szerokie kompetencje w dziedzinie ochrony zabytków i dziedzictwa narodowego:

- wyłącznie od gminy zależy należyte zagospodarowanie otoczenia wokół zabytku, gdyż właściwą formą tej ochrony jest miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego – art. 19 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. 2024 poz. 1292); planowanie przestrzenne jest również podstawowym narzędziem kształtowania i ochrony krajobrazu,
- jednostki samorządu terytorialnego powinny uchwalić programy opieki nad zabytkami (art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. 2024 poz. 1292), realizując cele wytyczone na szczeblu centralnym w krajowym programie ochrony zabytków i opiece nad zabytkami (art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami),
- gmina jest organem egzekucyjnym decyzji wydawanych przez miejskich konserwatorów zabytków, a więc odpowiada za skuteczność m.in. decyzji nakazujących i zakazujących określonego działania, stanowiącego zagrożenie dla zabytku nieruchomego i wartości w nim zapisanych (art. 19 § 2 oraz art. 20 § 1 pkt 2 ustawy z dnia 17 czerwca 1966 r. o postępowaniu egzekucyjnym w administracji),
- rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, jest właściwa rzeczowo w zakresie ustanowienia parku kulturowego oraz ochrony konserwatorskiej w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego (art. 16–20 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami),
- zabytki są istotnym elementem rozwoju regionalnego i z tego względu problemy dotyczące ich ochrony powinny być uwzględniane w dokumentach strategicznych (szczególnie ważnych na poziomie województwa),
- zgodnie z art. 81 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami organy stanowiące gminy, powiatu i województwa mogą udzielić dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale; zgodnie z 81 ust. 2 dotacja, w zakresie określonym w art. 77 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami może być udzielona w wysokości do 100% nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków,

- gmina jest zobowiązana do prowadzenia ewidencji zabytków, która powinna stanowić kompletne i podstawowe źródło wiedzy na temat zasobu zabytkowego Polski (art. 22 ust. 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami),
- jednostki samorządowe są zobowiązane do sporządzenia wojewódzkiego, powiatowego i gminnego programu opieki nad zabytkami (art. 84 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami),
- gminy i powiaty, a także ich związki, mogą na podstawie stosownych porozumień wykonywać część kompetencji władczych wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 96 ust. 2 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami),
- starosta jest upoważniony, w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, do umieszczania na zabytku nieruchomym – wpisanym do rejestru zabytków – znaku informacyjnego o tym, że zabytek ten podlega ochronie (art. 12 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami),
- gminie przysługuje prawo pierwokupu w wypadku sprzedaży nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków lub prawa użytkowania wieczystego takiej nieruchomości (art. 109 ust. 1 pkt 4 ustawy z dnia 21 sierpnia 1997r. o gospodarce nieruchomościami),
- jednostki samorządu terytorialnego mają wiodącą rolę w przyjmowaniu funduszy strukturalnych przez sektor kultury,
- burmistrzowie i wójtowie mają obowiązek przekazywania wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków przyjętych zawiadomień o odkryciu przedmiotu o cechach zabytku lub znalezieniu zabytku archeologicznego (art. 32 ust.2 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

Jak wynika z powyższego, rola samorządu terytorialnego w ochronie dziedzictwa kulturowego jest współcześnie bardzo ważna, choć nie zawsze należycie zidentyfikowana. Efektywne wykonywanie wskazanych zadań własnych ma nie tylko znaczenie dla zachowania zasobu zabytkowego, ale również, jeżeli zostanie właściwie rozpoznane, korzystnie wpływa na rozwój lokalny, pobudzając wzrost ruchu turystycznego, a w konsekwencji rozwój gospodarczy i tworzenie nowych miejsc pracy. Trzeba jednak pamiętać, że jednostki samorządu terytorialnego są również, zgodnie ze statystykami prowadzonymi przez Narodowy Instytut Dziedzictwa, właścicielem ok. 20% zabytków nieruchomych i w związku z tym są zobowiązane do ich zachowania w należyтым stanie. Obowiązek opieki obciążający właścicieli to: naukowe badanie i dokumentowanie zabytków, prowadzenie wymaganych prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku, zabezpieczenie i utrzymanie zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie, korzystanie z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości, jak również popularyzowanie i upowszechnianie wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury (art. 5 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami). Zadania własne poszczególnych jednostek samorządu terytorialnego, odnoszące się do zachowania dziedzictwa kulturowego, należy więc postrzegać niezmiernie szeroko, a więc również z perspektywy gminy, powiatu i województwa jako właścicieli zabytków.

Do obowiązków organów samorządowych wszystkich szczebli należy ponadto uwzględnienie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami przy sporządzaniu i aktualizacji (art. 18 ust.1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami):

- strategii rozwoju województw,
- planów zagospodarowania przestrzennego województw,
- planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej,
- analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu,

- strategii rozwoju gmin,
- strategii rozwoju ponadlokalnego,
- planów ogólnych gmin,
- miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego,
- miejscowych planów odbudowy albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego,
- decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej oraz decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

Wśród najistotniejszych ustaleń międzynarodowych, przyjętych w Polsce należy wymienić:

Konwencję w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego z 16 listopada 1972 r. przyjętą na sesji w Paryżu (Dz. U. z 1976 r., nr 32, poz. 190).

Międzynarodowa umowa zobowiązująca państwa sygnatariuszy do identyfikacji, ochrony, konserwacji, rewaloryzacji i przekazania przyszłym pokoleniom dziedzictwa kulturowego i naturalnego. Ustanawia ochronę dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego o wyjątkowej powszechnej wartości, m.in. przez nadawanie międzynarodowego statusu ochrony i poprzez wpisanie na listę światowego dziedzictwa UNESCO.

W Art. 1. Konwencja definiuje dziedzictwo kulturowe jako:

- zabytki: dzieła architektury, monumentalnej rzeźby lub malarstwa, elementy i budowle o charakterze archeologicznym, napisy, grotty i zgrupowania tych elementów, mające wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia historii, sztuki lub nauki,
- zespoły: budowli oddzielnych lub łącznych, które ze względu na swą architekturę, jednolitość lub zespolenie z krajobrazem mają wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia historii, sztuki lub nauki,
- miejsca zabytkowe: dzieła człowieka lub wspólne dzieła człowieka i przyrody, jak również strefy oraz stanowiska archeologiczne mające wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia historycznego, estetycznego, etnologicznego lub antropologicznego.

W rozumieniu Konwencji (Art.2) za dziedzictwo naturalne uważane są:

- pomniki przyrody utworzone przez formacje fizyczne i biologiczne albo zgrupowania takich formacji przedstawiające wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia estetycznego lub naukowego,
- formacje geologiczne i fizjograficzne oraz strefy o ściśle oznaczonych granicach, stanowiące siedlisko zagrożonych zagładą gatunków zwierząt i roślin, mające wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia nauki lub ich zachowania,
- miejsca lub strefy naturalne o ściśle oznaczonych granicach mające wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia nauki, zachowania naturalnego piękna.

Konwencja o ochronie dziedzictwa architektonicznego Europy sporządzona w Grenadzie dnia 3 października 1985 r. (Dz. U. z 2012 poz. 210)

Konwencja, która weszła w życie 1 grudnia 1987 r., a Polska ma obowiązek się do niej stosować od 1 marca 2012 r., obejmuje ochroną nie tylko zabytki, czyli wszelkie budowle i obiekty wyróżniające się szczególną wartością historyczną, archeologiczną, artystyczną, naukową, społeczną lub techniczną, włącznie z ich częściami składowymi i wyposażeniem, ale także takie dobra trwałe jak zespoły budynków czy tereny.

W przypadku zespołów budynków konwencja mówi o jednolitych zespołach zabudowy miejskiej lub wiejskiej, wyróżniających się szczególną wartością historyczną, archeologiczną, artystyczną, naukową, społeczną lub techniczną, na tyle zwartych, aby tworzyły określoną jednostkę urbanistyczną.

Za dziedzictwo architektoniczne podlegające ochronie konwencja uznaje również tereny jako dzieła stworzone wspólnie przez człowieka i naturę, stanowiące obszary częściowo zabudowane, dostatecznie

wyodrębnione i jednolite, aby tworzyły jednostkę urbanistyczną, mającą szczególną wartość historyczną, archeologiczną, artystyczną, naukową, społeczną lub techniczną.

Europejska konwencja o ochronie dziedzictwa archeologicznego z 16 stycznia 1992 r., La Valetta (Dz. U. z 1996 r., Nr 120, poz. 564) – popularnie zwana konwencją maltańską

Najważniejszym rezultatem Konwencji Maltańskiej jest zapewnienie, że żadna inwestycja nie będzie niszczyła stanowisk archeologicznych bez przeprowadzenia wcześniejszych wykopalisk ratowniczych. Skutkiem wprowadzenia w życie tej zasady stało się:

- uwzględnianie obecności stanowisk archeologicznych w ocenach oddziaływania inwestycji na środowisko,
- zwiększenie liczby wykopalisk ratowniczych i radykalne zmniejszenie liczby wykopalisk podejmowanych w celach czysto badawczych (na stanowiskach archeologicznych niezagrożonych zniszczeniem),
- zwiększenie zapotrzebowania na instytucje i firmy archeologiczne, które mogą prowadzić wykopaliska ratownicze w trudnych warunkach (np. zimą), to z kolei doprowadziło w wielu krajach do powstania tzw. archeologii komercyjnej lub kontraktowej, czyli pojawienia się licznych prywatnych firm wykopaliskowych.

Europejska konwencja krajobrazowa – sporządzona we Florencji dnia 20 października 2000 r. (Dz. U. z 2006 Nr 14 poz. 98)

Wielostronna umowa przyjęta w ramach Rady Europy 20 października 2000 r. we Florencji, przez Polskę została ratyfikowana w roku 2004.

Głównym celem Konwencji jest promowanie działań na rzecz krajobrazu, jego ochrona, zarządzanie i planowanie oraz organizowanie europejskiej współpracy w tym zakresie (art. 3).

Do Konwencji nawiązują polskie polityki krajowe dotyczące zagospodarowania przestrzennego i polityki ekologicznej.

Konwencja UNESCO w sprawie ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego, sporządzona w Paryżu dnia 20 października 2005 r. (Dz. U. z 2007 r., Nr 215, poz. 1585)

Cele konwencji to:

- ochrona i promowanie różnorodności form wyrazu kulturowego,
- tworzenie takich warunków dla kultur, by mogły się w pełni rozwijać i oddziaływać na siebie w sposób przynoszący im wzajemne korzyści,
- zachęcanie do dialogu kultur oraz szerszej wymiany kulturalnej na świecie w oparciu o szacunek i kulturę pokoju,
- popieranie międzykulturowości, tj. wspólnych form wyrazu kulturowego na drodze dialogu i wzajemnego poszanowania, rozwijania interakcji między kulturami i budowania pomostów między narodami,
- promowanie poszanowania różnorodności form wyrazu kulturowego i uświadamianie jej wartości na szczeblu lokalnym, krajowym i międzynarodowym,
- potwierdzenie znaczenia związku między kulturą i rozwojem na całym świecie, a zwłaszcza w krajach rozwijających się, oraz wspieranie krajowych i międzynarodowych działań ukierunkowanych na uznanie prawdziwej wartości tego związku,

- uznanie szczególnego charakteru działalności, dóbr i usług kulturalnych jako nośników tożsamości, wartości oraz znaczeń,
- potwierdzenie suwerennego prawa państw do wprowadzania w życie polityk oraz środków chroniących i promujących różnorodność form wyrazu kulturowego,
- umacnianie współpracy i solidarności międzynarodowej w duchu partnerstwa, ukierunkowanych w szczególności na zwiększenie potencjału krajów rozwijających się w zakresie ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego.

Konwencja w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego sporządzona w Paryżu dnia 17 października 2003 r. (przyjęta 8 lutego 2011 r., Dz. U. z 2011 r. Nr 179, poz. 1018)

Konwencja przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne UNESCO w październiku 2003 roku. Jest wyrazem zainteresowania kwestią ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Jest pierwszym międzynarodowym traktatem, który stwarza ramy prawne, administracyjne i finansowe, umożliwiające prowadzenie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego i podnoszenia jego rangi. Konwencję ratyfikowało 146 państw. Konwencja weszła w naszym kraju w życie 16 sierpnia 2011 roku. Główne cele Konwencji:

- ochrona niematerialnego dziedzictwa,
- zapewnianie poszanowania dla niematerialnego dziedzictwa wspólnot, grup i jednostek,
- wzrost na poziomie lokalnym, krajowym i międzynarodowym, świadomości znaczenia niematerialnego dziedzictwa kulturowego oraz zapewnienie, aby dziedzictwo to było wzajemnie doceniane przez różne grupy,
- zapewnianie międzynarodowej współpracy i pomocy w zakresie realizacji wszystkich wymienionych wyżej celów.

Dyrektywa 2007/2/WE ustanawiająca infrastrukturę informacji przestrzennej we Wspólnocie Europejskiej (INSPIRE) – (Dz.U.U.E.L.2007.108.1)

Celem dyrektywy 2007/2/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 14 marca 2007 r. ustanawiającej infrastrukturę informacji przestrzennej we Wspólnocie Europejskiej (dyrektywy INSPIRE) jest utworzenie europejskiej infrastruktury informacji przestrzennej oraz ułatwienie dostępu do danych przestrzennych. Dyrektywa określa podstawowe zasady funkcjonowania infrastruktury w zakresie: metadanych, zbiorów danych przestrzennych i usług z nimi związanych. Reguluje zasady udostępniania i wspólnego korzystania z zasobów infrastruktury. Ponadto ustala mechanizmy koordynujące, monitorujące i raportujące wdrażanie INSPIRE w Unii Europejskiej.

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Radzymin, w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami jest zbieżny ze strategicznymi celami państwa prezentowanymi w następujących poniżej dokumentach.

4.1.1. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023-2026

Ten podstawowy dokument dla systemu ochrony dziedzictwa kulturowego Rzeczypospolitej został przyjęty Uchwałą nr 242 Rady Ministrów z dnia 8 grudnia 2023 r. „Krajowy program ochrony

zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023-2026” realizuje podmiot wiodący – Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego – we współpracy z instytucjami podległymi MKiDN, m.in. z Narodowym Instytutem Dziedzictwa, Narodowym Instytutem Konserwacji Zabytków oraz Narodowym Muzeum Morskim w Gdańsku. Krajowy program jest głównym dokumentem strategicznym niezbędnym do realizacji ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, określającym cele administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a także wskazuje środki służące do realizacji wyznaczonych celów.

Głównym celem Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023-2026 jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami poprzez optymalizację systemu ochrony dziedzictwa kulturowego, wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami i budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego.

Cel główny: **Zwiększenie odporności zasobu zabytkowego w Polsce** został dookreślony w trzech celach szczegółowych oraz w ośmiu kierunkach działań strategicznych.

Cel szczegółowy 1: weryfikacja wybranego zasobu zabytków i wzmocnienie narzędzi ochrony dziedzictwa o wyjątkowej wartości wynika z realizacją w Polsce celów strategicznych Unii Europejskiej: wprowadzania nowych technologii w budownictwie, termomodernizacji, modernizacji infrastruktury drogowej i kolejowej oraz dekarbonizacji. Ekologiczne i pasywne budownictwo oraz szybki transport tworzą normy, którym tradycyjne, „stare” rozwiązania budowlane nie są w stanie sprostać. Dlatego konieczna jest weryfikacja zasobu oraz stworzenie narzędzi kompleksowej ochrony zarządzania zwłaszcza obiektami najcenniejszymi i reprezentatywnymi dla wybranej kategorii i cech zasobu zabytkowego. Istotne jest więc włączenie Polski w najważniejsze programy międzynarodowe we współpracy z gremiami eksperckimi i wypracowanie spójnych narzędzi przeciwdziałania zagrożeniom. Wsparcia merytorycznego służb konserwatorskich, projektantów i właścicieli wymaga przygotowanie dokumentacji konserwatorskich na różnych szczeblach, zwłaszcza w przypadku obiektów objętych szczególną ochroną i opieką państwa. Doprecyzowanie przepisów i wzmocnienie ustawowych form ochrony zabytków w postaci pomnika historii i miejsc UNESCO dadzą podstawy prawne do zarządzania zasobem, który mimo swojej rangi ochrony systemowej, nie ma przepisów wykonawczych do realizacji koniecznych działań.

Cel główny:	
ZWIĘKSZENIE ODPORNOŚCI ZASOBU ZABYTKOWEGO W POLSCE	
Cel szczegółowy 1:	
WERYFIKACJA WYBRANEGO ZASOBU ZABYTKÓW I WZMOCNIENIE NARZĘDZI OCHRONY DZIEDZICTWA O WYJĄTKOWEJ WARTOŚCI	
1.1	Kierunek działań: Podnoszenie wiedzy o wybranych grupach zasobu zabytkowego kraju
Zadanie 1:	
1.1.1	Ochrona zasobu wielkoobszarowych zespołów architektury obronnej
Cele projektu Cele projektu	
Nazwa celu:	Opis wskaźników celu projektu
Stworzenie podstaw efektywnej, systemowej ochrony krajowego zasobu wielkoobszarowych i wieloelementowych zabytków (zespołów architektury obronnej)	<ul style="list-style-type: none"> • opracowanie raportu dotyczącego wyników ewaluacji wskazującej zespoły i obiekty reprezentatywne dla zasobu, wymagające opracowania pilotażowych, wieloletnich strategii ochrony i zagospodarowania oraz wskazanie „warsztatów konserwatorskich”. Wskaźnik: opracowanie raportu. • opracowanie standardu wojewódzkiej, wieloletniej (15—20-letniej) strategii ochrony, zagospodarowania i zarządzania dla wielkoobszarowych i wieloelementowych zespołów zabytkowych jako elementu regionalnej polityki

	<p>ochrony zabytków, środowiska i krajobrazu kulturowego (na przykładzie zabytków obronnych). Wskaźnik: opracowanie standardu.</p> <ul style="list-style-type: none"> • opracowanie min. jednego pilotażowego opracowania dokumentacji wieloletniej, wojewódzkiej lub ponadlokalnej strategii ochrony i zagospodarowania zespołów obronnych dla wybranego zespołu reprezentatywnego. Wskaźnik: opracowanie min. jednej dokumentacji. • opracowanie projektu zmian legislacyjnych umożliwiających ochronę wielkoobszarowych zespołów na poziomie ponadlokalnym (wskazanie potencjału audytu krajobrazowego w tym zakresie); wszczęcie procedur legislacyjnych wdrażających przyjęte standardy i obligacje do sporządzania wieloletnich, wojewódzkich lub ponadlokalnych strategii ochrony i zagospodarowania zespołów wielkoobszarowych (współpraca z Ministerstwem Rozwoju i Technologii oraz Ministerstwem Klimatu i Środowiska. Wskaźnik: projekt zmian legislacyjnych.
Uruchomienie form ustawicznego, zwłaszcza praktycznego, szkolenia interesariuszy procesu ochrony i zagospodarowania zabytków — historycznych zespołów fortyfikacji	<ul style="list-style-type: none"> • zdefiniowanie założeń i problematyki konferencji, programów kursów i szkoleń w pełnym (uzupełnionym o standardy ochrony wielkoobszarowych zespołów) zakresie ochrony zabytków budownictwa obronnego. Wskaźnik: dokumentacja. • prowadzenie szkoleń i warsztatów dla służb konserwatorskich i właścicieli w zabytkowych obiektach wytypowanych jako krajowe „warsztaty konserwatorskie”. Wskaźnik: min. trzy szkolenia i trzy warsztaty na wybranych zespołach reprezentatywnych — liczba przeszkolonych min. 100 osób • utworzenie Centrum Kompetencji — szkoleniowego ośrodka doradztwa, rzemiosł i technik konserwatorskich w adaptowanym do tego celu obiekcie pofortecznym. Wskaźnik: etap I — dokumentacja dotycząca utworzenia Centrum Kompetencji. Etap II — adaptacja budynku, remont, zakup wyposażenia; • powołanie kadry zarządzającej oraz zapewnienie zaplecza specjalistów prowadzących kursy i zajęcia praktyczne.

Zadanie 2:

1.1.2	Weryfikacja i klasyfikacja zabytków techniki kolejowej
Cele projektu	
Nazwa celu:	Opis wskaźników celu projektu
Przygotowanie raportu określającego stan zachowania, walory zabytkowe oraz stopień i zakres ochrony prawnej zabytków techniki kolejowej i zaplecza kolejowego	<ul style="list-style-type: none"> • Wykonanie założeń raportu. • Ewaluacja zasobu obiektów objętych ochroną prawną, ujętych w ewidencji zabytków (ruchomych i nieruchomych) oraz ujętych w raportach środków trwałych przedsiębiorstw związanych z kolejnictwem. • Opracowanie wzorów dokumentacji, w tym kart ewidencyjnych zasobów zabytkowych, wraz z instrukcją ich wypełniania. • Wykonanie planu realizacji weryfikacji terenowej. • Przeprowadzenie szkoleń dla wykonawców prac ewidencyjnych/dokumentacyjnych. • Wykonanie weryfikacji terenowej. • Przygotowanie raportu. • Szkolenia stacjonarne dla interesariuszy • Baza danych dotyczących zasobu dostępna dla służb konserwatorskich i GIG • Wykaz obiektów i elementów reprezentatywnych koniecznych do ochrony prawnej, z harmonogramem pilności działań ochronnych dla służb konserwatorskich oraz projekt wytycznych GKZ i standardy postępowania.

Zadanie 3:

1.1.3	Weryfikacja i klasyfikacja zabytków techniki związanych z przemysłem wydobywczym
Cele projektu	
Nazwa celu:	Opis wskaźników celu projektu

Przygotowanie raportu określającego stan zachowania, walory zabytkowe oraz stopień i zakres ochrony prawnej zabytków techniki związanych z przemysłem wydobywczym/górnictwem/Kopalniami	<ul style="list-style-type: none"> • Wykonanie założeń raportu. • Ewaluacja zasobu obiektów objętych ochroną prawną, ujętych w ewidencji zabytków (ruchomych i nieruchomości) oraz ujętych w raportach środków trwałych przedsiębiorstw. • Opracowanie wzorów dokumentacji, w tym kart ewidencyjnych zasobów zabytkowych, wraz z instrukcją ich wypełniania. • Wykonanie planu realizacji weryfikacji terenowej. • Przeprowadzenie szkoleń stacjonarnych dla wykonawców prac ewidencyjnych/dokumentacyjnych. • Wykonanie weryfikacji terenowej. • Przygotowanie raportu. • Szkolenia stacjonarne dla interesariuszy. • Baza danych dotyczących zasobu dostępna dla służb konserwatorskich i GIG. • Wykaz obiektów i elementów reprezentatywnych koniecznych do ochrony prawnej, z harmonogramem pilności działań ochronnych dla służb konserwatorskich (DOZ-WKZ) oraz projekt wytycznych GKZ i standardy postępowania.
Zadanie 4:	
1.1.4	Weryfikacja i klasyfikacja zabytkowej architektury osad związanych z gospodarką leśną
Cele projektu	
Nazwa celu:	Opis wskaźników celu projektu
Przygotowanie raportu określającego stan zachowania, walory zabytkowe oraz stopień i zakres ochrony prawnej zabytkowej architektury osad służbowych związanych z gospodarką leśną Lasów Państwowych	<ul style="list-style-type: none"> • Wykonanie założeń raportu. • Ewaluacja zasobu obiektów objętych ochroną prawną, ujętych w ewidencji zabytków (ruchomych i nieruchomości) oraz ujętych w raportach środków trwałych przedsiębiorstw związanych z gospodarką leśną Lasów Państwowych. • Opracowanie instrukcji wypełniania kart ewidencyjnych (w tym wzoru kart waloryzacji obiektów – nieruchomości i ruchomych). • Wykonanie planu realizacji weryfikacji terenowej. • Przeprowadzenie szkoleń dla wykonawców prac ewidencyjnych/dokumentacyjnych. • Wykonanie weryfikacji terenowej. • Przygotowanie raportu. • Szkolenia dla interesariuszy i WKZ. • Baza danych dotyczących zasobu dostępna dla służb konserwatorskich i Lasów Państwowych. • Wykaz obiektów i elementów reprezentatywnych koniecznych do ochrony prawnej, z harmonogramem pilności działań ochronnych dla służb konserwatorskich (DOZ-WKZ) oraz wytyczne GKZ i standardy postępowania.
1.2	Kierunek działań: Ochrona i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości
Zadanie 1:	
1.2.1	Model i system wartościowania zabytków.
Cele projektu	
Nazwa celu:	Opis wskaźników celu projektu
Opracowanie wytycznych do stworzenia modelu i systemu wartościowania zabytków (na podstawie europejskich doświadczeń)	Wytyczne zostaną opracowane, jako efekt analiz współczesnych metod wartościowania i różnicowania zabytków, stosowanych w systemach ochrony zabytków wybranych krajów europejskich. Analizy i wytyczne zostaną przedstawione w formie raportu „Wartościowanie i różnicowanie zabytków w wybranych europejskich systemach ochrony”. Raport będzie zawierał krytyczną analizę funkcjonowania systemów wartościowania opracowaną na podstawie wywiadów z pracownikami zatrudnionymi w tych systemach. Będzie również zawierał ocenę potrzeb w zakresie wartościowania i różnicowania zabytków dokonaną na podstawie doświadczeń polskich służb konserwatorskich. Elementem realizacji zadania będzie międzynarodowa konferencja, podczas której zostaną przedstawione i przedyskutowane współczesne doświadczenia w zakresie wartościowania zabytków.

Opracowanie modelu oceny wartości zabytku oraz instrukcji jego stosowania	Model wartościowania zabytku określi jego zabytkowe wartości oraz powiąże je z materialnymi i niematerialnymi nośnikami (atrybutami). Model pozwoli określić wartości zabytków (służące ich różnicowaniu), natomiast atrybuty wartości pozwolą planować i oceniać prace konserwatorskie i remontowe w zabytku. Model będzie miał charakter uniwersalny, natomiast możliwe będzie jego dostosowywanie do specyfiki poszczególnych grup typologicznych zabytków.
Opracowanie systemu wartościowania zabytków (rozdzielającego grupy zabytków) oraz instrukcji jego stosowania	System wartościowania zabytków umożliwi czytelne zróżnicowanie zabytków na podstawie ich wartości. Będzie wykorzystywał informacje wynikające z indywidualnej oceny wartości zabytku (modelu wartościowania) i będzie dostosowany do specyfiki form ochrony w polskim systemie — klasyfikacja będzie dostosowana do formy ochrony: ewidencja zabytków, rejestr zabytków, pomnik historii, wpis na Listę UNESCO. Instrukcja do systemu wartościowania umożliwi czytelne rozgraniczenie zabytków i przypisanie im odpowiednich form ochrony. Etapem realizacji zadania będzie międzynarodowe seminarium/międzynarodowa konferencja na temat systemów wartościowania zabytków.
Opracowanie materiałów i wytycznych na temat wykorzystania wartości zabytkowych w procesie opieki i zarządzania zabytkami	Publikacja przedstawi formy i możliwości interpretacji i wykorzystania informacji na temat wartości zabytkowych w procesie zarządzania, monitoringu i opieki nad zabytkami oraz argumentację, którą będzie można wykorzystać w promowaniu ochrony zabytków w relacjach z interesariuszami (właściciele i zarządcy zabytków, lokalne społeczności i władze, media etc.). W publikacji będzie przedstawiona forma wykorzystania informacji o zabytkowych wartościach ujawnionych podczas analizy zabytku (model i system wartościowania zabytków).
Przeprowadzenie szkoleń dla służb konserwatorskich	Pracownicy służb konserwatorskich zostaną przeszkoleni w zakresie wykorzystania modelu i systemu wartościowania zabytków. Szkolenia obejmą zasady stosowania modelu i systemu wartościowania oraz zastosowanie ich w praktyce (na przykładach) oraz możliwe narzędzia zarządzania i monitorowania zabytków najcenniejszych.

Zadanie 2:**1.2.2 Plany zarządzania dla pomników historii****Cele projektu**

Nazwa celu:	Opis wskaźników celu projektu
Opracowanie modelu planu zarządzania dla pomników historii	Model planu zarządzania zostanie opracowany dla pomników historii i będzie oparty na analizie wartości zabytkowych. Plan zarządzania będzie obejmował trzy najważniejsze obszary istotne dla zarządzania zabytkiem: ochronę, udostępnianie i użytkowanie zabytku. Model planu zarządzania zostanie opracowany w formie publikacji, w której będą przedstawione przykłady ilustrujące zastosowanie modelu planu zarządzania. Wskaźnik: jedno opracowanie, jedna konferencja dla min. 100 osób. Zostanie zorganizowana konferencja na temat modeli i form zarządzania pomnikami historii..
Przeprowadzenie szkoleń dla służb konserwatorskich oraz zarządców pomników historii	Pracownicy służb konserwatorskich zostaną przeszkoleni w zakresie wykorzystania systemu zarządzania zabytkami. Szkolenia obejmą możliwe narzędzia zarządzania pomników historii oraz ich monitorowania. Zarządcy pomników historii zostaną przeszkoleni w zakresie opracowania planu zarządzania

Zadanie 3:**1.2.3 Wsparcie procesu tworzenia planów ochrony parków kulturowych****Cele projektu**

Nazwa celu:	Opis wskaźników celu projektu
Stworzenie standardu dokumentacji planu ochrony parku kulturowego	Opublikowanie poradnika metodycznego do przygotowania planu ochrony parku kulturowego, po zatwierdzeniu przez MKiDN. Opracowanie trzech modelowych projektów planów ochrony parku kulturowego.
Wskazanie modelowych opracowań planu ochrony parku kulturowego i zarządzania parkiem	Konferencja upowszechniająca wzorcowe plany ochrony parku kulturowego i zarządzania parkiem.

Upowszechnianie informacji o standardzie sporządzania planu ochrony parku kulturowego i zarządzania parkiem	Realizacja cyklu szkoleń online (16 województw) dotyczących opracowania i wdrażania planów ochrony parków kulturowych. Prezentacja wzorcowych planów ochrony parku kulturowego i zarządzania parkiem kulturowym. Poradnik będzie dystrybuowany bezpłatnie w formie elektronicznej (do pobrania ze strony samorząd.nid.pl).
Zadanie 4:	
1.2.4	System bezpieczeństwa zabytków
Cele projektu	
Nazwa celu:	Opis wskaźników celu projektu
Warsztaty dla pracowników WKZ i służb współpracujących	Wynikiem będzie uzyskanie informacji o potrzebach, spójnej komunikacji pomiędzy jednostką organizacyjną, gminą, powiatem, wojewódzkim urzędem ochrony zabytków oraz służbami ratowniczymi; integracja służb mundurowych zaangażowanych w ochronę zabytków, pionów administracji samorządowej i rządowej, interesariuszy zewnętrznych i jednostek organizacyjnych.
Diagnoza stanu	Opracowanie macierzy zakresu kompetencji i uprawnień podmiotów publicznych oraz innych, realizujących zadania w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, na wypadek konfliktu zbrojnego lub sytuacji kryzysowych.
Wypracowanie katalogu i rekomendacji	Opracowanie katalogu zabytków w wybranym województwie z podziałem na kategorie (według kryterium wartości dla dziedzictwa) spośród obiektów wpisanych do rejestru zabytków i gminnych ewidencji zabytków, na podstawie danych pozyskanych od WKZ, umożliwiające przypisanie odpowiedniej kategorii obiektom zabytkowym oraz wypracowanie rekomendacji dla wszystkich WKZ w Polsce.
Macierz profilu użytkownika oraz profil zabytku w systemie informatycznym	Opracowanie koncepcji macierzy profilu użytkownika oraz profilu zabytku w systemie informatycznym wraz z ich funkcjonalnością oraz dostosowanie zakresu dostępu do zapisanych w systemie danych dla poszczególnych użytkowników zaangażowanych w ochronę i opiekę nad zabytkami (pracownicy instytucji, administracji samorządowej i rządowej, PSP, Policja, Siły Zbrojne i inni zdefiniowani na etapie diagnozy).
Szkolenia administratorów wojewódzkich i użytkowników	Opracowanie programu szkoleń dla wojewódzkich administratorów systemu (wojewódzcy konserwatorzy zabytków i specjaliści ds. ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych) oraz zdefiniowanych użytkowników w wybranym województwie.
Popularyzacja wypracowanych narzędzi teleinformatycznych	Organizacja konferencji, publikacja opracowań i podręczników dla użytkowników (poziom jednostki administracyjnej — gminy, powiatu, województwa, kraju), działania upowszechniające wdrażany projekt informatyczny.
Zadanie 5:	
1.2.5	Projektowanie konserwatorskie
Cele projektu	
Nazwa celu:	Opis wskaźników celu projektu
Działania na poziomie organizacyjnym	Analiza możliwości wdrożenia do praktyki zasad opracowywania strategii ochrony i projektów konserwatorskich dla poszczególnych obiektów wraz ze sposobami ich inicjowania i finansowania oraz usprawnienie systemu monitorowania stanu zachowania obiektów zabytkowych ich potrzeb konserwatorskich. Wskaźniki: opracowanie analityczne.
Działania na poziomie legislacyjnym	Wprowadzenie standardu prowadzenia prac przy zabytkach, zwłaszcza nieruchomościach, na podstawie projektu konserwatorskiego, wprowadzenie wymogu prawnego dokumentowania prac prowadzonych przy zabytkach nieruchomościach.
Działania na poziomie edukacyjnym	Opracowanie koncepcji modelowych programów nauczania akademickiego w zakresie określonych specjalności (konserwacja i restauracja architektury oraz detalu), a następnie wdrożenie rozwiązań modelowych na wybranych uczelniach (program studiów podyplomowych).
1.3	Kierunek działań: Realizacja międzynarodowych zobowiązań
Zadanie 1:	
1.3.1	Implementacja konwencji UNESCO z 1972 do ustawy o ochronie zabytków.

Cele projektu	
Nazwa celu:	Opis wskaźników celu projektu
Opracowanie i nowelizacja przepisów wdrażających cele konwencji i wytyczne operacyjne UNESCO	Realizacja zaleceń konwencji i wytycznych operacyjnych, które jako przepisy wykonawcze konwencji muszą być przez państwo realizowane na poziomie przepisów prawa krajowego.
Międzynarodowa konferencja na temat wdrożenia konwencji	
Przeprowadzenie szkoleń dla służb konserwatorskich oraz zarządców najcenniejszych zabytków	
Zadanie 2:	
1.3.2	Wdrożenie Konwencji z 2001.
Cele projektu	
Nazwa celu:	Opis wskaźników celu projektu
Wymiana wiedzy na temat sposobów zarządzania informacją o zabytkach	Liczba osób biorących udział w warsztatach.
Opracowanie opinii prawnej i propozycji ewentualnej nowelizacji aktualnie obowiązujących przepisów	Opinia prawna, ulotka informacyjna: procedury obiegu informacji o PZM.
Upowszechnianie wiedzy na temat różnorodności i ochrony podwodnych zabytków morskich	Liczba przygotowanych materiałów informacyjnych (broszur).
Konferencja podsumowująca	Liczba osób biorących udział w konferencji zgodna z liczbą województw/obszarów, których dotyczą warsztaty.
Zadanie 3:	
1.3.3	Współpraca międzynarodowa z UNESCO-ICOMOS-ICCROM-UE
Cele projektu	
Nazwa celu:	Opis wskaźników celu projektu
Wzrost znaczenia Polski na arenie międzynarodowej w zakresie udziału ekspertów w gremiach i grupach międzynarodowych	Wspieranie znaczenia dorobku Polski przez delegowanie polskich przedstawicieli na spotkania międzynarodowych gremiów eksperckich. Wskaźniki: jeden raport, pisemna informacja dotycząca wprowadzenia trzech ekspertów do gremiów międzynarodowych.
Wspólne inicjatywy międzynarodowe w zakresie szkoleń, kreowania polityki ochrony dziedzictwa	Organizacja lub udział ekspercki w szkoleniach, warsztatach, grupach roboczych i konferencjach międzynarodowych w zakresie wybranym do wdrożenia i promowania. Wskaźnik: udział w wydarzeniach min. dziesięciu ekspertów z Polski.
Implementacja do nowych zaleceń strategii systemu ochrony zabytków	Opracowanie dla wybranych grup zagadnień projektów zmian przepisów i podjęcie działań mających na celu ich implementację.
Wymiana wiedzy na temat sposobów zarządzania informacją o zabytkach	
Opracowanie opinii prawnej i propozycji	

ewentualnej nowelizacji aktualnie obowiązujących przepisów	
Konferencja międzynarodowa poruszająca aktualny temat polityki międzynarodowej w zakresie dziedzictwa	
Zadanie 4:	
1.3.4	Wsparcie procesu tworzenia planów zarządzania dla miejsc światowego dziedzictwa w Polsce
Cele projektu	
Nazwa celu:	Opis wskaźników celu projektu
Poprawa jakości zarządzania miejsc światowego dziedzictwa w Polsce	Zarządcy dwóch miejsc światowego dziedzictwa, agendy administracji publicznej i służby konserwatorskie otrzymają projekt planu zarządzania, który będzie pomocny w procesie zarządzania i uzgadniania rozstrzygnięć administracyjnych dla miejsc światowego dziedzictwa UNESCO. Wskaźnik: dwa projekty planów zarządzania dla miejsc światowego dziedzictwa (drewniane cerkwie w polskim i ukraińskim regionie Karpat oraz Hala Stulecia we Wrocławiu), konferencja dla interesariuszy miejsc światowego dziedzictwa UNESCO w Polsce
Raport na temat zagrożeń obiektów architektury drewnianej wpisanych na listę światowego dziedzictwa	Raport będzie mógł być wykorzystany jako źródło danych do opracowania materiałów (poradników) służących do przygotowania projektów planów zarządzania miejsc światowego dziedzictwa

Cel szczegółowy 2: wzmocnienie potencjału organizacyjnego systemu ochrony zabytków jest implikowany znaczącym wzrostem postępowań administracyjnych w zakresie ochrony zabytków (rocznie o 20—30%) wskazuje na konieczność poprawy efektywności i usprawnienia dostępu do baz danych cyfrowych w celu przyspieszenia weryfikacji dokumentów niezbędnych do formalnej i merytorycznej oceny zgromadzonych materiałów, a także niezbędnej reformy systemu finansowania ochrony i opieki nad zabytkami we współpracy międzyresortowej w zakresie m.in. kredytów preferencyjnych, crowdfundingu oraz ulg i zwolnień od podatku prac prowadzonych przy zabytku chronionym.

Cel szczegółowy 2:	
WZMOCNIENIE POTENCJAŁU ORGANIZACYJNEGO SYSTEMU OCHRONY ZABYTKÓW	
2.1	Kierunek działań: Cyfryzacja procesów administracyjnych
Zadanie 1:	
2.1.1	Cyfryzacja procesu inwestycyjno-budowlanego w zakresie ochrony zabytków
Cele projektu	
Nazwa celu:	Opis wskaźników celu projektu
Włączenie organów ochrony zabytków do cyfrowego postępowania w zakresie procesu inwestycyjno-budowlanego	Uzyskanie pełnej funkcjonalności prowadzenia postępowania przez organy ochrony zabytków w Systemie do Obsługi Postępowań Administracyjnych w Budownictwie. Wskaźnik: wdrożenie w dziesięciu województwach systemu cyfrowego postępowania w zakresie procesu inwestycyjno-budowlanego.
Zadanie 2:	
2.1.2	Program szkoleń specjalistycznych dla pracowników wojewódzkich urzędów ochrony zabytków
Cele projektu	

Nazwa celu:		Opis wskaźników celu projektu
Zwiększenie najważniejszych kompetencji pracowników wojewódzkich urzędów ochrony zabytków		Liczba osób przeszkolonych w ramach programu.
Zmniejszenie liczby decyzji i postanowień skierowanych do ponownego rozpatrzenia lub uchylonych przez Generalnego Konserwatora Zabytków		Wskaźniki: zmniejszenie liczby decyzji i postanowień do ponownego rozpatrzenia lub uchylonych przez Generalnego Konserwatora Zabytków; od 2023 r. do 2026 r.
2.2 Kierunek działań: nowe technologie w ochronie zabytków		
Zadanie 1:		
2.2.1		Wdrożenie i rozwój programu AZP+
Cele projektu		
Nazwa celu:		Opis wskaźników celu projektu
Rozpoznanie archeologiczne zagrożonych obszarów wytypowanych we współpracy z WUOZ		Dzięki programowi AZP+ zostaną wykonane badania nieinwazyjne na najbardziej zagrożonych obszarach, wytypowanych we współpracy z WUOZ. Uwaga: używany termin „obszar” nie jest równoznaczny z przyjętym terminem „obszar AZP”, chodzi tu o wyznaczony rejon, który wymaga rozpoznania.
Upowszechnianie wiedzy i rezultatów projektu		Przygotowanie i upowszechnienie materiałów instruktażowych i szkoleniowych.
Zadanie 2:		
2.2.2		Digitalizacja i udostępnianie zasobu archiwalnego
Cele projektu		
Nazwa celu:		Opis wskaźników celu projektu
Digitalizacja archiwaliów		Wskaźnikiem obrazującym poziom realizacji projektu będzie digitalizacja jednego dokumentu.
Udostępnienie dokumentacji		Liczba udostępnionych stron w aplikacji Scan Manager.
Zadanie 3:		
2.2.3		Rozwój zasobu dokumentacyjnego 3D
Cele projektu		
Nazwa celu:		Opis wskaźników celu projektu
Ochrona dziedzictwa przez wykonanie cyfrowej kopii zabytku		Wskaźnikiem obrazującym poziom realizacji projektu będzie poszczególny obiekt zabytkowy (wskazany numerem Inspire ID), dla którego w ramach zadania zostanie wykonana dokumentacja — inwentaryzacja cyfrowa (cyfrowa kopia obiektu) według określonego przez NID standardu. Planowane jest wykonanie dokumentacji 24 obiektów (ok. 12 w jednym roku) w porozumieniu z WKZ i uzgodnieniu z DOZ MKIDN oraz przekazanie dokumentacji 3D do archiwum WKZ. Wskaźnik: 24 obiekty (ok. 12 w jednym roku).
Upowszechnienie standardu i dobrych praktyk w zakresie wykonywania dokumentacji cyfrowej		Wskaźnikiem obrazującym poziom realizacji projektu będzie publikacja naukowa z inwentaryzacjami, upowszechniająca standard opracowania.
Rozwój zasobu dokumentacyjnego 3D		Wskaźnikiem obrazującym poziom realizacji projektu będzie liczba modeli 3D obiektów zabytkowych (wskazanych za pomocą numeru Inspire ID), które w ramach zadania zostaną opublikowane na portalu Zabytek.pl.
Zadanie 4:		

2.2.4	Rozwój portalu Zabytek.pl	
Cele projektu		
Nazwa celu:	Opis wskaźników celu projektu	
Upowszechnienie dokumentacji i informacji o zabytkach	Wskaźnikiem obrazującym poziom realizacji projektu będzie dodanie kolejnych zasobów skanowanej dokumentacji oraz innych informacji o obiektach zabytkowych wpisanych do rejestru i krajowej ewidencji zabytków.	
Uzupełnienie zasobów o nowe informacje	W ramach zadania przygotowane zostaną kolejne opisy zabytków, zdjęcia oraz filmy, które wzbogacą zasoby prezentacyjne portalu.	
2.3	Kierunek działania: Reforma finansowania ochrony i opieki nad zabytkami	
Zadanie 1:		
2.3.1	Premia zabytkowa	
Cele projektu		
Nazwa celu:	Opis wskaźników celu projektu	
Wsparcie finansowe podmiotów zobowiązanych do sprawowania opieki nad zabytkami nieruchomymi, będących osobami fizycznymi	Zwiększenie dostępności środków publicznych przeznaczonych dla podmiotów wykonujących opiekę nad zabytkami nieruchomymi (wpisane do rejestru zabytków/znajdujące się na obszarze wpisanym do rejestru zabytków), bez względu na ich status prawny, z wyłączeniem wspólnot i spółdzielni mieszkaniowych oraz JST.	
Zadanie 2:		
2.3.2	Wprowadzenie alternatywnego sposobu finansowania opieki nad zabytkami — crowdfunding	
Cele projektu		
Nazwa celu:	Opis wskaźników celu projektu	
Wprowadzenie zmiany legislacyjnej umożliwiającej finansowanie społecznościowe opieki nad zabytkami	<ul style="list-style-type: none"> • Promocja crowdfundingu opieki nad zabytkami. • Wejście w życie przepisów. Wskaźnik: przygotowanie analizy jednego egzemplarza dokumentacji, projekt zmian przepisów, wejście w życie przepisów. • Realizacja akcji promocyjnej. 	

Cel szczegółowy 3: rola zabytków w zrównoważonym rozwoju (edukacja i partycypacja) wynika z realizacji jednego z celów strategicznych Unii Europejskiej, jakim jest zrównoważony rozwój. Do realizacji tych celów zobligowane są wszystkie kraje UE, które na poziomie krajowym powinny zintensyfikować działania w ramach wyznaczonych priorytetów. Działania dotyczące klimatu w związku z nasilającymi się i trudnymi do opanowania zmianami klimatycznymi stanowią obecnie jedno z ważniejszych zadań również w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Dokumenty strategiczne odnoszące się do ograniczenia zmian klimatycznych wymagają włączenia zasobu zabytkowego, tradycyjnych materiałów oraz technik budowlanych do zagadnień wspierających cele zrównoważonego rozwoju. Zadania mające na celu wypracowanie narzędzi przeciwdziałania zmianom klimatycznym powinny identyfikować i promować tradycyjne rozwiązania budowlane, ale także zrównoważone podejście do eksploatacji zabytków, ich roli w środowisku, stabilizowaniu ekosystemów, budowaniu bioróżnorodności i wspierania lokalnych samorządów i społeczności.

Cel szczegółowy 3: ROLA ZABYTEKÓW W ZRÓWNOWAŻONYM ROZWOJU (EDUKACJA I PARTYCYPACJA).	
3.1	Kierunek działania: Wzmacnianie ochrony zabytków wobec zmian klimatycznych
Zadanie 1:	
3.1.1	Strategia przeciwdziałania skutkom zmian klimatycznych dla zachowania zabytków
Cele projektu	
Nazwa celu:	Opis wskaźników celu projektu
Diagnoza stanu	Rozpoznanie historycznych technik i rozwiązań ograniczających negatywny wpływ uwarunkowań klimatycznych. Opracowanie wzoru karty zagrożeń klimatycznych dla 20 obiektów dziedzictwa (przekrój zasobu zabytków).
Mitygacja negatywnego wpływu zmian klimatu na zabytki	Wytyczne lub standardy GKZ dotyczące działań w celu zapobiegania negatywnym skutkom zmian klimatu. Wskaźnik: egzemplarz wytycznych lub standardów GKZ — publikacja po akceptacji GKZ.
Skuteczna pragmatyka postępowania	Wypracowanie narzędzi — strategii do monitorowania wpływu zmian klimatu na dziedzictwo i mitygacji zmian klimatu z poszanowaniem wartości obiektów zabytkowych. Wskaźnik: jeden egzemplarz standardu strategii i modelowe wdrożenie przez opracowanie strategii dla wybranego miejsca światowego dziedzictwa — drewnianych cerkwi w polskim i ukraińskim regionie Karpat.
Popularyzacja wiedzy o ograniczaniu negatywnego oddziaływania zmian klimatu	Seminaria, konferencje, publikacje online, inne działania upowszechniające.
Zadanie 2:	
3.1.2	Wsparcie procesu tworzenia gminnych programów opieki nad zabytkami
Cele projektu	
Nazwa celu:	Opis wskaźników celu projektu
Tworzenie modelowych rozwiązań związanych z opracowaniem i realizacją gminnych programów opieki nad zabytkami	Opracowanie konspektu poradnika. Opracowanie modelowych gminnych programów opieki nad zabytkami. Opracowanie poradnika do tworzenia gminnego programu opieki nad zabytkami.
Upowszechnianie modelowych rozwiązań i opracowań do gminnych programów opieki nad zabytkami	Organizacja konferencji upowszechniającej modelowe opracowania gminnych programów opieki nad zabytkami. Realizacja cyklu szkoleń (dla 16 województw) dotyczących opracowania i wdrażania gminnych programów opieki nad zabytkami. Opublikowanie i upowszechnienie poradnika dotyczącego opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami (forma elektroniczna).
Zadanie 3:	
3.1.3	Twój dom — dialog z tradycją
Cele projektu	
Nazwa celu:	Opis wskaźników celu projektu
Upowszechnianie historycznych form budownictwa jako elementu inspiracji w budownictwie współczesnym	<ul style="list-style-type: none"> • Wykonanie opracowań dotyczących historycznego budownictwa wiejskiego. • Organizacja trzech warsztatów stacjonarnych z projektowania dla studentów architektury. • Seminarium lub konferencja promujące ideę budownictwa regionalnego wśród samorządowców i w społeczeństwie.
Zadanie 4:	
3.1.4	Upowszechnianie tradycyjnych, neutralnych dla środowiska, metod i technik rzemieślniczych — „Szkoła rzemiosł CAD”

Cele projektu	
Nazwa celu:	Opis wskaźników celu projektu
Upowszechnienie i promowanie metod tradycyjnego budownictwa	Liczba opublikowanych materiałów (poradniki, dobre praktyki, instruktaże).
Stworzenie przestrzeni do integracji i wymiany wiedzy interesariuszy zaangażowanych w ochronę i opiekę nad zabytkową architekturą drewnianą	Liczba zorganizowanych konferencji — jedna, seminariów — dwa, szkoleń — sześć (webinaria). Liczba zorganizowanych działań edukacyjnych i popularyzatorskich.
Wspieranie działalności oddolnej i upowszechnianie wiedzy o działaniach oddolnych związanych z architekturą drewnianą	Liczba zorganizowanych wydarzeń edukacyjnych i popularyzatorskich. Liczba artykułów i postów w mediach społecznościowych. Wskaźnik: liczba artykułów — dziesięć.
Stworzenie przestrzeni do upowszechniania wiedzy specjalistycznej związanej z ochroną i konserwacją zabytkowych budynków drewnianych	Liczba opublikowanych artykułów, zaleceń, wskazówek porad praktycznych.
Zadanie 5:	
3.1.5	Warsztaty konserwatorskie — praktyka prac konserwatorskich
Cele projektu	
Nazwa celu:	Opis wskaźników celu projektu
Prowadzenie prac projektowych, badawczych i budowlano-konserwatorskich przy wybranych obiektach zabytkowych — szkolenia dla pracowników służb konserwatorskich	<ul style="list-style-type: none"> • Wykonanie założeń warsztatów. • Wykonanie planu realizacji warsztatów. • Przeprowadzenie warsztatów. • Przygotowanie raportu na temat warsztatów.
Zadanie 6:	
3.1.6	Wzmacnianie kompetencji zawodów rzemieślniczych
Cele projektu	
Nazwa celu:	Opis wskaźników celu projektu
Wykonanie diagnozy wskazującej na najbardziej pożądaną tematykę szkoleń związaną z realizacją prac konserwatorskich oraz analizy i wskazanie grup rzemieślniczych działających na forum międzynarodowym	Liczba opublikowanych materiałów (poradniki, dobre praktyki, instruktaże).
Prowadzenie kursu i szkoleń związanych z propagowaniem tradycyjnych metod, technik i technologii	Propagowanie tradycyjnych metod, technik i technologii rzemieślniczych w konserwacji obiektów. Konkurs na tzw. dzieło mistrzowskie, przywrócenie średniowiecznej tradycji szacunku dla kunsztu rzemieślniczego. Wskaźniki: wykonanie jednego planu założeń warsztatów i szkoleń oraz min. trzech publikacji; realizacja kursu (jeden egzemplarz raportu).

mających zastosowanie w procesie realizacji prac konserwatorskich przy zabytkach	
Stworzenie bazy danych	Stworzenie internetowej bazy danych i wprowadzenie danych min. 20 wykonawców/rzemieślników w każdym województwie.
Rekomendacje i zalecenia dotyczące dalszego prowadzenia zadania	Rekomendacje zaakceptowane przez GKZ (jeden egzemplarz dokumentacji).
Zadanie 7:	
3.1.7	Proces prowadzenia inwestycji w obiektach zabytkowych — szkolenia dla samorządów
Cele projektu	
Nazwa celu:	Opis wskaźników celu projektu
Przygotowanie i przeprowadzenie szkoleń dla służb samorządowych z zakresu procesu inwestycyjnego w obiektach zabytkowych	<ul style="list-style-type: none"> • Opracowanie założeń i tematów szkoleń z procesu inwestycyjnego w obiektach zabytkowych. • Realizacja szkoleń dla pracowników JST, stworzenie portalu wiedzy. • Opracowanie vademecum procesu inwestycyjnego prowadzonego w obiektach zabytkowych. • Sformułowanie rekomendacji oraz wytycznych GKZ w zakresie inwestycji oraz procesu inwestycyjnego prowadzonego przy zabytkach. oraz planu realizacji szkoleń.
3.2	Kierunek działania: Edukacja w zakresie wartości dziedzictwa kulturowego
Zadanie 1:	
3.2.1	Włączenie edukacji ochrony zabytków do programów nauczania w szkołach
Cele projektu	
Nazwa celu:	Opis wskaźników celu projektu
Wykonanie analizy treści podstaw programowych w zakresie ochrony zabytków w szkołach podstawowych i średnich	Analiza.
Opracowanie materiałów dydaktycznych i szkoleń	Wskaźniki: przeszkolenie stacjonarne min. 50 pracowników kuratoriów, przeszkolenie stacjonarne min. 300 nauczycieli (zajmujących się edukacją).
Opracowanie projektu zmian legislacyjnych zakładających włączenie edukacji w zakresie ochrony zabytków do programów nauczania w szkołach powszechnych w Polsce	Wskaźniki: jeden projekt rekomendacji zmian legislacyjnych.
Ewaluacja zadania	Wskaźniki: raport z wykorzystania materiałów dydaktycznych i rekomendacje dotyczące dalszych działań w tym zakresie.
Zadanie 2:	
3.2.2	Badania społeczne i statystyczne dotyczące dziedzictwa kulturowego
Cele projektu	
Nazwa celu:	Opis wskaźników celu projektu
Gromadzenie oraz analizowanie danych statystycznych z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego i opieki nad zabytkami	Liczba przeprowadzonych badań. Wskaźniki: trzy badania (jedno badanie w każdej gminie, drugie badanie — 16 WKZ, trzecie badanie — min. 1000 osób); cztery studia przypadków, cztery raporty w formie publikacji, zaakceptowane przez DOZ.

Wypracowanie narzędzi statystycznych	Liczba narzędzi do monitorowania danych statystycznych z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego i opieki nad zabytkami. Wskaźniki: min. trzy narzędzia.
Popularyzacja wyników badań	Liczba działań popularyzatorskich i włączających instytucje eksperckie, organy władzy, społeczności lokalne i NGO.
Zadanie 3:	
3.2.3	Pomiar wpływu kultury i dziedzictwa na rozwój społeczny
Cele projektu	
Nazwa celu:	Opis wskaźników celu projektu
Diagnoza barier utrudniających korzystanie z dziedzictwa kulturowego	Opracowanie katalogu barier.
Wypracowanie rekomendacji	Partycypacyjne wypracowanie zaleceń do dalszych działań, które zostaną przedstawione odpowiednim instytucjom eksperckim, organom władzy, społecznościom lokalnym i NGO.
Popularyzacja wyników badań	Liczba publikacji online oraz innych działań upowszechniających.
Zadanie 4:	
3.2.4	Kampanie społeczno-edukacyjne dotyczące zagrożeń dziedzictwa kulturowego
Cele projektu	
Nazwa celu:	Opis wskaźników celu projektu
Budowanie świadomości społecznej i promowanie dobrych praktyk (w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego)	Liczba przeprowadzonych kampanii i akcji.
Zadanie 5:	
3.2.5	Wsparcie merytoryczne służb mundurowych oraz organów wymiaru sprawiedliwości w sprawach dotyczących przestępczości przeciwko zabytkom
Cele projektu	
Nazwa celu:	Opis wskaźników celu projektu
Podnoszenie kwalifikacji pracowników organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości w zakresie ochrony zabytków	Przygotowanie materiałów szkoleniowo-edukacyjnych.
Poprawa komunikacji między służbami mundurowymi a służbami konserwatorskimi	Szkolenia stacjonarne dla służb konserwatorskich.
Zadanie 6:	
3.2.6	Edukacja o dziedzictwie kulturowym, z uwzględnieniem dostępności dla osób ze szczególnymi potrzebami
Cele projektu	
Nazwa celu:	Opis wskaźników celu projektu
Tworzenie narzędzi edukacyjnych dotyczących dziedzictwa kulturowego	Wskaźniki: raport dotyczący przebudowanej strony internetowej. Wskaźniki: liczba przygotowanych pakietów edukacyjnych dla osób niepełnosprawnych - min. cztery Wskaźniki: pięć udostępnionych szkoleń na platformie internetowej.
Zadanie 7:	
3.2.7	Forum Posiadaczy Zabytków przy Generalnym Konserwatorze Zabytków
Cele projektu	
Nazwa celu:	Opis wskaźników celu projektu

Rozpoznanie grup posiadaczy zabytków	Raport.
Utworzenie i rozwój działalności Forum Posiadaczy Zabytków aktywnie uczestniczących w posiedzeniach Forum	Organizacja co najmniej dwóch posiedzeń Forum począwszy od I kwartału 2024 r. Wskaźniki: organizacja min. dwóch forów (dwa razy w roku) dla min. 100 osób, udostępnienie narzędzia informatycznego — Forum Posiadaczy Zabytków — wersja Beta.
Wzmocnienie instytucji społeczeństwa obywatelskiego	Raport z badań statystycznych, narzędzie informatyczne dedykowane posiadaczom zabytków, rekomendacja do dalszych działań forum.

Plan finansowy przedstawiony w Krajowym Programie Ochrony Zabytków i Opiece nad Zabytkami 2023-2026 zamyka się kwotą 55 796 050 złotych.

4.1.2. Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju „Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności”

Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju „Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności” została przyjęta Uchwałą Nr 16 Rady Ministrów z dnia 5 lutego 2013 r. Polska 2030. Trzecia Fala Nowoczesności jest dokumentem o charakterze analitycznym i rekomendacyjnym, powstałym na bazie ustawy o zasadach prowadzenia polityki rozwoju z dnia 6 grudnia 2006 r. Określa on główne trendy, wyzwania i scenariusze rozwoju społeczno-gospodarczego Polski, a także kierunki przestrzennego zagospodarowania kraju, z uwzględnieniem zrównoważonego rozwoju. Stanowi opis nowego projektu cywilizacyjnego, zorientowanego na przyszłość, w perspektywie do 2030 roku. Głównym celem dokumentu **Polska 2030** jest poprawa jakości życia Polaków mierzona wskaźnikami jakościowymi, a także wartością oraz tempem wzrostu polskiego PKB.

4.1.3. Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 z perspektywą do 2030 r.

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 z perspektywą do 2030 r. została przyjęta Uchwałą Rady Ministrów z dnia 14 lutego 2017 r. Dokument ten jest aktualizacją średniookresowej Strategii Rozwoju Kraju 2020 i jest obowiązującym, kluczowym dokumentem państwa polskiego w obszarze średnio- i długofalowej polityki gospodarczej. Strategia stanowi podstawę dla zmian w systemie zarządzania rozwojem, w tym obowiązujących dokumentów strategicznych: strategii, polityk, programów. Głównym celem Strategii Odpowiedzialnego Rozwoju jest „Tworzenie warunków dla wzrostu dochodów mieszkańców Polski przy jednoczesnym wzroście spójności w wymiarze społecznym, ekonomicznym, środowiskowym i terytorialnym”.

W poniższym opisie głównych obszarów koncentracji działań oraz obszarów wpływających na osiągnięcie Strategii odniesiono się jedynie do tych, które są związane z ochroną zabytków i dziedzictwa narodowego.

W celu szczegółowym III – skuteczne państwo wymieniono „Obszar E-państwo” projektem strategicznym realizowanym w jego ramach jest digitalizacja i rozwój kultury cyfrowej. Służyć temu ma kontynuacja procesów związanych z digitalizacją, przechowywaniem i udostępnianiem różnego typu zasobów dziedzictwa cyfrowego w Polsce (muzealnych, bibliotecznych, archiwalnych, audiowizualnych i zabytków), w tym do celów ponownego wykorzystywania, w ramach którego digitalizację należy rozumieć jako nowoczesną formę konserwacji i zabezpieczania najcenniejszych zasobów kultury.

Wśród obszarów wpływającym na osiągnięcie celów Strategii wymieniono „Kapitał ludzki i społeczny” a czwartym z kierunków interwencji w tym obszarze wymieniono: wzmocnienie roli kultury dla rozwoju gospodarczego i spójności społecznej. W działaniach do 2030 r. ma to się przejawiać w:

- ochronie i promocji dziedzictwa narodowego poprzez:
  - wykorzystanie potencjału dziedzictwa dla wzmocnienia kapitału społecznego oraz poczucia tożsamości i wspólnoty,
  - inwestycje w dziedzictwo narodowe (dobra kultury, nauki i sztuki, zabytki, rozwój sieci muzeów, wspieranie i promocja dziedzictwa kulturowego wpisanego na listę światowego dziedzictwa UNESCO).
- Wzmocnianie tożsamości, poczucia wspólnoty i więzi międzypokoleniowych, poprzez:
  - uczestnictwo i zwiększanie dostępu do instytucji i dzieł kultury na wszystkich poziomach funkcjonowania wspólnoty (lokalnym, regionalnym, narodowym),
  - likwidację „białych plam” w dostępie do kultury.

4.1.4. Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030

Dokument został przyjęty uchwałą nr 155 Rady Ministrów z dnia 27 października 2020 r. i stanowi kontynuację oraz aktualizację Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego, przyjętej 26 marca 2013 r. i jest instrumentem realizacji Strategii na Rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 z perspektywą do 2030 r.

W części Strategii poświęconej diagnozie obszaru „kultura” wskazano na:

- zły stan zabytków,
- niewykorzystany potencjał szlaków kulturowych,
- niewystarczający poziom ochrony zbiorów chodzących w skład narodowego zasobu bibliotecznego,
- brak spójnej i aktualnej krajowej koncepcji rozwoju cyfrowych zasobów kultury,
- deficyt kompetencji kulturowych,

ale wskazano także na rosnący potencjał muzeów w zakresie budowania kapitału społecznego.

Jako główny cel Strategii przyjęto wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków. W części poświęconej celom, kierunkom interwencji oraz narzędziom realizacji celu przyjęto trzy cele szczegółowe:

- Cel szczegółowy I. Zwiększenie zaangażowania obywateli w życie publiczne.
- Cel szczegółowy II. Wzmocnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich.
- Cel szczegółowy III. Zwiększenie wykorzystania potencjału kulturowego i kreatywnego dla rozwoju.

W strategii podkreślono, iż podstawą budowania silnego kapitału społecznego jest wzmocnianie prospołecznych postaw i tożsamości opartych na wspólnym dorobku kulturowym, co osiąga się poprzez szacunek do tradycji oraz poczucie przynależności do wspólnoty i jej historii. Istotnym elementem Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego będą działania ukierunkowane na wzmocnienie i wykorzystanie potencjału kultury i zasobów dziedzictwa narodowego na rzecz utrwalania wzorców i kompetencji sprzyjających rozwojowi kapitału społecznego. Wśród zadań realizowanych w ramach celu szczegółowego II wyróżniono następujące priorytety:

- tworzenie warunków oraz budowanie kompetencji dla wzmocnienia uczestnictwa w kulturze,
- ochronę dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury poprzez:
  - dalsze inwestowanie w zachowanie obiektów zabytkowych oraz usprawnianie systemu ochrony zabytków,

- wsparcie zabytków uznanych za Pomniki Historii, między innymi poprzez projekt strategiczny „Rozwój Turystyki Kulturowej” obejmujący działania na rzecz zabytków uznanych za Pomniki Historii na tych szlakach,
- kontynuację projektu „Krajobraz mojego miasta”, którego celem jest zapobieżenie chaosowi reklamowemu i zrównoważonemu planowaniu przestrzeni miejskiej,
- rozbudowywanie kolekcji dzieł sztuki współczesnej,
- poszukiwanie i odzyskiwanie zrabowanych podczas II wojny światowej dzieł sztuki,
- digitalizację, cyfrową rekonstrukcję i udostępnianie dóbr kultury poprzez między innymi realizację projektu strategicznego „Digitalizacja i Rozwój Kultury Cyfrowej”, w ramach którego zostaną podjęte następujące zadania:
  - kontynuacja procesu digitalizacji wszystkich rodzajów zasobów dziedzictwa kulturowego, w tym zasobów muzealnych, archiwalnych, audiowizualnych, bibliotecznych i zabytkowych w państwowych instytucjach kultury i archiwach,
  - systemowe udostępnianie zdigitalizowanych zasobów dziedzictwa kulturowego przez budowę centralnych punktów dostępu do zasobów kultury, nauki i administracji,
  - inwentaryzacja cyfrowych zasobów kultury, obejmująca instytucje kultury, archiwa i inne jednostki, w tym naukowe, prowadzące lub zlecające digitalizację i przechowujące cyfrowe zbiory,
  - podnoszenie kompetencji cyfrowych,
  - nowelizacja przepisów regulujących całość polskiej przestrzeni internetowej,
- umacnianie tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę, między innymi poprzez:
  - realizację do 2022 r. strategicznego projektu „Niepodległa” oraz wykorzystanie instrumentów „polityki pamięci” po 2022 r.
- wzmocnienie promocji kultury polskiej za granicą.

W Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego wymieniono szereg projektów strategicznych, które przypisano do zakresu interwencji, wśród których należy wymienić:

- digitalizacja i Rozwój Kultury Cyfrowej,
- dziedzictwo Buduje Wspólnotę (utworzenie sieci muzeów historycznych, których głównym celem jest opowiadanie o historii Polski z różnych perspektyw),
- Niepodległa (budowa kapitału społecznego i wspólnoty obywatelskiej, zogniskowany wokół obchodów 100 rocznicy odzyskania niepodległości Polski, obejmujący m.in. kształtowanie postaw patriotycznych, budowanie pamięci zbiorowej i spójnego wizerunku Polski, włączanie obywateli do działania na rzecz dobra wspólnego),
- Program Rozwoju Uniwersytetów Ludowych – których celem jest wzrost poziomu edukacji ustawicznej dorosłych mieszkańców gmin wiejskich i wiejsko miejskich oraz zwiększenie poziomu kapitału społecznego na obszarach wiejskich i w małych miastach,
- Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami,
- Rozwój Turystyki Kulturowej.

4.1.5. Ochrona dziedzictwa niematerialnego

16 sierpnia 2010 r. w Polsce weszła w życie Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Decyzją Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 15 lutego 2010 roku, zadania wynikające z realizacji zapisów Konwencji UNESCO z 2003 roku w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, zostały powierzone Narodowemu Instytutowi Dziedzictwa, co jest realizacją zapisu artykułu 13 Konwencji, pkt. d, iii, w sprawie powołania instytucji dokumentujących niematerialne dziedzictwo kulturowe i umożliwiających dostęp do tego dziedzictwa.

4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa.

Samorząd Województwa Mazowieckiego jako właściciel obiektów zabytkowych, oraz jako jednostka samorządu terytorialnego poziomu regionalnego jest odpowiedzialny za wykonywanie zadań o charakterze wojewódzkim w zakresie opieki nad zabytkami na poziomie regionu. Do zadań samorządu województwa należy w szczególności:

- w zakresie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami:
  - uwzględnianie zadań ochrony zabytków i opieki nad zabytkami: przy sporządzaniu i aktualizacji strategii rozwoju województwa i planu zagospodarowania przestrzennego województwa (art. 18 ustawy),
  - udzielanie dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków, na zasadach określonych w uchwale podjętej przez sejmik województwa (art. 81 ustawy),
  - sporządzanie wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami (art. 87 ustawy),
- w zakresie realizacji ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym: uwzględnianie w planie zagospodarowania przestrzennego województwa i planie zagospodarowania przestrzennego obszaru metropolitalnego systemu obszarów krajobrazu kulturowego oraz dziedzictwa kulturowego i zabytków (art. 39 ust. 3 p. 2),
- w zakresie z ustawy „krajobrazowej”:
  - sporządzanie dla obszaru województwa audytu krajobrazowego (art. 38a ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym).

Ponadto na podstawie odrębnych przepisów samorząd realizując swoje zadania w zakresie opieki nad zabytkami i dbałości o niematerialne dziedzictwo kulturowe może w szczególności:

- popularyzować dobre wzory aktywnej opieki nad zabytkami i dziedzictwem kulturowym,
- współpracować z jednostkami obu szczebli samorządu lokalnego w zakresie tworzenia prawnych form ochrony zabytków (parki kulturowe, plany miejscowe),
- organizować przedsięwzięcia edukacyjne związane z dziedzictwem kulturowym regionu oraz przedsięwzięcia promocyjne w tym zakresie,
- prowadzić promocję dziedzictwa materialnego i niematerialnego regionu,
- organizować współpracę z uczelniami na rzecz realizacji POnZ,
- obejmować patronatem Marszałka przedsięwzięcia w zakresie ochrony dziedzictwa,
- tworzyć katalogi wzorców budownictwa regionalnego charakterystycznego dla krajobrazów kulturowych poszczególnych części województwa,
- wspierać promocyjnie tradycyjne produkty regionalne,
- organizować spotkania i konferencje dotyczących problematyki dziedzictwa,
- wspierać własne instytucje kultury w realizacji projektów i zadań dotyczących dziedzictwa kulturowego regionu,
- przyznawać nagrody i stypendia osobom zajmującym się opieką nad zabytkami.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Radzymin, w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami jest zbieżny ze strategicznymi dokumentami wykonanymi na poziomie województwa, prezentowanymi w następujących poniżej dokumentach.

4.2.1. Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego do 2030 roku. Innowacyjne Mazowsze.

Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego do 2030 roku przyjęta została uchwałą Nr 158/13 Sejmiku Województwa Mazowieckiego z dnia 28 października 2013 r. Jest to dokument własny samorządu wojewódzkiego i podstawowy dokument polityki regionalnej określający wizję, cele rozwoju społeczno-gospodarczego województwa, a także działania służące ich realizacji. Układ celów w Strategii ma charakter hierarchiczno-horyzontalny. Nadrzędnym celem Strategii jest zmniejszenie dysproporcji rozwoju w województwie mazowieckim oraz wzrost znaczenia Obszaru Metropolitalnego Warszawy w Europie.

W Strategii nakreślono wizję, zgodnie z którą Mazowsze to region spójny terytorialnie, konkurencyjny, innowacyjny z wysokim wzrostem gospodarczym i bardzo dobrymi warunkami życia jego mieszkańców. Cele rozwojowe zostały wyznaczone w sześciu obszarach działań: przemysł i produkcja, gospodarka, przestrzeń i transport, społeczeństwo, środowisko i energetyka, kultura i dziedzictwo.

W strukturze celów rozwojowych, dla obszaru kultury i dziedzictwa jako cel ramowy przyjęto wykorzystanie potencjału kultury i dziedzictwa kulturowego oraz walorów środowiska przyrodniczego dla rozwoju gospodarczego regionu i poprawy jakości życia. Aby osiągnąć zamierzone w Strategii w tym obszarze cele, wskazano następujące kierunki działań:

- wykorzystanie walorów środowiska przyrodniczego oraz potencjału dziedzictwa kulturowego do zwiększenia atrakcyjności turystycznej regionu, poprzez:
  - poprawę atrakcyjności turystycznej regionu w oparciu o walory przyrodnicze (w szczególności w obszarach pasm turystycznych),
  - wspieranie rozwoju turystyki kulturowej oraz tworzenia nowych produktów turystycznych,
  - ochronę spuścizny kulturowej regionu (materialnej i niematerialnej),
  - rozwój systemu obsługi turystów (zaplecza turystycznego i systemu informacji turystycznej),
- upowszechnianie kultury i twórczości, poprzez:
  - rozwój zaplecza instytucjonalnego kultury i digitalizację zasobów,
  - promowanie różnorodności kulturowej i artystycznej regionu,
  - wspieranie edukacji kulturalnej i artystycznej,
- kreowanie miast jako centrów aktywności kulturalnej.

4.2.2. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa mazowieckiego (PZPWM)

Obowiązujący obecnie Plan zagospodarowania przestrzennego województwa mazowieckiego został przyjęty Uchwałą nr 22/18 Sejmiku Województwa Mazowieckiego z dnia 19 grudnia 2018 r. Plan stanowi element systemu planowania przestrzennego i pełni w nim funkcję koordynacyjną między planowaniem krajowym a planowaniem lokalnym. Plan nie jest aktem prawa miejscowego, ale jest aktem kierownictwa wewnętrznego wiążącego organy i jednostki organizacyjne samorządu województwa. Nie narusza uprawnień gmin w zakresie miejscowego planowania przestrzennego.

W części poświęconej zachowaniu ciągłości dziedzictwa kulturowego i ochrony krajobrazów kulturowych w Planie określono następujące działania:

- realizację zadań wskazanych w wojewódzkim programie opieki nad zabytkami,
- zachowanie i kreowanie ładu przestrzennego, zachowanie walorów krajobrazu kulturowego oraz kształtowanie pasm przyrodniczo-kulturowych o znaczeniu regionalnym poprzez:

- przeciwdziałanie negatywnym efektom urbanizacji i reurbanizacji,
- wzmacnianie przestrzennych walorów obiektów oraz układów przestrzennych (w tym obiektów i obszarów przemysłowych) poprzez rewitalizację, restaurację oraz rekultywację,
- ochronę, rewitalizację i rewaloryzację obiektów i obszarów historycznych (zwłaszcza architektury drewnianej i przemysłowej, dworskiej, obronnej, dorobku nauki i techniki) w tym zabytków mających znaczenie symboliczne,
- odbudowę i rekonstrukcję dóbr należących do światowego i krajowego dziedzictwa po zniszczeniu w wyniku konfliktów zbrojnych lub katastrof spowodowanych zagrożeniami naturalnymi,
- wykorzystanie sieci miast historycznych oraz atrakcji krajobrazowo architektonicznych m.in. dla wyznaczania szlaków turystyki kulturowej,
- tworzenie muzeów,
- ochronę regionów etnograficznych oraz krain historycznych, jako cennych i charakterystycznych krajobrazów kulturowych, również jako element współpracy oraz rozwoju powiązań z sąsiadującymi województwami.

Potencjał turystyczny województwa mazowieckiego oparty jest o bogate walory przyrodnicze i kulturowe z wyraźnie dominującą Warszawą, będącą ośrodkiem o znaczeniu międzynarodowym. Ważne na mapie turystycznej są również ośrodki regionalne, wykorzystanie sieci miast historycznych oraz atrakcji krajobrazowo architektonicznych m.in. dla wyznaczania szlaków turystyki kulturowej.

W Planie przyjęto zintegrowane podejście do prowadzenia polityki rozwoju, wyznaczając obszary funkcjonalne, które zawierają się w obszarach strategicznej interwencji wskazanych w Strategii Rozwoju Województwa Mazowieckiego 2030. W obrębie miejskiego obszaru funkcjonalnego Warszawy znajduje się między innymi powiat wołomiński. Zgodnie z Koncepcją Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 jest to układ osadniczy ciągły przestrzennie, złożony z odrębnych administracyjnie jednostek, obejmuje zwarty obszar miejski oraz powiązaną z nim funkcjonalnie strefę zurbanizowaną.

Na terenie między innymi powiatu wołomińskiego zlokalizowanych jest większość złóż surowców ilastych ceramiki budowlanej oraz złóż piasków kwarcowych co przy braku racjonalnej polityki stanowić może zagrożenie dla środowiska naturalnego a także dla stanowisk archeologicznych.

4.2.3. Program Opieki nad Zabytkami w województwie mazowieckim 2022-2025

Dokument został przyjęty uchwałą Nr 169/21 Sejmiku Województwa Mazowieckiego z dnia 21 grudnia 2021 r. „**Program Opieki nad Zabytkami w województwie mazowieckim 2022 – 2025**” jest dokumentem uzupełniającym w stosunku do innych dokumentów planistycznych województwa, a jego rolą jest promocja idei ochrony zabytków i opieki nad zabytkami stanowiącymi nieodzowny element zrównoważonego rozwoju zarówno mniejszych środowisk, jak też całego województwa.

W Programie określono misję opieki nad zabytkami województwa i przyjęto, że w okresie 2022-2025 będzie kontynuowana misja z lat 2018-2021, którą zdefiniowano następująco: **podnieść skuteczność opieki nad zabytkami i dziedzictwem niematerialnym w województwie mazowieckim.**

Misji towarzyszy wizja strategiczna opieki nad zabytkami w regionie, będąca zapisem pożądanego stanu docelowego, jaki powinien być osiągnięty do 2025 r. wskutek pomyślnej realizacji Programu. Z rozwinięcia misji wynikają trzy obszary strategiczne – trzy „obszary koncentracji działań” Programu.

W każdym z obszarów wyznaczono z kolei cele strategiczne, które będą realizowane poprzez przedsięwzięcia strategiczne.

Obszar strategiczny A: Edukacja kształtująca świadomość i postawy	
Cel A.1	Wsparcie edukacyjne samorządów lokalnych i właścicieli zabytków
Przedsięwzięcie A.1.1.	<i>Mazowieckie Forum Dziedzictwa (MFD)</i>
<i>Cel przedsięwzięcia: Przedsięwzięcie ma na celu stworzenie platformy regularnego doszkalania fachowego gminnych specjalistów opieki nad dziedzictwem, a także stałej wymiany doświadczeń osób zajmujących się opieką nad dziedzictwem w administracji gminnej.</i>	
Opis przedsięwzięcia:	Założeniem programu jest zorganizowanie i stałe prowadzenie forum, do którego będą zaproszeni przedstawiciele obu szczebli administracji lokalnej z terenu województwa mazowieckiego, zajmujący się w swoich samorządach zagadnieniami opieki nad dziedzictwem. W ramach forum planowane są regularne zdalne spotkania edukacyjne na tematy istotne dla opieki nad dziedzictwem w województwie mazowieckim. Raz do roku jest planowane stacjonarne spotkanie MFD służące edukacji i podsumowaniu rocznych doświadczeń lokalnych specjalistów.
Forma realizacji:	Regularne zdalne spotkania o stałej formule: <ul style="list-style-type: none"> • Formy edukacyjnej (wykładu, warsztatu, seminarium) na wybrany temat. • Dyskusji służącej wymianie bieżących doświadczeń w zakresie opieki nad dziedzictwem. • Doroczne spotkania stacjonarne (jedno w ciągu każdego roku realizacji Programu) służące przede wszystkim podsumowaniu roku współpracy i pogłębieniu integracji środowiska specjalistów. • Współpraca z instytucjami administracji publicznej, NGO, umowy z wykonawcami.
Finansowanie:	Budżet samorządu województwa, budżety samorządów lokalnych, inne źródła.
Przedsięwzięcie A.1.2.	<i>Dziedzictwo niematerialne – na krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego – kontynuacja</i>
<i>Cel przedsięwzięcia: Celem programu jest zintensyfikowanie ochrony dziedzictwa niematerialnego województwa.</i>	
Opis przedsięwzięcia:	Program będzie polegał na wspólnym z zainteresowanymi podmiotami przygotowywaniu i opracowywaniu wniosków o wpis na krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego. W tym celu powstanie program wpisywania na tę listę zwyczajów, przekazów ustnych, wiedzy i umiejętności oraz związanych z nimi przedmiotów i przestrzeni kulturowych.
Forma realizacji:	Program własny samorządu województwa.
Finansowanie:	Konkursy ofert, projekty własne samorządu województwa, wspólna realizacja przedsięwzięć z innymi podmiotami, dotacje celowe dla IK, inne formy współpracy.
Przedsięwzięcie A.1.3.	<i>„Renowacja Roku Zabytków Mazowska” – kontynuacja</i>
<i>Cel przedsięwzięcia: Celem programu jest promocja opieki nad zabytkami, dobrych praktyk konserwatorskich, renowacyjnych i adaptacyjnych wśród właścicieli zabytków nieruchomych znajdujących się na terenie województwa mazowieckiego.</i>	
Opis przedsięwzięcia:	Coroczny konkurs dla najlepszych renowacji zabytków.
Forma realizacji:	Program własny samorządu województwa.
Finansowanie	Konkursy ofert, projekty własne samorządu województwa, wspólna realizacja przedsięwzięć z innymi podmiotami, dotacje celowe dla IK, inne formy współpracy.
Cel A.2	Kształtowanie postawy zainteresowania dziedzictwem

Przedsięwzięcie A.2.1.	„Odkrywamy nasze dziedzictwo” – coroczny konkurs fotograficzny – kontynuacja
Cel przedsięwzięcia: <i>Podtrzymanie zainicjowanego wśród mieszkańców w poprzednim Programie 2018-2021 zainteresowania dokumentowaniem fotograficznym istniejących obiektów dziedzictwa, a także gromadzenie dokumentacji wykonanej przez społeczników.</i>	
Opis przedsięwzięcia:	Konkurs będzie realizowany w formie corocznego wojewódzkiego konkursu fotograficznego, którego każda edycja zostanie poświęcona innej kategorii zabytków i architektury.
Forma realizacji:	Konkursy ofert, projekty własne samorządu województwa, wspólna realizacja przedsięwzięć z innymi podmiotami, dotacje celowe dla IK, inne formy współpracy.
Finansowanie	Budżet samorządu województwa.
Przedsięwzięcie A.2.2.	Tożsamość lokalna – wartość unikalna – kontynuacja w nowej formie
Cel przedsięwzięcia: <i>Program ma na celu wypełnienie jednego z ważnych deficytów, jakim jest brak dostrzegania i doceniania dziedzictwa lokalnego. Oprócz oczywistego pozytywnego wpływu na stan zabytków przez poszerzenie wiedzy o ich wartości i konieczności ich ochrony, wzmacnianie tożsamości lokalnej ma silny wpływ na powodzenie procesów rewitalizacyjnych, zapobieganie depopulacji i w efekcie przekłada się na potencjał rozwojowy gmin i całego województwa.</i>	
Opis przedsięwzięcia:	Założeniem programu jest tworzenie i wspieranie powstawania programów edukacyjnych, warsztatów, wydarzeń lub publikacji adresowanych do społeczności lokalnych, służących pogłębieniu ich wiedzy o dziedzictwie regionu i podniesienia poczucia tożsamości. Programy mogą być adresowane do różnych grup wiekowych.
Forma realizacji:	Konkursy ofert, projekty własne samorządu województwa, wspólna realizacja przedsięwzięć z innymi podmiotami, dotacje celowe dla IK, inne formy współpracy.
Finansowanie	Budżet samorządu województwa, inne źródła.

Obszar strategiczny B: Optymalizacja systemu dostępu do środków	
Cel B.1	Zoptymalizować system dotacji wojewódzkich
Przedsięwzięcie B.1.1.	Dotacje do prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy obiektach zabytkowych – kontynuacja
Cel przedsięwzięcia: <i>Wspieranie różnego rodzaju właścicieli obiektów zabytkowych w finansowaniu prac przy zabytkach.</i>	
Opis przedsięwzięcia:	Program polega na organizowaniu corocznego naboru wniosków na dotacje do prac konserwatorskich restauratorskich i robót budowlanych w obiektach zabytkowych.
Forma realizacji:	Przedsięwzięcie własne samorządu województwa.
Finansowanie	Konkursy ofert, projekty własne samorządu województwa, wspólna realizacja przedsięwzięć z innymi podmiotami, dotacje celowe dla IK, inne formy współpracy.
Cel B.2	Dbłość o zabytki własne województwa
Przedsięwzięcie B.2.1.	Finansowania prac przy obiektach zabytkowych, których właścicielem jest Samorząd Województwa Mazowieckiego - kontynuacja
Cel przedsięwzięcia: <i>Kontynuowanie udoskonalania metody podziału środków pomiędzy różnego rodzaju wnioskodawców z uwzględnieniem priorytetów Samorządu Województwa.</i>	
Opis przedsięwzięcia:	Przedsięwzięcie dotyczy finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy obiektach zabytkowych (ruchomych i nieruchomych), których właścicielem jest Samorząd Województwa Mazowieckiego lub jego jednostki organizacyjne. W ramach przedsięwzięcia raz w roku będzie organizowany nabór wniosków o dotacje celowe na remont zabytków będących własnością samorządu lub jednostek organizacyjnych.

	Jednostki organizacyjne Samorządu Województwa mające siedzibę w obiekcie wymagającym najpilniej wsparcia finansowego (np. najgorszy stan techniczny) otrzymałyby dodatkowe środki na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane.
Forma realizacji:	Przedsięwzięcie własne samorządu województwa.
Finansowanie	Konkursy ofert, projekty własne samorządu województwa, wspólna realizacja przedsięwzięć z innymi podmiotami, dotacje celowe dla IK, inne formy współpracy.

Obszar strategiczny C: Skuteczne narzędzia działania	
Cel C.1	Ograniczanie ryzyka utraty najbardziej zagrożonych elementów dziedzictwa
Przedsięwzięcie C.1.1.	<i>Dokumentacja zabytków architektury XX wieku województwa mazowieckiego</i>
<i>Cel przedsięwzięcia:</i> <i>Celem programu jest dokonanie systematycznej inwentaryzacji i dokumentacji dziedzictwa architektury po 1918 r. województwa mazowieckiego oraz wydanie publikacji na ten temat.</i>	
Opis przedsięwzięcia:	<p>Architektura międzywojenna i powojenna często jest traktowana z mniejszą uwagą i troską, niż architektura epok bardziej odległych w czasie. Ogromna część obiektów z tego okresu niszczy się i jest w stanie technicznym zagrażającym ich przetrwaniu. Wobec takiego stanu faktycznego istotne jest jak najszybsza dokumentacja i wydanie katalogu w formie publikacji, co przyczyni się do upowszechnienia świadomości o wartości omawianej architektury jako istotnej części dziedzictwa regionu.</p> <p>Program będzie miał formę zlecenia dla specjalistycznego wykonawcy, którego zadaniem będzie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • dokonanie kwerendy w dostępnych publikacjach, badaniach i pracach naukowych, celem zidentyfikowania możliwie pełnej listy obiektów architektury modernistycznej w województwie mazowieckim, • przeprowadzenie badań terenowych, w ramach których powstanie dokumentacja fotograficzna i zostanie opracowana dokumentacja obiektów architektury XX wieku województwa mazowieckiego, • opracowanie i wydanie publikacji.
Forma realizacji:	Program własny samorządu województwa, umowy z wykonawcami.
Finansowanie	Konkursy ofert, projekty własne samorządu województwa, wspólna realizacja przedsięwzięć z innymi podmiotami, dotacje celowe dla IK, inne formy współpracy.
Przedsięwzięcie C.1.2.	<i>Inwentaryzacja i wyodrębnienie typów zabudowy drewnianej województwa – kontynuacja</i>
<i>Cel przedsięwzięcia:</i> <i>Celem programu jest dokonanie systematycznej inwentaryzacji stylów architektury drewnianej województwa mazowieckiego.</i>	
Opis przedsięwzięcia:	<p>W województwie mazowieckim znajduje się ponad 5 tysięcy zabytków architektury drewnianej. Prawie jedna czwarta z nich nie posiada zabezpieczenia przeciwpożarowego, co naraża je na niebezpieczeństwo zniszczenia. Pilne staje się sporządzenie dokumentacji tych zabytków, w tym – inwentaryzacji ich stylów. W zakres zadania wchodzi rozpoznanie zachowanego budownictwa sprzed 1945 r., nie tylko obiektów objętych aktualnie ochroną konserwatorską, zarówno na wsiach, jak i w miasteczkach i miastach.</p> <p>Program będzie miał formę zlecenia dla specjalistycznego wykonawcy, którego zadaniem będzie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • dokonanie kwerendy w dostępnych publikacjach, badaniach i pracach naukowych, celem wychwycenia możliwie pełnej listy stylów zidentyfikowanych i opisanych dotychczas,

	<ul style="list-style-type: none"> • przeprowadzenie badań terenowych, w ramach których powstanie dokumentacja fotograficzna i zostanie opracowana pełna typologia stylów architektury drewnianej województwa mazowieckiego, w podziale na jego regiony kulturowe, wraz z dokumentacją przykładów.
Forma realizacji:	Program własny samorządu województwa, umowy z wykonawcami.
Finansowanie	Konkursy ofert, projekty własne samorządu województwa, wspólna realizacja przedsięwzięć z innymi podmiotami, dotacje celowe dla IK, inne formy współpracy.
Przedsięwzięcie C.1.3.	<i>Konkurs „Dom w krajobrazie” – kontynuacja</i>
<i>Cel przedsięwzięcia: Celem programu jest stworzenie katalogu projektów architektonicznych współczesnej zabudowy dobrze zharmonizowanej z krajobrazem kulturowym poszczególnych regionów kulturowych województwa mazowieckiego.</i>	
Opis przedsięwzięcia:	<p>Program będzie miał formę konkursu organizowanego w cyklu dwuletnim na opracowanie projektów domów jednorodzinnych.</p> <p>Konkurs będzie organizowany co drugi rok, a w latach pomiędzy konkursami będzie wydawany katalog z materiałami konkursowymi z roku poprzedzającego. Projekty obu kategorii będą w ten sposób nieodpłatnie udostępnione wszystkim zainteresowanym podmiotom, co zwiększa szansę, że elementy tradycyjnej zabudowy pojawią się w krajobrazie kulturowym Województwa.</p>
Forma realizacji:	Program własny samorządu województwa we współpracy z Oddziałem Warszawskim Stowarzyszenia Architektów Polskich (SARP).
Finansowanie	Konkurs, projekty własne samorządu województwa, wspólna realizacja przedsięwzięć z innymi podmiotami, dotacje celowe dla IK, inne formy współpracy.
Przedsięwzięcie C.1.4.	<i>Nasza żywa tradycja – kontynuacja</i>
<i>Cel przedsięwzięcia: Głównym celem programu jest ochrona i upowszechnianie dziedzictwa niematerialnego oraz rozbudowa portalu Mazowiecki Szlak Tradycji, będącego bazą zasobów tego dziedzictwa.</i>	
Opis przedsięwzięcia:	Program może mieć formę zróżnicowanego wsparcia zarówno dla inicjatyw już utrwalonych i powtarzanych cyklicznie, jak i dla inicjatyw nowo kreowanych. Towarzyszyć temu powinna rozbudowa portalu Mazowiecki Szlak Tradycji o kolejne opisy elementów dziedzictwa oraz ścieżki tematyczne.
Forma realizacji:	Konkursy ofert, projekty własne samorządu województwa, wspólna realizacja przedsięwzięć z innymi podmiotami, dotacje celowe dla IK, inne formy współpracy.
Finansowanie	Budżet samorządu województwa.
Cel C.2	Wzmocnienie potencjału promocyjnego zabytków
Przedsięwzięcie C.2.1.	<i>Tworzyć system promocji mazowieckiego dziedzictwa w serwisach internetowych</i>
<i>Cel przedsięwzięcia: Skuteczna promocja mniej znanych elementów dziedzictwa w województwie mazowieckim w serwisach internetowych dzięki współpracy z podmiotami o utrwalonej renomie i potwierdzonej skuteczności promocyjnej.</i>	
Opis przedsięwzięcia:	Program polega na zawarciu umów o współpracy ze starannie dobranymi influencerami aktywnymi w mediach społecznościowych i serwisach internetowych, których utrwalona renoma i potwierdzona skuteczność promocyjna gwarantuje szansę skutecznej promocji dziedzictwa materialnego i niematerialnego województwa mazowieckiego.
Forma realizacji:	Umowy z wykonawcami.
Finansowanie	Budżet samorządu województwa.
Przedsięwzięcie C.2.2.	<i>Mazowieckie konserwacje</i>
<i>Cel przedsięwzięcia: Promocja zabytków dotowanych przez Samorząd Województwa</i>	

Opis przedsięwzięcia:	Projekt zakłada organizację wydarzeń takich jak spacerzy i oprowadzania po wybranych zabytkach dotowanych przez samorząd województwa, skierowanych szczególnie do lokalnej społeczności.
Forma realizacji:	Umowy z wykonawcami, projekty własne samorządu województwa, wspólna realizacja przedsięwzięć z innymi podmiotami.
Finansowanie	Budżet samorządu województwa.
Przedsięwzięcie C.2.3.	<i>Mazowiecki System Informacji Przestrzennej – Zabytki</i>
<i>Cel przedsięwzięcia: Stworzenie platformy zintegrowanego systemu informacji o zabytkach dla województwa mazowieckiego w ramach Mazowieckiego Systemu Informacji Przestrzennej.</i>	
Opis przedsięwzięcia:	Powszechnie dostępna platforma ma gromadzić podstawowe dane o obiektach wpisanych do rejestru zabytków i znajdujących się w gminnych ewidencjach zabytków dla obszaru całego województwa mazowieckiego. Dany obiekt ma być możliwy do zidentyfikowania na mapie i opatrzony następującymi informacjami: nazwa, czas powstania, nr i data w rejestrze zabytków (jeśli obiekt jest w rejestrze), typ zabytku, stan zachowania, ewentualnie opis obiektu i karta adresowa obiektu. Dane będą pozyskiwane w różnych trybach i terminach od podmiotów prowadzących rejestry.
Forma realizacji:	Współpraca z Departamentem Cyfryzacji, Geodezji i Kartografii UMWM, instytucjami administracji publicznej, NGO, umowy z wykonawcami.
Finansowanie	Budżet samorządu województwa.

Na bazie praktyki wdrażania Programu opieki nad zabytkami województwa mazowieckiego w latach 2018-2021 zostały zidentyfikowane trzy obszary kluczowych problemów i potrzeb, na które Program na lata 2022 – 2025 musi zaproponować odpowiedź:

- niewystarczająca świadomość wartości dziedzictwa wśród interesariuszy, niewłaściwe postawy interesariuszy wobec dziedzictwa,
- potrzeba dalszej optymalizacji dostępu do środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- potrzeba dalszego doskonalenia narzędzi działania w zakresie opieki nad zabytkami.

4.3. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie powiatu

4.3.1. Powiatowy Program opieki na zabytkami Powiatu Wołomińskiego na lata 2022-2025

Powiatowy Program opieki nad zabytkami Powiatu Wołomińskiego na lata 2022-2025 został przyjęty Uchwałą nr XXXIX384/2021 Rady Powiatu Wołomińskiego z dnia 25 listopada 2021 r. i jako dokument strategiczny, ma na celu ukierunkować i zoptymalizować działania w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego, a w szczególności zabytków nieruchomych i ruchomych, jako elementów o kluczowym znaczeniu dla popularyzacji historii i kultury regionu, ustosunkować się do zachodzących zmian funkcji, jaką aktualnie może pełnić zabytek, zaznaczyć działania w zakresie przemiany świadomości społeczeństwa w kwestii ochrony zabytków i wyznaczeniu dziedzictwu istotnej funkcji w życiu zbiorowym, wspierając kreatywność mieszkańców regionu w zakresie promocji folkloru, sztuki ludowej, rzemiosła artystycznego, rozwoju inicjatyw lokalnych w dziedzinie ochrony materialnego jak i niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Program stanowi podstawy do współpracy z samorządami gmin, właścicielami zabytków i wojewódzkim konserwatorem zabytków. Nakreślona polityka Powiatu w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami nie ingeruje w kompetencje gmin oraz właścicieli zabytków.

W części poświęconej analizie krajobrazu kulturowego powiatu wołomińskiego uwypuklono niezwykle ważne wydarzenie z historii najnowszej Polski, jakim była Bitwa Warszawska 1920 r., określana także jako Cud nad Wisłą. Bitwa odbyła się w okresie wojny polsko-bolszewickiej w 1920 r., w dużej części na obszarze Radzimina i okolic. Teren Bitwy Warszawskiej został objęty szczególną formą ustawowej ochrony, jaką jest utworzenie na terenie Gminy Wołomin – pierwszego na Mazowszu – parku kulturowego „Ossów-Wrota Bitwy Warszawskiej”.

W Programie wyznaczono dwa priorytetowe cele działania samorządu powiatowego i są nimi:

- I. Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego, jako element rozwoju gospodarczo społecznego powiatu wołomińskiego.
- II. Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości kulturowej mieszkańców powiatu wołomińskiego.

4.3.2. Strategia rozwoju powiatu wołomińskiego do 2025 roku

Strategia rozwoju powiatu wołomińskiego do 2025 roku przyjęta uchwałą nr XV-162/2016 Rady Powiatu Wołomińskiego z dnia 11 stycznia 2016 r., jest dokumentem wyznaczającym najistotniejsze kierunki rozwoju jednostki samorządu terytorialnego. Określa wizję, misję, priorytetowe obszary rozwoju oraz cele operacyjne, jak również wskazuje na konkretne kierunki działań. Horyzont czasowy Strategii do 2025 roku jest zgodny z okresem programowania Unii Europejskiej.

W Strategii przedstawiono wizję (rozumianą jako oczekiwany stan w przyszłości) oraz misję powiatu wołomińskiego. Misję powiatu określono następująco: „Powiat Wołomiński silny potencjałem tworzących go gmin, wspiera zrównoważony rozwój gospodarczy, społeczny i przestrzenny. Wykorzystując naturalne walory przyrodnicze, historyczne oraz kulturowe, dba o rozwój turystyki”. Wizję zaś jako: „Powiat wołomiński – zieloną równiną, bogatą przyrodą, historią i kulturą, przyjazną mieszkańcom i przedsiębiorcom”. W dokumencie wyodrębniono 4 cele strategiczne, wśród których cel strategiczny 4 brzmi: tworzenie warunków dla zrównoważonego rozwoju funkcji turystycznej powiatu wołomińskiego. Dla realizacji wskazano kierunki działania, którymi są konkretne przedsięwzięcia i decyzje, dla wymienionego wyżej celu nr 4 są to:

- wspieranie rozwoju turystyki w oparciu o dziedzictwo historyczne i kulturowe,
- rozwój i poprawa stanu infrastruktury turystyczno – rekreacyjnej,
- zagospodarowanie potencjału przyrodniczego dla rozwoju turystyki.

Tworzenie warunków dla zrównoważonego rozwoju funkcji turystycznej powinno odbywać się w oparciu o:

- wykorzystanie istniejących zasobów przyrodniczych,
- budowę lub poprawę istniejącej infrastruktury rekreacyjnej i turystycznej,
- wspieranie lokalnych przedsiębiorców, mieszkańców i samorządów tworzących lokalne atrakcje turystyczne.

Powiat wołomiński posiadał Strategię Zrównoważonego Rozwoju Turystyki Powiatu Wołomińskiego na lata 2012-2020, której nadrzędny cel sprecyzowano jako „Rozwój ekonomiczny, społeczny i kulturalny powiatu wołomińskiego, dzięki rozwojowi gospodarki turystycznej generującej dochody, stymulującej miejsca pracy oraz wpływającej na zachowanie dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego”. Rozwój funkcji turystycznej powinien wspierać się na trzech filarach:

- I. Stworzenia zintegrowanego produktu turystycznego w wymiarze powiatu. Idea zintegrowanego produktu turystycznego opiera się na tworzeniu oferty: sportowej, kulturalnej, historycznej, itp., w oparciu o rozproszoną strukturę podmiotów, atrakcji,

miejsc, obiektów, którym towarzyszy wspólna koncepcja funkcjonowania, wspólny mianownik, wyróżnik produktu.

- II. Wspieranie lokalnych organizacji, firm turystycznych, mieszkańców, artystów i rzemieślników a także zintegrowanie wymienionych środowisk wokół Lokalnej Organizacji Turystycznej.
- III. Systematyczna promocja turystyczna powiatu wołomińskiego. Jej realizacja może mieć różnorodny charakter, od uczestnictwa w targach, wystawach, konferencjach w celu zaprezentowania produktów lokalnych powiatu, poprzez wydawanie materiałów promocyjnych, np. folderów, map, przewodników, a skończywszy na promocji atrakcji turystycznych powiatu w środkach masowego przekazu, zwłaszcza w mediach społecznościowych. Należy pamiętać, że promocja powinna mieć charakter kompleksowy, zintegrowany i opierać się o wspólne działania powiatu i wszystkich gmin.

4.3.3. Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktów zbrojnych i sytuacji kryzysowych Powiatu wołomińskiego

Dokument ten powinien powstać w każdym powiecie i powinien być corocznie aktualizowany. Powiat wołomiński posiada aktualny plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych oraz zawiera on listę następujących przedsięwzięć:

- prace przygotowawcze w okresie poprzedzającym wystąpienie konfliktu zbrojnego lub sytuacji kryzysowej,
- prace w okresie podwyższonej gotowości, to jest w okresie narastania bezpośredniego zagrożenia,
- reagowanie w czasie wystąpienia i trwania konfliktu zbrojnego lub sytuacji kryzysowej,
- zabezpieczenie i dokumentowanie po zakończeniu konfliktu zbrojnego lub sytuacji kryzysowej.

4.3.4. Przynależność Gminy Radzymin do związków i stowarzyszeń na szczeblu wojewódzkim i powiatowym

Gmina Radzymin należy do następujących związków i stowarzyszeń:

- Od 2019 r. - Stowarzyszeni Metropolia Warszawa, którego celem jest wspieranie idei samorządu terytorialnego, harmonijnego rozwoju społeczno-gospodarczego gmin Obszaru Metropolitalnego Warszawy,
- Od 2018 r. - Związek Samorządów Polskich, podobnie jak wyżej stowarzyszenie ma na celu wspieranie idei samorządu terytorialnego,
- Od 2017 r. – Związek Miast Polskich, podobnie jak wyżej stowarzyszenie ma na celu wspieranie idei samorządu terytorialnego oraz gospodarczego i społeczno-kulturalnego rozwoju miast polskich,
- Od 2016 r. – Mazowiecka Regionalna Organizacja Turystyczna, która wspiera rozwój turystyki i produktów turystycznych w województwie mazowieckim,
- Od 2007 r. - Lokalna Grupa Działania Zalew Zegrzyński – poniżej opis LGDZZ,
- Od 2004 r. – Związek Gmin Zalewu Zegrzyńskiego.

4.3.5. Lokalna Grupa Działania Zalew Zegrzyński (LGDZZ)

Stowarzyszenie specjalne Lokalna Grupa Działania Zalew Zegrzyński obejmuje swoim zasięgiem siedem gmin należących do powiatów: wołomińskiego (Radzymin i Dąbrówka), legionowskiego

(Jabłonna, Nieporęt, Serock i Wieliszew), oraz wyszkowskiego (Somianka). Poprzez swoje sąsiedztwo, wszystkie gminy tworzą zwarty geograficznie obszar, spójny przestrzennie, położony wokół akwenu Zalewu Zegrzyńskiego i nad rzekami zasilającymi go: Narwią i Bugiem oraz ich dopływami. Obszar ten jest także spójny historycznie, jako dawna część Mazowsza Płockiego, diecezji płockiej.

Lokalna Grupa Działania Zalew Zegrzyński, w ramach małych projektów grantowych zrealizowała niezwykle cenne przedsięwzięcie, jakim była inwentaryzacja małej architektury sakralnej w poszczególnych gminach z obszaru LGDZZ. Inwentaryzacja małej architektury sakralnej dla każdej z gmin, została opublikowana w formie katalogu (wydanego przez Fundację „Dziedzictwo Nadbużańskie”), w którym prezentowane są opisane krzyże, kapliczki i figury przydrożne – między innymi z terenu Gminy Radzymin, ewidencja dostępna jest na stronie internetowej:

http://skansen.powiatwołominski.pl/wp-content/uploads/2021/08/Katalog_Kapliczki_i_Krzyze_Radzymin.pdf.

Z funduszy Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich Europa inwestująca w obszary wiejskie zrealizowano projekt „Razem poznajemy lokalne zwyczaje kulinarne i gotujemy” - współfinansowany z poddziałania 19.2 „Wsparcie na wdrażanie operacji w ramach strategii rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność” mającego na celu integrację nowoprzybyłych mieszkańców, z tymi od dawna zamieszkującymi obszar Lokalnej Grupy Działania, zwiększenie identyfikacji nowych mieszkańców z obszarem, a także aktywizacji społecznej obu grup. W ramach Projektu organizowane są warsztaty kulinarne, których celem jest przekazanie wiedzy z zakresu wytwarzania i przetwarzania żywności oraz produktów sezonowych tradycyjnymi metodami, zgodnymi z zasadami zrównoważonego rozwoju, oraz kiermasze wyrobów tradycyjnych.

5. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy)

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Radzymin zgodny jest z następującymi dokumentami wykonanymi na poziomie gminy:

5.1.1. Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Radzymin

Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego stanowią akt prawa miejscowego i podstawę planowania przestrzennego w gminie, stanowiąc powszechnie obowiązujące przepisy na terenie gminy, określając przeznaczenie, warunki zagospodarowania, zabudowy terenu a także rozmieszczenia inwestycji celu publicznego. Na terenie Gminy Radzymin obowiązuje 65 miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego obejmujących swoim zasięgiem 100% powierzchni gmin. Część planów została przyjęta zgodnie z nieobowiązującą już ustawą o zagospodarowaniu przestrzennym. W prezentowanym poniżej zestawieniu tabelarycznym ujęto te obowiązujące plany zagospodarowania przestrzennego na terenie Gminy Radzymin, w których znalazły się zapisy dotyczące ochrony dóbr kultury oraz zabytków z przytoczeniem zapisów ochronnych w planach, w których takie zapisy się pojawiły.

Zgodnie z art. 19.1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. 2024 poz. 1292) : *Określając ustalenia planu ogólnego gminy, miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego oraz miejscowego planu odbudowy, uwzględnia się w szczególności ochronę zabytków nieruchomych:*

- 1) *objętych formami ochrony, o których mowa w art. 7, wraz z ich otoczeniem;*
- 2) *ujętych w wojewódzkiej lub gminnej ewidencji zabytków.*

Lp.	Nr Uchwały Rady Miejskiej w Radzyminie	Tytuł Uchwały	Zapisy dotyczące zabytków
1.	Uchwała nr 430/LI/98 Rady Miejskiej w Radzyminie z dnia 19 czerwca 1998 r.	w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miasta i gminy Radzymin	Zapisy dotyczące zabytków nieruchomych z terenu całej gminy.
2.	Uchwała nr 436/XXXVI/01 Rady Miejskiej w Radzyminie z dnia 8 października 2001 r.	w sprawie uchwalenia zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miasta i gminy Radzymin	Zapisy dotyczące stanowiska archeologicznego.
3.	Uchwała nr 41/VII/2011 Rady Miejskiej w Radzyminie z dnia 27 kwietnia 2011 r.	w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Radzymin obejmującego obszar obrębu Emilianów	Zapisy dotyczące stanowisk archeologicznych.
4.	Uchwała nr 55/IX/2011 Rady Miejskiej w Radzyminie z dnia 27 czerwca 2011 r.	w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla obrębu Wiktorów	Zapisy dotyczące stanowisk archeologicznych

			i cmentarza ewangelickiego w Wiktorowie.
5.	Uchwała nr 56/IX/2011 Rady Miejskiej w Radzyminie z dnia 27 czerwca 2011 r.	w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla obrębu Stary Janków	Zapisy dotyczące stanowisk archeologicznego.
6.	Uchwała nr 207/XXI/2012 Rady Miejskiej w Radzyminie z dnia 25 września 2012 r.	w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla obrębu Rżyska	Zapisy dotyczące stanowisk archeologicznych.
7.	Uchwała nr 334/XXXI/2013 Rady Miejskiej w Radzyminie z dnia 16 października 2013 r.	w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla obrębu Borki	Zapisy dotyczące stanowisk archeologicznych.
8.	Uchwała nr 389/XXXIV/2014 Rady Miejskiej w Radzyminie z dnia 4 lutego 2014 r.	w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Radzymina Etap 2-A	Zapisy dotyczące obiektów architektonicznych.
9.	Uchwała nr 403/XXXV/2014 Rady Miejskiej w Radzyminie z dnia 14 marca 2014 r.	w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla obrębu Mokre na terenie gminy Radzymin – część A	Zapisy dotyczące stanowisk archeologicznych.
10.	Uchwała nr 454/XXXIX/2014 Rady Miejskiej w Radzyminie z dnia 17 czerwca 2014 r.	w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Radzymina Etap 3-A	Zapisy dotyczące stanowisk archeologicznych.
11.	Uchwała nr 474/XLI/2014 Rady Miejskiej w Radzyminie z dnia 9 września 2014 r.	w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Radzymina Etap 5	Zapisy dotyczące stanowisk archeologicznych.
12.	Uchwała nr 181/IV/2016 Rady Miejskiej w Radzyminie z dnia 30 stycznia 2015 r.	w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego północnej części gminy Radzymin – obręby: Arciechów, Popielarze, Stare Załubice	Zapisy dotyczące stanowisk archeologicznych.
13.	Uchwała nr 34/V/2015 Rady Miejskiej w Radzyminie z dnia 2 marca 2015 r.	w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla obrębu Łosie na terenie gminy Radzymin	Zapisy dotyczące stanowisk archeologicznych.
14.	Uchwała nr 131/X/2015 Rady Miejskiej w Radzyminie z dnia 20 lipca 2015 r.	w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego obrębu Sieraków	Zapisy dotyczące zasad ochrony dziedzictwa kulturowego, zabytków oraz dóbr kultury.
15.	Uchwała nr 562/XLVIII/2018 Rady Miejskiej w Radzyminie z dnia 26 marca 2018 r.	w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego obrębu Słupno - Część 1	Zapisy dotyczące zasad ochrony dziedzictwa kulturowego, zabytków oraz dóbr kultury.
16.	Uchwała nr 649/LVI/2018 Rady Miejskiej w Radzyminie z dnia 16 listopada 2018 r.	w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego części obrębu	Zapisy dotyczące stanowisk archeologicznych.

		Nowy Janków, na terenie gminy Radzymin - część "A"	
17.	Uchwała nr 103/IX/2019 Rady Miejskiej w Radzyminie z dnia 30 maja 2019 r.	w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla obrębu Ruda, na terenie gminy Radzymin – część A	Zapisy dotyczące stanowisk archeologicznych.
18.	Uchwała nr 189/XIV/2019 Rady Miejskiej w Radzyminie z dnia 30 września 2019 r.	w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla północnej części obrębu Emilianów, na terenie Gminy Radzymin	Zapisy dotyczące stanowiska archeologicznego.
19.	Uchwała nr 235/XVIII/2019 Rady Miejskiej w Radzyminie z dnia 16 grudnia 2019 r.	w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla południowej części obrębu Emilianów, na terenie Gminy Radzymin	Zapisy dotyczące stanowisk archeologicznych.
20.	Uchwała nr 236/XVIII/2019 Rady Miejskiej w Radzyminie z dnia 16 grudnia 2019 r.	w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla obrębu Nadma, na terenie Gminy Radzymin – część A-1b	Zapisy dotyczące stanowiska archeologicznego.
21.	Uchwała nr 254/XIX/2020 Rady Miejskiej w Radzyminie z dnia 27 stycznia 2020 r.	w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla obszaru obejmującego obręb Dybów Kolonia oraz części obrębów Radzymin i Wiktorów na terenie gminy Radzymin – część B	Zapisy dotyczące stanowisk archeologicznych.
22.	Uchwała nr 255/XIX/2020 Rady Miejskiej w Radzyminie z dnia 27 stycznia 2020 r.	w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego obrębów Stary Janków na terenie Gminy Radzymin	Zapisy dotyczące stanowiska archeologicznego.
23.	Uchwała nr 281/XXI/2020 Rady Miejskiej w Radzyminie z dnia 6 kwietnia 2020 r.	w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego części obrębu Ciemne na terenie gminy Radzymin	Zapisy dotyczące stanowiska archeologicznego.
24.	Uchwała nr 282/XXI/2020 Rady Miejskiej w Radzyminie z dnia 6 kwietnia 2020 r.	w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Radzymin dla obrębu Stary Dybów	Zapisy dotyczące stanowisk archeologicznych.
25.	Uchwała nr 270/XX/2020 Rady Miejskiej w Radzyminie z dnia 3 marca 2020 r.	w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Ciemne Etap 1-B.	Zapisy dotyczące stanowiska archeologicznego.
26.	Uchwała nr 302/XXII/2020 Rady Miejskiej w Radzyminie z dnia 1 czerwca 2020 r.	w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego obrębu	Zapisy dotyczące stanowisk archeologicznych.

		Zwierzyniec na terenie gminy Radzymin	
27.	Uchwała nr 349/XXV/2020 Rady Miejskiej w Radzyminie z dnia 28 września 2020 r.	w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Radzymina Etap 4A	Zapisy dotyczące stanowisk archeologicznych.
28.	Uchwała nr 445/XXXII/2021 Rady Miejskiej w Radzyminie z dnia 31 maja 2021 r.	w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla obrębu Łosie na terenie Gminy Radzymin	Zapisy dotyczące stanowisk archeologicznych.
29.	Uchwała nr 466/XXXIII/2021 Rady Miejskiej w Radzyminie z dnia 28 czerwca 2021 r.	w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Radzymina Etap 7 – część B	Zapisy dotyczące obiektu architektonicznego.
30.	Uchwała nr 500/XXXVI/2021 Rady Miejskiej w Radzyminie z dnia 27 września 2021 r.	w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Radzymina Etap 8 – część B	Zapisy dotyczące stanowisk archeologicznych.
31.	Uchwała nr 525/XXXVIII/2021 Rady Miejskiej w Radzyminie z dnia 15 listopada 2021 r.	w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego obrębu Nowe Załubice na terenie Gminy Radzymin	Zapisy dotyczące stanowisk archeologicznych.
32.	Uchwała nr 584/XLII/2022 Rady Miejskiej w Radzyminie z dnia 21 lutego 2022 r.	w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla części obrębów 01-07, 01-08, 01-02, 01-01 oraz części obrębu Łąki na terenie Miasta i Gminy Radzymin	Zapisy dotyczące stanowisk archeologicznych.
33.	Uchwała nr 585/XLII/2022 Rady Miejskiej w Radzyminie z dnia 21 lutego 2022 r.	w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego części obrębu Nadma w rejonie ulicy Kozia Góra, na terenie Gminy Radzymin	Zapisy dotyczące stanowisk archeologicznych.
34.	Uchwała nr 586/XLII/2022 Rady Miejskiej w Radzyminie z dnia 21 lutego 2022 r.	w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego części obrębu Nadma w rejonie ulic Mostowej i Kozłówek, na terenie Gminy Radzymin	Zapisy dotyczące stanowisk archeologicznych.

5.1.1.1. Uchwała nr 430/LI/98 Rady Miejskiej w Radzyminie z dnia 19 czerwca 1998 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miasta i gminy Radzymin.

Rozdział 3
OCHRONA WARTOŚCI KULTUROWYCH

§ 13 Układ urbanistyczny miasta

1. Plan ustala zasady zagospodarowania obszaru historycznego rozplanowania miejskiego centrum Radzymina, objętego ochroną Konserwatora Zabytków.

2. *Ochroną konserwatorską obejmuje się wartości kulturowe obszaru:*
  - 1) *historyczne rozplanowanie miejskie, w tym układ ulic i trzech placów miejskich,*
  - 2) *zachowane pierzeje ulic,*
  - 3) *skalę i charakter zabudowy,*
  - 4) *osie widokowe z kościołem Przemienienia Pańskiego jako dominantą.*
3. *Granice obszaru strefy ochrony konserwatorskiej są określone na części A rysunku planu w skali 1:1000 oznaczeniem graficznym.*
4. *Plan ustala obowiązek uzgadniania wszelkiej działalności inwestycyjnej, w tym budowy infrastruktury komunikacyjnej i technicznej, w granicach strefy ochrony konserwatorskiej z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.*
5. *Plan ustala zasadę podporządkowania ukształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu wymaganiom ochrony wartości kulturowych, a w szczególności:*
  - 1) *wyeksponowanie bryły kościoła jako zamknięcia osi widokowych i dominanty wysokościowej,*
  - 2) *zachowanie linii zabudowy pierzei ulic i placów, określonych oznaczeniem graficznym na części A rysunku planu w skali 1:1000,*
  - 3) *ograniczenie wysokości zabudowy mieszkaniowej jednorodzinnej do 2 kondygnacji oraz zabudowy wielorodzinnej i usługowej do 4 kondygnacji,*
  - 4) *stosowanie form architektonicznych zharmonizowanych z otoczeniem, w tym dachów pochyłych,*
  - 5) *szczególnie staranne opracowanie pod względem architektonicznym pierzei ulic i placów, określonych oznaczeniem graficznym na części A rysunku planu.*
6. *Zaleca się podjęcie działań w celu rewaloryzacji układu trzech placów miejskich na podstawie projektu zagospodarowania terenu, ze zwróceniem szczególnej uwagi na kształt architektoniczny budynków, posadzkę placów i zagospodarowanie zieleni. Place oznaczone są symbolami A 2 ZPUK i A 3 ZPUK na części A rysunku planu.*

§ 14 Obiekty zabytkowe wpisane do Rejestru Zabytków

1. *Plan ustala ochronę obiektów zabytkowych, wpisanych do Rejestru Zabytków województwa warszawskiego.*
2. *Wykaz obiektów stanowi załącznik nr 10 do niniejszej uchwały.*
3. *Obiekty oznaczone numerami od 1 do 5 wskazane są na części A rysunku planu w skali 1:5000, obiekt oznaczony numerem 6 wskazany jest na rysunku planu w skali 1:5000.*
4. *Wszelka działalność inwestycyjna w odniesieniu do obiektów określonych w ust. 1 wymaga uzgodnienia z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.*
5. *Zaleca się podjęcie działań w celu rewaloryzacji i właściwej ekspozycji obiektów, w tym szczególnie Cmentarza Poległych i pozostałości sentymentalnego parku księżnej Eleonory Czartoryskiej.*
6. *W stosunku do zespołu cmentarza parafialnego, oznaczonego numerem 1 i symbolem A ZCUK obowiązują ustalenia § 18 ust. 1.*
7. *W stosunku do pozostałości parku sentymentalnego księżnej Eleonory Czartoryskiej, oznaczonego numerem 5 i symbolem A 1 ZPUK plan ustala:*
  - 1) *funkcję parku miejskiego o charakterze reprezentacyjnym i rekreacyjnym, z dopuszczeniem lokalizacji usług gastronomii i kultury,*
  - 2) *warunkiem lokalizacji obiektów i rewaloryzacji parku jest wykonanie projektu zagospodarowania terenu w granicach określonych na części A rysunku planu oznaczeniem graficznym, zawierającego program użytkowy oraz uwzględniającego łączenie funkcji parku miejskiego z ochroną i ekspozycją zabytkowego układu parkowo - wodnego i budynku, w uzgodnieniu w Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków,*
  - 3) *nakazuje się ochronę cennych zadrzewień,*
  - 4) *wskazuje się orientacyjny przebieg alejki przechadzkowej.*
8. *W stosunku do cmentarza rzymsko - katolickiego zwanego Cmentarzem Wojennym lub Cmentarzem Poległych, oznaczonego numerem 6 i symbolem 1 ZCUK na rysunku planu w skali 1:5000, obowiązują ustalenia § 18 ust. 2.*

§ 15 Obiekty zabytkowe pod ochroną Konserwatora Zabytków

1. *Plan wyróżnia obiekty zabytkowe objęte ochroną Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.*
2. *Spis obiektów stanowi załącznik nr 11 do niniejszej uchwały.*
3. *Obiekty znajdujące się na obszarze objętym granicami części A rysunku planu w skali 1:1000 zostały wyróżnione oznaczeniem graficznym.*
4. *Wszelka działalność inwestycyjna dotycząca obiektów wymienionych w ust. 1 wymaga uzgodnienia z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.*

§ 16 Obiekty rekomendowane do objęcia ochroną Konserwatora Zabytków

1. *Plan rekomenduje następujące obiekty do objęcia ochroną Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków:*
  - 1) *dawny cmentarz żydowski przy ulicy Mickiewicza w Radzyminie, oznaczony symbolem A 2 UKZC/ZP - obowiązują ustalenia § 18 ust. 3,*
  - 2) *dawny cmentarz ewangelicki przy ulicy Polnej w Radzyminie, oznaczony symbolem 3 UKZC - obowiązują ustalenia § 18 ust. 4,*

- 3) dawny cmentarz ewangelicki w Wiktorowie, oznaczony symbolem 4 UKZC - obowiązują ustalenia § 18 ust. 5,
- 4) pomnik - krzyż "Na Górze" przy ulicy Warszawskiej w Słupnie, oznaczony symbolem E UKK - obowiązują ustalenia § 19,
- 5) kapliczka - grotta z otoczeniem przy ulicy Warszawskiej w Radzyminie, oznaczona symbolem 5 UKK - obowiązują ustalenia § 28 ust. 15,
- 6) kapliczka na Górze Świętego Antoniego przy ulicy Warszawskiej w Słupnie, oznaczona symbolem 6 UKK - obowiązują ustalenia § 28 ust. 15,
- 7) krzyże i kapliczki przydrożne, nie wyznaczone na rysunku planu,
- 8) mogiły żołnierskie, oznaczone symbolem UKM oraz nie wyznaczone na rysunku planu - obowiązują ustalenia § 28 ust. 18,
- 9) Pole Bitewne Boju o Radzymin - obowiązują ustalenia § 19 ust. 2,
- 10) budynek przy ulicy Norwida w Radzyminie,
- 11) budynek przy ulicy Strzelców Wileńskich w Radzyminie.

§ 17 Obiekty archeologiczne

1. Plan wskazuje obiekty archeologiczne oraz strefy obserwacji archeologicznych, określone na rysunku planu oznaczeniem graficznym oraz numerem AZP.
2. Wykazy obiektów archeologicznych na terenie miasta i gminy Radzymin stanowią załączniki Nr 9a i Nr 9b do niniejszej uchwały.
3. Plan ustala obowiązek uzgadniania z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków wszelkich zmian dotychczasowego użytkowania oraz realizacji inwestycji kubaturowych i uzbrojenia technicznego przed wydaniem decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu, w granicach określonych jak w pkt 1.
4. Realizacja uzgodnionych inwestycji w części związanej z pracami ziemnymi musi być prowadzona przy udziale archeologa, posiadającego zezwolenie Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Warszawie.
5. Terminy realizacji inwestycji winny uwzględniać sezonowy charakter prac archeologicznych, które mogą być prowadzone od maja do września.
6. W stosunku do obiektu archeologicznego oznaczonego symbolem 5 UKA, obejmującego stanowiska archeologiczne o numerach AZP 51-67/35 i 51/67/36, wpisanego do Rejestru Zabytków województwa warszawskiego, plan ustala:
  - 1) dopuszcza się dotychczasowe użytkowanie terenu - rolne, pastwiskowe i leśne,
  - 2) zakazuje się wszelkich działań mogących naruszyć warstwę ziemi objętą ochroną, od powierzchni do głębokości 2,5 m, za wyjątkiem płytkiej orki na gruncie rolnym,
  - 3) zaleca się podjęcie działań w celu udostępnienia obiektu zwiedzającym w celach poznawczych, po uprzednim przeprowadzeniu prac badawczych, zabezpieczeniu zabytku oraz wykonaniu aranżacji obiektu i otoczenia na podstawie projektu zagospodarowania terenu, uwzględniającego wymagania ochrony zabytku i eksponowania jego walorów.
7. Plan rekomenduje objęcie ochroną Konserwatora Zabytków obiektów archeologicznych o szczególnej wartości, wskazanych w załącznikach Nr 9a i Nr 9b do niniejszej uchwały.
8. Plan wyznacza strefę ochrony archeologicznej obszaru osadnictwa wczesnośredniowiecznego i średniowiecznego miasta lokacyjnego, w granicach określonych oznaczeniem graficznym na części A rysunku planu w skali 1:1000. Ustala się obowiązek uzgadniania inwestycji kubaturowych i liniowych z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

§ 18 Ochrona cmentarzy o wartościach kulturowych i historycznych

1. Plan ustala ochronę cmentarza rzymsko - katolickiego parafii Przemienienia Pańskiego, oznaczonego numerem 1 i symbolem A ZCUK, wpisanego do Rejestru Zabytków województwa warszawskiego. Obowiązują ustalenia:
  - 1) nakazuje się bezwzględną ochronę zespołu cmentarza - rozplanowania, nagrobków, ogrodzenia i drzewostanu,
  - 2) wszelkie prace renowacyjne oraz budowę nowych nagrobków należy uzgodnić z Konserwatorem Zabytków,
  - 3) zaleca się podjęcie działań w celu uporządkowania i rewaloryzacji cmentarza na podstawie projektu rewaloryzacji sporządzonego w oparciu o wytyczne Konserwatora Zabytków.
2. Plan ustala ochronę cmentarza rzymsko - katolickiego, zwanego Cmentarzem Wojennym lub Cmentarzem Poległych, oznaczonego numerem 6 i symbolem 1 ZCUK, wpisanego do Rejestru Zabytków województwa warszawskiego. Ustala się:
  - 1) nakazuje się bezwzględną ochronę zespołu cmentarza - rozplanowania, kaplicy, bramy, nagrobków, grobów żołnierzy, kwater, drzewostanu oraz budynku dozorczy cmentarza,
  - 2) wszelkie prace renowacyjne oraz budowę nowych nagrobków należy uzgodnić z Konserwatorem Zabytków,
  - 3) zaleca się opracowanie projektu i programu działań rewaloryzacyjnych, zmierzających do utworzenia zespołu obiektów upamiętniających działania wojenne w 1920 r. i Bój o Radzymin,
  - 4) obowiązują ustalenia § 19.
3. Plan ustala ochronę dawnego cmentarza żydowskiego przy ulicy Mickiewicza w Radzyminie, oznaczonego symbolem A 2 UKZC/ZP. Obowiązują ustalenia:
  - 1) wszelkie prace porządkowe i rewaloryzacyjne winny być poprzedzone sporządzeniem projektu zagospodarowania terenu oraz uzgodnione z Konserwatorem Zabytków i organizacją przyjmującą odpowiedzialność za stan i sposób użytkowania relikwów kultury judaistycznej,

- 2) zakazuje się wszelkich działań mogących naruszyć glebę, w tym karczowania drzew, fundamentowania słupów ogrodzeniowych, utwardzania powierzchni terenu,
- 3) zaleca się podjęcie działań w celu zabezpieczenia terenu przed dewastacją i zagospodarowania w sposób podnoszący walory zieleni miejskiej oraz zgodny z wymaganiami i tradycją kultury judaistycznej,
- 4) obowiązują ustalenia § 16 pkt 1.

4. Plan ustala ochronę dawnego cmentarza ewangelickiego przy ulicy Polnej w Radzyminie, oznaczonego symbolem 3 UKZC.

Ustala się:

- 1) wszelkie prace porządkowe i rewaloryzacyjne winny być poprzedzone wykonaniem projektu zagospodarowania terenu i uzgodnione z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków,
- 2) zaleca się podjęcie działań w celu zabezpieczenia terenu przed dewastacją, upamiętnienia cmentarza oraz zagospodarowania w sposób umożliwiający udostępnienie obiektu zwiedzającym,
- 3) obowiązują ustalenia § 16 pkt 2.

5. Plan ustala ochronę dawnego cmentarza ewangelickiego w Wiktorowie, oznaczonego symbolem 4 UKZC. Ustala się:

- 1) wszelkie prace porządkowe i rewaloryzacyjne winny być poprzedzone wykonaniem prac badawczych i projekt zagospodarowania terenu uzgodniony z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków,
- 2) zaleca się podjęcie działań w celu upamiętnienia cmentarza oraz zabezpieczenia terenu przed dewastacją,
- 3) obowiązują ustalenia § 16 pkt 3.

§ 19 Miejsca pamięci narodowej

1. Plan wyróżnia miejsca pamięci narodowej, stanowiące dziedzictwo historyczne Ziemi Radzyńskiej. Są to:

- 1) Cmentarz Wojenny przy ulicy Warszawskiej w Radzyminie, oznaczony symbolem 1 ZCUK, wpisany do Rejestru Zabytków województwa warszawskiego - obowiązują ustalenia § 18 pkt 2,
- 2) pomnik - krzyż "Na Górcie" przy ulicy Warszawskiej w Słupnie, oznaczony symbolem E UKK - obowiązują ustalenia § 16,
- 3) mogiły żołnierskie na terenie miasta i gminy, oznaczone symbolem UKM - obowiązują ustalenia § 16.

2. Plan rekomenduje objęcie szczególną formą ochrony miejsc i obiektów stanowiących świadectwo Boju o Radzymin w 1920 r., jako zdarzenia mającego najwyższą wartość historyczną dla Polski i Europy oraz najsilniej wyróżniającego Ziemię Radzyńską.

- 1) plan rekomenduje wyznaczenie strefy ochrony konserwatorskiej oraz wpisanie Pola Bitewnego do Rejestru Zabytków województwa warszawskiego, na podstawie interdyscyplinarnych badań dokumentacji Boju o Radzymin,
- 2) w planie określa się orientacyjnie oznaczeniem graficznym obszar Pola Bitewnego rekomendowany do objęcia ochroną,
- 3) zaleca się podjęcie działań w celu przygotowania kompleksowego projektu i programu upamiętnienia Boju o Radzymin, z uwzględnieniem obszarów położonych w gminach sąsiednich, w tym szczególnie Fortu Beniaminów w gminie Nieporęt.

3. Plan wyznacza teren przeznaczony pod lokalizację służących upamiętnieniu Boju o Radzymin, położony przy ulicy Warszawskiej, oznaczony symbolem 1 UK. Obowiązują ustalenia § 28 ust. 14.

5.1.1.2. Uchwała nr 436/XXXVI/01 Rady Miejskiej w Radzyminie z dnia 8 października 2001 r. w sprawie uchwalenia zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miasta i gminy Radzymin

§10 Plan ustala ochronę archeologicznych dóbr kultury i określa granice stanowiska archeologicznego nr ew. AZP 52-68/58 i jego strefy ochronnej istniejącego w północnej części działki ew. nr 117 we wsi Zawady.

Dla obszaru stanowiska archeologicznego i jego strefy ochronnej plan ustala:

- 1) obowiązek uzgadniania na etapie ustalania warunków zabudowy i zagospodarowania terenu przez organa samorządowe z Mazowieckim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków - wszelkich planowanych inwestycji (kubaturowych, drogowych, związanych z uzbrojeniem terenu eksploatacją kruszywa i innych związanych z robotami ziemnymi naruszającymi strukturę gruntu poniżej 30 cm od istniejącego poziomu terenu),
- 2) na terenie stanowiska archeologicznego i jego strefy ochronnej zmiana użytkowania terenu i planowane inwestycje mogą być dopuszczone do realizacji - po przeprowadzeniu (na koszt właściciela lub użytkownika gruntu) archeologicznych badań ratowniczych o charakterze wykopaliskowym,
- 3) do czasu przeprowadzenia archeologicznych badań obowiązuje zakaz zmiany użytkowania terenu tj. wznoszenia inwestycji kubaturowych zw. z uzbrojeniem terenu komunikacja oraz robotami ziemnymi.

W planowanych działaniach inwestycyjnych należy uwzględnić sezonowy charakter prac archeologicznych. Najdogodniejszym okresem do ich przeprowadzania jest okres od maja do września. W uzgodnieniach z Mazowieckim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków należy powoływać się na numer stanowiska archeologicznego.

5.1.1.3. Uchwała nr 41/VII/2011 Rady Miejskiej w Radzyminie z dnia 27 kwietnia 2011 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Radzymin obejmującego obszar obrębu Emilianów

§ 5. 1. Załącznik graficzny nr 1 odnosi ustalenia uchwały do terenu objętego planem.

3. Wskazuje się oznaczone na rysunku planu symbolami graficznymi obowiązujące granice obszarów ustanowionych odrębnymi aktami prawnymi:

- 1) granice Warszawskiego Obszaru Chronionego Krajobrazu;
- 2) granice stref ochrony konserwatorskiej zabytków archeologicznych.

Oddział 5. Zasady ochrony dóbr kultury

§ 17. 1. Ustala się ochronę zabytków archeologicznych (stanowiska archeologiczne nr ewid. AZP 52-68/89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 102, 103, 104, 105, 106, AZP 52-69/1, 2, 3) w formie strefy ochrony konserwatorskiej, określonej na rysunku planu symbolem, oznaczeniem i numerami 52-68/89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 102, 103, 104, 106, 52-69/2, 3.

2. Na terenie strefy ochrony konserwatorskiej ustala się:

- 1) nakaz uzyskania przez inwestora, od wojewódzkiego konserwatora zabytków - przed wydaniem pozwolenia na budowę lub zgłoszeniem właściwemu organowi budów obiektów budowlanych, wiążących się z wykonywaniem robót ziemnych - uzgodnienia zakresu i rodzaju niezbędnych badań archeologicznych;
- 2) nakaz uzyskania przez inwestora, od wojewódzkiego konserwatora zabytków, uzgodnienia zakresu i rodzaju niezbędnych badań archeologicznych poprzedzających inne niż wymienione w pkt 1 roboty ziemne lub zmianę charakteru dotychczasowej działalności (w tym poszukiwania, rozpoznawania i wydobywania kopalin, zalesiania gruntów, budowy urządzeń wodnych i regulacji wód);
- 3) nakaz przeprowadzenia badań archeologicznych oraz wykonywania ich dokumentacji (przed rozpoczęciem badań archeologicznych wymagane jest uzyskanie od wojewódzkiego konserwatora zabytków pozwolenia na ich prowadzenie).

5.1.1.4. Uchwała nr 55/IX/2011 Rady Miejskiej w Radzyminie z dnia 27 czerwca 2011 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla obrębu Wiktorów

§ 7. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.

1. Ustala się ochronę zabytków archeologicznych (stanowiska archeologiczne nr ew. AZP 53-68/1, 3, 4), w formie strefy ochrony konserwatorskiej, określonych na rysunku planu specjalnym symbolem i oznaczonych numerami: 53-68/1, 53-68/3, 53-68/6.

2. Na obszarze stref wymienionych w ust. 1 obowiązuje nakaz przeprowadzenia badań archeologicznych oraz wykonania ich dokumentacji.

3. Na obszarze objętym planem nie występują dobra kultury współczesnej.

§ 23.4. Dla terenu oznaczonego na rysunku planu symbolem ZP 12 ustala się ochronę dawnego cmentarza ewangelickiego w Wiktorowie, zgodnie z przepisami odrębnymi z zakresu ochrony zabytków.

5.1.1.5. Uchwała nr 56/IX/2011 Rady Miejskiej w Radzyminie z dnia 27 czerwca 2011 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla obrębu Stary Janków

§ 7. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.

1. Ustala się ochronę zabytku archeologicznego (stanowisko archeologiczne nr ew. AZP 53-68/33), w formie strefy ochrony konserwatorskiej, określonej na rysunku planu specjalnym symbolem.

2. Na obszarze strefy wymienionej w ust. 1 obowiązuje nakaz przeprowadzenia badań archeologicznych oraz wykonania ich dokumentacji.

3. Na obszarze objętym planem nie występują dobra kultury współczesnej.

5.1.1.6. Uchwała nr 207/XXI/2012 Rady Miejskiej w Radzyminie z dnia 25 września 2012 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla obrębu Rżyska

Rozdział 2. Ustalenia dotyczące zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej

§ 12. 1. Ustala się strefy ochrony konserwatorskiej zabytków archeologicznych oznaczone numerem ewidencyjnym właściwego stanowiska archeologicznego: 53-68/27, 53-68/28, oraz 53-68/29.

2. W obrębie stref ochrony konserwatorskiej zabytków archeologicznych grunt, na którym będą prowadzone roboty ziemne lub zmiany charakteru dotychczasowej działalności na terenie, podlega ochronie w oparciu o przepisy odrębne z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

§ 13. Nakazuje się zachowanie lokalizacji wszystkich zabytków małej architektury takich jak: kapliczki przydrożne, krzyże w ich obecnym miejscu usytuowania.

5.1.1.7. Uchwała nr 334/XXXI/2013 Rady Miejskiej w Radzyminie z dnia 16 października 2013 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla obrębu Borki

§ 10. W zakresie zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków ustala się:

1) ochronę zabytków archeologicznych (stanowisk archeologicznych nr ew. AZP: 52- 68/30, 52-68/31, 52-68/32, 52-68/33, 52-68/37, 52-68/38, 52-68/39, 52-68/136, 52- 68/143) w formie stref ochrony konserwatorskiej, w granicach zgodnych z oznaczeniem na rysunku planu;

2) na terenach położonych w granicach stref, o których mowa w pkt. 1, roboty ziemne albo zmiana charakteru dotychczasowej działalności, które mogą doprowadzić do przekształcenia lub zniszczenia zabytku archeologicznego, wymagają przeprowadzenia badań archeologicznych na zasadach określonych w przepisach odrębnych dotyczących ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

5.1.1.8. Uchwała nr 389/XXXIV/2014 Rady Miejskiej w Radzyminie z dnia 4 lutego 2014 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Radzymina Etap 2-A

§ 7. Zasady ochrony i kształtowania ład przestrzennego

4. Ustalenia dotyczące nieprzekraczalnych linii zabudowy nie obowiązują w stosunku do budynków stanowiących zabytki nieruchome ujęte w gminnej ewidencji zabytków oraz do budynków o cechach zabytków objętych ochroną planistyczną.

15. Obowiązują następujące zasady realizacji reklam i znaków informacyjnoplastycznych:

2) lokalizacja reklam i znaków informacyjno-plastycznych w granicach strefy ochrony konserwatorskiej wymaga ponadto uzgodnienia z wojewódzkim konserwatorem zabytków;

§ 11. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej

1. W granicach obszaru objętego planem ochronie podlegają następujące dobra kultury:

1) zabytki nieruchome ujęte w gminnej ewidencji zabytków – wpisane do rejestru zabytków oraz inne zabytki nieruchome, a w szczególności: a) układ urbanistyczny, b) dzieła architektury i budownictwa, c) cmentarz, d) park zabytkowy, e) miejsca upamiętniające wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

2) zabytki archeologiczne będące pozostałościami pradziejowego i historycznego osadnictwa;

3) geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektów budowlanych, placów i ulic, jednostek osadniczych.

2. Wskazuje się zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków, oznaczone na rysunku planu:

Numer na rysunku planu	Numer rejestru zabytków, data wpisu	Nazwa i adres obiektu, zakres ochrony
1	1475 1093/634 5.04.1962 23.09.1992	Cmentarz parafialny rzymsko-katolicki „Stary” założony przez proboszcza Kazimierza Narbutta w 1779 r. powiększany w latach 1836 i 1864, mogiły powstańców z 1863 r., nagrobki, ogrodzenie kamienne z 1868 r., kuta brama z 1 poł. XVIII w.; drzewostan Radzymin ul. P. O. W. 1
2	1093/634 5.04.1962	Kościół parafialny p.w. Przemienienia Pańskiego lata 1779 – 1780, wg projektu Jana Chrystiana Kamsetzera z fundacji księżnej Eleonory Czartoryskiej; przebudowa w latach 1897 – 1919 przez architekta Konstantego Wojciechowskiego; wyposażenie kościoła z XVIII w.; wolnostojąca dzwonnica z XVIII w., Radzymin, Plac Kościuszki
4	1095/34 20.09.1954	Otoczenie zabytku w promieniu 100 m od siedziby starostwa powiatu radzyńskiego z II poł. XVIII w. Radzymin, ul. Konstytucji 3 Maja 19
5	1593-A 12.07.1995	Park krajobrazowy wraz z budynkiem administratora murowano-drewnianym będący pozostałością po założeniu pałacowo-parkowym w stylu angielskim założonym po roku 1770 przez księżną Eleonorę Czartoryską, Radzymin ul. Gen. Lucjana Żeligowskiego
8	4-A 18.12.2000	Kamienica z pocz. XX w., mur ceglany, dom rodziny Wendłów, Radzymin, ul. Konstytucji 3 Maja 4

3. Wskazuje się zabytki nieruchome ujęte w wojewódzkiej ewidencji zabytków oraz planowane do ujęcia w wojewódzkiej ewidencji zabytków, oznaczone na rysunku planu:

1) dawna szkoła elementarna i przytułek dla ubogich z 1779 r. (obecnie siedziba Towarzystwa Przyjaciół Radzymina), Plac Kościuszki 3; 2) willa ul. Stefana Batorego 3, lata 20 XX w.; 3) budynek mieszkalny murowany, ul. Ignacego Daszyńskiego 2, około 1923 r.; 4) willa murowana ul. Daszyńskiego 14, 1931 r.; 5) kamienica murowana, ul. Jana Kilińskiego 11, przed 1939 r.; 6) kamienica murowana, ul. Jana Kilińskiego 13, przed 1939 r.; 7) budynek mieszkalny murowany, ul. Jana Kilińskiego 15, przed 1939 r.; 8) kamienica murowana, ul. Jana Kilińskiego 17, przed 1939 r.; 9) budynek mieszkalno-usługowy murowany, ul. Konstytucji 3 Maja 3, przed 1939 r.; 10) budynek mieszkalno-usługowy murowany, ul. Konstytucji 3 Maja 5, przed 1939 r.; 11) kamienica murowana, ul. Konstytucji 3 Maja 6, przed 1939 r.; 12) kamienica przy ul. Konstytucji 3 Maja 8, I ćw. XX w.; 13) kamienica murowana, ul. Konstytucji 3 Maja 12, przed 1939 r.; 14) kino ul. Konstytucji 3 Maja 15, lata 20 XX w.; 15) willa ul. Księżnej Eleonory Czartoryskiej 2 z 1925 roku; 16) plebania przy kościele p.w. Przemienienia Pańskiego, k. XVIII w., ul. P. O. W.; 17) brama cmentarza, pocz. XX w., ul. P. O. W. 1.

4. Wykonywanie wszelkich prac przy zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków oraz ujętych w wojewódzkiej ewidencji zabytków wymaga uzyskania pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków, zgodnie z przepisami odrębnymi; w szczególności dotyczy to:

1) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku lub w jego otoczeniu;
2) badań konserwatorskich, architektonicznych i archeologicznych;
3) przemieszczania lub dokonywania podziału zabytku;
4) zmiany przeznaczenia lub sposobu korzystania z zabytku;
5) umieszczania na zabytku urządzeń technicznych, reklam, napisów.

5. Pozwolenie na prowadzenie prac przy zabytkach nieruchomych może być uzależnione od przeprowadzenia na koszt wnioskodawcy niezbędnych badań konserwatorskich, architektonicznych lub archeologicznych.

6. Obejmuje się ochroną planistyczną następujące obiekty o cechach zabytkowych, nieobjęte formami ochrony konserwatorskiej, wskazane na rysunku planu:

1) budynek ul. Konstytucji 3 Maja 7; 2) budynek ul. Konstytucji 3 Maja 10; 3) budynek ul. Konstytucji 3 Maja 14; 4) budynek ul. Konstytucji 3 Maja 16; 5) budynek ul. Konstytucji 3 Maja 20; 6) budynek szpitala ul. Konstytucji 3 Maja 17, przed 1939 r.; 7) budynek Plac Wolności 15; 8) budynek Plac Wolności 17; 9) dawna remiza strażacka ul. Strzelców Kaniowskich 2; 10) budynek ul. Ignacego Daszyńskiego 10; 11) budynek mieszkalny ul. Jana Kilińskiego 7; 12) budynek mieszkalny ul. Jana Kilińskiego 9; 13) szkoła ul. 11 Listopada 2; 14) budynek ul. 11 Listopada 7; 15) budynek ul. Romualda Traugutta 1; 16) budynek ul. Romualda Traugutta 3; 17) dawny dworzec PKS ul. Jana Pawła II 5; 18) budynek ul. Żeromskiego 1; 19) budynek ul. Kardynała Stefana Wyszyńskiego 2; 20) budynek dawnej łaźni miejskiej ul. Zduńska 24; 21) parkowy układ wodny pomiędzy ulicami Ks. E. Czartoryskiej a Gen. Żeligowskiego; 22) figura Św. Jana Nepomucena z 1782 r., piaskowiec, przy Placu Kościuszki; 23) krzyże i kapliczki przydrożne; 24) pomniki, miejsca pamięci narodowej.

7. Ustala się następujące zasady ochrony obiektów wymienionych w ust. 6:

1) zakazuje się likwidowania i niszczenia obiektów; 2) dopuszcza się remonty, rozbudowę i przebudowę budynków pod warunkiem zachowania kształtu bryły budynku oraz wartościowych elementów: detalu architektonicznego, stolarki, elementów żeliwnych, pokrycia dachu i innych; 3) zakazuje się umieszczania reklam, szyldów i znaków informacyjnych w sposób ograniczający ekspozycję obiektów; 4) w wypadku ujęcia obiektów w gminnej ewidencji zabytków obowiązują ustalenia jak dla zabytków objętych ochroną konserwatorską.

8. Nakazuje się zachowanie i utrzymanie w należyłym stanie krzyży i kapliczek oraz pomników, miejsc pamięci narodowej, mogił żołnierskich, wskazanych i niewskazanych na rysunku planu, a także podporządkowanie otaczającego zagospodarowania warunkom ich właściwej ekspozycji.

9. Wyznacza się strefę ochrony konserwatorskiej obejmującej obszar historycznego rozplanowania miejskiego centrum Radzymina, określoną na rysunku planu; ochroną obejmuje się: 1) historyczne rozplanowanie miejskie, w tym układ ulic i trzech placów miejskich; 2) zachowane pierzeje ulic; 3) skalę i charakter zabudowy; 4) kościół p.w. Przemienienia Pańskiego jako dominantę przestrzenną.

10. W granicach strefy ochrony konserwatorskiej historycznego rozplanowania miejskiego centrum Radzymina ustala się zasadę podporządkowania zabudowy i zagospodarowania terenów warunkom ochrony wartości kulturowych i historycznych poprzez: 1) ustalenie obowiązującej linii zabudowy wzdłuż ulic; 2) ograniczenie wysokości zabudowy jednorodzinnej i usługowej do trzech kondygnacji oraz zabudowy wielorodzinnej do czterech kondygnacji; 3) nakaz stosowania form architektonicznych zharmonizowanych z otoczeniem, w tym dachów pochyłych o wyznaczonym kształcie i kącie nachylenia; 4) nakaz szczególnie starannego opracowania elewacji budynków pod względem architektonicznym na terenach wskazanych na rysunku planu.

11. Wyznacza się strefy ochrony konserwatorskiej obiektów archeologicznych bez oznaczenia AZP, obejmujące: 1) strefa B – teren zamku z XV w.; 2) strefa ochrony zabytku archeologicznego, stanowiącego relikw historycznego osadnictwa miasta Radzymina, w granicach strefy ochrony konserwatorskiej obejmującej obszar historycznego rozplanowania miejskiego centrum Radzymina, określonej na rysunku planu.

12. W granicach zabytków archeologicznych objętych strefami ochrony konserwatorskiej ustala się: 1) obowiązek uzyskania przez inwestora od wojewódzkiego konserwatora zabytków – przed wydaniem pozwolenia na budowę lub zgłoszeniem właściwemu organowi – uzgodnienia wszelkich planowanych robót budowlanych wiążących się z wykonywaniem prac ziemnych; 2) obowiązek uzgadniania z wojewódzkim konserwatorem zabytków poszukiwania, rozpoznawania i wydobywania kopalni, zalesiania gruntów oraz budowy urządzeń wodnych i regulacji wód; 3) obowiązek przeprowadzenia (na koszt osoby fizycznej lub jednostki organizacyjnej zamierzającej realizować roboty budowlane lub nowe zalesienia) badań archeologicznych oraz wykonania ich dokumentacji; 4) przed rozpoczęciem badań archeologicznych wymagane jest uzyskanie od wojewódzkiego konserwatora zabytków pozwolenia na ich prowadzenie.

13. Na obszarze planu nie występują obiekty stanowiące dobra kultury współczesnej.

Poza powyższymi ustaleniami, w planie ustalono zasady postępowania dla wyszczególnionych w planie terenów (§18, 19, 20, 21, 22, 23, 27, 28, 30, 31, 32, 37).

5.1.1.9. Uchwała nr 403/XXXV/2014 Rady Miejskiej w Radzyminie z dnia 14 marca 2014 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla obrębu Mokre na terenie gminy Radzymin – część A

§ 10. W zakresie zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków ustala się:

1) ochronę zabytków archeologicznych (stanowisk archeologicznych nr ew. AZP: 52-68/30, 52-68/31, 52-68/32, 52-68/33, 52-68/37, 52-68/38, 52-68/39, 52-68/136, 52-68/143) w formie stref ochrony konserwatorskiej, w granicach zgodnych z oznaczeniem na rysunku planu;

2) na terenach położonych w granicach stref, o których mowa w pkt. 1, roboty ziemne albo zmiana charakteru dotychczasowej działalności, które mogą doprowadzić do przekształcenia lub zniszczenia zabytku archeologicznego, wymagają przeprowadzenia badań archeologicznych na zasadach określonych w przepisach odrębnych dotyczących ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

5.1.1.10. Uchwała nr 454/XXXIX/2014 Rady Miejskiej w Radzyminie z dnia 17 czerwca 2014 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Radzymina Etap 3-A

§ 10. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.

1. W granicach planu nie występują zabytki wpisane do gminnej ewidencji zabytków ani obiekty o cechach zabytkowych wskazane do objęcia ochroną planistyczną.

2. Ustala się ochronę zabytków archeologicznych poprzez ustanowienie stref ochrony konserwatorskiej obejmującej stanowiska archeologiczne, ujęte w ewidencji wojewódzkiego konserwatora zabytków, wskazane na rysunku planu oznaczeniem graficznym i symbolem AZP: Numer AZP Charakter i datowanie obiektu 53-68/18 ślady starożytnego osadnictwa 53-68/25 ślady starożytnego osadnictwa.

3. W granicach zabytków archeologicznych objętych strefami ochrony konserwatorskiej ustala się: 1) obowiązek uzyskania przez inwestora od wojewódzkiego konserwatora zabytków – przed wydaniem pozwolenia na budowę lub zgłoszeniem właściwemu organowi – uzgodnienia wszelkich planowanych robót budowlanych wiążących się z wykonywaniem prac ziemnych; 2) obowiązek przeprowadzenia (na koszt osoby fizycznej lub jednostki organizacyjnej zamierzającej realizować roboty budowlane) badań archeologicznych oraz wykonania ich dokumentacji; 3) przed rozpoczęciem badań archeologicznych wymagane jest uzyskanie od wojewódzkiego konserwatora zabytków pozwolenia na ich prowadzenie.

4. Na obszarze planu nie występują obiekty stanowiące dobra kultury współczesnej.

5.1.1.11. Uchwała nr 474/XLI/2014 Rady Miejskiej w Radzyminie z dnia 9 września 2014 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Radzymina Etap 5

§ 7. Zasady ochrony i kształtowania ład przestrzennego.

5. Ustalenia dotyczące nieprzekraczalnych linii zabudowy nie obowiązują w stosunku do zabytku nieruchomego wraz z otoczeniem objętego ochroną planistyczną.

§ 11. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.

1. W granicach planu nie występują zabytki wpisane do gminnej ewidencji zabytków.

2. Obejmuje się ochroną planistyczną kapliczkę „Na Zjawieniu” przy ulicy Wróblewskiego, wybudowaną w początku XX w. według projektu Feliksa Michalskiego; zasady ochrony określa się w przepisach szczegółowych dla terenu J.1.UKr.

3. Ustala się ochronę zabytków archeologicznych poprzez ustanowienie stref ochrony konserwatorskiej obejmującej stanowiska archeologiczne, ujęte w ewidencji wojewódzkiego konserwatora zabytków, wskazane na rysunku planu

oznaczeniem graficznym i symbolem AZP; stanowiska o numerze AZP oznaczonym czcionką pogrubioną mają dużą wartość naukową: 52-68/46 ślady osady i cmentarzyska z wczesnej epoki brązu (1450 – 1200 p.n.e.); 52-68/47 ślady osadnictwa z młodszej epoki kamienia (3500 – 2500 p.n.e.); i z wczesnej epoki brązu (1450 – 1200 p.n.e.); 52-68/48 ślady osadnictwa z epoki brązu (1200 – 800 p.n.e.); 52-68/115; 52-68/116 ślady osady z wczesnej epoki brązu i z wczesnej epoki żelaza (1200 – 550 p.n.e.), osady i cmentarzyska z epoki żelaza (I w. p.n.e. – III w. p.n.e.), oraz osady z okresu wczesnośredniowiecznego (XI – XII w.) – część obiektu na terenie gminy; 52-68/118 j. w. 52-68/133 ślady osadnictwa z wczesnej epoki brązu (1450 – 1200 p.n.e.) – obiekt zalesiony; 52-68/134 j. w. 52-68/138 ślady osadnictwa z młodszej epoki kamienia (3500 – 2500 p.n.e.) i z wczesnej epoki brązu (1450 – 1200 p.n.e.)

4. W granicach zabytków archeologicznych objętych strefami ochrony konserwatorskiej ustala się:

1) obowiązek uzyskania przez inwestora od wojewódzkiego konserwatora zabytków – przed wydaniem pozwolenia na budowę lub zgłoszeniem właściwemu organowi uzgodnienia wszelkich planowanych robót budowlanych wiążących się z wykonywaniem prac ziemnych;

2) obowiązek przeprowadzenia (na koszt osoby fizycznej lub jednostki organizacyjnej zamierzającej realizować roboty budowlane) badań archeologicznych oraz wykonania ich dokumentacji;

3) przed rozpoczęciem badań archeologicznych wymagane jest uzyskanie od wojewódzkiego konserwatora zabytków pozwolenia na ich prowadzenie.

5. Nakazuje się zachowanie i utrzymanie w należyłym stanie krzyży i kapliczek oraz pomników, miejsc pamięci narodowej, mogił żołnierskich, wskazanych i niewskazanych na rysunku planu, a także podporządkowanie otaczającego zagospodarowania warunkom ich właściwej ekspozycji.

6. Na obszarze planu nie występują obiekty stanowiące dobra kultury współczesnej.

5.1.1.12. Uchwała nr 18/IV/2016 Rady Miejskiej w Radzyminie z dnia 30 stycznia 2015 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego północnej części gminy Radzymin – obręby: Arciechów, Popielarze, Stare Załubice

§ 10. W zakresie zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej:

1) wskazuje się obszar wpisany do rejestru zabytków pod numerem C-118 (dawniej A-1617) obejmujący stanowiska archeologiczne nr ewid. AZP 51-67/35 i 51-67/36 wraz ze strefą ochronną oznaczonych na rysunku planu oznaczeniami i numerem 51-67/35,36.

2) na terenach położonych w zasięgu granic stanowisk, o których mowa w pkt.1 obowiązuje zakaz budowy obiektów budowlanych, poszukiwania, rozpoznawania i wydobywania kopalni, budowy urządzeń wodnych i regulacji wód oraz prowadzenia innych działań naruszających istniejący stan zabytku, za wyjątkiem badań archeologicznych i prac konserwatorskich, prowadzonych z uwzględnieniem obowiązujących w tym zakresie przepisów odrębnych,

3) ustala się ochronę zabytków archeologicznych (stanowisk archeologicznych nr ewid. AZP 51-67/5, 51-67/6, 51-67/7, 51-67/8, 51-67/9, 51-67/10, 51-67/11, 51-67/12, 51-67/13, 51-67/14, 51-67/15, 51-67/16, 51-67/17, 51-67/18, 51-67/19, 51-67/20, 51-67/21, 51-67/22, 51-67/31, 51-67/32, 51-67/33, 51-67/34, 51-67/37, 51-67/38, 51-67/39, 51-67/40, 51-67/41, 51-67/42, 51-67/43, 51-67/45, 51-67/46, 51-67/47, 51-67/48, 51-67/49, 51-67/50, 51-67/51, 51-67/52, 51-67/53, 51-67/66, 51-67/67, 51-67/68, 51-67/69, 51-67/70, 51-67/71, 51-67/74, 51-67/90, 51-67/91, 51-67/92, 51-67/93, 51-67/117, 51-67/123, w formie stref ochrony konserwatorskiej, określonych na rysunku planu specjalnym symbolem i oznaczonych numerami AZP,

4) na terenach położonych w zasięgu stref, o których mowa w pkt.3 obowiązuje nakaz wykonywania robót ziemnych albo zmian charakteru dotychczasowej działalności, z uwzględnieniem zasad określonych w przepisach odrębnych z zakresu ochrony zabytków,

5) ustala się ochronę kapliczek i krzyży oznaczonych na rysunku planu,

6) dla obiektów, o których mowa w pkt.5 ustala się nakaz prowadzenia wszelkich robót budowlanych w promieniu 15,0 m z uwzględnieniem obowiązujących przepisów odrębnych z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

5.1.1.13. Uchwała nr 34/V/2015 Rady Miejskiej w Radzyminie z dnia 2 marca 2015 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla obrębu Łosie na terenie gminy Radzymin

§ 10. W zakresie zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków ustala się:

1) ochronę zabytków archeologicznych (stanowisk archeologicznych nr ew. AZP: 52-68/1, 52-68/2, 52-68/3, 52-68/4, 52-68/5, 52-68/6, 52-68/7, 52-68/8, 52-68/9, 52-68/10, 52-68/11, 52-68/12, 52-68/13, 52-68/14, 52-68/14, 52-68/16, 52-68/108, 52-68/139, 52-68/144) w formie stref ochrony konserwatorskiej, w granicach zgodnych z oznaczeniem na rysunku planu;

2) w obrębie stref, o których mowa w pkt. 1, nakaz prowadzenia wszelkich działań inwestycyjnych zgodnie z przepisami odrębnymi w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

5.1.1.14. Uchwała nr 131/X/2015 Rady Miejskiej w Radzyminie z dnia 20 lipca 2015 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego obrębu Sieraków

§ 10. Ustala się następujące zasady ochrony dziedzictwa kulturowego, zabytków oraz dóbr kultury:

- 1) ustala się strefy ochrony konserwatorskiej KZ-W w granicach wyznaczonych na rysunku planu;
- 2) w granicach stref ochrony archeologicznej KZ-W w przypadku prowadzenia robót ziemnych lub zmian zagospodarowania terenu obowiązują przepisy odrębne z zakresu ochrony zabytków.

5.1.1.15. Uchwała nr 562/XLVIII/2018 Rady Miejskiej w Radzyminie z dnia 26 marca 2018 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego obrębu Słupno - Część 1

§ 10. Ustala się następujące zasady ochrony dziedzictwa kulturowego, zabytków oraz dóbr kultury:

- 1) ustala się strefy ochrony konserwatorskiej KZ-W w granicach wyznaczonych na rysunku planu;
- 2) w granicach stref ochrony archeologicznej KZ-W w przypadku prowadzenia robót ziemnych lub zmian zagospodarowania terenu obowiązują przepisy odrębne z zakresu ochrony zabytków.

5.1.1.16. Uchwała nr 649/LVI/2018 Rady Miejskiej w Radzyminie z dnia 16 listopada 2018 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego części obrębu Nowy Janków, na terenie gminy Radzymin - część "A"

§ 16. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych, oraz dóbr kultury współczesnej:

- 1) na rysunku planu wskazuje się strefy ochrony konserwatorskiej zabytków archeologicznych (stanowisk archeologicznych nr ew. AZP 54-68/5, 54-68/6, 54-68/7), na których obowiązują przepisy odrębne z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Poza powyższymi ustaleniami, w ustaleniach szczegółowych zapisy dotyczące wyszczególnionych w planie terenów (Rozdział 4).

5.1.1.17. Uchwała nr 103/IX/2019 Rady Miejskiej w Radzyminie z dnia 30 maja 2019 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla obrębu Ruda, na terenie gminy Radzymin – część A

§ 7. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.

1. Ustala się ochronę zabytków archeologicznych (stanowisk archeologicznych nr ewidencyjny AZP: 51-67/76, 51-67/77, 51-67/79, 51-67/80, 51-67/81, 51-67/82, 51-67/83, 52-67/15, 52-67/39, 52-68/50, 52-68/51, 52-67/20) w formie stref ochrony konserwatorskiej zabytków archeologicznych, w granicach zgodnych z oznaczeniem na rysunku planu.
2. W obrębie stref, o których mowa w ust. 1 ustala się: nakaz prowadzenia wszelkich działań inwestycyjnych zgodnie z przepisami odrębnymi w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.
3. Na obszarze objętym planem nie występują dobra kultury współczesnej.

5.1.1.18. Uchwała nr 189/XIV/2019 Rady Miejskiej w Radzyminie z dnia 30 września 2019 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla północnej części obrębu Emilianów, na terenie Gminy Radzymin

§ 12. W zakresie zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków:

- na rysunku planu wskazuje się strefę ochrony konserwatorskiej zabytku archeologicznego (stanowiska archeologicznego nr ew. AZP 52-69/2), w której obowiązują przepisy odrębne z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

5.1.1.19. Uchwała nr 235/XVIII/2019 Rady Miejskiej w Radzyminie z dnia 16 grudnia 2019 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla południowej części obrębu Emilianów, na terenie Gminy Radzymin

§ 12. W zakresie zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, na rysunku planu wskazuje się strefę ochrony konserwatorskiej zabytków archeologicznych (stanowisk archeologicznych nr ew. AZP 52-68/89, 52-68/90, 52-68/92, 52-

68/93, 52-68/94, 52-68/95, 52-68/96), w której obowiązują przepisy odrębne z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

5.1.1.20. Uchwała nr 236/XVIII/2019 Rady Miejskiej w Radzyminie z dnia 16 grudnia 2019 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla obrębu Nadma, na terenie Gminy Radzymin – część A-1b

Rozdział 3.

Zasady ochrony środowiska, przyrody i krajobrazu kulturowego oraz ochrony dziedzictwa kulturowego, zabytków i dóbr kultury współczesnej.

11. Ustala się strefę ochrony konserwatorskiej zabytku archeologicznego (stanowiska archeologicznego o nr ew. AZP 54-68/25) w granicach której obowiązują przepisy odrębne z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

5.1.1.21. Uchwała nr 254/XIX/2020 Rady Miejskiej w Radzyminie z dnia 27 stycznia 2020 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla obszaru obejmującego obręb Dybów Kolonia oraz części obrębów Radzymin i Wiktorów na terenie gminy Radzymin – część B

§ 7. Ustala się następujące zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków:

- 1) na obszarze objętym planem nie występują obiekty wpisane do rejestru zabytków oraz obiekty dóbr kultury współczesnej;
- 2) na obszarze objętym planem nie występują obiekty wpisane do gminnej ewidencji zabytków;
- 3) na obszarze objętym planem występują zabytkowe stanowiska archeologiczne oznaczone w wojewódzkiej ewidencji zabytków numerami:
  - a) AZP 53-68/12 (ślady starożytnego osadnictwa), b) AZP 53-68/16 (ślady osadnictwa starożytnego i wczesnośredniowiecznego), c) AZP 53-68/17 (ślady starożytnego osadnictwa);
- 4) ustala się strefy ochrony konserwatorskiej zabytków archeologicznych (stanowisk archeologicznych o których mowa w pkt 3), wskazane na rysunku planu, w których obowiązują przepisy odrębne z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

5.1.1.22. Uchwała nr 255/XIX/2020 Rady Miejskiej w Radzyminie z dnia 27 stycznia 2020 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego obrębów Stary Janków na terenie Gminy Radzymin

§ 7. Ustala się następujące zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków:

- 1) na obszarze objętym planem nie występują obiekty wpisane do rejestru zabytków oraz obiekty dóbr kultury współczesnej;
- 2) na obszarze objętym planem nie występują obiekty wpisane do gminnej ewidencji zabytków;
- 3) na obszarze objętym planem występuje fragment zabytkowego stanowiska archeologicznego oznaczonego w wojewódzkiej ewidencji zabytków numerem AZP 53-68/33 (osadnictwo z środkowej i młodszej epoki kamienia);
- 4) ustala się strefę ochrony konserwatorskiej zabytków archeologicznych (stanowiska archeologiczne, o którym mowa w pkt 3), wskazaną na rysunku planu, w której obowiązują przepisy odrębne z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

5.1.1.23. Uchwała nr 281/XXI/2020 Rady Miejskiej w Radzyminie z dnia 6 kwietnia 2020 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego części obrębu Ciemne na terenie Gminy Radzymin

§ 7. Ustala się następujące zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków:

- 1) na obszarze objętym planem nie występują obiekty wpisane do rejestru zabytków oraz obiekty dóbr kultury współczesnej;
- 2) na obszarze objętym planem nie występują obiekty wpisane do gminnej ewidencji zabytków;
- 3) na obszarze objętym planem występuje fragment zabytkowego stanowiska archeologicznego oznaczonego w wojewódzkiej ewidencji zabytków numerem AZP 53-68/33 (osadnictwo z środkowej i młodszej epoki kamienia);
- 4) ustala się strefę ochrony konserwatorskiej zabytków archeologicznych (stanowiska archeologiczne, o którym mowa w pkt 3), wskazaną na rysunku planu, w której obowiązują przepisy odrębne z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

5.1.1.24. Uchwała nr 282/XXI/2020 Rady Miejskiej w Radzyminie z dnia 6 kwietnia 2020 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Radzymin dla obrębu Stary Dybów

§ 7. Ustala się następujące zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków:

- 1) na obszarze objętym planem nie występują obiekty wpisane do rejestru zabytków oraz obiekty dóbr kultury współczesnej;
- 2) na obszarze objętym planem nie występują obiekty wpisane do gminnej ewidencji zabytków;
- 3) na obszarze objętym planem występują zabytkowe stanowiska archeologiczne oznaczone w wojewódzkiej ewidencji zabytków numerami:

a) AZP 52-68/109 (ślady osady z młodszej epoki kamienia i z wczesnej epoki brązu oraz z epoki żelaza), b) AZP 52-68/110 (ślady osady z epoki żelaza oraz osadnictwa z okresu średniowiecznego), c) AZP 52-68/111 (ślady osady z epoki brązu), d) AZP 52-68/112 (ślady osady z epoki brązu i z wczesnej epoki żelaza), e) AZP 52-68/114 (ślady osady z epoki brązu i z wczesnej epoki żelaza, osady i cmentarzyska z epoki żelaza oraz osady z okresu wczesnośredniowiecznego), f) AZP 52-68/116 (ślady osady z epoki brązu i z wczesnej epoki żelaza, osady i cmentarzyska z epoki żelaza oraz osady z okresu wczesnośredniowiecznego), g) AZP 52-68/117 – fragment (ślady osady z epoki brązu i z wczesnej epoki żelaza, osady i cmentarzyska z epoki żelaza oraz osady z okresu wczesnośredniowiecznego), h) AZP 52-68/119 (ślady osady starożytnej i z okresu średniowiecznego), i) AZP 52-68/120 (ślady osady z epoki brązu i z epoki żelaza oraz z okresu średniowiecznego), j) AZP 52-68/121 (ślady osady z epoki brązu, z epoki żelaza oraz z okresu średniowiecznego), k) AZP 52-68/122 (ślady starożytnego osadnictwa), l) AZP 52-68/123 (ślady osady z epoki żelaza, z okresu wczesnośredniowiecznego i z okresu średniowiecznego), m) AZP 52-68/124 (ślady osady z okresu wczesnośredniowiecznego i z okresu średniowiecznego), n) AZP 52-68/125 (ślady osady z epoki żelaza oraz osadnictwa z okresu wczesnośredniowiecznego), o) AZP 52-68/126 (ślady osady z epoki żelaza), p) AZP 52-68/127 (ślady osady i cmentarzyska z epoki żelaza), q) AZP 52-68/128 (ślady osady z okresu średniowiecznego i osady nowożytnej), r) AZP 52-68/129 (ślady osadnictwa z epoki żelaza i z okresu wczesnośredniowiecznego), s) AZP 52-68/130 (ślady starożytnego osadnictwa), t) AZP 52-68/131 (ślady osady i cmentarzyska z epoki żelaza oraz osady z okresu wczesno - średniowiecznego i z okresu średniowiecznego), u) AZP 52-68/137 (ślady osadnictwa z wczesnej epoki brązu), v) AZP 53-68/2 (ślady osady z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza), w) AZP 53-68/19 (ślady starożytnego osadnictwa), x) AZP 53-68/20 (ślady osady z epoki żelaza oraz osadnictwa z okresu wczesnośredniowiecznego i okresu średniowiecznego), y) AZP 53-68/21 (ślady osady z epoki żelaza i osadnictwa z okresu wczesnośredniowiecznego), z) AZP 53-68/22 (ślady osadnictwa z okresu średniowiecznego), aa) AZP 53-68/23 (ślady osadnictwa z okresu wczesnośredniowiecznego i średniowiecznego), bb) AZP 53-68/24 (ślady osadnictwa z epoki brązu i okresu średniowiecznego);

- 4) ustala się strefy ochrony konserwatorskiej zabytków archeologicznych (stanowisk archeologicznych, o których mowa w pkt 3), wskazane na rysunku planu, w których obowiązują przepisy odrębne z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

5.1.1.25. Uchwała nr 270/XX/2020 Rady Miejskiej w Radzyminie z dnia 3 marca 2020 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Ciemne Etap 1-B

§ 10. Ustala się następujące zasady ochrony dziedzictwa kulturowego, zabytków oraz dóbr kultury:

- 1) ustala się strefę ochrony konserwatorskiej KZ-W w granicach wyznaczonych na rysunku planu obejmującą stanowisko archeologiczne nr ew. AZP 53-68/33;
- 2) w granicach stref ochrony archeologicznej KZ-W w przypadku prowadzenia robót ziemnych lub zmian zagospodarowania terenu, obowiązują przepisy odrębne z zakresu ochrony zabytków.

5.1.1.26. Uchwała nr 302/XXII/2020 Rady Miejskiej w Radzyminie z dnia 1 czerwca 2020 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego obrębu Zwierzyniec na terenie Gminy Radzymin

§ 7. Ustala się następujące zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków:

- 1) na obszarze objętym planem nie występują obiekty wpisane do rejestru zabytków oraz obiekty dóbr kultury współczesnej;
- 2) na obszarze objętym planem nie występują obiekty wpisane do gminnej ewidencji zabytków;
- 3) na obszarze objętym planem występują zabytkowe stanowiska archeologiczne oznaczone w wojewódzkiej ewidencji zabytków numerami:

a) AZP 52-68/61 (ślady osadnictwa z młodszej epoki kamienia oraz z wczesnej epoki brązu), b) AZP 52-68/66 – fragment (ślady osadnictwa z młodszej epoki kamienia oraz z wczesnej epoki brązu), c) AZP 52-68/67 – fragment (ślady osady z epoki brązu oraz osady i cmentarzyska z epoki żelaza), d) AZP 52-68/68 – fragment (ślady osady z młodszej epoki kamienia i z wczesnej epoki brązu oraz z późnej epoki brązu i wczesnej epoki żelaza), e) AZP 52-68/69 – fragment (ślady osady z młodszej epoki kamienia i z wczesnej epoki brązu, osady i cmentarzyska z późnej epoki brązu i epoki żelaza oraz osady z okresu średniowiecznego), f) AZP 52-68/70 (ślady osady i cmentarzyska z epoki brązu), g) AZP 52-68/71 – fragment (ślady osady z epoki brązu i z wczesnej epoki żelaza), h) AZP 52-68/75 – fragment (ślady osady z młodszej epoki kamienia i z epoki brązu oraz cmentarzyska z epoki żelaza), i) AZP 52-68/76 – fragment (ślady osadnictwa z wczesnej

epoki żelaza), j) AZP 52-68/77 – fragment (ślady osadnictwa z epoki brązu oraz osady i cmentarzyska z epoki żelaza), k) AZP 52-68/88 (ślady osadnictwa z wczesnej epoki brązu);

4) ustala się strefy ochrony konserwatorskiej zabytków archeologicznych (stanowisk archeologicznych, o których mowa w pkt 3), wskazane na rysunku planu, w których obowiązują przepisy odrębne z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Plan ustala ochronę archeologicznych dóbr kultury i określa granice stanowiska archeologicznego nr ew. AZP 52-68/58 i jego strefy ochronnej istniejącego w północnej części działki ew. nr 117 we wsi Zawady.

5.1.1.27. Uchwała nr 349/XXV/2020 Rady Miejskiej w Radzyminie z dnia 28 września 2020 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Radzymina Etap 4A

§ 7. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej:

1) wskazuje się obiekt wpisany do rejestru zabytków województwa mazowieckiego, dom administratora (dozorcy) cmentarza wraz z otoczeniem, wybudowany w latach 1930 – 1932, wpisany do rejestru zabytków pod nr A1594 dnia 10 sierpnia.1995 r., w granicach oznaczonych na rysunku planu;

2) wszelkie działania inwestycyjne dotyczące obiektu, o którym mowa w pkt 1, wymagają postępowania zgodnego z obowiązującymi przepisami odrębnymi z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;

3) ustala się ochronę zabytków archeologicznych (stanowisk archeologicznych nr ew. AZP 53-67/39, 57- 67/40, 53-68/13) w formie wyznaczonych na rysunku planu stref ochrony konserwatorskiej, zgodnie z przepisami odrębnymi z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;

4) ustala się ochronę, oznaczonego na rysunku planu, obiektu zabytkowego wpisanego do gminnej ewidencji zabytków (budynek przy ul. Polnej 2 – 2 poł. XIX w.);

5) dla obiektu określonego w pkt 4 obowiązują: a) nakaz zachowania bryły, kształtu i geometrii dachu oraz zastosowanych tradycyjnych materiałów budowlanych elewacji lub ich odtworzenia w przypadku zniszczenia, b) nakaz utrzymania i odtworzenia zniszczonych elementów historycznego detalu architektonicznego, c) nakaz zachowania kształtu, rozmiarów i rozmieszczenia otworów okiennych i drzwiowych zgodnie z historycznym wizerunkiem budynku, d) nakaz utrzymania lub odtworzenia zniszczonych elementów oryginalnej stolarki okien i drzwi.

5.1.1.28. Uchwała nr 445/XXXII/2021 Rady Miejskiej w Radzyminie z dnia 31 maja 2021 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla obrębu Łosie na terenie Gminy Radzymin

§ 7. Ustala się następujące zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych oraz dóbr kultury współczesnej:

1) na obszarze objętym planem nie występują obiekty wpisane do rejestru zabytków oraz obiekty dóbr kultury współczesnej;

2) na obszarze objętym planem nie występują obiekty wpisane do gminnej ewidencji zabytków;

3) na obszarze objętym planem występują zabytkowe stanowiska archeologiczne oznaczone w wojewódzkiej ewidencji zabytków numerami:

a) AZP 52-68/1 (ślady osady z młodszej epoki kamienia i z wczesnej epoki brązu), b) AZP 52-68/2 (ślady osady z młodszej epoki kamienia i z wczesnej epoki brązu), c) AZP 52-68/3 (ślady osady z okresu wczesnośredniowiecznego i z okresu średniowiecznego), d) AZP 52-68/4 (ślady osadnictwa z młodszej epoki kamienia oraz osady z epoki brązu), e) AZP 52-68/5 (ślady osadnictwa ze środkowej i młodszej epoki kamienia oraz osady z epoki brązu), f) AZP 52-68/6 (ślady osady z wczesnej epoki brązu), g) AZP 52-68/7 (ślady osadnictwa z wczesnej epoki brązu), h) AZP 52-68/8 (ślady osadnictwa z epoki brązu), i) AZP 52-68/9 (ślady osadnictwa z wczesnej epoki brązu), j) AZP 52-68/10 (ślady osadnictwa z wczesnej epoki brązu oraz z okresu średniowiecznego), k) AZP 52-68/11 (ślady osadnictwa z młodszej epoki kamienia i z wczesnej epoki brązu), l) AZP 52-68/12 (ślady osady i cmentarzyska z epoki brązu), m) AZP 52-68/13 (ślady osady z młodszej epoki kamienia i z wczesnej epoki brązu oraz z okresu średniowiecznego) n) AZP 52-68/14 (ślady osadnictwa z okresu średniowiecznego), o) AZP 52-68/15 (ślady osadnictwa z wczesnej epoki brązu), p) AZP 52-68/16 (ślady osadnictwa z okresu średniowiecznego), q) AZP 52-68/108 (ślady osady z okresu wczesnośredniowiecznego i z okresu średniowiecznego), r) AZP 52-68/132 (ślady osadnictwa, konstrukcje drewniane), s) AZP 52-68/139 (ślady osadnictwa z młodszej epoki kamienia i z wczesnej epoki brązu), t) AZP 52-68/144 (ślady osadnictwa z młodszej epoki kamienia i z wczesnej epoki brązu);

4) ustala się strefy ochrony konserwatorskiej zabytków archeologicznych (stanowisk archeologicznych, o których mowa w pkt 3), wskazane na rysunku planu, w których obowiązują przepisy odrębne z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a także dotyczące postępowania z zabytkami w procesie budowlanym.

5.1.1.29. Uchwała nr 466/XXXIII/2021 Rady Miejskiej w Radzyminie z dnia 28 czerwca 2021 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Radzymina Etap 7 – część B

§ 5. Ustala się następujące zasady ochrony i kształtowania ładu przestrzennego:

1) określa się dyspozycję funkcjonalno-przestrzenną obszaru obejmującego centrum miasta Radzymina, uwzględniając zachowanie elementów historycznego układu przestrzennego, obiektów zabytkowych i walorów przyrodniczych tworzących krajobraz kulturowy miasta:

a) w części północno-wschodniej o śródmiejskim charakterze ukształtowanej wokół terenów przestrzeni publicznej poza granicami obszaru objętego planem obejmującej ul. Stary Rynek, plac T. Kościuszki w ramach historycznego centrum wyznacza się tereny: zabudowy usług publicznych, zabudowy mieszkaniowej wielorodzinnej z usługami, zabudowy usługowej z dopuszczeniem wbudowanych lokali mieszkalnych oraz zabudowy mieszkaniowej jednorodzinnej z usługami,

b) w środkowej części obszaru wyznacza się tereny stanowiące uzupełnienie historycznego centrum: zabudowy mieszkaniowej wielorodzinnej z usługami wraz z towarzyszącymi terenami zabudowy usług oświaty i zabudowy usług sportu i rekreacji,

c) w pozostałej części obszaru wyznacza się tereny: zabudowy mieszkaniowej jednorodzinnej, w tym z dopuszczeniem usług, zabudowy wielorodzinnej z towarzyszącymi terenami: zabudowy usług, zieleni urządzonej oraz Kanałem Sierakowskim ze skarpami i zielenią przywodną,

d) wyznacza się układ komunikacyjny: dróg publicznych, publicznych ciągów pieszo-jezdnych oraz pieszych;

§ 7. Ustala się następujące zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych oraz dóbr kultury współczesnej:

1) na obszarze objętym planem nie występują obiekty wpisane do rejestru zabytków oraz obiekty dóbr kultury współczesnej;
2) na obszarze objętym planem obiekt objęty ochroną w planie – wpisany do gminnej ewidencji zabytków stanowi Łażnia miejska – nr GEZ 46 (czas powstania 1932 r.), obecnie budynek mieszkalny przy ul. Zduńskiej 24 (działka ewidencyjna 88, obręb 03-01);

3) dla obiektu, o którym mowa w pkt 2 i związanymi z nim wszelkimi działaniami inwestycyjnymi ustala się: a) zakaz likwidacji i niszczenia obiektu, b) dopuszcza się remonty, rozbudowę i przebudowę budynku pod warunkiem zachowania kształtu bryły budynku oraz wartościowych elementów: detalu architektonicznego, stolarki, elementów żeliwnych, pokrycia dachu i innych, z możliwością ich odtworzenia w przypadku złego stanu technicznego, c) zakaz ograniczania ekspozycji obiektu za wyjątkiem zieleni stanowiącej element kompozycji przestrzennej ich otoczenia, d) zakaz przesłaniania tablicami reklamowymi i inną formą reklam występującego na historycznych elewacjach detalu architektonicznego, okien i witryn, e) zakaz montażu w widocznych miejscach na elewacji klimatyzatorów i innych urządzeń technicznych;

4) nakazuje się zachowanie i utrzymanie w należyłym stanie krzyży i kapliczek oraz pomników, miejsc pamięci narodowej, wskazanych i niewskazanych na rysunku planu a także podporządkowania otaczającego zagospodarowania warunkom ich właściwej ekspozycji;

5) ustala się dodatkową formę ochrony w postaci stref ochrony konserwatorskiej wyróżnionych na rysunku planu: a) strefę ochrony konserwatorskiej „B” – historycznego rozplanowania miejskiego centrum Radzymina obejmującą kwartały lub ich fragmenty przyległe do ulic Zduńskiej, Weteranów i Strzelców Grodzieńskich, b) strefę ochrony konserwatorskiej zabytków archeologicznych obejmującą relikty związane z funkcjonowaniem historycznej wsi i miasta Radzymina;

6) w strefie, o której mowa w pkt 5 lit. a obowiązują następujące wymogi: a) ochronie i zachowaniu podlegają: rozplanowanie, w tym układ ulic, podziały parcelacyjne, charakter, skala i forma zabudowy, b) obowiązuje utrzymanie lub odtworzenie pierzejowego charakteru zabudowy oraz układu kalenicowego dachów, c) wszelkie zmiany w otoczeniu i sąsiedztwie zabytkowych budynków wpisanych do gminnej ewidencji zabytków, w tym realizacja nowych obiektów, nie mogą prowadzić do pogorszenia stanu zachowania zabytkowych obiektów ani negatywnie oddziaływać na ich walory zabytkowe (np. ekspozycję), d) obowiązuje zakaz stosowania rozwiązań agresywnych ze względu na skalę, formę czy sposób zewnętrznego opracowania lub kolorystykę, w tym zakaz lokalizacji wysokich konstrukcji, np. masztów, stosowania napowietrznych linii elektroenergetycznych i teletechnicznych, e) nowa zabudowa – w układzie, skali, gabarytach, w sposobie kompozycji i wyprawy elewacji zewnętrznych powinna wraz z istniejącą zabudową historyczną współtworzyć spójny pod względem przestrzennym zespół zabudowy, f) w przestrzeni komunikacyjnej należy stosować materiały o stonowanej kolorystyce w odcieniach szarości, np. jezdnie asfaltowe, jezdnie z kostki brukowej, chodniki z kwadratowych płyt chodnikowych, kostki kamiennej, kostki brukowej, krawężniki kamienne lub betonowe, g) obowiązuje zakaz stosowania ogrodzeń z przeseł betonowych (również ażurowych);

7) w strefie, o której mowa w pkt 5 lit. b przy realizacji robót ziemnych lub dokonywaniu zmiany charakteru dotychczasowej działalności wiążącej się z naruszeniem struktury gruntu nakazuje się postępowanie zgodnie z przepisami odrębnymi z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a także dotyczące postępowania z zabytkami w procesie budowlanym.

5.1.1.30. Uchwała nr 500/XXXVI/2021 Rady Miejskiej w Radzyminie z dnia 27 września 2021 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Radzymina Etap 8 – część B

§ 7. Ustala się następujące zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych oraz dóbr kultury współczesnej:

- 1) na obszarze objętym planem występuje fragment otoczenia ustalonego w promieniu 100 m od obiektu wpisanego do rejestru zabytków oraz gminnej ewidencji zabytków stanowiącego „gmach b. Starostwa” obecnie siedziby Urzędu Miasta (zlokalizowanego poza obszarem objętym planem) – nr rej. A1095/34 z dnia 20.09.1954 r.;
- 2) dla fragmentu otoczenia, o którym mowa w pkt 1 i związanych z nim wszelkich działań inwestycyjnych obowiązują przepisy odrębne z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 3) na obszarze objętym planem występują zabytki archeologiczne:
  - a) stanowiska archeologiczne oznaczone w wojewódzkiej ewidencji zabytków numerami: - AZP 53-68/15 (ślady osadnictwa z epoki kamienia lub epoki brązu, średniowiecza i nowożytności, datowane od III tys. p.n.e.), - AZP 53-68/35 (ślady osadnictwa z epoki kamienia lub epoki brązu, średniowiecza i nowożytności, datowane od III tys. p.n.e.), b) obiekt archeologiczny (fragment) – miejsce, na którym znajdował się zamek z XV w.;
- 4) ustala się strefy ochrony konserwatorskiej zabytków archeologicznych (stanowisk archeologicznych, o których mowa w pkt 3 lit. a, wskazane na rysunku planu, w których obowiązują przepisy odrębne z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a także dotyczące postępowania z zabytkami w procesie budowlanym;
- 5) ustala się strefę ochrony konserwatorskiej obiektu archeologicznego, o którym mowa w pkt 3 lit. b, wskazaną na rysunku planu, w której obowiązują przepisy odrębne z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a także dotyczące postępowania z zabytkami w procesie budowlanym;
- 6) na obszarze objętym planem nie występują obiekty dóbr kultury współczesnej.

5.1.1.31. Uchwała nr 525/XXXVIII/2021 Rady Miejskiej w Radzyminie z dnia 15 listopada 2021 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego obrębu Nowe Załubice na terenie Gminy Radzymin

§7. Ustala się następujące zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych oraz dóbr kultury współczesnej:

- 1) na obszarze objętym planem nie występują obiekty wpisane do rejestru zabytków oraz obiekty dóbr kultury współczesnej;
- 2) na obszarze objętym planem nie występują obiekty wpisane do gminnej ewidencji zabytków;
- 3) na obszarze objętym planem występują zabytkowe stanowiska archeologiczne oznaczone w wojewódzkiej ewidencji zabytków numerami:
  - a) AZP 51-67/24 (ślady osady z epoki brązu), b) AZP 51-67/25, c) AZP 51-67/26 (ślady osadnictwa z wczesnej epoki brązu), d) AZP 51-67/27 (ślady osadnictwa z młodszej epoki kamienia i z epoki brązu), e) AZP 51-67/28 (ślady osadnictwa, neolit i wczesny brąz, fragmenty ceramiki), f) AZP 51-67/29 (ślady osady z epoki brązu i z epoki żelaza), g) AZP 51-67/30 (ślady osadnictwa z młodszej epoki kamienia, h) AZP 51-67/44 (ślady starożytnego osadnictwa), i) AZP 51-67/54 (ślady starożytnego osadnictwa), j) AZP 51-67/55 (ślady osadnictwa z wczesnej epoki brązu), k) AZP 51-67/56 (ślady osadnictwa z epoki brązu), l) AZP 51-67/57 (ślady osadnictwa z epoki żelaza), m) AZP 51-67/58 (ślady osadnictwa z okresu średniowiecznego), n) AZP 51-67/59 (ślady osady z okresu średniowiecznego i nowożytnego), o) AZP 51-67/60 (ślady osady z epoki żelaza), p) AZP 51-67/61 (ślady osadnictwa, osada, fragmenty ceramiki, bryłka żuźla), q) AZP 51-67/62 (ślady osadnictwa starożytnego i wczesnośredniowiecznego), r) AZP 51-67/63 (ślady osady z epoki żelaza), s) AZP 51-67/64 (ślady cmentarzyska z epoki żelaza), t) AZP 51-67/65 (ślady osadnictwa z epoki brązu i z wczesnej epoki żelaza), u) AZP 51-67/72 (ślady osadnictwa z wczesnej epoki żelaza oraz osady z okresu wczesnośredniowiecznego i średniowiecznego), v) AZP 51-67/73 (ślady starożytnego osadnictwa), w) AZP 51-67/109 (ślady osadnictwa z młodszej epoki kamienia, z wczesnej epoki brązu oraz z epoki żelaza – obiekt zalesiony), x) AZP 51-67/113 (ślady osady z wczesnej epoki brązu – obiekt zalesiony) y) AZP 51-68/24 (osada, kultura łużycka, epoka brązu, fragmenty ceramiki), z) AZP 51-68/25 (ślady osadnictwa z epoki brązu oraz osady z epoki żelaza), aa) AZP 51-68/62 (ślady cmentarzyska z epoki żelaza oraz osadnictwa z okresu średniowiecznego), bb) AZP 51-68/63 (ślady osadnictwa z epoki brązu oraz z okresu średniowiecznego i nowożytnego);
- 4) ustala się strefy ochrony konserwatorskiej zabytków archeologicznych (stanowisk archeologicznych, o których mowa w pkt 3), wskazane na rysunku planu, w których obowiązują przepisy odrębne z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a także dotyczące postępowania z zabytkami w procesie budowlanym.

5.1.1.32. Uchwała nr 584/XLII/2022 Rady Miejskiej w Radzyminie z dnia 21 lutego 2022 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla części obrębów 01-07, 01-08, 01-02, 01-01 oraz części obrębu Łąki na terenie Miasta i Gminy Radzymin

§ 7. Ustala się następujące zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych oraz dóbr kultury współczesnej:

- 1) na obszarze objętym planem nie występują obiekty wpisane do rejestru zabytków oraz obiekty dóbr kultury współczesnej;
- 2) na obszarze objętym planem nie występują obiekty wpisane do gminnej ewidencji zabytków;
- 3) na obszarze objętym planem występują zabytkowe stanowiska archeologiczne oznaczone w wojewódzkiej ewidencji zabytków numerami:

a) AZP 52-67/1 (ślady osadnictwa z wczesnej epoki brązu), b) AZP 52-67/2 (ślady osadnictwa z wczesnej epoki brązu), c) AZP 52-67/3 (ślady osady z okresu wczesnośredniowiecznego), d) AZP 52-67/4 (ślady osadnictwa z wczesnej epoki brązu), e) AZP 52-67/5 (ślady osady z wczesnej epoki brązu), f) AZP 52-67/6 (ślady osady z wczesnej epoki brązu), g) AZP 52-67/7 (ślady osady i cmentarzyska z wczesnej epoki brązu), h) AZP 52-67/8 (ślady osadnictwa z młodszej epoki kamienia oraz osady z wczesnej epoki brązu), i) AZP 52-67/10 (ślady osady z wczesnej epoki brązu), j) AZP 52-67/12 (ślady osadnictwa z wczesnej epoki brązu), k) AZP 52-67/13 (śląd osadnictwa, epoka kamienia/wczesny brąz), l) AZP 52-68/133 (ślady osadnictwa z wczesnej epoki brązu), m) AZP 52-68/134 (ślady osadnictwa z wczesnej epoki brązu), n) AZP 52-68/135 (ślady osady z młodszej epoki kamienia), o) AZP 52-68/138 (ślady osadnictwa z młodszej epoki kamienia i z wczesnej epoki brązu);

- 4) ustala się strefy ochrony konserwatorskiej zabytków archeologicznych (stanowisk archeologicznych, o których mowa w pkt 3), wskazane na rysunku planu, w których obowiązują przepisy odrębne z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a także dotyczące postępowania z zabytkami w procesie budowlanym.

5.1.1.33. Uchwała nr 585/XLII/2022 Rady Miejskiej w Radzyminie z dnia 21 lutego 2022 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego części obrębu Nadma w rejonie ulicy Kozia Góra, na terenie Gminy Radzymin

§ 7. Ustala się następujące zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych oraz dóbr kultury współczesnej:

- 1) na obszarze objętym planem nie występują obiekty wpisane do rejestru zabytków oraz obiekty dóbr kultury współczesnej;
- 2) na obszarze objętym planem nie występują obiekty wpisane do gminnej ewidencji zabytków;
- 3) na obszarze objętym planem występuje fragment zabytkowego stanowiska archeologiczne.

5.1.1.34. Uchwała nr 586/XLII/2022 Rady Miejskiej w Radzyminie z dnia 21 lutego 2022 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego części obrębu Nadma w rejonie ulic Mostowej i Kozłówek, na terenie Gminy Radzymin

§ 7. Ustala się następujące zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych oraz dóbr kultury współczesnej:

- 1) na obszarze objętym planem nie występują obiekty wpisane do rejestru zabytków oraz obiekty dóbr kultury współczesnej;
- 2) na obszarze objętym planem nie występują obiekty wpisane do gminnej ewidencji zabytków;
- 3) na obszarze objętym planem występuje fragment zabytkowego stanowiska archeologicznego oznaczonego w wojewódzkiej ewidencji zabytków numerem: AZP 54-68/52 (ślady osadnictwa z epoki kamienia, epoki brązu, okresu halsztackiego, średniowiecza i nowożytności);
- 4) ustala się strefy ochrony konserwatorskiej zabytków archeologicznych (stanowisk archeologicznych, o których mowa w pkt 3), wskazane na rysunku planu, w których obowiązują przepisy odrębne z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a także dotyczące postępowania z zabytkami w procesie budowlanym.

5.1.2. Strategia Rozwoju Gminy Radzymin na lata 2015-2024 z projekcją do 2030 r.

Strategia Gminy Radzymin lata 2015-2024 z projekcją do 2030 roku została uchwalona przez Radę Miejską w Radzyminie uchwałą nr 191/XV/2015 Rady Miejskiej w Radzyminie z dnia 18 grudnia 2015 r. oraz zmodyfikowana uchwałą nr 341/XXX/2016 Rady Miejskiej w Radzyminie z dnia 21 listopada 2016r.

„Strategia Rozwoju Gminy Radzymin a lata 2015-2024 z projekcją do 2030 roku” stanowi główny dokument strategiczny, który kształtuje politykę rozwojową Gminy Radzymin przy jednoczesnym zachowaniu zrównoważonego rozwoju obszaru oraz spójności z dokumentami i programami wyższego rzędu o zasięgu wojewódzkim, krajowym i europejskim.

Głównym celem Strategii jest poprawa jakości życia w Gminie Radzymin oraz efektywne wykorzystanie jej zasobów i potencjału do kształtowania zrównoważonego rozwoju obszaru Gminy. W Strategii przyjęto, że potencjał rozwojowy Gminy to nie tylko zasoby materialne służące dostarczaniu dóbr i usług publicznych, ale także wartości środowiskowe, w tym przyrodnicze i krajobrazowe ale i wartości niematerialne, jak między innymi tradycja i kultura. Zarządzanie rozwojem lokalnym przewiduje większe zaangażowanie w działania rozwojowe przedstawicieli partnerów społeczno – gospodarczych, przedstawicieli stowarzyszeń i innych organizacji pozarządowych, szkół, instytucji (w tym instytucji badawczych) oraz podmiotów prywatnych. Rozwój Gminy powinien stać się celem wszystkich interesariuszy, a nie tylko stanowić zadanie samorządowej administracji publicznej.

W Strategii wśród najcenniejszych walorów kulturowych wymieniono elementy rozplanowania urbanistycznego Radzymina:

- ślady osady targowej - obszar Starego Rynku,
- tereny przyłączone po lokacji - obszar Placu Wolności,
- zabudowa wzdłuż osi miasta - obszar ulicy Konstytucji 3-go Maja,
- pozostałości głównych ciągów komunikacyjnych,
- pojedyncze budynki będące w ewidencji Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków,
- układy zieleni miejskiej – Pl. Wolności, Pl. T. Kościuszki, ul. Norwida, ul. Warszawska (obecnie Al. Jana Pawła II),
- cmentarze: wojenny (z okresu wojny w 1920 r.), parafialny, żydowski, ewangelicki przy ul. Polnej.

W przeprowadzonej analizie sytuacji demograficznej gminy wskazano bardzo optymistyczne trendy, jak systematyczny wzrost liczby mieszkańców, dodatni przyrost naturalny, wzrost liczby osób w wieku przedprodukcyjnym i produkcyjnym stanowiące asumpt dla korzystnej prognozy rozwoju społeczno-gospodarczego Gminy.

5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

5.2.1. Charakterystyka geograficzno-przyrodnicza Gminy Radzymin

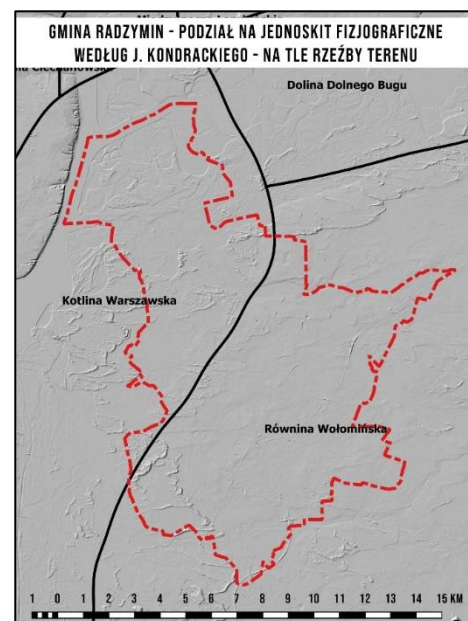
Gmina miejsko-wiejska Radzymin jest położona w centralnej części województwa mazowieckiego, w powiecie wołomińskim. Gmina graniczy z gminami powiatu wołomińskiego: Dąbrówka, Klembów, Wołomin, Kobyłka i Marki, oraz z gminami Nieporęt i Serock w powiecie legionowskim. Powierzchnia gminy wynosi 129,47 km². Zgodnie z podziałem fizycznogeograficznym Polski według Jerzego Kondrackiego gmina położona jest w makroregionie Niziny Środkowomazowieckiej, na terenie dwóch mezoregionów: Kotliny Warszawskiej oraz Równiny Wołomińskiej.

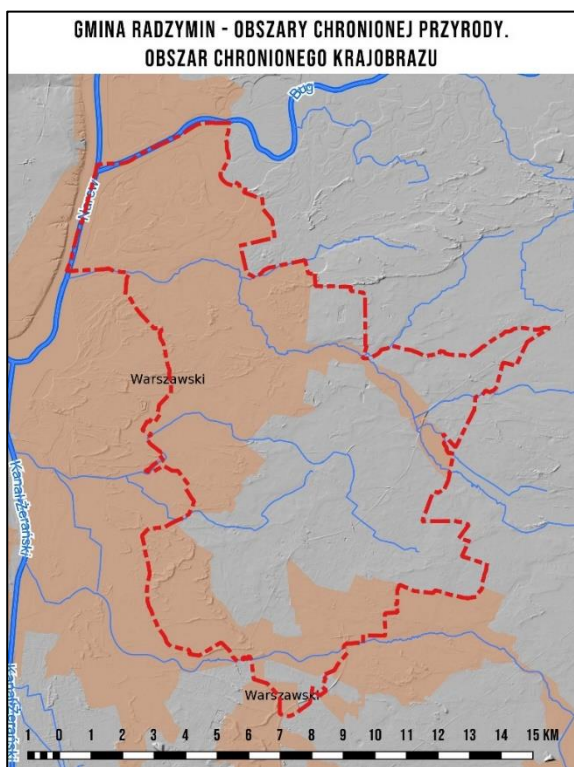
Charakterystyczną cechą terenów Gminy Radzymin, jak i sąsiadujących gmin jest unikalny na Mazowszu udział wód – w pobliżu przepływają dwie z czterech największych rzek Polski: Narew i Bug, na których w 1964 po wybudowaniu zapory w Dębem i spiętrzeniu wód Narwi i Bugu powstało Jezioro Zegrzyńskie, zwane Zalewem Zegrzyńskim. Gmina Radzymin bezpośrednio graniczy z Zalewem Zegrzyńskim, do którego swoje wody odprowadza rzeka Rządza, odwadniająca północną część terenów gminy. Część centralna oraz południowa gminy jest odwadniana przez rzeki Beniaminówka i Czarna do kanału Żerańskiego, który także uchodzi do Zalewu Zegrzyńskiego. Na terenie gminy wyznaczono obszary znajdujące się w rejonie bezpośredniego zagrożenia powodzią – są to tereny w rejonie rzek Rządza i Czarna, które nie są obwałowane. W części północnej gminy występują tereny potencjalnie zagrożone powodzią.

Gleby w Gminie Radzymin charakteryzują się dużym zróżnicowaniem przestrzennym ze względu na warunki gruntowo – wodne i rzeźbę terenu.

Na terenie Gminy Radzymin jedynym prawnie chronionym terenem jest utworzony w 1997 r. Warszawski Obszar Chronionego Krajobrazu. Jest to największy z obszarów chronionego krajobrazu w województwie mazowieckim, zlokalizowany na terenie ponad 50 gmin, w tym również w granicach m. st. Warszawy. Jego powierzchnia wynosi ponad 148 tys. ha. Jedną z ważniejszych funkcji, jaką pełni Warszawski Obszar Chronionego Krajobrazu jest funkcja korytarza ekologicznego umożliwiającego migrację roślin, zwierząt i grzybów. Jest to rodzaj łącznika pomiędzy cennymi przyrodniczo obszarami. Obszar ten pełni również funkcję otuliny tj. terenu zabezpieczającego inne formy ochrony przyrody przed zagrożeniami zewnętrznymi, wynikającymi z działalności człowieka. Na terenie gminy Warszawski Obszar Chronionego Krajobrazu zajmuje 68,16 km², czyli ponad połowę powierzchni gminy. Warszawski Obszar Chronionego Krajobrazu obejmuje tereny chronione ze względu na wyróżniający się krajobraz, duże zróżnicowanie siedlisk oraz gatunków roślin i zwierząt. Warszawski Obszar Chronionego Krajobrazu stanowi jednocześnie doskonałe miejsce wypoczynkowe i rekreacyjne, chętnie wykorzystywane przez mieszkańców Warszawy i okolic np. szlaki piesze i rowerowe ze ścieżkami przyrodniczo-krajoznawczymi.

Najważniejsze zakazy dotyczą zmiany gruntów leśnych na cele nieleśne, zmian stosunków wodnych, niszczenia ciągów zadrzewień, niszczenia elementów krajobrazu takich jak wąwozy, skarpy, krawędzie erozyjne, wydmy, doliny oraz terenów leśnych.

Na różnorodność przyrodniczą Gminy Radzymin wpływa budowa geologiczna, klimat, warunki glebowe oraz stosunki wodne. Na terenie gminy występują charakterystyczne bory sosnowe o różnej przynależności fitosocjologicznej oraz bory mieszane, lipa drobnolistna, a także roślinność torfowiskowa i piaskowa. Pod względem zalesienia, którego wskaźnik na terenie gminy wynosi 22%, Gmina Radzymin znajduje się wśród gmin o średnio wysokiej lesistości jak na warunki centralnej części środkowe Mazowsza, ale dużo poniżej średniej krajowej, wynoszącej około 31%, w znacznym stopniu wynika to ze znacznego zurbanizowania terenu gminy oraz samego Radzymina wynoszącego ponad 15%. Do najcenniejszych zespołów zieleni urządzonej na terenie gminy należą pozostałości parku Czartoryskich w Radzyminie o powierzchni około 2,5 ha, oraz zieleni cmentarna.

Na terenie Gminy Radzymin rolnictwo ma nadal duże znaczenie, ale częściej jako źródło zatrudnienia niż dochodów, o czym świadczy struktura wielkości gospodarstw z przewagą gospodarstw o powierzchni do 5 ha.

5.2.2. Zarys historii obszaru gminy

Osadnictwo w Gminie Radzymin od pradziejów do średniowiecza

Tereny Gminy Radzymin były intensywnie zasiedlane od pradziejów do czasów nam współczesnych. Potwierdzeniem tego są stanowiska archeologiczne odkryte podczas badań powierzchniowych prowadzonych od okresu przedwojennego, w latach 1929-1935, powojennych badań powierzchniowych w latach 50-tych XX w., badań powierzchniowych według metodologii Archeologicznego Zdjęcia Polski w 1 połowie lat 90-tych XX w. i na początku XXI w., a także badań wykopaliskowych, w tym ratowniczych badań wykopaliskowych i sondażowych na trasie przebiegu drogi ekspresowej S8 - szczegóły dotyczące historii badań na poszczególnych obszarach przedstawiono w rozdziale 5.4.2. *Stanowiska archeologiczne ujęte w Gminnej Ewidencji Zabytków*.

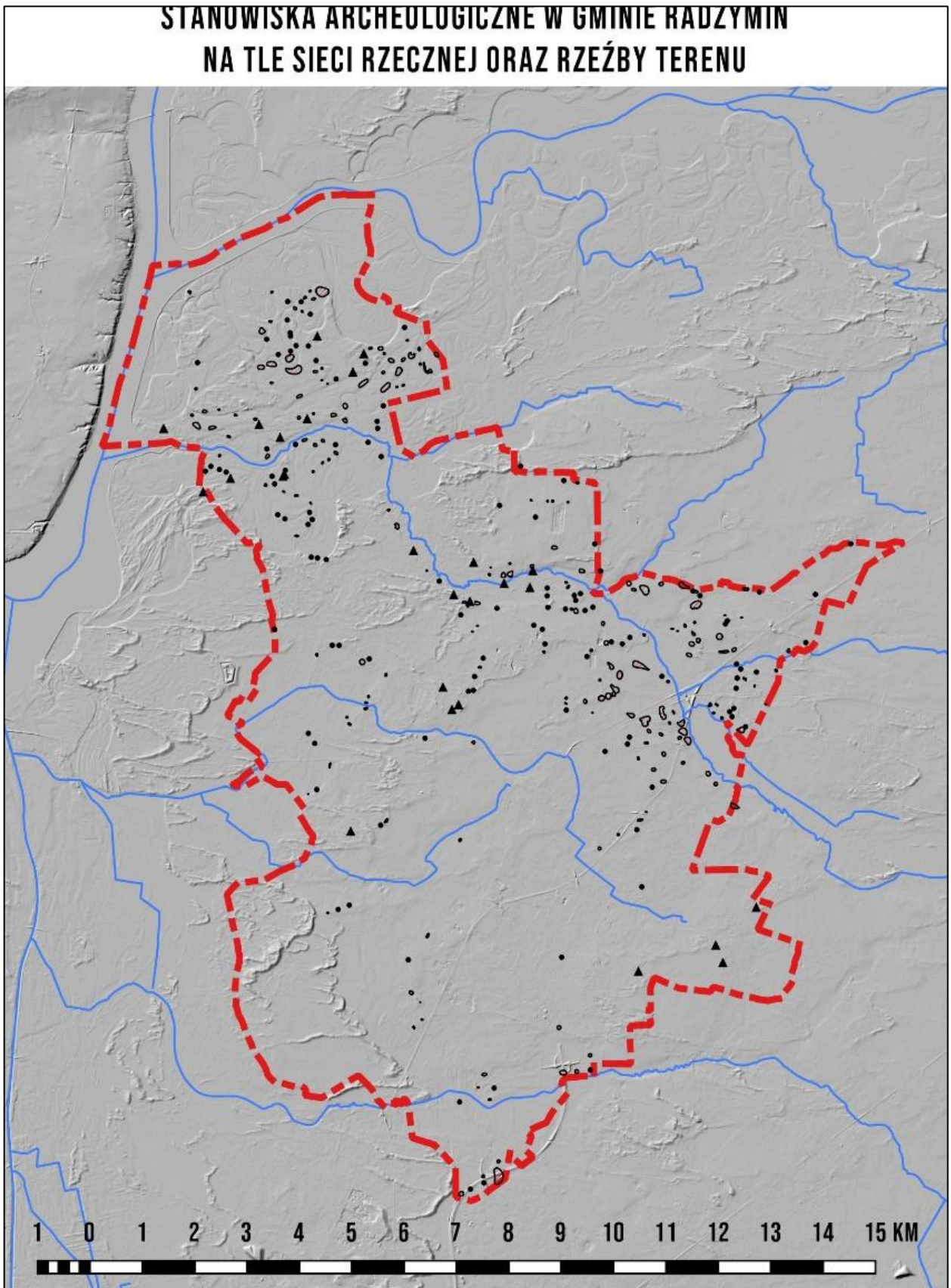
Na przestrzeni dziejów obserwowany jest ścisły związek osadnictwa z siecią hydrograficzną. Stanowiska archeologiczne zlokalizowane są przede wszystkim wzdłuż i w pobliżu cieków wodnych. W efekcie badań powierzchniowych w ramach ogólnopolskiej akcji Archeologicznego Zdjęcia Polski, które uwzględniały także wcześniejsze badania oraz luźne znaleziska ujawniono na terenie całej gminy 376 stanowisk (na bardzo wielu stanowiskach reprezentowane były znaleziska przynależne do więcej niż jednej jednostki chronologiczno-kulturowej), z których 324 ujęto w gminnej ewidencji zabytków Gminy Radzymin i są one prezentowane szczegółowo w tabeli 3 i 4. Łącznie na 376 stanowiskach zarejestrowano 809 faktów osadniczych. Część terenów gminy była także niedostępna badaniom z uwagi na zalesienie, nieużytki, zajęcie terenów pod zabudowę i tereny inwestycyjne. Występujący na stanowiskach archeologicznych mało charakterystyczny materiał zabytkowy (ceramika, a przede wszystkim narzędzia i półwytwory z krzemienia) często nie dawał możliwości dokładnego rozpoznania kultur archeologicznych a jedynie ramy chronologiczne, na przykład: epoka kamienia – wczesny brąz, neolit – wczesny brąz, starożytność. W wielu przypadkach swoje wątpliwości co do możliwości

datowania czy określenia funkcji danego stanowiska wyrażano znakami zapytania – w tych przypadkach na potrzeby niniejszego rozdziału przyjmowano uściśloną chronologię, nawet jeśli autor badań nie był tego pewien, na przykład w przypadku określenia „starożytność (k. łużycka?)” – przyjmowano na cele niniejszego rozdziału, że materiał z danego stanowiska przynależy do kultury łużyckiej. Na wyszczególnionych w tabelach 3 i 4 stanowiskach rozróżnienie na osady i ślady osadnictwa związane jest jedynie z liczebnością materiału zabytkowego który wystąpił na powierzchni stanowiska, i w przypadku większej liczby artefaktów znalezisko określa się jako „osadę”, co oczywiście nie musi odzwierciedlać długotrwałość lub krótkotrwałość zasiedlania danego miejsca. Na kilku stanowiskach odkrytych w trakcie planowych badań powierzchniowych AZP a także badań AZP w pasie budowanej drogi ekspresowej S8 przeprowadzono badania sondażowe i wykopaliskowe, które doprowadziły do przebadania całego obszaru stanowiska i 6 stanowisk spośród ujętych w wojewódzkiej ewidencji zabytków przestało istnieć.

Najliczniej reprezentowane są stanowiska z okresów pradziejowych, do wczesnego średniowiecza, bo spośród wymienionych 804 zespołów zostały wyróżnione aż w 686 przypadkach. Najstarsze ślady osadnictwa, datowane na okresy schyłkowego paleolitu i mezolitu odkryto na 16 stanowiskach. Z okresu neolitu pochodzi 101 stanowisk, na epokę brązu składa się 170 zespołów (nie wliczając w to stanowisk kultury łużyckiej z okresu brązu) i są to znaleziska datowane według badaczy na wczesny okres epoki brązu (nie wliczając w to stanowisk datowanych określanymi przez badaczy: późny neolit – wczesna epoka brązu, epoka kamienia – wczesna epoka brązu), reprezentowane często przez mało charakterystyczne wytwory i półwytwory krzemienne, które były w użyciu przez długi czas. W grupie tej bardzo ciekawie prezentuje się prawie 100 zespołów przynależnych do kultury trzcinieckiej. Drugą grupę pod względem liczebności (134 zespołów) stanowią znaleziska datowane na rozwiniętą epokę brązu – epokę żelaza (bez okresu wpływów rzymskich!), na którą składają się znaleziska kultury łużyckiej (104 zespołów), kultury grobów podkloszowych 3 zespoły. Bardzo cenne są znaleziska datowane przez badaczy na neolit, to jest na okres wprowadzenia wytwórczej gospodarki rolniczej, bo ślady pobytu ludności neolitycznej potwierdzono wśród 101 zespołów, a wśród nich najliczniej reprezentowane były znaleziska ludności kultury pucharów lejkowatych. Stosunkowo nieliczne są znaleziska z okresu wczesnego średniowiecza, bo jedynie wyróżniono je na 24 stanowiskach, a wśród tych wyróżnionych jedynie trzy zespoły uzyskały dokładne datowanie na XI-XII w. a pozostałe ogólnie jako „wczesne średniowiecze”. Znaleziska z tego okresu są bardzo cenne, ponieważ pochodzą z okresu kształtowania się wczesnych państwowych organizmów państwowych. Niestety zdecydowana większość materiału ze stanowisk wczesnośredniowiecznych datowana jest ogólnikowo na okres wczesnego średniowiecza, trwający od VI do XII w. i można domniemywać, że w większości pochodzą z późnych faz wczesnego średniowiecza.

Jak zwykle w przypadku materiału zebranego z powierzchni stanowisk w miarę liczną grupę stanowią znaleziska określane przez archeologów jako: „starożytnie” – 53 zespoły, „nieokreślone” (5 zespołów), „prehistoria” (1 zespół). Na znaleziska te składają się materiały, których nie da się przyporządkować konkretnym kulturom archeologicznym, czy też okresom pradziejowym. Spowodowane jest to małą liczebnością materiału zabytkowego, z reguły bardzo rozdrobnionego materiału ceramicznego, mało charakterystycznych znalezisk jak np. odłupki krzemienne, które były w użyciu przez cały okres pradziejów, lub fragmentów przedmiotów o niemożliwej do określenia funkcji a tym samym „nieczyłych” na ich datowanie. W porównaniu do pozostałych terenów Polski nieliczną grupę reprezentują znaleziska określane jako „nowożytnie” (jedynie 28 zespołów wliczając w to 6 zespołów określonych jako średniowiecze-nowożytność). Powodem jest zastosowana podczas badań Archeologicznego Zdjęcia Polski. W czasie kiedy przeprowadzano część badań terenowych we wczesnych badaniach Archeologicznego Zdjęcia Polski nie uwzględniano konieczności wyznaczenia stanowisk z okresu staropolskiego i nowożytnych – do XIX wieku, a także XX w.

Z przedstawionej analizy materiału zabytkowego, odkrytego podczas badań powierzchniowych można stwierdzić, że tereny Gminy Radzymin były niezwykle intensywnie zasiedlane w pradziejach, szczególnie w okresie neolitu i we wczesnych fazach epoki brązu a następnie w okresie rozwiniętej epoki brązu i początkach epoki żelaza. Dzięki znaleziskom z okresów pradziejowych z terenu Gminy Radzymin, możliwe jest przedstawienie zarysu pradziejów gminy. W próbie tej posiłkować się możemy dodatkowo licznymi znaleziskami zabytków archeologicznych na pozostałych ziemiach Mazowsza czy też Polski, dzięki którym archeolodzy w miarę dobrze rozpoznali i opisali procesy osadnicze zachodzące w pradziejach.

Paleolit i mezolit – starsza i środkowa epoka kamienia:

Najstarsze ślady pobytu człowieka na terenach Gminy Radzymin odkryto na 6 stanowiskach zlokalizowanych na terenie miejscowości Borki, Cegielnia, Łosie, Radzymin i Stare Załubice. Sięgają one okresu schyłkowego paleolitu i wiązać je można z kręgiem kultur ludów koczowniczych trudniących się głównie polowaniem na renifery i drobniejszą zwierzynę oraz zbieractwem. Warto w tym miejscu wspomnieć, że w nieodległej wsi Komornica w gminie Wieliszew odkryto jedne z najstarszych śladów osadnictwa z okresu paleolitu i znajduje się tam eponimiczne stanowisko ludności kultury komornickiej.

Paleolit schyłkowy obejmuje okres późnego zlodowacenia, nieznacznie przekraczając granicę plejstocenu i obejmuje początki holocenu, zamykającym się w przedziale czasowym pomiędzy 14 tysiącleciem p.n.e. do 8 -7 tysiąclecia p.n.e. Pozostałością bytności ludów penetrujących te ziemie są charakterystyczne zabytki krzemienne służące do wyrobu grotów strzał i narzędzi do obróbki skór. Pobyt łowców i zbieraczy z tego okresu, ze względu na charakter gospodarki – sezonowe obozowiska - był krótkotrwały i dlatego znaleziska należą do nielicznych i ubogich.

Okres mezolitu, nazywany środkową epoką kamienia, na ziemiach polskich datuje się na czas od około 8300 do około 4000 lat p.n.e. Jest to okres ocieplenia klimatu, w którym panowały sprzyjające warunki dla osadnictwa. Tereny w okolicach większych rzek i ich dopływów, z licznymi piaszczystymi pagórkami, były typowymi miejscami obozowisk mezolitycznych myśliwych i rybaków. Jedynymi pozostałościami po ludności mezolitycznej są materiały krzemienne, głównie są to odpadki powstałe podczas wytwarzania narzędzi krzemiennych lub napraw narzędzi krzemiennych. Nielicznie znajdowane gotowe wyroby krzemienne to najczęściej zbrojniki strzał, z reguły takie, które zostały porzucone lub zniszczone w trakcie użytkowania. Ludność w okresie mezolitu reprezentowała typ gospodarki zbieracko-łowieckiej, co wymuszało przemieszczanie się z miejsca na miejsce w poszukiwaniu terenów obfitujących w pożywienie, często podążając za stadami zwierząt, na które polowano. Charakter gospodarki przyswajającej „dobra” natury rzutował z pewnością na strukturę społeczną oraz model osadniczy grup ludzkich. Jak do tej pory ujawniono liczne (18) stanowiska z tego okresu ujawniono na polach miejscowości Arciechów, Emilianów, Łąki, Łosie, Mokre, Mokre/Radzymin, Nadma, Rżyska, Stare Załubice, Stary Janków/Ciemne, Zawady.

Neolit – młodsza epoka kamienna:

Najstarszymi kolonizatorami ziem Polskich w okresie neolitu była ludność pochodzenia południowego tzw. kręgu kultur naddunajskich, których śladów na terenie Gminy Radzymin jak do tej pory nie stwierdzono. Na terenie Gminy natrafiono na liczne (36 stanowisk) ślady kolonizatorów należących do rolniczej **kultury pucharów lejkowatych (KPL)**, która reprezentowała już zawansowane rolnictwo i hodowlę udomowionych zwierząt. Na pozostałości pobytu ludności tej kultury natrafiono w miejscowościach: Arciechów, Borki, Emilianów, Łąki, Łosie, Mokre, Nadma, Nowe Załubice, Radzymin, Sieraków, Stare Załubice, Stary Dybów, Zawady, Zwierzyniec. Ludność tej kultury zintensyfikowała na masową skalę rolnictwo, wprowadziła także orkę sprzężaną a jej nazwa pochodzi od charakterystycznych form naczyń glinianych, których część wylewowa była ukształtowana w formie zbliżonej do lejka. Wylesiano ogromne obszary, by prowadzić na ich uprawy i hodowlę. Jest to najczęściej występująca kultura archeologiczna neolitu. Trwała ona na naszych ziemiach od około 3900 lat p.n.e. do około 1900 lat p.n.e. Ludność tej kultury wytwarzała zawansowane narzędzia krzemienne np. sierpy, siekiery kamienne, motyki rogowe, topory kamienne i rogowe. Wysoko zawansowane było tkactwo, o czym świadczą liczne znaleziska ciężarków tkackich. Ponadto zajmowała się wydobywaniem i obróbką na masową skalę krzemienia do wyrobu potrzebnych narzędzi. Z kulturą tą wiążą się też pierwsze w Polsce znaleziska drobnych przedmiotów metalowych – głównie miedzianych.

Kolejną grupą ludności neolitycznej, którą reprezentują dwa znaleziska na stanowiskach w Borkach i Radzyminie jest ludność **kultury amfor kulistych**. Także w przypadku nazwy tej kultury,

została ona zaczerpnięta od charakterystycznej formy naczyń wytwarzanych i użytkowanych przez jej ludność. Badacze przyjmują, że kultura ta powstała na podłożu kultury pucharów lejkowatych. Nasza wiedza o ludności tej kultury pochodzi przede wszystkim z nielicznych znalezisk grobów, w których wyposażeniu znajdowano gładzone krzemienne siekiery z krzemienia pasiastego. Groby ludności tej kultury z reguły występują na wyniosłościach, bardzo często są to pojedyncze groby, rzadko więcej niż trzy. Zmarli chowani byli w pozycji skurczonej, podczas gdy ludność kultury pucharów lejkowatych grzebała swoich zmarłych w pozycji wyprostowanej. Ponieważ zdarzało się, że wraz z ludźmi grzebano także bydło i inne zwierzęta domowe, wysnuto wniosek, że hodowla odgrywała dużą rolę u ludności tej kultury.

Kolejną kulturą, a właściwie zespołem cech łączących niewielkie grupy ludności zamieszkującej enklawy leśne, jest nazywana do niedawna **kultura ceramiki grzebykowo dołkowej**, łączące tradycje gospodarki zbieracko-łowieckiej z rolnictwem zwane dziś subneolitem lub leśnymi kulturami paraneolitycznymi, datowanymi na okres III i początek II tysiąclecia p.n.e., zostały znalezione na terenie Gminy Radzymin w miejscowościach: Arciechów, Borki, Cegielnia, Emilianów, Łosie, Mokre, Mokre/Radzymin, Nowe Załubice, Radzymin, Radzymin/Aleksandrów, Rżyska, Rżyska/Stary Kraszew, Stare Załubice, Stary Dybów, Stary Janków/Ciemne, Zawady, Zwierzyniec. Jest to o tyle interesujące, że grupy tej ludności egzystowały głównie w Polsce wschodniej i północno wschodniej.

Okres neolitu zamyka na opisywanym obszarze **kultura ceramiki sznurowej**. Nazwa pochodzi od charakterystycznego sposobu zdobienia naczyń glinianych odciskami sznura. Posługiwała się już przedmiotami i ozdobami metalowymi (miedź, brąz, srebro i nawet złoto). Społeczność o charakterze, jak się przypuszcza koczowniczym – pasterskim. Rozpowszechniona szeroko w Europie środkowej i wschodniej. Liczna w Polsce południowej i wschodniej. Okres jej występowania to w przybliżeniu 2800 – 1900 p.n.e. Ludność reprezentująca tą kulturę wypełniła terytoria opuszczane przez społeczności KPL. Na terenie Gminy Radzymin jej stanowiska odkryto w miejscowościach: Borki, Emilianów, Mokre/Radzymin, Radzymin, Rżyska, Słupno, Stare Załubice, Zwierzyniec.

Epoka Brązu:

Znaleziska z epoki brązu, szczególnie z najstarszych faz tej epoki są najliczniej rozpoznane na terenie Gminy Radzymin. Na ślady najwcześniejszych osadników związanych prawdopodobnie z ludnością **kultury mierzanowickiej** z wczesnego okresu epoki brązu natrafiono na jednym stanowisku archeologicznym w Mokrem. Zdecydowanie liczniej na terenie gminy reprezentowana jest starsza kultura z wczesnej epoki brązu **kultura trzciniecka** (około 1900 -1000 p.n.e), której ślady osadnictwa zarejestrowano na ponad 100 stanowiskach w miejscowościach: Arciechów, Borki, Cegielnia, Emilianów, Łosie, Mokre, Nadma, Nowe Załubice, Nowy Janków, Radzymin, Ruda, Rżyska, Sieraków, Słupno, Stare Załubice, Stary Dybów, Wiktorów/Sary Kraszew, Zawady, Zwierzyniec. Ludność tej kultury posiadała umiejętność wytopu metali, w szczególności brązu i wytwarzała z niego zarówno narzędzia, broń jak i ozdoby. Nie odstąpiła jednak od wytwórczości krzemieniarskiej i właściwie przez cały okres jej trwania posługiwała się wyrobami krzemiennymi. Ludność tej kultury prowadziła raczej osiadły tryb życia trudniąc się głównie rolnictwem. Niektórzy badacze utożsamiali ją z ludnością prasłowiańską co nie jest jednoznaczne i do dziś toczą się spory o jej przynależność etniczną.

Największą grupę określonych kulturowo stanowisk to stanowiska ludności **kultury łużyckiej**, najliczniej występującej na terenie Gminy Radzymin. Znaleziska tej kultury powszechnie występują na terenie Polski i Europy i datowane są od epoki brązu do epoki żelaza. Mieszczą się więc w dość rozległym przedziale chronologiczno-kulturowym, zarówno w środkowej jak i młodszej epoce brązu do epoki żelaza (od 1700-1500 p.n.e., faza środkowa do 700-400 p.n.e., faza późna sięgająca do epoki żelaza - tzw. Halsztat D). Kultura łużycka należy do tzw. kręgu kultur pól popielnicowych, do którego zaliczana jest głównie ze względu na formę pochówków ciałopalnych, w których zwęglone szczątki umieszczano w urnach i zakopywano w ziemi. Na cmentarzyskach znajdowane są liczne urny, często

z bogatym wyposażeniem. Ludność tej kultury opanowała w wysokim stopniu umiejętność wytopu metali kolorowych, a w późnej fazie swojego rozwoju także żelaza. Charakteryzowała się bogatym zdobnictwem wytwarzanych przedmiotów i naczyń. Zamieszkiwała zamknięte osady, nie rzadko mające charakter obronny oraz budowała trudno dostępne warownie. Z terenu Polski znane są grodziska tej kultury. Stanowiska ludności kultury łużyckiej zostały odkryte w miejscowościach: Arciechów, Borki, Dybów Kolonia, Emilianów, Łąki, Mokre, Nadma, Nowe Załubice, Nowy Janków, Radzymin, Ruda, Sieraków, Słupno, Stare Załubice, Stary Dybów, Zawady, Zwierzyniec.

Okres lateński:

Wśród stanowisk zarejestrowanych na podstawie znalezionych na powierzchni materiałów zabytkowych na terenie Gminy Radzymin znalazły się datowane na okres lateński – okres w pradziejach Europy Środkowej i Zachodniej trwający od 400 p.n.e. do początku naszej ery. W tym czasie Europa znajdowała się pod kulturowymi wpływami stylu lateńskiego wywodzącymi się z obszarów zamieszkałych przez Celtów. Również do kręgu związanego z tzw. zespołem kultur pól popielnicowych należą stanowiska ludności **kultury grobów kloszowych** odkryte w miejscowościach Borki i Stare Załubice. Na obszarze swojego występowania w zwyczajach pogrzebowych ludności tej kultury występuje obrządek ciałopalny. Ubogie wyposażenie grobowe stanowią ozdoby oraz narzędzia, bardzo rzadko broń.

Okres Wpływów Rzymskich i Wędrówek Ludów:

Na terenie Gminy Radzymin odkryto bardzo liczne stanowiska z tego okresu, zamykającego się w przedziale czasowym III wieku p.n.e. do V wieku naszej ery – w zdecydowanej większości bez określenia przynależności kulturowej, a jedynie jako należące do okresu wpływów rzymskich, w okresie wykonywania badań określanych jako „okres rzymski”. Spośród materiałów, które przypisano konkretnym kulturom archeologicznym najliczniej jest reprezentowany głównie przez stanowiska **kultury przeworskiej**. Geneza tej kultury jest niejednoznaczna. Powstała prawdopodobnie na bazie kultury pomorskiej okresu lateńskiego. Tworzyły ją plemiona zaliczane przez starożytnych autorów do między innymi germańskich ludów. Dla terenów Polskich byli by to Wandalowie. Nie brak jednak teorii o miejscowym - autochtonicznym pochodzeniu ludności, pozostającej pod wpływem starożytnego Rzymu i ludów migrujących przez jego prowincje. Liczni badacze sugerują, że ludność zamieszkująca w tym czasie tereny w dorzeczu Wisły mogła stanowić element protosłowiański. Znaleźiska przedmiotów kultury materialnej manifestują się elementami uzbrojenia, są to miecze, „umba” tarcze, noże, groty włóczni i strzał, oraz bogatym zdobnictwem przedmiotów metalowych, zarówno z metali szlachetnych, jak i brązu, miedzi. Są to głównie różnego rodzaju zapinki (fibule), guzy, pierścienie itp. Często spotykane są rzymskie denary zarówno z okresu Republiki jak i cesarstwa. Stanowiska ludności tej kultury odkryto w miejscowościach: Arciechów, Borki, Nowe Załubice.

Z terenu gminy pochodzą 4 stanowiska przypisane do **kultury wielbarskiej**, a natrafiono na nie na stanowiskach w Arciechowie, Nowych Załubicach oraz w Starych Załubicach. Wśród nich znajduje się wpisana do rejestru zabytków województwa mazowieckiego grupa kopców – kurhanów? - w Arciechowie. W przypadku ludności kultury wielbarskiej możemy mówić o germańskich plemionach Gotów i Gepidów wędrujących przez tereny Polski. Według archeologów Goci wędrując wzdłuż Wisły i Bugu zasiedlali tylko pustki, respektując stan posiadania ludności tubylczej. Charakterystyczne zabytki związane z ludnością tej kultury to bransolety żmijowate, wisiorki gruszkowate, klamerki esowate, srebrne paciorki i wisiory opasane. Przez tereny zajęte przez ludność kultury wielbarskiej przechodził szlak bursztynowy. Przewodnym typem ceramiki są duże dwuuszne naczynia zdobione ornamentem na przemian gładzonych i chropowatych trójkątów. Cechą charakterystyczną ludności tej kultury był birytualny obrządek pogrzebowy, czyli zmarłych poddawano kremacji, ale także do grobów składano niespalone zwłoki.

Wczesne średniowiecze i średniowiecze:

Okres ten jest nierozdzielnie związany z żywiołem słowiańskim i początkami Państwowości Polskiej. Najstarsze znaleziska z terenu Gminy Radzymin pochodzą z VIII-IX wieku. Są to głównie osady otwarte w formie mniejszych lub rozległych osad, niekiedy wzmocnionych ostrokołem.

Późniejsze osadnictwo do końca XV wieku związane jest z tzw. drobnymi rycerskimi nadaniami i z czasem przechodzi w powstawanie większych jednostek tworzące majątki szlacheckie zaliczane do okresu Staropolskiego. Z okresu tego dysponujemy już źródłami pisanymi, z których pochodzą wzmianki o najstarszych miejscowościach w gminie. Dla porządku poniższe informacje dotyczące najstarszych wzmianek o miejscowościach w gminie podajemy w porządku alfabetycznym. Informacje zostały zaczerpnięte między innymi z pracy „Nazwy miejscowe Polski” pod redakcją Kazimierza Rymuta, internetowej wersji Słownika Historyczno-Geograficznego Ziem Polskich w Średniowiecza (<http://www.slownik.ihpan.edu.pl/index.php>)

- Arciechów** Pierwsze wzmianki pochodzą z 1421 r. *Rczecho*; 1414-1425 *Rczecho*; 1436 *Yerchecho*, *Gerczechowo*; 1463 *Rczecho*, *Rzczecho*; 1465 *Rczyecho*, *Erchecho*; 1476 *Herczachowo*, *Archecho*; 1488 *Erczechowo*; 1578 *Arczechowo*; 1617 z *Arciechewa*.
- Borki** Nazwa pojawia się po raz pierwszy w 1827 r. w: *Tabella miast, wsi, osad Królestwa Polskiego z wyrażeniem ich położenia i ludności. I-II. Warszawa 1827.*
- Cegielnia** Nazwa pojawia się po raz pierwszy w 1839 r. na: *Topograficzna karta Królestwa Polskiego. (Warszawa) 1839.*
- Ciemne** Nazwa pojawia się po raz pierwszy w 1827 r. w: *Tabella miast, wsi, osad Królestwa Polskiego z wyrażeniem ich położenia i ludności. I-II. Warszawa 1827.*
- Dybów-Kolonia** patrz niżej Stary Dybów.
- Emilianów** nazwa po raz pierwszy w źródłach pojawia się w 1921 r. w: *Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej opracowany na podstawie wyników pierwszego powszechnego spisu ludności z dn. 30 IX 1921 r.: I: woj. warszawskie. Warszawa 1925.*
- Łąki** nazwa po raz pierwszy pojawia się w 1967 r. w: *Spis miejscowości Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Warszawa 1967.*
- Łosie** W 1481 *Lossyowa Wolya*, *Lossya Wolya*, 1507 *Loszye*, 1526 *Lossie*. W 1481 districtus warszawski; 1526 powiat warszawski; 1580 parafia Radzymino. Własność szlachecka, 1481 książę Bolesław V daje Rogali z Dybowa prawo chełmińskie między innymi na Łosie z czynszem książęcym po 9 groszy z 1 włóki os.; 1526 czynsz książęcy z 1 włóki po 6 groszy pobiera go Dybowski na podstawie dokumentu ks. Konrada III. W 1579 dobra Łosie graniczą z dobrami Załubice opactwa czerwińskiego; rozgraniczenie Załubic z dobrami Ślężany [ziemia nurowska] idzie od węgła granicznego przy lesie Czarnowskich do węgła zwanego Przysiężny, gdzie stykają się granice Ślężan, Dąbrówki [Starej, ziemia nurowska], Łosi i Załubic.
- Nadma** W dokumencie z 1484 r. wymieniany jest las Nadma koło granic wsi Czarna; 1565 wzmianka o Słupieńskiej Puszczy (Słupyńska) – obszarze leśnym przynależnym do Słupna, obejmujący między innymi późniejszą osadę Nadma. Po raz pierwszy w źródłach wieś Nadma pojawia się w 1577 r.
- Nowy Janków** Nowy Janków, Stary Janków dwie wsi po raz pierwszy wzmiankowane w 1921 r. w: *Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej opracowany na podstawie wyników pierwszego powszechnego spisu ludności z dn. 30 IX 1921 r.: I: woj. warszawskie. Warszawa 1925.*

- Popielarze** Nazwa pojawia się po raz pierwszy w 1839 r. na: *Topograficzna karta Królestwa Polskiego. (Warszawa) 1839.*
- Radzymin** **RADZYMINO** - 1419 *Radzimino*, 1430 *Radzymino*, *Radzynyno*, 1475 *Redzimino*, 1563 *Radzimin*, 1772 *Radzymin*. Od 1475 miasto; 1475 districtus warszawski; parafia Klembów, od 1473-75 parafia Radzymin. 1422 zniszczenie granic między Radzyminem a Dybowem; 1473 granica dóbr Załubice opactwa czerwińskiego i dóbr Błażeja z Dybowa idzie rzeką Rynią do granicy dóbr Radzymina; 1484 granica dóbr Nieporęt z dobrami Radzymin jest usypana, zaczyna się od sosny zwanej Orzeł, na której orzeł miał gniazdo, i idzie w kierunku dóbr Rynia; 1514 rzeka Rynia dzieli dobra opactwa czerwińskiego i dobra Marcina z Radzymina; dokument z 1539 wymienia fortalicję. Własność szlachecka w 1409 Benedykt z Radzymina świadek dokumentu ks. Janusza I; 1417-48 Czesław z Radzymina; 1417 Czesław [z Radzymina] ustanawia rozjemców w sprawie o granicę Miastkowa [ziemia czerwińska]; 1419 Czesław z Radzymina sprzedaje Piotrowi Gąsię ze Służewa swe prawo bliższości do połowy Gostkowa w ziemi ciechanowskiej za 20 kóp groszy. 1473 książę Bolesław V uwalnia od czynszu książęcego 2 włóki ziemi, które Jan dziedzic z Radzymina starosta liwski i kuchmistrz ks. Konrada III nadał kościołowi w Radzyminie; 1474 Jan pleban w Kobyłce sprzeciwia się erekcji kościoła w Radzyminie i wyłączeniu wsi Słupno ze swej parafii; 1475 Paweł z Nowego Miasta pleban nowo erygowanego kościoła parafialnego w Radzyminie zostaje zobowiązany przez biskupa płockiego do wspomagania Jakuba plebana w Klembowie i jego następców w opłacaniu corocznym denara Świętego Piotra. 1475 książę Bolesław V zezwala Janowi z Radzymina na założenie miasta w jego dziedzictwie Radzymin oraz daje mu na dobra prawo chełmińskie z czynszem książęcym po 2 grosze popolite od włóki od mieszkańców miasta Radzymi oraz kmieci wsi Dąbrówka i Dręszewo; 1526 czynsz książęcy po 2 grosze z 1 włóki os. W dokumencie z 1499 r. pojawia się Marcin syn Jana z Radzymina, student Uniwersytetu Krakowskiego.
- Ruda** **RUDA DYBOWSKA** - 1480 *Dybowska Ruda*, 1485 *Ruda Dybowska*, *Wola Dybowska*, 1485-89 *Ruda*, 1569 *Ruda Loszka*, 1580 *Ruda*. W II poł. XVI w. ziemia i powiat warszawski, parafia Radzymino. Własność szlachecka. W 1480 uczciwa Dorota żona Michała z Pułtusa zapisuje w testamencie swemu bratu Piotrowi z Drwałów 2 kopy groszy, które ma u Stanisława rudnika z D. Ruda, oraz 1 1/2 kopy groszy, które ma u szlachcia Rogali Młodszego dziedzica z Dybowa; 1485 uczciwy Aleksy z Rudy Dybowskiej, Woli Dybowskiej; 1485 discretus Jan z Rudy Dybowskiej ma proces ze szlachciem Rogalą z Rudy Dybowskiej; 1485 tenże Jan ma proces ze szlachcicem Stanisławem z Dybowa; 1485 tenże Jan bakałarz sztuk wyzwolonych w ramach ugody przyjmuje 6 fl. węgierskich z racji krzywd od szlachcica Stanisława z Dybowa; tenże Jan pełnomocnik procesowy w sądzie kościelnym. W 1569 Ruda Loszka ma młyn, folusz i zagrodników; 1580 Ruda nowo lokowana; XIX w. Ruda wieś włościańska ma ponad 6 wł. (SG 9, 884). W 1483 wymieniany jest Jan syn Piotra z Rudy student Uniwersytetu Krakowskiego, 1485 tenże bakałarz sztuk wyzwolonych.
- Rzyska** najstarsza wzmianka z 1580: *Rziska Dybowska*; w latach 1783-84 jako *Rzyska*; w 1827 *Rzyska* 1827; 1839 *Rzyska*.

Sieraków

Sieraków-Słupno, stacja kolejowa - nazwa po raz pierwszy w źródłach pojawia się w 1921 r. w: *Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej opracowany na podstawie wyników pierwszego powszechnego spisu ludności z dn. 30 IX 1921 r.: I: woj. warszawskie. Warszawa 1925.*

Słupno

1424 *Słupno*, 1474 *Szlupno*. 1433 districtus warszawski; 1474 powiat warszawski; 1474 parafia Kobyłka. Własność książęca, 1424 pracowity Tylka z Słupna lub z Kamiona; 1476 książę Bolesław V zastawia sławetnemu Olbrachtowi mieszczaninowi warszawskiemu wieś Słupno za 200 kóp w półgroszach; 1476 Siwy Jan kmieć z Słupna, brat stryjeczny kmiecia Macieja z Czarnej; Jan z Słupna w wieku 50 lat, ma majątku powyżej 30 kóp groszy); 1485 ks. Bolesław V sprzedaje Olbrachtowi mieszczaninowi warszawskiemu wieś książęcą Słupno za 250 kóp grodzy w półgroszach i daje mu prawo nieodpowiednie. 1474 ks. Bolesław V daje Janowi z Radzymina 16 włók błota i boru między Nieporętem i Słupnem obok granic Radzymina, od granic Ryni aż do rejonu Glimieńca. 1433 Stanisław biskup płocki na prośbę ks. Anny Bolkowej i jej syna ks. Bolesława IV nadaje dziesięcinę snopną z Białejłęki, Nieporętu i Słupna kościołowi [kolegiacie] Św. Jana w Warszawie; 1474 Jan pleban w Kobyłce sprzeciwia się działaniom komendarza w Radzyminie zmierzającym do oderwania Słupna od par. Kobyłka; 1565 dziesięcina z Słupna należą do kapituły warszawskiej. 1474 Stanisław syn Floriana z Słupna student Uniwersytetu Krakowskiego; 1482 tenże kleryk diecezji płockiej instytuowany na plebana w Radzyminie.

Stare Załubice

ZALUBICE – w 1386 jako *Zalubycze*. Własność szlachecka, następnie duchowna – opactwa czerwińskiego. W 1386 ks. Janusz I nadaje Załubicom przywileje prawa chełmińskiego z czynszem książęcym po 10 groszy praskich z 1 włóki os. W 1474 Rafał opat czerw. potwierdza, że Mikołaj Górski z Falencina kupił sołectwo we wsi klasztornej Załubice z 2 włókami za 30 kóp od uczciwej Anny matki Stanisława, Katarzyny, Maciejki, Zuzanny i od Michała i Małgorzaty, ich stryjecznych, posiadających dział tegoż sołectwa; w 1526 opat pobiera czynsz książęcy po 12 groszy z 1 włóki os. W 1386 ks. Janusz I potwierdza, że Klemens dziedzic z Biejkowa [w ziemi czerwińskiej] sprzedaje Załubice Dzierśławowi z Okunina za 90 grzywien groszy krakowskich. W 1434 strenuus (rycerz pasowany) Jan z Kuchar chorąży ciechanowski z żoną Przybką zobowiązują się odstąpić Andrzejowi opatowi czerwińskiemu w 400 kóp groszy wsie Załubice i Wola [Wolica Załubska] zmarłego Dobrogosta dziedzice z Okunina, aby uczcić jego pamięć. W 1435 ks. Bolesław IV potwierdza, że urodzona Przybka żona strenuusa Jana z Kuchar chorążego ciechanowskiego zeznała przez Stanisława z Mniszewa podskarbiego książęcego, że wsie swej ojcowizny Załubice i Wola [Wolica Załubska] darowała Andrzejowi opatowi i konwentowi czerwińskiemu za zbawienie dusz swoich przodków i spadkobierców. W 1471 rozgraniczenie między Kuligowem i Załubicami, od Łakowego Ostrowu do wzgórza, do drogi serockiej i dalej od wzgórza aż do rzeki Bug; 1473 rozgraniczenie Załubic od dóbr Błażeja z Dybowa ; 1514 las Przyspa za rzeką Rządza, która płynie koło płotów wsi Załubice; 1515 rzeka Rządza dzieli dobra Marcina z Radzymina syna Jana [kasztelana] warszawskiego z dobrami Załubic opata czerwińskiego. W 1579 rozgraniczenie Załubic z dobrami Ślężany od węgła gran. przy lesie Czarnowskich do węgła zwanego Przysiężny, gdzie zbiegają się granice ślężańska, dąbrowska, łośna i załubska, obejmuje 26 kopców granicznych.

- Stary Dybów** **DYBOWO** – w 1415 jako *Dibowo, Dybowo*, 1480 *Dybowska Ruda*, 1485 *Wola Dybowska*. W 1415 r. *districtus* warszawski, w 1475 r. parafia Radzymino, w 1526 r. w powiecie warszawskim, Własność szlachecka: w 1415 r. Klemens z Mrokowa zapisuje swej żonie 90 kóp groszy wiana na połowie Dybowa; 1417 bracia Klemens i Błażej z Mrokowa dzielą się dobrami: Klemens dostaje Mroków, a Błażej Dybów. W 1481 książę Bolesław V nadaje prawo chełmińskie z czynszem książ. po 9 groszy z 1 włóki os. na Dybów, Kraszew, Czarną, Mokre, Rynię, Łosie; 1526 czynsz książ. po 6 groszy z 1 wł. os. na podstawie dok. ks. Konrada III pobiera Dybowski ze wsi: Łosie, Rynia, Kraszew, Czarna, i Mokre. W 1475 pleban z Klembowa pozywa plebana z Radzymina o zagarnięcie dochodów z młyna przynależnego do jego parafii; pozwany odpowiada, że młyn należy do Dybowa przypisanego do jego parafii. W 1499 Baltazar syn Stanisława z Dybowa, 1507 Jakub syn Stanisława z Dybowa, studenci Uniwersytetu Krakowskiego.
- Wiktorów** pierwsza wzmianka w XIII tomie Słownika Geograficznego Królestwa Polskiego i innych krajów Słowiańskich (1880-1914): *folwark dóbr Czarna w powiecie radzyńskim, 62 mieszkańców, 182 morgi.*
- Zawady** nazwa pojawia się w źródłach 1475 r. przy wzmiance o wsi Kąty, która obecnie nie istnieje, omawiając granice wsi wymieniono wieś Zawady na prawym brzegu Rządzy.

Mazowsze zostało przyłączone do państwa Polan prawdopodobnie około 975 r. Jednak już na początku XI w. Miecław wykorzystując bezkrólewie ogłosił ziemie mazowieckie niezależnym państwem, tak zwanym „Państwem Miecława” i od tego momentu datuje się odrębność polityczna od Korony Polskiej, która trwała aż do wieku XVI. Mazowsze odróżniało się od reszty ziem Polski, było dzielnicą z liczną drobną, ubogą szlachtą, w której miasta fundowali książęta mazowieccy oraz kościół i lokowano je zazwyczaj na prawie chełmińskim, jak na przykład lokacja Warszawy około 1300 r. Na początku XIII w. Mazowszem władał Konrad I mazowiecki, który broniąc Mazowsza przed Prusami nadał ziemię chełmińską Zakonowi Krzyżackiemu. W bezpośrednim sąsiedztwie Radzymina przebiegał szlak handlowy do Prus, a wymieniana w źródłach z połowy XV w. Prusinowa Grobla niedaleko królewskiej wsi Nadma jest śladem ówczesnej drogi z przeprawy wiślanej w Warszawie przez Bródno, Słupno, Radzymino (Radzymin) w kierunku Pobuża i przepraw na Bugu w rejonie Wyszkowa i Kamieńca (obecnie Kamieńczyk). Radzymin należy do jednych z najstarszych miast na Mazowszu. Pierwsze wzmianki o osadzie pochodzą z XIII wieku i mówią o nadaniu dworzaninowi przez księcia Konrada I mazowieckiego puszczańskich włości. Obejmowały one trudno dostępne tereny, które były zabagnione i gęsto zalesione. Topografia terenu leży zapewne u źródeł jednej z legend mówiących o powstaniu nazwy Radzymina, wedle której, nazwa osady wzięła się od słów „radzę omiń”. Historycy są jednak zdania, że osada przyjęła nazwę od słowiańskiego imienia Radzim. Przez osadę biegł trakt łączący Mazowsze z Prusami, na którym to powstawały liczne karczmy, zajazdy, będące załóżkami osad i późniejszych miast.

Na duże znaczenie Radzymina, jako lokalnego średniowiecznego ośrodka gospodarczego wskazuje również czytelny, przedkolacyjny układ osadniczy, zachowany w rejonie Starego Rynku wskazujący, że miejscowość ta miała charakter wczesnośredniowiecznej osady targowiskowej o czytelnych cechach rozplanowania wokół kwadratowego rynku. Najstarszy zachowany dokument pochodzi z 1440 i traktuje o nadaniu przywileju Janowi z Radzymina przez księcia Bolesława mazowieckiego. Według przekazów Radzymin był już sporą osadą targową. W 1473 syn księcia Bolesława, Kazimierz, biskup płocki, eryguje parafię. Dwa lata później, w 1475, osada staje się miastem na prawie chełmińskim. Miasto liczyło wtedy 36 domów i 387 mieszkańców.

Od wieku XVI miasto przechodziło różne koleje losu. Miasto położone było w 1580 roku w powiecie warszawskim ziemi warszawskiej województwa mazowieckiego. W 1629 roku właścicielem miasta był Rafał Leszczyński. Miało wielu właścicieli (m.in. Leszczyńscy, Czartoryscy, Lubomirscy). Do rozwoju Radzimina najbardziej przyczyniła się ks. Eleonora Czartoryska, która m.in. ufundowała klasycystyczny kościół wraz z dzwonnica i wyjednała u króla przywilej odbywania cotygodniowych, środowych jarmarków. Po III rozbiorze Polski, Radzimin znalazł się przejściowo w zaborze pruskim. W czasach Księstwa Warszawskiego podczas wojny polsko-austriackiej w 1809 r., 25 kwietnia na polach okolicznych i w samym Radziminie, szwadron Pułku 3 ułanów Księstwa Warszawskiego i jeden batalion 6 Pułku Piechoty Księstwa Warszawskiego stoczyły bitwę z dużo silniejszymi oddziałami austriackimi, która zakończyła się poddaniem przez Austriaków i wzięciem do niewoli 2 batalionów z 37 oficerami. W 1815 roku Radzimin znalazł się w zaborze rosyjskim, w którym pozostawał do odzyskania przez Polskę niepodległości w 1918 r. W 1867 r. miasto stało się siedzibą powiatu radzyńskiego, utworzonego z części powiatu stanisławowskiego. Radzimin liczył wtedy ponad 200 domów i około 3500 mieszkańców, z których połowę stanowiła ludność żydowska, która mieszkała w mieście już w XVII wieku. Radzimin był znanym ośrodkiem chasydyzmu, a do radzyńskiego cadyka Jakowa Arie Gutermana, zwanego „cudotwórcą” pielgrzymowali wierni nie tylko z Polski, ale też spoza jej granic. W latach 1907–1908 w mieście przebywał Isaac Bashevis Singer, jeden z najsłynniejszych pisarzy tworzących w języku jidysz, laureat literackiej Nagrody Nobla w 1978 r., twórca wielu dzieł, między innymi „Sztukmistrza z Lublina”.

Ważnym czynnikiem rozwojowym było przedłużenie w roku 1899 wąskotorowej kolei mareckiej łączącej Radzimin z Warszawą oraz utwardzenie traktu Warszawa – Wyszaków. Wtedy to rozwijał się mały przemysł i handel (głównie drewnem). Powstało Towarzystwo Pożyczkowo-Oszczędnościowe i Ochotnicza Straż Pożarna. W mieście były również władze administracyjne i sądowicze.

Podczas I wojny światowej miasto było pod okupacją niemiecką. W Radziminie silnie rozwinięte były organizacje bojowe, m.in. Polska Organizacja Wojskowa, które czynnie brały udział podczas walk. Jednak największe znaczenie dla miasta miała bitwa pod Radziminem stoczona z bolszewikami 12–15 sierpnia 1920, będąca częścią większej operacji znanej jako „Cud nad Wisłą”. 15 sierpnia 1920 rozegrała się przełomowa batalia w wojnie polsko-bolszewickiej, która zapobiegła rozszerzeniu się komunizmu na Polskę, a może i na całą Europę. Dzień ten stał się dniem Żołnierza Polskiego, a święto do 1939 r. było hucznie obchodzone w mieście i całym kraju. Bitwa niewątpliwie zadecydowała o losach wojny z bolszewikami, o niepodległości Polski oraz przyszłości całej Europy. Jej znaczenie docenił szef brytyjskiej misji dyplomatycznej w Polsce w 1920 roku, lord Edgar V. D’Abernon, który nazwał ją „osiemnastą decydującą bitwą w dziejach świata.” Porównywana jest przez historyków do zwycięstw pod Grunwaldem oraz Wiedniem – Bitwa Warszawska 1920 roku stanowi jedyną z najbardziej chlubnych kart w dziejach oręża polskiego. Warto w tym miejscu przytoczyć opinie o Bitwie Warszawskiej 1920 r.: gen. Maxime Weygand, szef francuskiej misji wojskowej w Polsce w 1920 roku: *„Cud Wisły, powiedziano. Cud, czy to znaczy zdarzenie, w którym objawia się ręka Opatrzności? Nie ja będę temu przeczył, bo podziwiałem w owym sierpniu roku 1920, z jaką żarliwością naród polski padał na kolana w kościółkach i szedł w procesjach po ulicach Warszawy... Lecz, jak mówi stare przysłowie, pomagaj sobie, a niebo ci dopomoże, tak też i Polska cudownie sobie pomogła (...)* Gdy wielkie dni nadeszły, wszyscy powstali, by spełnić zadanie, do którego od kilku pokoleń przygotowywali się ojcowie. (...) Polska (...), sprowadzona do własnych niemal tylko zasobów, dzięki silnej woli Rządu, Dowództwa, nieustraszonej odwadze i ofiarności żołnierzy, wierze wszystkich Polaków w losy Ojczyzny, mogła podnieść się z klęski w sposób tak prawdziwie niezwykły. (...) Zwycięstwo pod Warszawą uczy nas, że jeśli kraj jakiś chce żyć w wolności i szacunku, musi utrzymać we wszystkich uczucia miłości Ojczyzny oraz, że we wszystkich umysłach tym płomieniem oświeconych,

musi uwydatniać znaczenie wysiłku i konieczność poświęcenia, bo bez wysiłków i poświęceń nigdy nie dokonano niczego wielkiego. Uczy nas ono, jednym słowem, że narody mają los, na jaki zasługują. Polska dała tu światu wspaniałe świadectwo tej prawdy.”

Józef Piłsudski, Naczelnny Wódz: *„Rok 1920 pozostanie w dziejach co najmniej dwóch państw i narodów rokiem na długo pamiętnym. Na ogromnej arenie, pomiędzy brzegami Dniepru, Berezyny i Dźwiny, a z drugiej strony Wisły, rozstrzygały się w walce wojennej losy nasze polskie i sąsiedniej z nami Sowieckiej Rosji. Rozstrzygnięcie walki przesądziło zarazem na czas pewien losy milionów istot ludzkich, które reprezentowane były wtedy przez walczące na tej ogromnej przestrzeni wojsko i jego wodzów. Nie chcę wchodzić w dociekanie, czy boje toczony w tym roku swym znaczeniem nie obejmowały znacznie szerszych kręgów, niż zakreślone one były granicami obu państw, będących w sporze wojennym, niechybnym jednak jest, że napięcie nerwów w całym cywilizowanym świecie było niezwykle duże i ku nam, ówczesnym żołnierzom, skierowane było mnóstwo oczu, napełnionych to trwogą, to nadzieją, to łzą goryczy, to uśmiechem szczęścia”.*

Jednym z kandydatów na pierwszego prezydenta II RP był Jan Baudouin de Courtenay, urodzony w Radzyminie, jeden z najwybitniejszych polskich językoznawców. W latach międzywojennych Radzymin przeżywał rozkwit kulturalny i gospodarczy. Powstawały liczne towarzystwa, szkoły, rozwijał się handel. Miasto stało się ważnym ośrodkiem w skali mikroregionu. W przeddzień II wojny światowej w Radzyminie było 480 domów, 8800 mieszkańców (ok. 3900 to ludność żydowska, 500 niemiecka). Miasto powoli traciło charakter rolniczy (40%) na rzecz usług oraz małego i średniego przemysłu (głównie cegielnie, ze względu na surowiec).

II wojna światowa zmieniła całkowicie oblicze Radzymina. Ludność żydowska została zgładzona w getcie lub wywieziona do obozu zagłady w Treblince. Na przełomie lipca i sierpnia 1944 pod Radzyminem rozegrała się jedna z największych bitew pancernych, w której brały udział jednostki 3 Korpusu Pancernego, 8 Gwardyjskiego Korpusu Pancernego i 16 Korpusu Pancernego sowieckiej 2 Armii Pancerniej nacierającej od strony Lublina przez Dęblin oraz kilku dywizji pancernych wojsk niemieckich, a mianowicie: 1 Dywizji Spadochronowo-Pancerniej „Hermann Göring”, 5 Dywizji Pancerniej SS „Wiking”, 3 Dywizji Pancerniej SS „Totenkopf” oraz 4 i 19 Dywizji Pancerniej. Bitwa zakończyła się klęską armii sowieckiej, a miasto zostało prawie całe zniszczone. Nigdy już nie odzyskało swojego stanu sprzed wojny pod żadnym względem. Po wkroczeniu Armii Czerwonej ponad setka mieszkańców (przeważnie żołnierzy AK) została aresztowana przez NKWD i wywieziona w głąb ZSRR.

Nastające po wojnie stosunki polityczne zepchnęły miasto w zapomnienie. Miasto było dyskryminowane w związku z bitwą 1920. Niszczono pamiątki, zmieniano nazwy ulic, wyciszano sprawy związane z „Cudem nad Wisłą”, a władze socjalistyczne wykazywały brak zainteresowania Radzyminem. W 1952 r. regres jeszcze bardziej się pogłębił, gdyż siedziba powiatu została przeniesiona do pobliskiego Wołomina, co miało niemały wpływ na sytuację gospodarczą miasta. Po zmianach ustrojowych w Polsce na przełomie lat 80/90-tych XX w. z uwagi na bliskość stolicy Radzymin stał się ośrodkiem satelickim dla Warszawy. Bardzo ważnym wydarzeniem w najnowszej historii Radzymina była wizyta Ojca Świętego Jana Pawła II, który 13 czerwca 1999 r. odwiedził Cmentarz Poległych 1920 r. i wygłosił pamiętne słowa: *„Chociaż na tym miejscu najbardziej wymowne jest milczenie, to przecież czasem potrzebne jest także słowo. I to słowo chcę tu pozostawić. Wiecie, że urodziłem się w roku 1920, w maju, w tym czasie, kiedy bolszewicy szli na Warszawę. I dlatego noszę w sobie od urodzenia wielki dług w stosunku do tych, którzy wówczas podjęli walkę z najeźdźcą i zwyciężyli, płacąc za to swoim życiem. Tutaj, na tym cmentarzu, spoczywają ich doczesne szczątki. Przybywam tu z wielką wdzięcznością, jak gdyby splacając dług za to, co od nich otrzymałem”.*

5.2.3. Dziedzictwo niematerialne

Dziedzictwo niematerialne jest źródłem tożsamości i ciągłości różnych grup społecznych na danym terenie. Termin ten został przyjęty przez organizację UNESCO w październiku 2003 r. w Paryżu w Konwencji o ochronie dziedzictwa niematerialnego.

Zgodnie z treścią artykułu 2 Konwencji dziedzictwem niematerialnym są: „praktyki, wyobrażenia, przekazy, wiedza i umiejętności – jak również związane z nimi instrumenty, przedmioty, artefakty i przestrzeń kulturowa - które wspólnoty, grupy i w niektórych przypadkach, jednostki uznają za część własnego dziedzictwa kulturowego. To niematerialne dziedzictwo kulturowe, przekazywane z pokolenia na pokolenie, jest stale odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich otoczeniem, oddziaływaniem przyrody i ich historią oraz zapewnia im poczucie tożsamości i ciągłości, przyczyniając się w ten sposób do wzrostu poszanowania dla różnorodności kulturowej oraz ludzkiej kreatywności.

Niematerialne dziedzictwo kulturowe, zgodne z definicją podaną powyżej, przejawia się w następujących dziedzinach:

- tradycje i przekazy ustne, których nośnikiem jest język: bajki, legendy, przysłowia, zagadki, pieśni, oracje, opowieści wspomnieniowe i wierzeniowe, historie, przemowy, modlitwy, śpiewy, lamentsy pogrzebowe, zawołania, zaklęcia;
- sztuki widowiskowe;
- zwyczaje, rytuały i obrzędy świąteczne: rytuały i zwyczaje doroczne, sytuacyjne, rodzinne, chrzciny, wesela, pogrzeby, ceremonie lokalne, zwyczaje odpustowe, pielgrzymki, gry i zabawy, folklor dziecięcy, sposoby świętowania, praktyki nawiązywania kontaktów międzyludzkich, gwarę;
- umiejętności związane z rzemiosłem tradycyjnym;
- wiedza i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata: tradycyjne sposoby leczenia, zamawiania medyczne, meteorologia ludowa, wiedza o wszechświecie.

Różnorodność historyczno-kulturowa obszaru gminy ma odzwierciedlenie w kultywowaniu tradycji i zwyczajów. Przejawia się to poprzez, między innymi, rozwijanie lokalnego rękodziela, dbałość o zabytki sakralne i świeckie oraz imprezy promujące produkty lokalne, na przykład kulinarne. Ministerstwo Rolnictwa prowadzi Krajową Listę Produktów Tradycyjnych, którą utworzono na mocy ustawy z dnia 17 grudnia 2004 r. o rejestracji i ochronie nazw i oznaczeń produktów rolnych i środków spożywczych oraz o produktach tradycyjnych. Jednym z głównych celów powstania tej listy jest promocja i rozpowszechnianie informacji o produktach wytwarzanych tradycyjnymi, historycznie ugruntowanymi metodami na terenie kraju po to, aby następnie móc je skuteczniej promować także za granicą. Należałoby rozważyć wypromowanie lokalnego, charakterystycznego dla Ziemi Radzywińskiej produktu kulinarnego, na przykład związanego z tradycyjną kuchnią ludności żydowskiej zamieszkującej tereny Radzymina.

Dziedzictwo niematerialne gminy związane jest między innymi z podtrzymywaniem lokalnych tradycji ludowo-folklorystycznych, pielęgnujących tożsamość regionu. Proces budowania tożsamości regionalnej powinien rozpocząć się od pielęgnowania i kultywowania tożsamości lokalnej.

Strój radzywiński

Opisany nazwany przez Oskara Kolberga w 1887 i zilustrowany przez Wojciecha Gersona umownie obecnie nazywany jest strojem radzywińskim, a był charakterystyczny dla prawobrzeżnego, północno-wschodniego Mazowsza. Znany jest ze zbiorów muzealnych po II wojnie światowej - w kolekcjach Państwowego Muzeum Etnograficznego w Warszawie oraz Społecznego Muzeum Ziemi Łuszczańskiej w Łuszczu. Strój noszony na obszarze obecnego pow. wołomińskiego należy do grupy strojów mazowieckich. Był on prawie w całości szyty z lnianych i wełnianych tkanin samodzielowych.

Uzupełniały go nabywane niekiedy tkaniny fabryczne, z których szyto gorsety, czepki oraz kobiece i męskie kaftany, a także gotowe już chustki, męskie nakrycia głowy, biżuteria i obuwie. Poniższy opis zaczerpnięto ze strony internetowej: https://gok.klembow.pl/aktualnosc-1546-stroj_ludowy_na_terenie_obecnego.html.

Ubiór kobiecy składał się: z nakrycia głowy (chustka, czepek), koszuli, spódnicy, zapaski do pasa i na ramiona, gorsetu lub kaftanika oraz biżuterii. Panny w czasie niepogody przysłaniały głowę związanymi na karku różnobarwnymi, wzorzystymi chustkami, najczęściej czerwonymi. Mężatki używały tiulowych okalających głowę czepków, a ich krawędź w części otaczająca twarz była wykończona paskami ułożonego w drobne zakładki tiulu. Na czepku mężatki wiązały chustkę taką samą jak ta, której używały panny. Wszystkie kobiety nosiły koszule o kroju przyramkowym, szyte z płótna lnianego. Przywdziewały długie i sięgające prawie do kostek spódnice i dwa rodzaje zapasek. Jeden ich typ osłaniał spódnicę, drugi pełnił rolę odzieży wierzchniej. Zapaski z tej drugiej grupy zarzucano na ramiona, a niekiedy także na głowę. Zarówno spódnice jak i oba typy zapasek szyto z pasiastych, wełnianych samodziałów w drobne poziome lub pionowe paski. Przestrzegano zwykle zasady, że jeżeli spódnica była w paski pionowe to noszona do niej zapaska w poziome i odwrotnie, chociaż zdarzały się przypadki, że zapaska i spódnica miały jednakowy układ pasków. Panny i młode kobiety nosiły gorsety szyte z adamaszku, tkanin żakardowych lub jedwabiu. Sięgały one linii bioder, a wzdłuż dolnej krawędzi wykończone były 6 - 8 dużymi szerokimi kaletkami. Okryciem mężatek były raczej kaftaniki o podobnej długości z jednobarwnych, kolorowych, wełnianych samodziałów i tkanin fabrycznych. Uzupełnienie stroju kobiecego stanowiły krótkie, ściśle okalające szyję naszyjniki z koralu prawdziwego lub jego imitacji oraz czarne, sznurowane trzewiki.

W skład ubioru męskiego wchodziły: nakrycie głowy, maciejówka, koszula i chustka zawiązywana pod szyją, spodnie, kamizelka, pas oraz sukmana. Najczęściej mężczyźni nosili czarne kapelusze z główką w kształcie ściętego stożka z niewielkim podwiniętym po bokach rondem i granatowe lub czarne czapki maciejówki z lakierowanym daszkiem. Koszule męskie podobnie jak i kobiece szyto z lnianego samodziału i miały krój przyramkowy. Pod szyją wykładany kołnierzyk, pod którym wiązano gładkie lub wzorzyste chustki. Na koszulę mężczyzna zakładał krótką, lekko dopasowaną, sięgającą do pasa kamizelkę szytą z błękitnego lub granatowego sukna. Od święta nosił spodnie z czarnego, szarego albo granatowego sukna. Dolną część kamizelki i górną spodni przewiązywał wełnianym, dzianym pasem z frędzlami, w różnych wariantach czerwieni. Jego okryciem wierzchnim była długa do połowy łydek sukmana z szarego, niekiedy brązowego lub jasnopopielatego sukna. Jej kolorystyka zależała od barwy runa owiec, z którego utkano przeznaczoną na jej uszycie tkaninę. Sukmana mogła być zapinana na czarne pętlce lub na przyszyte w dwóch rzędach guziki. Dopełnienie stroju świątecznego stanowiły wysokie po kolana buty z cholewami.

Szczytowy okres stroju radzyńskiego przypada na drugą połowę XIX wieku, a zanik na początkowe lata ubiegłego stulecia. Z tym, że proces ten nastąpił szybciej i radykalniej w przypadku stroju męskiego. Wielki wpływ na to miała nie tylko bliskość Warszawy, ale także budowa w latach 1851-1862 Kolei Warszawsko-Petersburskiej oraz późniejsza możliwość znalezienia zatrudnienia, głównie przez mężczyzn przy jej obsłudze i eksploatacji.

Materialnym świadectwem niematerialnych wierzeń, wciąż zachowanym i ciągle kultywowanym na terenie Gminy Radzymin są kapliczki i krzyże przydrożne. Kapliczki te o różnej genezie: jako przejaw kultu Maryjnego i jako wota (po przeżytych epidemiach), jako miejsca upamiętniające wydarzenia istotne w życiu społeczności zamieszkującej te tereny, jako punkty orientacyjne na rozstajach itp. stanowią one do dzisiaj lokalne ośrodki życia duchowego, szczególnie w postaci Nabożeństw Majowych odprawianych w formie Litanii Loretańskiej w wioskach przy kapliczkach, które są szczególnie starannie w tym okresie przystrajane. Tradycja ta pojawiła się w kulturze chrześcijańskiej Europy na przełomie XIII i XIV w. a szczególnie upowszechniła się dzięki

zakonowi jezuitów po dobie reformacji, kiedy to w połowie XVI w. maj został nazwany miesiącem Maryi. Dobór miejsca, w którym stawiano kapliczki czy krzyże nie był przypadkowy i był zawsze uzasadniony. Mógł wiązać się z upamiętnieniem ważnych wydarzeń historycznych, a także osobistych. Były kapliczki dziękczynne a także błagalne. Powstawały na obrzeżach wsi, w centrach wsi, nad zbiornikami wodnymi, w miejscu przepraw przez wodę, w lasach czy na ich obrzeżach.

5.2.2. Infrastruktura kultury

Biblioteka Publiczna Miasta i Gminy Radzymin

Podstawową jednostką organizacyjną odpowiedzialną za realizację potrzeb kulturalnych mieszkańców Gminy Radzymin jest Biblioteka Publiczna Miasta i Gmina Radzymin. Biblioteka Publiczna Miasta i Gminy Radzymin została utworzona na mocy Uchwały Rady Miejskiej w Radzyminie nr 135/XII/2007 z dnia 30.11.2007 r.

Biblioteka Publiczna Miasta i Gminy Radzymin jest jednostką organizacyjną Gminy Radzymin, mieści się w budynku należącym do miasta Radzymin, który wzniesionym w 1907 roku staraniem Radzyńskiego Towarzystwa Oszczędnościowo-Pożyczkowego. Mieści w sobie Miejską Salę Koncertową, salę wystawową, wypożyczalnię książek, czytelnię naukową, kawiarenkę internetową oraz sale na poddaszu służące jako sale do prowadzenia zajęć artystycznych, muzycznych.

W strukturach biblioteki działa Radzyńska Orkiestra Dęta. Swoje siedziby mają tu także Towarzystwo Przyjaciół Radzymina oraz Koło w Radzyminie Polskiego Związku Wędkarskiego. Biblioteka Publiczna Miasta i Gminy Radzymin administruje również zabytkowym budynkiem z XVIII wieku, nazywanym Domek Ogrodnika. W budynku znajduje się galeria sztuki i restauracja.

Filiami Biblioteki Publicznej Miasta i Gminy Radzymin (BPMiGR) są:

- **BPMiGR Filia Stare Zalubice**, która działa od 2018 r a jej głównym celem jest integracja mieszkańców, poprzez realizację ich lokalnych potrzeb i jest miejscem aktywizacji społeczności lokalnej, gdzie oprócz dostępu do literatury umożliwia uczestnictwo w zajęciach artystycznych, organizowane są cykliczne warsztaty taneczne i rękodzieła.
- **Domek Ogrodnika i Galeria Piwniczka**, który po pieczołowitej rewitalizacji wraz parkiem służy jako obiekt kulturalny, edukacyjny oraz gastronomiczny. Piwniczka Domku Ogrodnika w Radzyminie mieści w sobie dwie nieduże sale, z których jedna przeznaczona jest na stałą wystawę poświęconą dawnym właścicielom Radzymina, a druga pełni funkcję galerii wystaw czasowych. W części podziemnej Domku Ogrodnika mieści się przestrzeń muzealno-wystawiennicza z internetowymi info-kioskami, które prezentują historię Radzymina oraz przypominają postać i działalność ks. Eleonory Czartoryskiej.

Biblioteka w Radzyminie uczestniczyła w „Narodowym Programie Rozwoju Czytelnictwa 2.0. na lata 2021-2025, przystąpiła do Konsorcjum Legimi, dzięki któremu Biblioteka zapewnia bezpłatny dostęp do bazy ebooków i audiobooków, przystąpiła do ACADEMICI, cyfrowej wypożyczalni międzybibliotecznej prowadzonej przez Bibliotekę Narodową, za pośrednictwem której można uzyskać bezpłatny dostęp do elektronicznych wersji książek i czasopism naukowych ze wszystkich dziedzin wiedzy. W latach 2022-2024 Biblioteka zrealizowała między innymi następujące projekty oraz wydarzenia:

- 160 rocznicę Powstania Styczniowego,
- „Cztery wieki polskich kolęd”,
- „Misterium Męki Pańskiej”,
- „Biblioteka Twoim miejscem na mapie kultury”,
- „Literackie spotkania” – spotkania z Andrzejem Grabowskim i Łukaszem Wierzbickim,

- „Teatr w przestrzeni miasta”,
- „Tańcząca z demonami”. Ester Kreitman – zapomniana siostra Isaaca Singera,
- „Warsztat języka jidysz w Radzyminie”,
- „Warsztaty pisania kreatywnego”,
- „Warsztaty makramy”,
- „Sąsiedzkie dialogi” - spotkanie, warsztaty z zakresu ceramiki, grafiki, nadruku na tkaninę,
- „Poznaj Hiszpanię w Radzyminie”,
- XXVII Ogólnopolski Festiwal Muzyki Myśliwskiej, Radzymin 2023,
- Kino Czar,
- Le chaim! / Na zdrowie!, koncert Sióstr Rajfer, solistek cygańskiego zespołu Roma,
- Narodowy Program Rozwoju Czytelnictwa 2.0. na lata 2021-2025 - kontynuacja,
- Rozpoczęcie od stycznia 2022 w ramach działania Biblioteki kapeli Ludowej Mazowszanie,
- Radzyński Uniwersytet Otwarty (RUO): Jan Wnuk, Opowieści o dziedzictwie kulturowym Indii, „Historia i Kultura Romów,
- Obchody Rocznicy Bitwy Warszawskiej,
- Dni Radzymina w dniach 15-17 września 2023,
- Akademia Młodego Odkrywcy,
- Fortepian czasów Chopina a fortepian współczesny: w poszukiwaniu autentyzmu i aury brzmieniowej.
- "Między nami. Szukamy śladów naszej przeszłości",
- Radzymin wielu kultur - badamy historię mniejszości etnicznych Radzymina.

Biblioteka organizuje cykliczne wydarzenia, jak:

- spotkania Dyskusyjnego Klubu Książki,
- Narodowe Czytanie,
- cykliczne warsztaty plastyczne „Montownia wyobraźni”,
- konkurs „Poetycka Walentynka”,
- Noc Muzeów,
- „Familijski” – warsztaty dla dzieci z opiekunem,
- „Piracka Noc w Bibliotece”,
- „Wakacyjne przygody w Bibliotece” – 2-tygodniowe zajęcia dla dzieci,
- „E - zakątek biblioteczny” - zajęcia online dla najmłodszych,
- lekcje biblioteczne dla różnych grup wiekowych,
- Festiwal Kultury Żydowskiej „Warszawa Singera w Radzyminie”, w ramach którego w 2023 r. odbyło się spotkanie z Meirav Hen, wnuczką Isaaca Beshevisa Singera,
- Piknik z okazji Dnia dziecka oraz Dni Radzymina,
- Plenerowe kino letnie.

Radzyński Ośrodek Kultury i Sportu (ROKiS)

Radzyński Ośrodek Kultury i Sportu został utworzony na mocy Uchwały Rady Miejskiej w Radzyminie nr 269/XXIV/2000 z dnia 29.09.2000 r. Do zadań Radzyńskiego Ośrodka Kultury i Sportu należy administrowanie infrastrukturą sportową Gminy Radzymin i jej rozwój na terenie gminy oraz polepszanie dostępności i podnoszenie jakości obiektów sportowych na terenie gminy. ROKiS w latach 2022-2024 organizował imprezy i wydarzenia sportowe popularyzujące Miasto i Gminę Radzymin, między innymi były to:

- „Zagrajmy Razem” – zajęcia dla dzieci z niepełnosprawnością,
- „Dzień Olimpijski z ROKiS”,
- Gala Boks Olimpijskiego,
- Mistrzostwa Polski w Kulturystyce i Fitness,

- XVIII Puchar Polski PZTSport im. Ryszarda Nowogórskiego,
- Ogólnopolskie Mistrzostwa Szaradziarskie "Cud nad Wisłą",
- XXVIII i XXIX Zawody Wędkarskie „Cud nad Wisłą,
- XXXI i XXXII półmaraton uliczny „Cud Nad Wisłą 1920”,
- XXXIII i XXXIV Turniej Brydżowy CUD NAD WISŁĄ,
- 5. Bieg Młodzika,
- 4. Radzymiński Trial,
- Otwarcie Parku Ks. Eleonory Czartoryskiej,
- Tour Bitwa Warszawska 1920,
- Grand Prix Mazowska Młodzików w tenisie stołowym,
- Lotto Poland Bike Marathon,
- Ogólnodostępny turniej tenisa stołowego,
- Grand Prix Mazowska w karate,
- Strefa kibica MŚ w piłce nożnej,
- Mistrzostwa Mazowska w szachach,
- Andrzejkowy turniej siatkówki,
- Halowe Mistrzostwa Mazowska w łucznictwie,
- III Radzymiński Trial 10 km,
- XXXVIII Puchar Polski w Karate Kyokushin,
- Narodowy Dzień Tenisa Stołowego,
- I Grand Prix Radzymina w tenisie stołowym,
- Grand Prix siatkówki gminy Radzymin,
- „Aktywnie-Sportowo-Rodzinnie z ROKiS” – otwarte hale dla dzieci i dorosłych w okresie jesienno-zimowym,
- 6 Bieg Młodzika.

Władze samorządowe Gminy Radzymin dbają także o dostępność do wydarzeń kulturalnych, sportowych z wykorzystaniem nowoczesnych środków przekazu, przede wszystkim internetowych. Na stronie internetowej Gminy można zapisać się na newsletter, Gmina obecna jest na kontaktach społecznościowych jak facebook, LinkedIn, w serwisie YouTube, a także prowadzi internetowe kanały komunikacji, jak spotkania ONLINE z Burmistrzem Radzymina, Mobilny Burmistrz.

TURYSTYKA

Jednym z elementów wpływających na atrakcyjność turystyczną analizowanego obszaru jest sieć szlaków turystycznych, biegnąca przez najciekawsze przyrodniczo i historycznie tereny. W ich opracowywaniu Gmina Radzymin współpracowała z organizacjami pozarządowymi, na przykład w Radzymińskie Szlaki Rowerowe Bitwy Warszawskiej 1920 r., które zostały opracowane przez Towarzystwo Przyjaciół Radzymina przy wsparciu finansowym Gminy Radzymin. Dodatkową atrakcją uprawiania turystyki wycieczkowej na terenie Gminy Radzymin jest nieskażone środowisko i czystość ekologiczna terenów Gminy.

Trasy rowerowe

– Radzymińskie Szlaki Rowerowe Bitwy Warszawskiej 1920 r. imieniem majora Stefana Waltera i kapitana Stefana Pogonowskiego są wędrówkami na I i II Linię Polskiej Obrony Warszawy w Bitwie pod Radzyminem 1920 r.

Szlak niebieski na I linię polskiej obrony Warszawy w Bitwie pod Radzyminem im. majora Stefana Waltera o długości około 30 km rozpoczyna się i kończy w Radzyminie. Jego trasa prowadzi przez: Aleksandrów, Łąki, Beniaminów, Mokre, Zawady, Dybów Górki, Stary Dybów, Emilianów, Rasztów, Kraszew Stary, Stary Janków, Ciemne. Na szlaku znajdują się obiekty historyczne: Pomnik Pomordowanych i Spalonych mieszkańców Radzymina w 1944 roku, niemiecki bunkier z II wojny

światowej, carski fort w Beniaminowie, tablica upamiętniająca śmiertelne zranienie majora Stefana Waltera, oraz przyrodnicze: dąb króla Jana Kazimierza, dolina rzeki Rządzy.

Szlak rowerowy na II linię polskiej obrony Warszawy w Bitwie pod Radzyminem im. kapitana Stefana Pogonowskiego także zaczyna się i kończy w Radzyminie. Jego licząca około 25 km trasa przebiega przez Rejentówkę, Beniaminów, Wólkę Radzymińską, Sieraków, Cegielnię. Na jej trasie znajdują się atrakcje jak kapliczka na Zjawieniu, fort carski w Beniaminowie, pomnik żołnierzy 28 pułku Strzelców Kaniowskich, pozostałości rowów strzeleckich z 1920 r. Szlak kończy swoją trasę na Cmentarzu Żołnierzy Polskich 1920 r. w Radzyminie.

– Turystyczny szlak rowerowy bitew warszawskich – szlak liczy około 36 km. Jego trasa przebiega po terenach, gdzie miały miejsce bitwy: Powstania Listopadowego pod Olszynką Grochowską, Powstania Kościuszkowskiego pod Kobyłką i Bitwy Warszawskiej pod Radzyminem i Ossowem. Zaczyna się pod pomnikiem Bitwy pod Olszynką Grochowską i dalej biegnie obok pomnika więźniów obozu NKWD w Rembertowie i do Pomnika Pomordowanych Harcerzy i Mieszkańców Zielonki. Stąd dalej do pomnika Żołnierzy AK w Zielonce i na Cmentarz Żołnierzy Polskich 1920 r. w Ossowie. Następnie trasa prowadzi obok rezerwatu przyrody „Grabicz” i Muzeum Nałkowskich do cmentarza i Kościoła w Kobyłce. Ostatni odcinek wiedzie przez Nadmę na Cmentarz Żołnierzy Polskich 1920 r. w Radzyminie.

Staraniem Towarzystwa Przyjaciół Radzymina w 2008 r. ukazała się publikacja Jana Wnuka: „Radzymińskie szlaki rowerowe Bitwy Warszawskiej 1920 r.”

Trasy piesze

– Szlak zielony – „Krajoznawczy szlak przyrody i historii” – malowniczy szlak prawie w całości przebiega przez teren powiatu wołomińskiego. Zaczyna się w Sierakowie i biegnie przez Nadmę, Czarną, Kobyłkę, Ossów do Zielonki.

– Zielonkowski Zielony Szlak Greenways – stanowi lokalną pętlę Bursztynowego Szlaku.

Przebiega przez miejsca o dużych walorach historycznych związanych z Powstaniem Kościuszkowskim, Bitwą Warszawską 1920 („Cudu nad Wisłą”), martyrologią II Wojny Światowej oraz atrakcyjnymi przyrodniczo terenami Warszawskiego Obszaru Chronionego Krajobrazu. Szlak ma długość 48 km.

Trasy wodne

– W 2014 r. zostały uruchomione spływy kajakowe. Spływy odbywają się rzekami: Rządza, Bug i Narew do Jeziora Zegrzyńskiego. Jest także szlak wiodący przez całe jezioro do Kanału Żerańskiego.

5.2.3. Organizacje pozarządowe prowadzące działalność pożytku publicznego

Miarą aktywności społecznej Mieszkańców danego obszaru jest przede wszystkim liczba aktywnie działających organizacji pozarządowych na tym terenie. Gmina Radzymin posiada relatywnie duży potencjał kapitału społecznego i rozwija się też dzięki działalności grupy sprawdzonych i doświadczonych organizacji pozarządowych.

Gmina Radzymin realizuje zadania ze sfery publicznej we współpracy z organizacjami pozarządowymi oraz podmiotami prowadzącymi działalność pożytku publicznego na podstawie podejmowanych corocznych Uchwał Rady Miejskiej w Radzyminie w sprawie programu współpracy z organizacjami pozarządowymi oraz innymi podmiotami prowadzącymi działalność pożytku publicznego.

Przyjęty uchwałą nr 688/LII/2022 z 21 listopada 2022 roku program współpracy Gminy Radzymin z organizacjami pozarządowymi na lata 2023-2024 uregulował m.in. zakres przedmiotowy i formy współpracy, priorytetowe zadania publiczne oraz określił wysokość środków przeznaczonych na ich realizację. Program współpracy Gminy Radzymin z organizacjami pozarządowymi oraz innymi podmiotami prowadzącymi działalność pożytku publicznego powstał w wyniku współdziałania

z sektorem obywatelskim na podstawie wymiany dotychczasowych doświadczeń Gminy z organizacjami pozarządowymi podczas konsultacji społecznych.

Towarzystwo Przyjaciół Radzimina

Towarzystwo Przyjaciół Radzimina, którego terenem działalności jest Miasto i Gmina Radzymin, jest stowarzyszeniem społeczno-kulturalnym. Zebranie założycielskie odbyło się 28 marca 1988 r., a w swojej działalności nawiązuje do bogatych doświadczeń organizacji społecznych, które istniały w Radzyminie w czasach II Rzeczypospolitej. Pod patronatem Towarzystwa ukazało się szereg publikacji o Radzyminie i terenach gminy, które poniżej przytaczamy:

- Rajski Ptak, Jerzy Zawadzki „Konrad”, 1994 r.,
- Armia Krajowa – radzyminski obwód, Mieczysław Chojnacki, Jarosław Stryjek, 1999 r.,
- Radzymin od czasu jego założenia do 1905 roku, Stanisław Łagowski, 2000 r.,
- Kpt. Stefan Pogonowski – bohater wojny polsko-bolszewickiej w 1920 roku, Jerzy Pogonowski, Jan Wnuk, 2001 r.,
- Radzymin cud nad Wisłą 1920, Jan Wnuk, 2005 r.,
- Cmentarz poległych w Radzyminie, Edward Kowalski, 2005 r.,
- Radzyminscy żołnierze Armii Krajowej, Mieczysław Chojnacki „Młodzik”, 2007 r.,
- Radzyminskie szlaki rowerowe Bitwy Warszawskiej 1920 r., Jan Wnuk, 2008 r.,
- XX-lecie Towarzystwa Przyjaciół Radzimina, praca zbiorowa, 2008 r.,
- Przez Sybir do wolnej Polski, Mieczysław Chojnacki „Młodzik”, 2008 r.,
- Pod Radzyminem w 1920 r., Władysław Kolatorski, 2008 r.,
- Ks. Eleonora Czartoryska – dziedziczka Radzimina, Jan Wnuk, 2008 r.,
- Wielkie dni Radzimina, Jan Wnuk (album),
- Radzymin moje miasto, mój dom, Jadwiga Szczurowska,
- Śpiewnik Patriotyczny Towarzystwa Przyjaciół Radzimina, 2010 r.,
- Radzymin Cud nad Wisłą 1920, Jan Wnuk, 2010 r.,
- Radzymin zapisany w pamięci (na starej fotografii), 2012 r.,
- Tu Radzymin mój, Anna Maria Grzegorek, 2014 r.,
- Dzieje Radzimina, Jan Wnuk, 2015 r.,
- Sławni Radzyminiacy i zasłużeni dla Radzimina, Elżbieta Bielec, Jan Wnuk, 2015 r.,
- My Armii Krajowej żołnierze, Jan Wnuk, 2016 r.,
- Szlak bojowy 85 pułku piechoty strzelców wileńskich, Marian Ryszard Sawicki, Jan Wnuk, 2016 r.,
- Radzyminska Kolegiata, Włodzimierz Popławski, Jan Wnuk, 2016 r.,
- Jan Paweł II w mieście Cudu nad Wisłą, Jan Wnuk, 2018 r.,
- XXX lat Towarzystwa Przyjaciół Radzimina, praca zbiorowa pod red. Jana Wnuka, 2018 r.,
- Księżna Eleonora Czartoryska, Jan Wnuk, 2019 r., (II wydanie),
- Wielkie Dni Radzimina, sierpień 1920 r., Jan Wnuk, 2020 r.,
- Radzyminska opowieść wierszem zapisana ..., Anna Maria Grzegorek, 2021 r.,
- Ludność Radzimina podczas walk z bolszewikami, Władysław Kolatorski, 2021 r.,
- Nowe barwy Radzimina, Anna Maria Grzegorek, 2022 r.,
- To nasz Radzymin...monografia Towarzystwa Przyjaciół Radzimina z nutką patriotyzmu spisana, E. Bielec, A.M. Grzegorek, W. Knecht, J. Wnuk, 2023 r.,
- Dzieje Radzimin – wydanie II, Jan Wnuk, 2024 r.

5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Zgodnie z art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (Dz. U. 2024 poz. 1292), formami ochrony zabytków są:

- wpis do rejestru zabytków,
- wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa,
- uznanie za pomnik historii,
- utworzenie parku kulturowego,
- ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Na obszarze Gminy Radzymin funkcjonują dwie z wymienionych wyżej form ochrony: wpis do rejestru zabytków oraz ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego.

Wpis do rejestru zabytków wywołuje skutki prawne w postaci objęcia danego obiektu ochroną prawną, pozwalającą na ingerencję państwa w konstytucyjnie chronione prawo własności. Rejestr opiera się na zasadzie wyboru, która oznacza, że historyczny obiekt proponowany do indywidualnej ochrony konserwatorskiej poprzez wpis do rejestru zabytków w celu jego zachowania powinien mieć wartości wyższe wobec innych obiektów tego samego typu i ponadprzeciętne. Ustawa wymienia kolejno: prowadzenie robót budowlanych w otoczeniu zabytku, prowadzenie badań konserwatorskich i architektonicznych. Należy uzyskać zgodę konserwatora również na przemieszczanie zabytku nieruchomego, trwałe przeniesienie zabytku ruchomego, dokonywanie podziału zabytku nieruchomego oraz zmianę jego przeznaczenia i sposobu korzystania z tego zabytku, a także na umieszczanie urządzeń technicznych i reklamowych oraz podejmowanie innych działań, które mogłyby prowadzić do naruszenia substancji lub zmiany wyglądu zabytku. W przypadku archeologii niezbędne jest uzyskanie pozwolenia na badania archeologiczne oraz na poszukiwania prowadzone przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania. Pozwolenie WKZ ma formę decyzji administracyjnej, tak więc w toku postępowania mają zastosowanie przepisy Kodeksu postępowania administracyjnego.

Tryb wydawania pozwoleń reguluje *Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków*. Rozporządzenie to precyzuje zakres wniosku i załączników dla każdego typu działań przy zabytku.

Prowadzenie jakichkolwiek działań, prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych w obiekcie zabytkowym, jak i na obszarach wpisanych do rejestru zabytków wymaga uzyskania pozwolenia konserwatorskiego zgodnie z art. 36 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. 2024 poz. 1292).

Art. 36. 1. Pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków wymaga:

- 1) prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru, w tym prac polegających na usunięciu drzewa lub krzewu z nieruchomości lub jej części będącej wpisanym do rejestru parkiem, ogrodem lub inną formą zaprojektowanej zieleni;*
- 2) wykonywanie robót budowlanych w otoczeniu zabytku;*
- 3) prowadzenie badań konserwatorskich zabytku wpisanego do rejestru;*
- 4) prowadzenie badań architektonicznych zabytku wpisanego do rejestru;*
- 5) prowadzenie badań archeologicznych;*
- 6) przemieszczanie zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;*
- 7) trwałe przeniesienie zabytku ruchomego wpisanego do rejestru, z naruszeniem ustalonego tradycją wystroju wnętrza, w którym zabytek ten się znajduje;*
- 8) dokonywanie podziału zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;*
- 9) zmiana przeznaczenia zabytku wpisanego do rejestru lub sposobu korzystania z tego zabytku;*
- 10) umieszczanie na zabytku wpisanym do rejestru: urządzeń technicznych, tablic reklamowych lub urządzeń reklamowych w rozumieniu art. 2 pkt 16b i 16c ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2024 r. poz. 1130) oraz napisów, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1;*
- 11) podejmowanie innych działań, które mogłyby prowadzić do naruszenia substancji lub zmiany wyglądu zabytku wpisanego do rejestru; z wyłączeniem działań polegających na usuwaniu drzew lub krzewów z terenu nieruchomości lub jej części niebędącej wpisanym do rejestru parkiem, ogrodem albo inną formą zaprojektowanej zieleni;*
- 12) poszukiwanie ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych, w tym zabytków archeologicznych, przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania.*

5.3.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków

Na terenie Gminy Radzymin znajduje się 9 zespołów zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków województwa mazowieckiego – tabela nr 1. Są to tym samym najcenniejsze elementy krajobrazu kulturowego na terenie gminy podlegające ścisłej ochronie konserwatorskiej.

Tabela nr 1: Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków w Gminie Radzymin

	MIEJSCOWOŚĆ	ADRES	WPIS DO REJESTRU
1.	Radzymin	Aleja Jana Pawła II	Wpis do rejestru zabytków nr A-1321 decyzją z dnia 11.10.1988: <i>cmentarz par. rzym.-kat.(wojskowy), ul. Jana Pawła II (d. Warszawska), 1912, 1930-32,</i> <i>- kaplica, 1927</i> <i>- brama</i>
2.	Radzymin	Aleja Jana Pawła II nr 64	Wpis do rejestru zabytków nr A-1954 decyzją z dnia 08.10.1995: <i>„dom przycmentarny (dozorcy), 1930-32”</i>
3.	Radzymin	ul. Konstytucji 3 Maja nr 4	Wpis do rejestru zabytków nr A-4 decyzją z dnia 18.12.2000: <i>„dom, ul. Konstytucji 3 Maja 4, pocz. XX”</i>
4.	Radzymin	ul. Konstytucji 3 Maja nr 19	Wpis do rejestru zabytków nr A-1095/34 decyzją z dnia 20.09.1954: <i>„d. starostwo, 1830 z terenem w promieniu 100 m.”</i>
5.	Radzymin	ul. Konstytucji 3 Maja nr 26	Wpis do rejestru zabytków nr A1094/635 decyzją z dnia 05.04.1962: <i>„szkoła (liceum pedagogiczne), pol. XIX”</i>
6.	Radzymin	ul. 11 Listopada / Gen. Lucjana Żeligowskiego ul. 11 Listopada nr 4	Wpis do rejestru zabytków nr A-1593 decyzją z dnia 12.07.1995: <i>„-park pałacowy, ul. Żeligowskiego, XVIII,</i> <i>- dom administratora, mur.-drewn., 4 ćw. XVIII”</i>
7.	Radzymin	ul. Polskiej Organizacji Wojskowej	Wpis do rejestru zabytków nr A-1093/634 decyzją z dnia 05.04.1962: <i>„kościół par. pw. Przemienienia Pańskiego, ul. Polskiej Organizacji Wojskowej 1, XVIII, XIX, XX</i> <i>- dzwonnica, XVIII/XIX,</i> <i>- cmentarz kościelny”</i>
8.	Radzymin	ul. Polskiej Organizacji Wojskowej	Wpis do rejestru zabytków nr A-1510 decyzją z dnia 29.07.2019: <i>„- ogrodzenie z bramą, od strony skweru Kościuszki, pocz. XX”</i>
9.	Radzymin	ul. Polskiej Organizacji Wojskowej	Wpis do rejestru zabytków nr A-1475 decyzją z dnia 23.09.1992: <i>„- cmentarz par. rzym.-kat., ul. P.O.W. , 1779-XX, wraz ze starodrzewem, nagrobkami oraz murem ogrodzeniowym”</i>

5.3.2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków

Zgodnie z art. 3 pkt 1 i 3 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zabytek ruchomy, to rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, będących dziełem człowieka lub związanych z jego działalnością, stanowiących świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową. Zgodnie z art. 6 ust. 2 ww. ustawy ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania: zabytki ruchome będące, w szczególności:

- a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
- d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach,
- f) instrumentami muzycznymi,
- g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
- h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne, bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

Zgodnie z art. 10 ustawy z dnia 23 lipca 2003 o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. 2024 poz. 1292) „Do rejestru wpisuje się zabytek ruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków na wniosek właściciela tego zabytku”. Czyli w przypadku postępowania o wpis do rejestru zabytku ruchomego, może być ono wszczęte jedynie na wniosek właściciela tego zabytku. Kompetencja Wojewódzkich Konserwatorów Zabytków do wszczęcia postępowania z urzędu ograniczona jest do wyjątkowych sytuacji wskazanych w art. 10 ust. 2, tj. przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę albo wywiezienia za granicę zabytku o wyjątkowej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej.

Na terenie Gminy Radzymin do rejestru zabytków nieruchomych województwa mazowieckiego zostały wpisane następujące obiekty:

- prospekt organowy stanowiąca wyposażenie kościoła parafialnego p.w. Przemienienia Pańskiego w Radzyminie, numer rejestru B-2329 decyzją z 1982 r.;
- 3 pozycje dokumentów historycznych w kościele parafialnym p.w. Przemienienia Pańskiego w Radzyminie, numer rejestru B-65 decyzją z 1.06.2005 r.;
- rzeźba św. Jana Nepomucena przed kościołem parafialnym p.w. Przemienienia Pańskiego w Radzyminie, numer rejestru B-2350 decyzją z 1983 r.;
- pomnik Tadeusza Kościuszki przy ulicy Kilińskiego, numer rejestru B-2310 decyzją z dnia 31.05.1980 r.

5.3.3. Zabytki nieruchomości znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków.

Ewidencja prowadzona jest przez wojewódzkiego konserwatora zabytków zgodnie z art. 22 ust. 2 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. 2024 poz. 1292). Stanowi ona zbiór kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa, sporządzanych zgodnie z przepisami Rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2021 r. poz. 56).

Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku. Zgoda właściciela zabytku nie jest wymagana w wypadku kart ewidencyjnych zabytków nieruchomości.

Wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków, składającą się z kart ewidencyjnych, zawierających następujące informacje: nazwa, materiał, technika, miejscowość, adres i miejsce przechowywania, przynależność administracyjna, właściciel i jego adres, forma ochrony, opracowanie karty ewidencyjnej, styl, czas powstania, autor, szkoła, warsztat, wymiary, liczba obiektów; fotografia, opis, znaki, sygnatury, napisy; historia, stan zachowania i najpilniejsze postulaty konserwatorskie, akta archiwalne, źródła ikonograficzne, adnotacje o inspekcjach, informacje o zmianach, uwagi. Wpis do wojewódzkiej ewidencji zabytków nie wywołuje skutków prawnych. Sporządzenie karty ewidencyjnej stanowi formę dokumentacji i rozpoznania zasobu zabytków ruchomych na terenie województwa. Rodzi jednak pewne obowiązki informacyjne (zob. art. 28 u.o.z.o.z.). Do zabytków nieruchomości ujętych w wojewódzkiej ewidencji zabytków zastosowanie będzie miał również art. 31 ust. 1a u.o.z.o.z., zgodnie z którym osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna, która zamierza realizować:

1. roboty budowlane przy zabytku nieruchomości wpisany do rejestru lub objętym ochroną konserwatorską na podstawie ustaleń miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub znajdującym się w ewidencji wojewódzkiego konserwatora zabytków albo,
2. roboty ziemne lub dokonać zmiany charakteru dotychczasowej działalności na terenie, na którym znajdują się zabytki archeologiczne, co doprowadzić może do przekształcenia lub zniszczenia zabytku archeologicznego,

jest zobowiązana, z zastrzeżeniem art. 82 a ust. 1, pokryć koszty badań archeologicznych oraz ich dokumentacji, jeżeli przeprowadzenie tych badań jest niezbędne w celu ochrony tych zabytków.

Dzięki wojewódzkiej ewidencji zabytków, która odzwierciedlać powinna cały zasób zabytkowy na danym terenie, można umiejscowić dany obiekt we właściwym miejscu w hierarchii wartości obiektów historycznych. Skutkiem wpisu do wojewódzkiej ewidencji zabytków, prowadzonej niezależnie od rejestru przez wojewódzkiego konserwatora zabytków, jest obowiązek informacyjny. Zgodnie z art. 28 ustawy z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, niezależnie od obowiązków wynikających z opieki nad zabytkami, określonych w art. 5 nin. ustawy, właściciel lub posiadacz zabytku wpisanego do rejestru lub zabytku znajdującego się w wojewódzkiej ewidencji zabytków zawiadamia wojewódzkiego konserwatora zabytków o:

1. Uszkodzeniu, zniszczeniu, zaginięciu lub kradzieży zabytku, niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zdarzenia.
2. Zagrożeniu dla zabytku, niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zagrożenia.
3. Zmianie miejsca przechowania zabytku ruchomego w terminie miesiąca od dnia nastąpienia tej zmiany.

4. Zmianach dotyczących stanu prawnego zabytku, nie później niż w terminie miesiąca od dnia ich wystąpienia lub powzięcia o nich wiadomości.

Listę obiektów zabytkowych ujętych w prowadzonej przez Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Warszawie przedstawiono w tabeli nr 2 – są to zabytki ujęte w gminnej ewidencji zabytków Gminy Radzymin. Wszystkie obiekty zabytkowe ujęte w ewidencji wojewódzkiej posiadają karty ewidencyjne zabytku nieruchomego.

5.3.4. Ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Dokumenty te zostały szczegółowo omówione w rozdziale poświęconym relacji gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy).

5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Gminna ewidencja zabytków formalnie nie stanowi formy ochrony zabytków wymienionych w art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (Dz. U. 2024 poz. 1292). Pomimo to w piśmiennictwie prawniczym, w związku z zapisami art. 7 pkt 4 i art. 19 ust. 1 i 1 a u.o.z.o.z.) ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami pojawił się i funkcjonuje termin „nienazwanych form ochrony zabytków” w odniesieniu do gminnej ewidencji zabytków, w związku z przypisanymi tej ewidencji skutkami prawnymi (wspomniany wyżej art. 19 ust. 1 i 1 a u.o.z.o.z.). Pomimo nieujęcia gminnej ewidencji zabytków w art. 7 u.o.z.o.z. to może być ona kwalifikowana jako forma ochrony zabytków. Zgodnie z art. 21 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami gminna ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzenia programów opieki nad zabytkami.

Zgodnie z art. 22 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- zabytki nieruchome wpisane do rejestru,
- inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków,
- inne zabytki nieruchome wyznaczone przez burmistrza (prezydenta miasta, wójta) w porozumieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granice niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2021 poz. 56) określają zakres informacji, który powinna zawierać karta adresowa zabytku nieruchomego. Znowelizowane w 2019 roku rozporządzenie nakłada na wojewódzkich konserwatorów zabytków obowiązek poinformowania o zamiarze włączenia karty ewidencyjnej zabytku do wojewódzkiej ewidencji zabytków, o włączeniu tej karty, o sporządzeniu nowej karty ewidencyjnej zabytku, o zamiarze wyłączenia karty ewidencyjnej zabytku z wojewódzkiej ewidencji zabytków lub o wyłączeniu tej karty - wojewódzki konserwator zabytków zawiadamia niezwłocznie właściciela lub posiadacza zabytku albo nieruchomości lub rzeczy ruchomej, która przestała być zabytkiem, a także wójta (burmistrza, prezydenta miasta) o włączeniu karty ewidencyjnej, wraz z odpowiednio potwierdzoną kopią takiej karty. Zawiadomienie o zamiarze włączenia karty ewidencyjnej zabytku, o sporządzeniu nowej karty ewidencyjnej zabytku albo o zamiarze wyłączenia karty ewidencyjnej

zabytku z wojewódzkiej ewidencji zabytków umieszcza się na stronie podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej do czasu zamieszczenia informacji odpowiednio o włączeniu karty ewidencyjnej zabytku, o włączeniu nowej karty ewidencyjnej zabytku do wojewódzkiej ewidencji zabytków albo o wyłączeniu karty ewidencyjnej zabytku z wojewódzkiej ewidencji zabytków.

Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem nałożyło na wójta (burmistrza, prezydenta miasta) obowiązek niezwłocznego zawiadomienia właściciela lub posiadacza zabytku o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków, o włączeniu tej karty, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku, o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków lub o wyłączeniu tej karty właściciela lub posiadacza zabytku albo nieruchomości, która przestała być zabytkiem. Zawiadomienia o zamiarze włączenia do gminnej ewidencji zabytków, o zamiarze wyłączenia z gminnej ewidencji zabytków oraz o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku będącego historycznym układem urbanistycznym lub ruralistycznym, historycznym zespołem budowlanym, terenem, na którym znajduje się znaczna ilość zabytków archeologicznych lub nieruchomością o nieuregulowanym stanie prawnym, dokonuje się w drodze obwieszczenia umieszczonego na stronie podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej.

Ustawa z dnia 18 marca 2010 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz o zmianie innych ustaw znacząco wzmocniła rangę gminnej ewidencji zabytków nakładając obowiązek uzyskania pozwolenia na budowę lub rozbiórkę w stosunku do obiektów budowlanych i obszarów niewpisanych do rejestru ale ujętych w gminnej ewidencji zabytków. Włączenie zabytku do gminnej ewidencji zabytków skutkuje ich ochroną (obiekty i obszary) i ujęcie w gminnej ewidencji zabytków uwzględnia się w:

- miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego gminy - Wojewódzki Konserwator Zabytków może wyznaczyć nakazy i zakazy dotyczące obszarów bądź budynków,
- innych dokumentach planistycznych - Wojewódzki Konserwator Zabytków może wyznaczyć nakazy i zakazy dotyczące obszarów bądź budynków,
- decyzji o warunkach zabudowy - Gmina przed wydaniem decyzji przesyła ją do uzgodnienia Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków,
- decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego - Gmina przed wydaniem decyzji przesyła ją do uzgodnienia Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków,
- decyzji o realizacji inwestycji drogowej, lokalizacji linii kolejowej lub realizacji inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego - wojewoda lub starosta przed wydaniem decyzji przesyła ją do uzgodnienia Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków,
- prawie budowlanym – pozwolenia na budowę lub rozbiórkę uzgadniane są z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

W art. 24 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. 2024 poz. 1292) ustawodawca nałożył na Ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego określenie, w drodze rozporządzenia, przesłanek, od których spełnienia jest uzależnione wyłączenie kart ewidencyjnych i adresowych z ewidencji. Wobec niezrealizowania tego obowiązku należy domniemywać, że wyłączenie zabytku z gminnej ewidencji zabytków jest możliwe w odniesieniu do zabytku, który utracił wartości, na podstawie których został włączony do ewidencji albo jego wartość nie zostanie potwierdzona w nowych ustaleniach. O wyłączeniu z gminnej ewidencji zabytków, które zostały ujęte w gminnej ewidencji zabytków na wniosek wójta (burmistrza, prezydenta miasta) decyduje wójt (burmistrz, prezydent miasta) z urzędu lub na wniosek właściciela zabytku – **w porozumieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. W przypadku zabytków ujętych w wojewódzkiej**

ewidencji zabytków, zabytek może zostać wyłączony z gminnej ewidencji zabytków po uprzednim wyłączeniu zabytku z wojewódzkiej ewidencji zabytków.

W przypadku wyłączenia zabytku z gminnej ewidencji zabytków na burmistrzu spoczywa obowiązek poinformowania właściciela lub posiadacza zabytku, zgodnie z Rozporządzeniem z dnia 10 września 2019 r. (Dz. U. z 2021 r. poz. 56).

5.4.1. Zabytki nieruchomości ujęte w gminnej ewidencji zabytków Gminy Radzymin

Gminna Ewidencja Zabytków jest dokumentem otwartym. Zgodnie z art. 22 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, w gminnej ewidencji zabytków mogą być ujęte inne zabytki nieruchomości wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków).

Gmina Radzymin posiada Gminną Ewidencję Zabytków, przyjętą Uchwałą nr 329/XXX/2016 Rady Miejskiej w Radzyminie, wraz z Gminnym Programem Opieki nad Zabytkami Miasta i Gminy Radzymin na lata 2016-2019.

Tabela nr 2 Zabytki nieruchomości w Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Radzymin- w zestawieniu ujęto także obiekty wpisane do rejestru zabytków województwa mazowieckiego

	MIEJSCOWOŚĆ	ZABYTEK	ADRES	NR DZIAŁKI	CZAS POWSTANIA	REJESTR ZABYTKÓW	
						NR REJESTRU	DATA DECYZJI
1.	Radzymin	Dworzec Mareckiej Kolei Dojazdowej, ob. budynek usługowy, restauracja Camino	Aleja Jana Pawła II nr 5	na działce geodez.: nr 3/10 obręb: 04-02 ID: 143409_4.0020.3/10	k. XIX w.		
2.	Radzymin	Cmentarz wojskowy Żołnierzy Polskich 1920 r. (wraz z drzewostanem)	Aleja Jana Pawła II	na działce geodez.: nr 4 obręb: 05-09 ID: 143409_4.0029.4	1912, 1920	A-1321	11.10.1988
3.	Radzymin	Kaplica cmentarna na cmentarzu wojskowym Żołnierzy Polskich 1920 r.	Aleja Jana Pawła II	obręb: 05-09 ID: 143409_4.0029.4	1927	A-1321	11.10.1988
4.	Radzymin	Budynek przycmentarny (stóżówka) przy cmentarzu wojskowym Żołnierzy Polskich 1920 r.	Aleja Jana Pawła II nr 64	na działce geodez.: nr 77, obręb: 02-04 ID: 143409_4.0014.77	1930-1932	A-1954	08.10.1995
5.	Radzymin	Willa	ul. Ks. Eleonory Czartoryskiej nr 2	na działce geodez.: nr 68/1, obręb: 04-02 ID: 143409_4.0020.68/1	1925 r.		
6.	Radzymin	Dom	ul. Ignacego Daszyńskiego nr 2	na działce geodez.: nr 22/1, obręb: 04-02 ID: 143409_4.0020.22/1	1923 r.		

7.	Radzymin	Dom	ul. Ignacego Daszyńskiego nr 8	na działce geodez.: nr 64, obręb: 04-02 ID: 143409_4.0020.64	pocz. XX w.		
8.	Radzymin	Dom	ul. Ignacego Daszyńskiego nr 14	na działce geodez.: nr 92/1, obręb: 04-02 ID: 143409_4.0020.92/1	1931 r.		
9.	Radzymin	Dom	ul. Jana Kilińskiego nr 13	na działce geodez.: nr 61, obręb: 04-01 ID: 143409_4.0019.61	przed 1939r.		
10.	Radzymin	Dom	ul. Jana Kilińskiego nr 15	na działce geodez.: nr 63, obręb: 04-01 ID: 143409_4.0019.63	przed 1939 r.		
11.	Radzymin	Dom	ul. Jana Kilińskiego nr 17	na działce geodez.: nr 64, obręb: 04-01 ID: 143409_4.0019.64	przed 1939 r.		
12.	Radzymin	Układ urbanistyczny centrum Radzimina – układ historycznego rozplanowania placów miejskich (ob. Plac Kościuszki i Plac Wolności) wraz z przyległą ulicą Konstytucji 3 Maja.	ul. Konstytucji 3 Maja	na działkach i częściach działek geodez.: obręb 03-03: 103/3, 103/4 obręb 04-01: 10/10, 10/11, 10/21, 10/23, 10/26, 10/30, 10/31, 73/4, 89/1, 89/2, 90/1, 90/8, 91/3, 91/4, 95/3, obręb 04-02: 1/1, 1/24; obręb 05-06: 2/2 obręb 05-04: 5/8, 55/1	od XVIII w.		
13.	Radzymin	Dom	ul. Konstytucji 3 Maja nr 3	na działce geodez.: nr 85, obręb: 04-01 ID: 143409_4.0019.85	1927 r..		
14.	Radzymin	Kamienica, d. rodziny Wendłów	ul. Konstytucji 3 Maja nr 4	na działce geodez.: nr 11, obręb: 04-02 ID: 143409_4.0020.11	pocz. XX w.	A-4	18.12.2000
15.	Radzymin	Kamienica	ul. Konstytucji 3 Maja nr 6	na działce geodez.: nr 12, obręb: 04-02 ID: 143409_4.0020.12	lata 30-te XX w.		
16.	Radzymin	Dom spółdzielczy, ob. budynek handlowo-usługowy	ul. Konstytucji 3 Maja nr 6A	na działce geodez.: nr 14, obręb: 04-02 ID: 143409_4.0020.12	k. XIX w.		
17.	Radzymin	Kamienica	ul. Konstytucji 3 Maja nr 8	na działce geodez.: nr 26, obręb: 04-02 ID: 143409_4.0020.26	1 ćw. XX w.		
18.	Radzymin	Kamienica	ul. Konstytucji 3 Maja nr 12	na działce geodez.: nr 28/3, obręb: 04-02 ID: 143409_4.0020.28/3	1 ćw. XX w.		
19.	Radzymin	Dom Ludowy, kino „Czar”, ob. Miejska Sala Koncertowa i Biblioteka Publiczna	ul. Konstytucji 3 Maja nr 15	na działce geodez.: nr 57, obręb: 05-04 ID: 143409_4.0024.57	1907 r.		

20.	Radzymin	Budynek Urzędu Skarbowego, ob. Szpital	ul. Konstytucji 3 Maja nr 17	na działce geodez.: nr 67, obręb: 04-02 ID: 143409_4.0020.67	lata 30-te XX w.		
21.	Radzymin	Szpital wojskowy, następnie Starostwo, internat, ob. siedziba instytucji samorządowych.	ul. Konstytucji 3 Maja nr 19	na działce geodez.: nr 32, obręb: 05-05 ID: 143409_4.0025.32	1830 r.	A-1095/34	20.09.1954
22.	Radzymin	Budynek Instytutu Nauczycieli Szkół Elementarnych, ob. Liceum Ogólnokształcące o im. C. K. Norwida	ul. Konstytucji 3 Maja nr 26	na działce geodez.: nr 3/1, obręb: 05-06 ID: 143409_4.0026.3/1	1843 - 1844	A-1094/635	05.04.1962
23.	Radzymin	Szkoła elementarna, internat, ob. budynek przy kościele p.w. Przemienienia Pańskiego	Plac Tadeusza Kościuszki nr 3	na działce geodez.: nr 10/8, obręb: 04-01 ID: 143409_4.0019.10/8	1779 r.		
24.	Radzymin	Park krajobrazowy w założeniu pałacowo-parkowym	ul. 11 Listopada / Gen. Lucjana Żeligowskiego	na działkach geodez.: nr 87/5, cz. działki 87/9, 90 (droga), 111/1 obrab: 04-02 ID: 143409_4.0020.87/5, 87/9, 90, 111/1	po 1770 r.	A-1593	12.07.1995
25.	Radzymin	Dom administratora w założeniu pałacowo-parkowym, obecnie budynek usługowy oraz galeria wystaw czasowych	ul. 11 Listopada nr 4	na działce geodez.: nr 111/1, obręb: 04-02 ID: 143409_4.0020.111/1	4 ćw. XVIII w.	A-1593	12.07.1995
26.	Radzymin	Szkoła	ul. 11 Listopada nr 2	na działce geodez.: nr 89/1, obręb: 04-02 ID: 143409_4.0020.89/1	1933 r.		
27.	Radzymin	Kamienica	ul. 1 Maja nr 9	na działce geodez.: nr 23/2, obręb: 04-01 ID: 143409_4.0019.23/2	1. 30-te XX w.		
28.	Radzymin	Cmentarz żydowski	ul. Adama Mickiewicza	na działce geodez.: nr 87/8, obręb: 05-06 ID: 143409_4.0026.87/8	XVIII w.		
29.	Radzymin	Dom, ob. budynek mieszkalno-usługowy	ul. Cypriana Kamila Norwida nr 3	na działce geodez.: nr 10, obręb: 05-06 ID: 143409_4.0026.10	1925 r.		
30.	Radzymin	Dom	ul. Polna 2A	na działce geodez.: nr 57/42, obręb: 02-03 ID: 143409_4.0014.2	2 poł. XIX w.		
31.	Radzymin	Cmentarz ewangelicki	ul. Polna / ul. Juliana Ochorowicza	na działce geodez.: nr 72/1, 73/6 obrab: 02-03 ID: 143409_4.0013.72/1, 73/6	1 poł. XIX w.		
32.	Radzymin	Kościół parafialny p.w. Przemienienia Pańskiego, ob.	ul. Polskiej Organizacji Wojskowej	na działce geodez.: nr 9, obręb: 04-01 ID: 143409_4.0019.9	1773-1789, przeb. 1897-1919.	A-1093/634	05.04.1962

		Kolegiata p.w. Przemienienia Pańskiego					
33.	Radzymin	Dzwonnica w zespole kościoła parafialnego p.w. Przemienienia Pańskiego, ob. Kolegiaty p.w. Przemienienia Pańskiego	ul. Polskiej Organizacji Wojskowej	na działce geodez.: nr 9, obręb: 04-01 ID: 143409_4.0019.9	1773-1780	A-1093/634	05.04.1962
34.	Radzymin	Brama z ogrodzeniem w zespole kościoła parafialnego p.w. Przemienienia Pańskiego, ob. Kolegiaty p.w. Przemienienia Pańskiego	ul. Polskiej Organizacji Wojskowej	na działce geodez.: nr 9, obręb: 04-01 ID: 143409_4.0019.9	XVIII/XIX w., pocz. XX w.	A-1510	29.07.2019
35.	Radzymin	Plebania w zespole kościoła parafialnego p.w. Przemienienia Pańskiego, ob. Kolegiaty p.w. Przemienienia Pańskiego	ul. Polskiej Organizacji Wojskowej	na działce geodez.: nr 9, obręb: 04-01 ID: 143409_4.0019.9	k. XVIII w.		
36.	Radzymin	Cmentarz parafialny	ul. Polskiej Organizacji Wojskowej	na działce geodez.: nr 51, obręb: 04-01 ID: 143409_4.0019.51	1779 – XX w.	A-1475	23.09.1992
37.	Radzymin	Kamienica	ul. Polskiej Organizacji Wojskowej nr 36	na działce geodez.: nr 35, obręb: 05-01 ID: 143409_4.00021.36	przed 1939 r.		
38.	Radzymin	Willa	ul. Stefana Batorego nr 3	na działce geodez.: nr 54, obręb: 04-02 ID: 143409_4.0020.54	l. 20-te XX w.		
39.	Radzymin	Kamienica	ul. Romualda Traugutta nr 1	na działce geodez.: nr 8, obręb: 04-02 ID: 143409_4.0020.8	pocz. XX w.		
40.	Radzymin	Kamienica	ul. Romualda Traugutta nr 3	na działce geodez.: nr 98, obręb: 04-02 ID: 143409_4.0020.9	pocz. XX w.		
41.	Radzymin	Młyn	ul. Romualda Traugutta	na działce geodez.: nr 4/3, obręb: 04-02 ID: 143409_4.0020.4/3	k. XIX w.		
42.	Radzymin	Kamienica	Plac Wolności nr 15	na działce geodez.: nr 63, obręb: 04-01 ID: 143409_4.0019.63	pocz. XX w.		
43.	Radzymin	Kamienica	Plac Wolności nr 17	na działce geodez.: nr 76, obręb: 04-01 ID: 143409_4.0019.76	pocz. XX w.		
44.	Radzymin	Kapliczka „Na Zjawieniu”, sanktuarium Maryjne Przemienienia Pańskiego	ul. Zygmunta Wróblewskiego	na działce geodez.: nr 13, obręb: 01-07 ID: 143409_4.0007.13	1926 r.		
45.	Radzymin	Łażnia Miejska i budynek mieszkalny, ob. budynek mieszkalny	ul. Zduńska 24	na działce geodez.: nr 88, obręb: 03-01 ID: 143409_4.0015.88	1932 r.		

46.	Radzymin	Dom	ul. Stefana Żeromskiego nr 1	na działce geodez.: nr 62/3, obręb: 04-02 ID: 143409_4.0020.62/3	pocz. XX w.		
47.	Stare Załubice	Miejsce Pamięci Narodowej		na działce geodez.: nr 533/2, obręb: STARE ZAŁUBICE ID: 143409_5.0021.533/2	1939, 2007		

5.4.2. Ewidencja miejsc pamięci na terenie Gminy Radzymin

Prezentowana poniżej ewidencja miejsc pamięci zawiera zestawienie znanych obecnie miejsc na terenie Gminy Radzymin, upamiętniających historię Polski i Ziemi Radzyمیńskiej wraz z podstawowymi informacjami. W zestawieniu ujęto zarówno obiekty ujęte w rejestrze zabytków ruchomych województwa mazowieckiego – takie jak pomnik T. Kościuszki, wojewódzkiej oraz gminnej ewidencji zabytków, takie jak cmentarze, ale również obiekty typu tablice pamiątkowe, mogiły, krzyże i kapliczki, które powstały w celu upamiętnienia wydarzeń historycznych, oraz pozostałe obiekty terenowe, związane z historią.

Tabela nr 3: Ewidencja miejsc pamięci na terenie Gminy Radzymin

Lp.	Nazwa miejsca pamięci	Forma ochrony*	Opis	Data powstania / ufundowania	Fundatorzy (o ile dotyczy)	Lokalizacja - opis	Lokalizacja – współrz. GPS	Uwagi / informacja dla IPN
1.	Cmentarz Żołnierzy Polskich 1920	GEZ i teren objęty opieką Konserwatora Zabytków	Tzw. „nowy cmentarz”, założony w 1912 r. Po Bitwie Warszawskiej urządzono tu cmentarz wojskowy, mogiły żołnierskie z lat 1920 (walki pod Radzyminem, Nieporętem i Mokrem), mogiły WP z lat 1939-45, mogiła policjantów II RP, zabytkowa kaplica z 1927 r., brama z tablicami z lat 20. i 30. XX w. upamiętniającymi walczące formacje w 1920.	1912	Rodzina Kronenbergów	Al. Jana Pawła II 64	52°24'01.6"N 21°10'10.5"E	IPN
2.	Tablica upamiętniająca poległe załogi 3 zestrzelonych bombowców PZL-37B „Łoś”		Mosiężna tablica przedstawiająca wyobrażenie samolotów „Łoś” i wykaz nazwisk lotników poległych w bitwie powietrznej nad Radzyminem 7 IX 1939 r.	1989	Warszawski Klub Seniorów Lotnictwa	Cmentarz Żołnierzy Polskich 1920 r. (prawa zewnętrzna ściana kaplicy)	52°24'01.6"N 21°10'10.5"E	IPN
3.	Pomnik Ofiar Zbrodni Katyńskiej		Głaz i obelisk z jasnego kamienia w formie krzyża, upamiętniający ofiary Zbrodni Katyńskiej.	2008	Gmina Radzymin	Cmentarz Żołnierzy Polskich 1920 r., po lewej stronie kaplicy (drugi rząd grobów z tyłu za mogiłą-pomnikiem AK)	52°24'01.1"N 21°10'12.8"E	IPN
4.	Pomnik Ofiar Katastrofy Smoleńskiej		Głaz z mosiężną płytą zawierającą nazwiska ofiar katastrofy smoleńskiej z 10 IV 2010 r., związanych z Radzyminem. Wmurowana kapsuła z ziemią z miejsca katastrofy. Podstawa obelisku w formie szachownicy Sił Powietrznych.	2011	Gmina Radzymin	Cmentarz Żołnierzy Polskich 1920 r., po lewej stronie kaplicy (drugi rząd grobów z tyłu za mogiłą-pomnikiem AK)	52°24'01.1"N 21°10'12.8"E	IPN
5.	Pomnik ks. mjr. Ignacego Skorupki		Pomnik w formie symbolicznego marmurowego nagrobka z krzyżem i podobizną księdza w formie płaskorzeźby.	2000	Parafia p.w. Przemienienia Pańskiego	Cmentarz Żołnierzy Polskich 1920 r., po lewej stronie kaplicy (drugi rząd grobów z tyłu za mogiłą-pomnikiem AK)	52°24'01.1"N 21°10'12.8"E	IPN
6.	Pomnik św. Jana Pawła II		Mosiężny pomnik, przedstawiający Papieża Polaka w modlitwie w miejscu wizyty w 1999 r.	2018	Gmina Radzymin	Cmentarz Żołnierzy Polskich 1920	52°24'01.6"N 21°10'11.5"E	Projekt w ramach Budżetu Obywatelskiego 2016
7.	Łądowisko Papieskie		Marmurowa tablica na skraju betonowej płyty (z namalowanym herbem miasta) łądowiska papieskiego śmigłowca z 1999 r., upamiętniająca wizytę Ojca Św. w Radzyminie.	2000	Towarzystwo Przyjaciół Radzymina / Gmina Radzymin	Łądowisko przy Cmentarzu Żołnierzy Polskich 1920	52°24'04.4"N 21°10'16.0"E	
8.	Tablica Żołnierza Polskiego 1939 r.		Tablica upamiętniająca Żołnierza WP: Smolińskiego Jana, poległego 06.09.1939 r. pod Arciechowem, ekshumowanego na Cmentarz Żołnierzy Polskich w Radzyminie	-	-	Cmentarz Żołnierzy Polskich 1920 – cokół zbiorowej mogiły żołnierzy WP z 1939 r.	52°24'01.6"N 21°10'11.5"E	

Lp.	Nazwa miejsca pamięci	Forma ochrony*	Opis	Data powstania / ufundowania	Fundatorzy (o ile dotyczy)	Lokalizacja - opis	Lokalizacja – współrz. GPS	Uwagi / informacja dla IPN
9.	Tablica upamiętniająca ofiary terroru hitlerowskiego podczas II wojny światowej		Tablica upamiętniająca więźniów torturowanych w gmachu szkoły, zamienionym podczas II wojny światowej na hitlerowskie więzienie.			Front gmachu LO im. C. K. Norwida (po lewej stronie przy wejściu od ul. Konstytucji 3-go maja)	52°24'53.7"N 21°11'14.0"E	IPN
10.	Tablica ku czci Romana Żulińskiego		Tablica upamiętniająca Romana Żulińskiego – członka Rządu Narodowego w okresie Powstania Styczniowego, a zarazem nauczyciela w radzyńskim Instytucie Nauczycieli Elementarnych. Straconego wraz z Trauguttem i towarzyszami na stokach Cytadeli w 1864 r.	2013	Powiat wołomiński/ Towarzystwo Przyjaciół Radzymina	Front gmachu LO im. C. K. Norwida (po prawej stronie przy wejściu od ul. Konstytucji 3-go maja)	52°24'53.7"N 21°11'14.0"E	
11.	„Stary” Cmentarz Parafialny w Radzyminie	GEZ i teren objęty opieką Konserwatora Zabytków	Tzw. „Stary” cmentarz w Radzyminie założony został w XVIII w. Znajdują się na nim indywidualne groby powstańców styczniowych, weteranów, osób zasłużonych dla miasta. Wiele zabytkowych pomników nagrobnych. Najokazalszym pomnikiem jest grobowiec z 1855 r. oficera wojsk rosyjskich francuskiego pochodzenia – Aleksandra Trussona. Tuż przy głównej bramie zlokalizowany jest grobowiec rodzinny z symboliczną tablicą ku czci Juliusza, Mieczysława i Tadeusza - braci Dudzińskich, bohaterów walk o niepodległość.	1779	Ks. Kazimierz Narbut/Czartoryscy	Przy ul. POW	52°25'11.9"N 21°11'10.1"E	IPN
12.	Pomnik Tadeusza Kościuszki	GEZ, WEZ	Figura Kościuszki z uniesioną prawą ręką stoi na cokole ozdobionym napisem: „Tadeuszowi Kościuszce rodacy 1920” oraz rzeźbą orła polskiego z działem w szponach.	9 maja 1920 roku	Samorząd powiatowy i miejski w Radzyminie	pl. Kościuszki w Radzyminie	52°25'02.4"N 21°10'56.0"E	IPN
13.	Pomnik „Zamordowanym i spalonym w 1944 r.”		Obelisk utworzony z głazów i kamieni z napisem „Zamordowanym i spalonym w 1944 r. przez okupanta”. Pod szczytowym głazem postument z listą ofiar, wymienionych z imienia i nazwiska, zamordowanych w sierpniu 1944 roku przez esesmanów z dywizji „Totenkopf”.	1984		ul. Batalionów Chłopskich 6, przy stacji uzdatniania wody	52°25'01.0"N 21°09'07.4"E	IPN
14.	Pomnik W. Witosa	Teren objęty opieką Konserwatora Zabytków	Głaz z podobizną Wincentego Witosa w kształcie płaskorzeźby z napisem o fundatorach i czasie powstania pomnika.	1996	PSL / Gmina Radzymin	Plac Wolności	52°25'00.7"N 21°11'00.4"E	
15.	Droga Golgoty Narodu Polskiego		Droga Golgoty jest formą upamiętnienia żołnierzy polskich i formacji wojskowych biorących udział w Bitwie Warszawskiej 1920. Przy Drodze Golgoty Narodu Polskiego ustawione są repliki Krzyży Virtuti Militari, upamiętniające pułki Wojska Polskiego, mieszkańców Radzymina i wybitnych dowódców wojskowych.	1998	Towarzystwo Przyjaciół Radzymina / Gmina Radzymin	Wzdłuż al. Jana Pawła II w Radzyminie (od Cmentarza Poległych 1920 do Kolegiaty Radzyńskiej)	52°24'04.6"N 21°10'12.1"E	IPN

Lp.	Nazwa miejsca pamięci	Forma ochrony*	Opis	Data powstania / ufundowania	Fundatorzy (o ile dotyczy)	Lokalizacja - opis	Lokalizacja – współrz. GPS	Uwagi / informacja dla IPN
16.	Pomnik Kolejarzy		Dla upamiętnienia udziału pracowników kolei w wojnie 1920 roku w pobliżu dawnego dworca radzyńskiego kolejki wąskotorowej odsłonięto Pomnik Czynu Kolejarskiego. Zdobią go: fragment torów, semafor, latarka oraz pamiątkowa tablica i Krzyż Walecznych 1920 roku. Pomysłodawcą pomnika było Towarzystwo Przyjaciół Radzymina.	2010	Towarzystwo Przyjaciół Radzymina/Gmina Radzymin	Przy skrzyżowaniu Al. Jana Pawła II i ul. Czartoryskiej, centrum Radzymina	52°24'56.6"N 21°10'46.1"E	
17.	Krzyż Powstania Styczniowego	Teren objęty opieką Konserwatora Zabytków	Pod gmachem byłego Starostwa Radzyńskiego odsłonięto pomnik ku czci mieszkańców miasta publicznie straconych za udział w Powstaniu. Obelisk w formie krzyża na kurhanie z polnych kamieni zaprojektował Grzegorz Boński. Pomnik powstał dzięki staraniom Towarzystwa Przyjaciół Radzymina oraz Starostwa w Wołominie, które ufundowało tablicę pamiątkową.	2013	Starostwo Wołomin	Przy ul. Konstytucji 3 Maja 19	52°24'51.1"N 21°11'21.1"E	IPN
18.	Głaz Armii Krajowej przy kościele na Rejentówce		Głaz i tablica upamiętniająca konspiracyjne zebrania i szkolenia na radzyńskiej Rejentówce żołnierzy AK „Rajski Ptak”. Przy obelisku ustawiono maszt do podnoszenia flagi państwowej.	2015	Towarzystwo Przyjaciół Radzymina	Ul. Wróblewskiego – na rogu ogrodzenia przy wjeździe na parking przed kościołem (kaplicą p.w. św. Franciszka z Asyżu)	52°27'04.3"N 21°09'00.5"E	IPN
19.	Tablica AK Obwód Rajski Ptak		Pamiątkowa tablica na domu przy ul. 11 Listopada, w którym został utworzony Radzyński Obwód AK „Rajski Ptak”. Żołnierze z tej grupy tworzyli jednostkę terytorialną Związku Walki Zbrojnej, a następnie Armii Krajowej Walczyli na terenie powiatu radzyńskiego a także gminy: Somianka, Pniewo, Wyszków i Łochów.	2017	Towarzystwo Przyjaciół Radzymina	ul. 11 Listopada, Radzymin	52°24'50.8"N 21°11'06.1"E	IPN
20.	Obelisk i tablica edukacyjna w Mokrem w miejscu, w którym mjr Stefan Walter prowadził natarcie przeciw bolszewikom i został ranny		Major Stefan Walter planował zdobyć wieś Mokre, oskrzydlić bolszewików i odbić z ich rąk Radzymin i 15 sierpnia 1920 r. poprowadził swój oddział 29 pułku strzelców kaniowskich do walki na bagnety. Stojąc na pierwszej linii ataku został postrzelony. W wyniku rany 29-letni żołnierz zmarł 4 października. Przed śmiercią major Walter został odznaczony orderem Virtuti Militari przez gen. Hallera.	2007 - 2017	Gmina Radzymin / OSP Mokre / Stowarzyszenie Aktywnych 50+	ul. 15 sierpnia w Mokrem	52°26'43.3"N 21°11'02.1"E	IPN
21.	Kamień Motocyklistów		Obelisk upamiętnia pierwsze wyścigi motocykli na szosie. Zawody urządzono w powiecie radzyńskim w roku 1903. Sześciu zawodników wyruszyło 3 sierpnia na trasę Struga - Zegrze -Radzymin. Wygrał Julian Osiński, z zamiłowania kolarz, członek Warszawskiego Towarzystwa Cyklistów. Trasę pokonał ze średnią prędkością 39 km/h.	2013	Organizatorzy Zlotu Motocyklowego „MotoCud”	Park T. Kościuszki	52°25'03.9"N 21°10'52.7"E	

Lp.	Nazwa miejsca pamięci	Forma ochrony*	Opis	Data powstania / ufundowania	Fundatorzy (o ile dotyczy)	Lokalizacja - opis	Lokalizacja – współrz. GPS	Uwagi / informacja dla IPN
22.	Kamień C. K. Norwida		Urodzony w miejscowości Laskowo-Głuchy koło Radzyna Norwid, nie zaznał sławy za życia ani w Polsce, ani w Paryżu, ani w USA, dokąd zaprowadził go los tułacza - pielgrzyma. Zmarł w nędzy. Świata przypomnił go m.in. nasz noblista Władysław Reymont. Pamiętała o nim także młodzież radzyńska. Nauczyciele i uczniowie Zespołu Szkół Terenów Zieleni (obecnie Zespół Szkół Techniczno-Zawodowych im. inż. Czesława Nowaka) postawili w 150. rocznicę urodzin poety tablicę pamiątkową.	1971	Zespołu Szkół Terenów Zieleni (obecnie Zespół Szkół Techniczno-Zawodowych im. inż. Czesława Nowaka)	Park T. Kościuszki	52°25'03.8"N 21°10'52.5"E	
23.	Tablica I. B. Singera		Isaak Singer, laureat Nagrody Nobla, przeprowadził się do Radzyna w roku 1907. Jego ojciec dostał posadę kierownika jesziwy - wyższej szkoły dla nieżonatych studentów. W 1991r. odsłonięto na ścianie domu, gdzie zamieszkał noblista, tablicę upamiętniającą ten fakt. Rada Miejska w roku 2014 nazwała imieniem Singera także pobliski skwer.	1991	Towarzystwo Przyjaciół Radzyna / Gmina Radzyna	Skwer Singera przy rondzie gen. Hallera na Starym Rynku	52°25'05.8"N 21°10'50.4"E	
24.	Tablice upamiętniające strażaków Ziemi Radzyńskiej		Na budynku strażnicy OSP Radzyna znajdują się dwie tablice pamiątkowe ku czci strażaków ziemi radzyńskiej. Jedna upamiętnia strażaków z Radzyna - żołnierzy POW, którzy 10 XI 1918 r. rozbroili Niemców w Radzynie.	2016 – 2018	Ochotnicza Straż Pożarna w Radzynie	Skwer św. Floriana przy strażnicy OSP Radzyna, ul. Konstytucji 3-go maja 8a.	52°24'59.7"N 21°10'58.3"E	IPN
25.	Tablica Piusa XI		Achille Ratti – późniejszy Ojciec Św. Pius XI, jeszcze jako pierwszy nuncjusz apostolski w odrodzonej RP, był gościem w Radzynie, w Zakonie Dolorystów oraz podczas walk w 1920 r. Fakt ten upamiętniono marmurową tablicą.	2012?	ZSTZ/Powiat wołomiński	Budynek Zespołu Szkół Techniczno-Zawodowych. Ściana frontowa przy głównym wejściu po prawej stronie.	52°24'57.3"N 21°10'44.1"E	IPN
26.	Cmentarz żydowski i oheł – miejsce kaźni ludności polskiej i żydowskiej w latach 1939-1944	GEZ, WEZ	Cmentarz żydowski w Radzynie, zniszczony przez Niemców podczas okupacji na przełomie lat 60-tych i 70-tych XX w. przekształcono w park. Jedynym jego śladem jest betonowy sarkofag, wzniesiony na grobie cadyka Szlomo Jehoszuy Dawida Gutermana. Pochowano w nim także kości, które zebrano z terenu zdewastowanego cmentarza.	W latach 2015-2016 odbudowano oheł	Budowę sfinansował mieszkający w Wlk. Brytanii Joseph Deutsch, a prace wykonała firma Igora Basaja. Wniosek do rady miasta złożyła Komisja Rabiniczna ds. Cmentarzy.	ul. Adama Mickiewicza w Radzynie	52°24'41.9"N 21°11'19.0"E	IPN
27.	Grób na „Silikatach”		Mogiła – pomnik usytuowana w miejscu masowych egzekucji Polaków. Szacuje się, że w okresie okupacji Niemcy rozstrzelali na wydmach w lasach pod miastem (w rejonie Łąk) ok. 1000 osób.	1966	Spółeczeństwo Radzyna	Mogiła przy ul. Księżycowej, w lesie, obok strzelnicy	52°25'46.5"N 21°08'59.3"E	IPN
28.	Cmentarz Ewangelicki – Miejsce kaźni ludności polskiej podczas II wojny światowej	GEZ, WEZ	Były Cmentarz Ewangelicki w Radzynie to obecnie zieleń z zachowaną bramą i kilkoma nagrobkami. Nekropolia została splantowana w okresie PRL-u. Na skraju terenu cmentarza przy rowie Niemcy dokonywali rozstrzeliwań ludności polskiej.	I poł. XIX w.	Parafia ewangelicka w Radzynie.	ul. Połna w Radzynie. Widoczny kamienny krzyż nieopodal rowu melioracyjnego.	52°24'29.3"N 21°10'14.7"E	IPN

Lp.	Nazwa miejsca pamięci	Forma ochrony*	Opis	Data powstania / ufundowania	Fundatorzy (o ile dotyczy)	Lokalizacja - opis	Lokalizacja – współrz. GPS	Uwagi / informacja dla IPN
29.	Żołnierski Krzyż – miejsce pamięci „na górcie” w Cegielni		W czasie Bitwy Warszawskiej 1920 r. pod drewnianym krzyżem na Cegielni modlił się generał Józef Haller. W 10. rocznicę Bitwy żołnierze 11. pułku piechoty oraz 28. pułku Strzelców Kaniowskich postawili krzyż z żelaza, który upamiętnił bohaterów Cudu nad Wisłą. Krzyż stoi po dziś dzień otoczony opieką przez mieszkańców Cegielni. Pod krzyżem pojawiła się także tablica pamiątkowa. Krzyż żelazny zastąpił drewniany, który stał w tym miejscu od czasów Powstania Styczniowego, kiedy to wg miejscowej tradycji pochowano pod nim zmarłego powstańca wyrzuconego z kibitki.	1930 - 1990 (renowacja krzyża żelaznego)	28 Pułk Strzelców Kaniowskich / Towarzystwo Przyjaciół Radzymina	przy Al. JPII w Cegielni	52°23'38.4"N 21°09'48.7"E	IPN
30.	Górka św. Antoniego		Góra lub Górka św. Antoniego – małe wzniesienie o wys. 102,2 m. n.p.m. leżące w gminie Nieporęt, za wiaduktem w Strudze, po lewej stronie jadąc w stronę Radzymina. Tutaj przebiegała II linia obrony w wojnie 1920 roku. Z tego miejsca ruszał do walki o Radzymin Pułk Strzelców Wileńskich.			Przy Al. Jan Pawła II – las Słupno/Struga po prawej stronie, vis a vis ul. Pólko		IPN
31.	Kapliczka na Górcie św. Antoniego		W okolicach pld.-wsch. stoku Góry o wysokości 102 metrów znajduje się kapliczka św. Antoniego. Postawiona została przez okolicznych mieszkańców w 1925 r. jako wyraz wdzięczności za ocalenie tych terenów przed Armią Czerwoną. Tutaj przebiegała II linia obrony w wojnie 1920 roku. Z tego miejsca ruszał do walki o Radzymin Pułk Strzelców Wileńskich.	1925	Antoni Rajkiewicz	j.w. tylko na zakręcie z al. Jana Pawła II i Gajówka	52°22'07.9"N 21°08'29.2"E	IPN
32.	Mogiła w lesie (NN) rejon Czarna Struga		Nagrobek w lesie, zlokalizowany w obrębie działki ewidencyjnej nr 911 Radzymin - obszar wiejski, obręb Słupno. UWAGA - brak jakichkolwiek danych na temat historii miejsca – przypuszczalnie pochówek związany z okresem II wojny św.	1939-1944?	b. d.	500 m za rowem idąc od ul. Michałickiej w las (Struga). Lub ok. 950 m w głąb lasu od drogi nr 631 (jadąc w kierunku Nieporętu). - TRUDNO ZNALEŹĆ	52°22'22.001" N 21°6'56.999" E	IPN
33.	Pomnik Armii Krajowej w Starych Załubicach		Pomnik w formie głazu na podmurówce z kamieni upamiętniający Żołnierzy AK „Rajski Ptak” z Radzymina i Załubic.	1991	Hieronim Wyszyński / Szkoła Podst. w St. Załubicach	Pomnik usytuowany na placu szkolnym przy głównym wejściu do budynku SP im. AK w St. Załubicach (od strony ul. Mazowieckiej)	52°28'52.2"N 21°07'24.3"E	
34.	Tablica upamiętniająca śmierć kpt. Ryszarda Downar-Zapolskiego		Obelisk w formie tablicy pamiątkowej na ceglany wyniesieniu, ku czci Bohatera Słupna, który poległ 14.08.1920 r.	2016	Towarzystwo Przyjaciół Radzymina i SP nr 1 w Słupnie przy wsparciu Gminy Radzymin i Powiatu Wołomińskiego	Obelisk usytuowany na dziedzińcu Szkoły Podstawowej nr 1 im. M. Konopnickiej w Słupnie	52°22'60.0"N 21°09'16.8"E	IPN

Lp.	Nazwa miejsca pamięci	Forma ochrony*	Opis	Data powstania / ufundowania	Fundatorzy (o ile dotyczy)	Lokalizacja - opis	Lokalizacja – współrz. GPS	Uwagi / informacja dla IPN
35.	Krzyż w Słupnie		Krzyż drewniany ufundowany przez mieszkańców wsi dla uczczenia ofiar Bitwy Warszawskiej 1920 r.	1933 – 1990 (odrestaurowany)	Mieszkańcy Słupna / Józef i Jerzy Giera	Krzyż usytuowany przy wjeździe w ul. Norwida ze starej trasy nr 8 (niemal vis a vis firmy Scania)	52°22'43.7"N 21°09'03.2"E	IPN
36.	Krzyż w Borkach		Krzyż metalowy na utwardzonym zboczu górki, ze schodkami z kostki. W miejscu dawnego, drewnianego. Wg tradycji, krzyż stojący w tym miejscu w 1920 r. wyrąbali bolszewicy, nieopodal ślady okopu I linii obrony z 1920 r.	2017	Z fundacji prywatnej	Krzyż przydrożny na skraju lasu przy drodze powiatowej Łąki – Borki. Dobrze widoczny.	52°27'30.9"N 21°07'03.1"E	
37.	Pomnik 28 Pułku Strzelców Kaniowskich w Zamostkach		Pomnik z piaskowca ufundowany przez Korpus Oficerski 28 pułku Strzelców Kaniowskich ku czci kpt. Pogonowskiego i poległych w sierpniu 1920 r. kolegów. Na pomniku widać ślady po kulach sowieckich z 1944 r. (W jego pobliżu wojenne pochówki z tego okresu – bitwy pancernej). Pomnik odsłonięty został 14 września 1924 r. przez prezydenta II RP Stanisława Wojciechowskiego, a poświęcił go arcybiskup warszawski Aleksander Kakowski. POMNIK OBECNIE ZNAJDUJE SIĘ POD OPIEKĄ GMINY NIEPORĘT	1924	28 Pułk Strzelców Kaniowskich	Pomnik na skraju Wólki Radzyńskiej/Zamostków przy drodze nr 631 Warszawa - Nieporęt. Zlokalizowany na działce nr ewid. 898 w obrębie nr 0018 Słupno – na pograniczu z gminą Nieporęt, jednakże leżący w granicach gm. Radzymin.	52°24'12.3"N 21°06'01.7"E	IPN pomnik obecnie znajduje się pod opieką Gminy Nieporęt
38.	Aleja Dębów Katyńskich		Aleja dębów pamięci i głazów z nazwiskami ofiar Zbrodni Katyńskiej.	Od 2010 r. –	MotoCud	Alejka wzdłuż płotu Cmentarza Żołnierzy Polskich 1920 (przy Łądowisku Papieskim)	52°24'04.2"N 21°10'12.1"E	IPN Projekt wieloletni realizowany w ramach ogólnopolskiego programu edukacyjnego „Katyń... ocalić od zapomnienia”
39.	Dąb Wolności	Teren objęty opieką Konserwatora Zabytków	Żywy pomnik – drzewo zasadzone na pamiątkę odzyskania niepodległości przez Polskę w 2018 r. (Dąb posadzono tuż po Bitwie Warszawskiej 1920 r.)	1920	Mieszkańcy Radzymina	Plac Wolności	52°25'00.3"N 21°11'01.3"E	IPN

5.4.2 Stanowiska archeologiczne ujęte w Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Radzymin

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami zabytek archeologiczny to zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem”. Są to więc pozostałości terenowe pradziejowego i historycznego osadnictwa, cmentarzyska, kurhany oraz relikty działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej. Zabytki archeologiczne stanowią szczególną grupę zabytków, ponieważ są to obiekty rozproszone i występują także z dala od terenów współcześnie zamieszkałych. Zgodnie z prawem każdy obiekt archeologiczny, niezależnie od własności gruntu, na którym został odnaleziony, jest własnością państwa. Europejska konwencja o ochronie archeologicznego dziedzictwa kulturowego uznaje zabytki archeologiczne za źródło „zbiorowej pamięci europejskiej i instrument dla badań historycznych i naukowych”.

Podstawą do ewidencjonowania stanowisk archeologicznych jest prowadzony od 1978 r. ogólnopolski program badawczo – konserwatorski Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP). Program ten systematyzuje zasób wiedzy o terenie poprzez terenową prospekcję archeologiczną z uwzględnieniem informacji o wcześniejszych badaniach, zawartych w archiwach, zbiorach muzealnych, instytucjach naukowo badawczych oraz publikacjach naukowych i popularno-naukowych.

Geneza metodologiczna Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP) wiąże się z osobą Stefana Woydy, który w latach 1965-1974, pełnił funkcję konserwatora w województwie warszawskim i przeprowadził kompletne i szczegółowe badania powierzchniowe Równiny Błońskiej, uznawanej za obszar jałowy pod względem osadnictwa prehistorycznego. W efekcie tych badań odkryto starożytne centrum hutnicze z okresu lateńskiego i rzymskiego. Z osobą Stefana Woydy związane są także badania powierzchniowe na terenie Gminy Radzymin.

Dokumentacja AZP stanowi zbiór otwarty i ciągle uzupełniany w procesie archeologicznego rozpoznania kraju. Do zbioru włączane są nowe karty ewidencyjne, które zgodnie z nowym rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego (Dz. U. 2021 poz. 56) noszą nazwy „Karta ewidencyjna zabytku archeologicznego lądowego”; „Karta ewidencyjna zabytku archeologicznego podwodnego śródlądowego”; „Karta ewidencyjna zabytku archeologicznego podwodnego morskiego”. Karty ewidencyjne zabytków archeologicznych są włączane w zasób wojewódzkiej ewidencji zabytków a dokumentacja stanowisk archeologicznych w ewidencji wojewódzkiej jest źródłem najbardziej aktualnej wiedzy o terenie i musi być odzwierciedlana w prowadzonych przez gminy Gminnych Ewidencjach Zabytków.

Prowadzona przez Gminy ewidencja zabytków archeologicznych ma za zadanie informowanie o obecności w danym miejscu nieruchomego zabytku archeologicznego. Zgodnie z przepisami prawa, każdy kto zamierza realizować roboty ziemne na terenie, gdzie znajdują się zabytki archeologiczne, prowadzić roboty budowlane przy zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru lub ewidencji zabytków objętym ochroną na podstawie ustaleń miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, planuje zmiany charakteru dotychczasowego przeznaczenia terenu, które mogą doprowadzić do przekształcenia lub uszkodzenia zabytku archeologicznego (stanowiska archeologicznego), jest zobowiązany przeprowadzić (czyli sfinansować) badania archeologiczne w zakresie ustalonym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków. Badania archeologiczne prowadzone na stanowiskach mogą mieć charakter inwazyjny (niszczący) oraz badania nieinwazyjne z wykorzystaniem metod geofizycznych, teledetekcyjnych. Obie metody badań dają możliwość poznania poszczególnych stanowisk, zabytków czy problemów związanych z szeroko rozumianą przeszłością, w tym zwłaszcza w sytuacjach

zagrożenia zniszczeniem lub uszkodzeniem substancji zabytkowej (nawarstwień, obiektów, materiałów i ich kontekstów).

Obowiązek przeprowadzenia badań archeologicznych reguluje art. 31 ustawy o ochronie zabytków, w myśl którego osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna, która zamierza realizować roboty ziemne lub dokonać zmiany charakteru dotychczasowej działalności na terenie, na którym znajdują się zabytki archeologiczne, co doprowadzić może do przekształcenia lub zniszczenia zabytku archeologicznego, jest obowiązana pokryć koszty badań archeologicznych oraz ich dokumentacji, jeżeli przeprowadzenie tych badań jest niezbędne w celu ochrony tych zabytków. Zgodnie zaś z art. 31 ust. 2 ustawy o ochronie zabytków zakres i rodzaj niezbędnych badań archeologicznych ustala wojewódzki konserwator zabytków w drodze decyzji wyłącznie w takim zakresie, w jakim roboty budowlane albo roboty ziemne lub zmiana charakteru dotychczasowej działalności na terenie, na którym znajdują się zabytki archeologiczne, zniszczą lub uszkodzą zabytek archeologiczny. Zatem obowiązek przeprowadzenia prac archeologicznych istnieje tylko wówczas, kiedy występuje ryzyko przekształcenia lub zniszczenia zabytku archeologicznego i o ile przeprowadzenie badań jest niezbędne w celu ochrony zabytków.

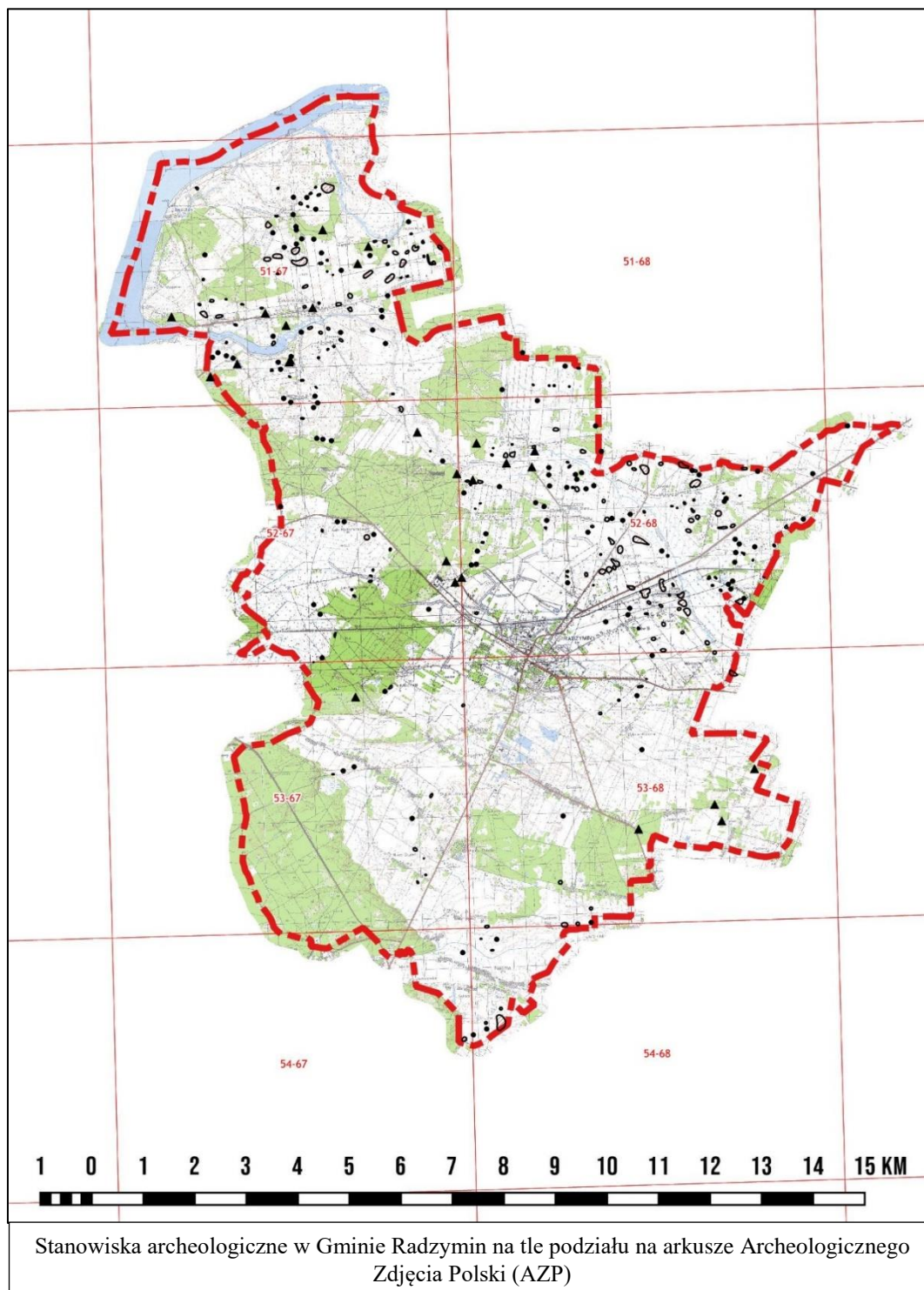
Na terenie Gminy Radzymin zlokalizowano w wojewódzkiej ewidencji zabytków prowadzonej przez Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Warszawie 376 stanowisk archeologicznych, z których 328 zostało ujętych w gminnej ewidencji zabytków Gminy Radzymin i przedstawiono je w tabeli nr 3. Pozostałe 51 stanowisk to stanowiska, które nie posiadają dokładnej lokalizacji geoprzestrzennej i są lokalizowane pod nazwą miejscowości oraz stanowiska, które obecnie już nie istnieją. Stanowiska nieistniejące obecnie znajdowały się na trasie przebiegu trasy szybkiego ruchu S8 i zostały całkowicie przebadane w trakcie ratowniczych badań wykopaliskowych wyprzedzających planowane prace budowlane na trasie S8. Z badań tych została sporządzona dokumentacja przechowywana w WUOZ Warszawa.

Zdecydowana większość stanowisk archeologicznych ujętych w Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Radzymin, została odkryta podczas badań powierzchniowych przeprowadzonych w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP) i ich odkrycie wiąże się z osobą Stefana Woydy. Tereny Gminy Radzymin znajdują się na następujących arkuszach AZP:

- 51-67 (94 stanowiska w GEZ Gminy Radzymin) – badania powierzchniowe w ramach AZP na tym obszarze przeprowadził w 1992 r. Stefan Woyda. Na obszarze tym znajdują się dwa stanowiska wpisane do rejestru zabytków, w tym grupa 21 kopców w Arciechowie - jest to jedyny na terenie gminy obiekt o własnej formie krajobrazowej, wpisany do rejestru zabytków pod Nr A-1617 dnia 4.04.1996 roku. Cmentarzysko datowane jest na I-IV w n.e., prawdopodobnie są to kurhany ludności kultury wielbarskiej, inaczej gocko-gepidzkiej oraz wschodniopomorsko-mazowieckiej z okresu wpływów rzymskich. Teren obszaru 51-67 był intensywnie penetrowany przez archeologów w okresie przedwojennym i tak: w 1909 r. badania Leona Kozłowskiego doprowadziły do ujawnienia na terenie Starych Załubic „Siwki” cmentarzyska i pracowni krzemieniarskiej; w latach 1929, 1930, 1931, 1934 oraz w 1935 badania wielokrotnie przeprowadzał St. Roel; w 1948 r. A. Kietlińska prowadziła badania wykopaliskowe na stanowisku w Borkach „Siwek”, gdzie podczas II wojny światowej odkryto groby z okresu wpływów rzymskich – materiały znajdują się w Państwowym Muzeum Archeologicznym w Warszawie (PMA); w 1956 r. badania powierzchniowe przeprowadził J. Miśkiewicz;
- 51-68 (5 stanowisk w GEZ Gminy Radzymin) – badania powierzchniowe w ramach AZP na tym obszarze przeprowadziła w 1990 U. Perlikowska oraz w 1992 r. Stefan Woyda. Wcześniej, w 1956 r. badania powierzchniowe na tym obszarze prowadził J. Miśkiewicz;

- 52-67 (35 stanowisk w GEZ Gminy Radzymin) – badania powierzchniowe w ramach AZP na tym obszarze przeprowadził w 1991 r. Stefan Woyda. W okresie międzywojennym w 1934 St. Roel prowadził St. Roel, w 1949r. St. Manturzewski, w 1954 r. T. Węgrzynowicz, w 1955r. Schild prowadził badania powierzchniowe, także w 1955 r. badania powierzchniowe J. Miśkiewicza. Prace wykopaliskowe na tym terenie prowadziła od 1981 r. ekspedycja Instytutu Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego pod kierownictwem Andrzeja Kempistego: w 1982 r. na stanowisku Łąki Radzyminskie prace sondażowe prowadził W. Wróblewski, na osadzie i cmentarzysku ludności kultury trzcinieckiej w Łąkach prace w latach 1982-1983, 1985-1987 i w 1988r. prowadzili A. Kempisty i K. Kuźma; na kolejnym stanowisku odkrytym przez ekspedycję w Łąkach prace wykopaliskowe w latach 1982 i 1988 prowadzili także A. Kempisty i K. Kuźma; na kolejnych dwu stanowiskach w Łąkach prace w latach 1981 i 1988 prowadził K. Kuźma.
- 52-68 (140 stanowisk w GEZ Gminy Radzymin) – badania powierzchniowe w ramach AZP na tym obszarze przeprowadził w 1992 r. Stefan Woyda. Przed II wojną światową teren ten także był chętnie badany przez archeologów, i tak J. Samsonowicz i S. Krukowski odkryli mezolityczne stanowisko nad Rządzą w miejscowości Mokre. W PMA znajdują się materiały z badań Leona Kozłowskiego, a z 1931r. pochodzą materiały pozyskane w 1931r. na stanowiskach w Radzyminie „Rejentówce”, Mokrem, Łosiach i Emilianowie przez St. Roela.
- 52-69 (3 stanowiska w GEZ Gminy Radzymin) – badania powierzchniowe w ramach AZP na tym obszarze przeprowadził w 1993r. Stefan Woyda oraz w 1998r. U. Perlikowska.
- 53-67 (17 stanowisk w GEZ Gminy Radzymin) – badania powierzchniowe w ramach AZP na tym obszarze przeprowadził w 1993 r. Stefan Woyda. Na obszarze tym w 1912 r. Leon Sawicki odkrył materiały kultury łużyckiej na stanowisku Radzymin „Aleksandrów”, oraz w latach 1932 i 1935 badania przeprowadził St. Roel.
- 53-68 (23 stanowiska w GEZ Gminy Radzymin) – badania powierzchniowe w ramach AZP na tym obszarze przeprowadził w 1993 r. Stefan Woyda. W PMA w Warszawie znajdują się materiały z dawnych zbiorów J. Samsonowicza z 1918 r. pozyskane z wydmy w Rżyskach. Na obszarze tym, podobnie jak innych na terenie Gminy Radzymin w okresie międzywojennym prowadził St. Roel (w 1930 na stanowiskach w Rżyskach oraz w 1931 r. na terenie Starego Jankowa i w Ciemnem). W 2006r. badania wykopaliskowe na stanowisku Dybów Kolonia przeprowadziła K. Chmielewska. W ramach badań poprzedzających budowę trasy szybkiego ruchu S8 badania powierzchniowe i ratownicze wykopaliskowe prowadzone były w 2013 i 2014 r. w pasie planowanej trasy.
- 54-67 (1 stanowisko w GEZ Gminy Radzymin) – badania powierzchniowe w ramach AZP na tym obszarze przeprowadził w 1994r. Stefan Woyda.
- 54-68 (10 stanowisk w GEZ Gminy Radzymin) – badania powierzchniowe w ramach AZP na tym obszarze przeprowadził w 1994 r. Stefan Woyda. Przez teren obszaru 54-68 przebiega trasa szybkiego ruchu S8, na planowanej trasie jej przebiegu w 2013 r. J. Gawrońska przeprowadziła badania powierzchniowe oraz badania ratownicze wykopaliskowe prowadzone były na stanowisku 6 Nadma 54-68/24 w 2013r. (badania sondażowe R. Mikuła oraz 2014r. badania wykopaliskowe P. Szelest – stanowisko całkowicie wyeksplorowane – nie istnieje), na stanowisku 9 Nadma 54-68/54 badania sondażowe R. Mikuła w 2013 oraz wykopaliskowe R. Zabłocka; na stanowisku 10 Nadma 54-68/55 badania sondażowe R. Mikuła w 2013 oraz wykopaliskowe W. Koszkuł; na stanowisku 12 Nadma 54-68/57 badania sondażowe R. Mikuła w 2013 oraz wykopaliskowe M. Biel.

Stanowiska archeologiczne dostarczają nam podstawowej wiedzy o osadnictwie na przestrzeni pradziejów i pozwalają nam wnioskować o najdawniejszych dziejach Gminy Radzymin.

Miejsca stanowisk archeologicznych podlegają ścisłej ochronie konserwatorskiej. Dlatego wszelkie planowane inwestycje lub trwałe przekształcenia terenu musi być uzgadniane z Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków w Warszawie, który może wskazać na konieczność przeprowadzenia przed inwestycyjnych badań archeologicznych lub/i nadzorów archeologicznych nad prowadzonymi pracami ziemnymi.

Tabela nr 4: wykaz stanowisk archeologicznych w gminnej ewidencji zabytków Gminy Radzymin

	ZWERYFIKOWANA NAZWA MIEJSCOWOŚCI	NAZWA MIEJSCOWOŚCI W WOJEWÓDZKIEJ EWIDENCJI ZABYTEKÓW	NR ST. W MIEJ.	NR OBSZ. AZP / NR STAN. NA OBSZARZE	NR ST. NA OBSZ.	FUNKCJA – CHRONOLOGIA STANOWISKA (PRZYNALEŻNOŚĆ KULTUROWA)
1.	ARCIECHÓW	Arciechów	1	51-67	5	ślady osadnictwa – starożytność (halsztat?) osada – średniowiecze (XIII/XIV w.)
2.	ARCIECHÓW	Arciechów	2	51-67	6	śląd osadnictwa - halsztat / laten?
3.	ARCIECHÓW	Arciechów	3	51-67	7	śląd osadnictwa - epoka kamienia - wczesna epoka brązu
4.	ARCIECHÓW	Arciechów	4	51-67	8	osada – neolit (k. pucharów lejkowatych) osada - epoka brązu/halsztat śląd osadnictwa - okres wpływów rzymskich (k. wielbarska?)
5.	ARCIECHÓW	Arciechów	5	51-67	9	śląd osadnictwa - epoka brązu/halsztat (k. łużycka)
6.	ARCIECHÓW	Arciechów	6	51-67	10	śląd osadnictwa - późny? neolit osada – III-IV okres epoki brązu
7.	ARCIECHÓW	Arciechów	7	51-67	11	śląd osadnictwa - epoka kamienia-wczesna epoka brązu śląd osadnictwa – neolit śląd osadnictwa - wczesna epoka brązu śląd osadnictwa – epoka brązu / halsztat (k. łużycka)
8.	ARCIECHÓW	Arciechów	8	51-67	12	śląd osadnictwa – halsztat? (k. łużycka?)
9.	ARCIECHÓW	Arciechów	9	51-67	13	osada – epoka brązu/halsztat (k. łużycka)
10.	ARCIECHÓW	Arciechów	9	51-67	45	śląd osadnictwa – starożytność śląd osadnictwa – wczesna epoka brązu śląd osadnictwa – halsztat/laten śląd osadnictwa – okres wpływów rzymskich śląd osadnictwa – średniowiecze
11.	ARCIECHÓW	Arciechów	10	51-67	14	cmentarzysko? – starożytność osada? – starożytność (k. łużycka?) śląd osadnictwa – epoka kamienia śląd osadnictwa – neolit (k. pucharów lejkowatych)
12.	ARCIECHÓW	Arciechów	11	51-67	15	śląd osadnictwa - epoka kamienia-wczesna epoka brązu
13.	ARCIECHÓW	Arciechów	12	51-67	16	śląd osadnictwa - epoka kamienia-wczesna epoka brązu śląd osadnictwa – neolit? śląd osadnictwa – neolit / wczesna epoka brązu osada?, cmentarzysko? – epoka brązu / halsztat (k. łużycka)
14.	ARCIECHÓW	Arciechów	13	51-67	35	cmentarzysko - I-IV w. n.e.
15.	ARCIECHÓW	Arciechów	14	51-67	36	śląd osadnictwa – starożytność (okres wpływów rzymskich?)
16.	ARCIECHÓW	Arciechów	15	51-67	37	śląd osadnictwa – starożytność (k. łużycka?) śląd osadnictwa - okres wpływów rzymskich?
17.	ARCIECHÓW	Arciechów	16	51-67	38	śląd osadnictwa - starożytność
18.	ARCIECHÓW	Arciechów	25	51-67	47	osada – starożytność (k. łużycka?) śląd osadnictwa – epoka kamienia/wczesna e. brązu śląd osadnictwa – późny neolit/wczesna e. brązu śląd osadnictwa – wczesna e. brązu śląd osadnictwa – XIV w.
19.	ARCIECHÓW	Arciechów	26	51-67	48	śląd osadnictwa – mezolit
20.	BORKI	Borki	1	51-67	83	śląd osadnictwa – starożytność (k. łużycka?)
21.	BORKI	Borki	2	51-67	84	śląd osadnictwa – wczesna e. brązu (k. trzciniecka?)
22.	BORKI	Borki	3	51-67	85	śląd osadnictwa – epoka kamienia, wczesna epoka brązu śląd osadnictwa – halsztat?
23.	BORKI	Borki	4	51-67	86	śląd osadnictwa – starożytność śląd osadnictwa (cmentarzysko?) – okres wpływów rzymskich
24.	BORKI	Borki	5	51-67	87	śląd osadnictwa – neolit (k. pucharów lejkowatych) cmentarzysko? - starożytność
25.	BORKI	Borki	6	51-67	88	śląd osadnictwa – wczesna epoka brązu śląd osadnictwa – starożytność (k. łużycka?)
26.	BORKI	Borki	7	51-67	89	śląd osadnictwa – neolit (k. pucharów lejkowatych)
27.	BORKI	Borki	9	51-67	125	cmentarzysko – okres wpływów rzymskich (k. przeworska)

28.	BORKI	Borki	10	51-67	126	cmentarzysko – okres halszacki/okres lateński (k. grobów kloszowych)
29.	BORKI	Borki	11	52-67	17	ślad osadnictwa – epoka brązu osada – nowożytność (XVII/XVIII w.)
30.	BORKI	Borki	12	52-67	18	ślad osadnictwa – późny neolit / wczesna epoka brązu
31.	BORKI	Borki	13	52-67	19	ślad osadnictwa – wczesna epoka brązu (k. trzciniecka) ślad osadnictwa – średniowiecze
32.	BORKI	Borki	14	52-67	21	ślad osadnictwa – neolit
33.	BORKI	Borki	15	52-67	22	ślad osadnictwa – neolit (k. pucharów lejkowatych)
34.	BORKI	Borki	16	52-67	23	ślad osadnictwa – wczesna epoka brązu (k. trzciniecka)
35.	BORKI	Borki	17	52-67	24	ślad osadnictwa – epoka kamienia / wczesna epoka brązu/mezolit? ślad osadnictwa – epoka brązu
36.	BORKI	Borki	18	52-67	25	ślad osadnictwa – późny neolit / wczesna epoka brązu
37.	BORKI	Borki	19	52-67	26	ślad osadnictwa – starożytność (wczesna epoka brązu?)
38.	BORKI	Borki	20	52-67	27	ślad osadnictwa – starożytność (k. łużycka?)
39.	BORKI	Borki	21	52-67	28	ślad osadnictwa – późny neolit / wczesna epoka brązu? ślad osadnictwa – wczesna epoka brązu (k. trzciniecka)
40.	BORKI	Borki	22	52-67	29	ślad osadnictwa – halsztat / laten
41.	BORKI	Borki	23	52-67	30	ślad osadnictwa – starożytność (epoka brązu?)
42.	BORKI	Borki	24	52-67	31	ślad osadnictwa – starożytność (epoka brązu?) (k. łużycka) ślad osadnictwa – epoka kamienia / wczesna epoka brązu osada – późny neolit / wczesna epoka brązu (k. trzciniecka)
43.	BORKI	Borki	25	52-67	33	ślad osadnictwa – paleolit ślad osadnictwa – neolit (k. ceramiki grzebykowo-dołkowej) ślad osadnictwa – neolit (k. ceramiki sznurowej) cmentarzysko? – okres lateński (k. grobów kloszowych) ślad osadnictwa – wczesne średniowiecze
44.	BORKI	Borki	29	52-67	37	ślad osadnictwa – paleolit
45.	CEGIELNIA	Cegielnia	1	53-67	31	osada – wczesna epoka brązu (k. trzciniecka)
46.	CEGIELNIA	Cegielnia	2	53-67	32	ślad osadnictwa – starożytność (halsztat/laten?)
47.	CEGIELNIA / SIERAKÓW	Cegielnia / Sieraków	3/4	53-67	58	obozowisko – paleolit schyłkowy (k. świderska) ślad osadnictwa – epoka brązu ślad osadnictwa - nowożytność
48.	CEGIELNIA / RADZYMIN	Cegielnia / Radzymin	4/28	53-67	59	obozowisko – paleolit schyłkowy (k. świderska) ślad osadnictwa – epoka brązu ślad osadnictwa - nowożytność
49.	CEGIELNIA	Radzymin/ Aleksandrów	(20)*	53-67	50	ślad osadnictwa – paleolit ślad osadnictwa – neolit (k. ceramiki grzebykowo-dołkowej) ślad osadnictwa – wczesna epoka brązu (k. trzciniecka)
50.	CIEMNE	Ciemne	1	53-68	14	ślad osadnictwa – starożytność (epoka brązu?)
51.	CIEMNE	Ciemne	2	53-68	36	rejon umocnień – II wojna światowa
52.	DYBÓW KOLONIA	Dybów Kolonja	1	53-68	12	ślad osadnictwa – starożytność (halsztat?)
53.	DYBÓW KOLONIA	Dybów Kolonja	2	53-68	16	ślad osadnictwa – starożytność (k. łużycka?) ślad osadnictwa – wczesne średniowiecze
54.	DYBÓW KOLONIA	Dybów Kolonja	3	53-68	17	ślad osadnictwa – epoka kamienia - wczesna epoka brązu ślad osadnictwa – starożytność (halsztat/laten?) ślad osadnictwa – okres wpływów rzymskich (późny) / okres wędrówek ludów?
55.	EMILIANÓW	Emilianów	2	52-68	89	ślad osadnictwa – wczesna epoka brązu (k. trzciniecka) ślad osadnictwa – starożytność (k. łużycka)
56.	EMILIANÓW	Emilianów	3	52-68	90	ślad osadnictwa – epoka brązu (k. łużycka?)
57.	EMILIANÓW	Emilianów	4	52-68	91	ślad osadnictwa – neolit ślad osadnictwa – neolit (k. pucharów lejkowatych) ślad osadnictwa - wczesna epoka brązu (k. trzciniecka)

58.	EMILIANÓW	Emilianów	5	52-68	92	śląd osadnictwa – późny neolit?, wczesna e. brązu? (k. cer. grzebykowo dołkowej?, k. trzciniecka?)
59.	EMILIANÓW	Emilianów	6	52-68	93	śląd osadnictwa – późny neolit/wczesna e. brązu (k. cer. grzebykowo dołkowej?, k. trzciniecka?)
60.	EMILIANÓW	Emilianów	7	52-68	94	śląd osadnictwa – neolit śląd osadnictwa – neolit (k. pucharów lejkowatych) śląd osadnictwa – neolit (k. ceramiki grzebykowo-dołkowej) śląd osadnictwa – późny neolit / wczesna epoka brązu śląd osadnictwa - wczesna epoka brązu (k. trzciniecka)
61.	EMILIANÓW	Emilianów	8	52-68	95	śląd osadnictwa – starożytność
62.	EMILIANÓW	Emilianów	9	52-68	96	śląd osadnictwa – późny neolit / wczesna epoka brązu
63.	EMILIANÓW	Emilianów	10	52-68	97	śląd osadnictwa – epoka kamienia / wczesna epoka brązu śląd osadnictwa – neolit (k. pucharów lejkowatych) śląd osadnictwa – neolit (k. ceramiki sznurowej) osada – wczesna epoka brązu (k. trzciniecka) śląd osadnictwa – starożytność (k. łużycka)
64.	EMILIANÓW	Emilianów	11	52-68	98	śląd osadnictwa – epoka kamienia / wczesna epoka brązu śląd osadnictwa – neolit (k. pucharów lejkowatych) śląd osadnictwa – neolit (k. ceramiki sznurowej) śląd osadnictwa – późny neolit (k. ceramiki grzebykowo-dołkowej)
65.	EMILIANÓW	Emilianów	12	52-68	99	śląd osadnictwa – starożytność (k. łużycka?)
66.	EMILIANÓW	Emilianów	13	52-68	100	śląd osadnictwa – neolit (k. pucharów lejkowatych) osada – neolit (grupa niemeńska?) osada - epoka brązu / halsztat (k. łużycka)
67.	EMILIANÓW	Emilianów	14	52-68	101	śląd osadnictwa – mezolit / neolit
68.	EMILIANÓW	Emilianów	15	52-68	102	śląd osadnictwa – późny neolit / wczesna epoka brązu (k. ceramiki grzebykowo-dołkowej?, k. trzciniecka?)
69.	EMILIANÓW	Emilianów	16	52-68	103	śląd osadnictwa – późny neolit / wczesna epoka brązu (k. ceramiki grzebykowo-dołkowej?, k. trzciniecka?)
70.	EMILIANÓW	Emilianów	17	52-68	104	śląd osadnictwa - starożytność śląd osadnictwa – epoka kamienia / wczesna epoka brązu osada – wczesna epoka brązu (k. trzciniecka) osada – epoka brązu / halsztat (k. łużycka) osada – okres wpływów rzymskich
71.	EMILIANÓW	Emilianów	18	52-68	105	śląd osadnictwa – halsztat / okres lateński śląd osadnictwa – starożytność (późny laten / okres rzymski?)
72.	EMILIANÓW	Emilianów	19	52-68	106	śląd osadnictwa – wczesna epoka brązu? śląd osadnictwa - starożytność
73.	EMILIANÓW	Emilianów	22	52-69	1	śląd osadnictwa – późny neolit / wczesna epoka brązu (k. ceramiki grzebykowo-dołkowej?, k. trzciniecka?)
74.	EMILIANÓW	Emilianów	23	52-69	2	śląd osadnictwa – wczesna epoka brązu (k. trzciniecka?)
75.	EMILIANÓW	Emilianów	24	52-69	3	śląd osadnictwa – epoka kamienia / wczesna epoka brązu
76.	ŁĄKI	Łąki	1	52-67	1	śląd osadnictwa – wczesna epoka brązu (k. trzciniecka)
77.	ŁĄKI	Łąki	2	52-67	2	śląd osadnictwa – wczesna epoka brązu (k. trzciniecka)
78.	ŁĄKI	Łąki	3	52-67	3	osada – wczesne średniowiecze (VIII-IX w.)
79.	ŁĄKI	Łąki	4	52-67	4	śląd osadnictwa – wczesna epoka brązu (k. trzciniecka)
80.	ŁĄKI	Łąki	5	52-67	5	osada – wczesna epoka brązu (k. trzciniecka)
81.	ŁĄKI	Łąki	6	52-67	6	osada – wczesna epoka brązu (k. trzciniecka)
82.	ŁĄKI	Łąki	7	52-67	7	osada, cmentarzysko – wczesna epoka brązu (k. trzciniecka) śląd osadnictwa – okres wpływów rzymskich (późny)
83.	ŁĄKI	Łąki	8	52-67	8	śląd osadnictwa – neolit (k. pucharów lejkowatych) śląd osadnictwa – późny neolit / wczesna epoka brązu osada - wczesna epoka brązu (k. trzciniecka)
84.	ŁĄKI	Łąki	9	52-67	9	osada – wczesna epoka brązu (k. trzciniecka)
85.	ŁĄKI	Łąki	10	52-67	10	śląd osadnictwa – wczesna epoka brązu (k. trzciniecka)

86.	ŁĄKI	Łąki	11	52-67	11	śląd osadnictwa – mezolit / neolit? osada – późny neolit / wczesna epoka brązu
87.	ŁĄKI	Łąki	12	52-67	12	śląd osadnictwa – wczesna epoka brązu (k. trzciniecka)
88.	ŁĄKI	Łąki	13	52-67	32	śląd osadnictwa – epoka brązu (k. lużycka)
89.	ŁOSIE	Łosie	1	52-68	1	śląd osadnictwa – epoka kamienia / wczesna epoka brązu
90.	ŁOSIE	Łosie	2	52-68	2	śląd osadnictwa – epoka kamienia / wczesna epoka brązu
91.	ŁOSIE	Łosie	3	52-68	3	osada – wczesne średniowiecze/średniowiecze (XIII w. – późniejsze)
92.	ŁOSIE	Łosie	4	52-68	4	śląd osadnictwa – neolit śląd osadnictwa – neolit (k. pucharów lejkowatych) śląd osadnictwa – neolit / wczesna epoka brązu osada - wczesna epoka brązu (k. trzciniecka) osada – starożytność (epoka brązu?)
93.	ŁOSIE	Łosie	5	52-68	5	śląd osadnictwa – mezolit / neolit
94.	ŁOSIE	Łosie	6	52-68	6	osada - wczesna epoka brązu (k. trzciniecka) śląd osadnictwa – epoka brązu
95.	ŁOSIE	Łosie	7	52-68	7	śląd osadnictwa – wczesna epoka brązu (k. trzciniecka)
96.	ŁOSIE	Łosie	8	52-68	8	śląd osadnictwa – wczesna epoka brązu (k. trzciniecka) śląd osadnictwa – epoka brązu
97.	ŁOSIE	Łosie	9	52-68	9	śląd osadnictwa – epoka kamienia / wczesna epoka brązu śląd osadnictwa – wczesna epoka brązu (k. trzciniecka)
98.	ŁOSIE	Łosie	10	52-68	10	śląd osadnictwa – epoka kamienia / wczesna epoka brązu śląd osadnictwa – wczesna epoka brązu (k. trzciniecka) śląd osadnictwa - średniowiecze
99.	ŁOSIE	Łosie	11	52-68	11	śląd osadnictwa – starożytność? śląd osadnictwa – neolit (k. pucharów lejkowatych?) śląd osadnictwa – epoka kamienia - wczesna epoka brązu śląd osadnictwa – epoka brązu (wczesne fazy?)
100.	ŁOSIE	Łosie	12	52-68	12	cmentarzysko - starożytność śląd osadnictwa – epoka kamienia / wczesna epoka brązu śląd osadnictwa – neolit (k. pucharów lejkowatych) osada - wczesna epoka brązu (k. trzciniecka) osada? – epoka brązu
101.	ŁOSIE	Łosie	13	52-68	13	osada – neolit (k. pucharów lejkowatych) osada – epoka brązu (wczesne fazy?) osada – średniowiecze (XIV?-XV w.)
102.	ŁOSIE	Łosie	14	52-68	14	śląd osadnictwa – wczesna epoka brązu śląd osadnictwa – epoka brązu osada – wczesne średniowiecze (XIII-XIV w.) osada – średniowiecze/nowożytność
103.	ŁOSIE	Łosie	15	52-68	15	śląd osadnictwa – wczesna epoka brązu (k. trzciniecka)
104.	ŁOSIE	Łosie	16	52-68	16	śląd osadnictwa – średniowiecze (XIV w. i późniejsze)
105.	ŁOSIE	Łosie	19	52-68	132	śląd osadnictwa – nieokreślony
106.	ŁOSIE	Łosie	20	52-68	139	śląd osadnictwa – neolit (k. pucharów lejkowatych) śląd osadnictwa - wczesna epoka brązu (k. trzciniecka)
107.	ŁOSIE	Łosie	22	52-68	144	śląd osadnictwa – neolit (k. ceramiki grzebykowo-dółkowej) śląd osadnictwa - wczesna epoka brązu (k. trzciniecka)
108.	ŁOSIE	Łosie	28	52-68	108	śląd osadnictwa – średniowiecze (XIV-XV w.)
109.	MOKRE	Mokre	1	52-68	17	śląd osadnictwa - starożytność śląd osadnictwa – wczesna epoka brązu (k. trzciniecka)
110.	MOKRE	Mokre	2	52-68	18	osada – wczesna epoka brązu śląd osadnictwa – starożytność (epoka brązu) (k. lużycka?)
111.	MOKRE	Mokre	3	52-68	19	cmentarzysko - starożytność śląd osadnictwa – epoka kamienia / wczesna epoka brązu śląd osadnictwa – wczesna epoka brązu (k. trzciniecka) osada – epoka brązu (k. lużycka?) osada - średniowiecze
112.	MOKRE	Mokre	4	52-68	20	śląd osadnictwa – epoka kamienia / wczesna epoka brązu

113.	MOKRE	Mokre	5	52-68	21	śląd osadnictwa – starożytność (k. łużycka?)
114.	MOKRE	Mokre	6	52-68	22	śląd osadnictwa – epoka kamienia / wczesna epoka brązu śląd osadnictwa – wczesna epoka brązu (k. trzciniecka?)
115.	MOKRE	Mokre	7	52-68	23	śląd osadnictwa – późny neolit / wczesna epoka brązu
116.	MOKRE	Mokre	8	52-68	24	śląd osadnictwa – starożytność (k. łużycka?)
117.	MOKRE	Mokre	9	52-68	25	osada – wczesna epoka brązu (k. trzciniecka) osada – epoka brązu (k. łużycka?)
118.	MOKRE	Mokre	10	52-68	26	cmentarzysko - starożytność śląd osadnictwa – epoka kamienia / wczesna epoka brązu śląd osadnictwa – neolit (k. pucharów lejkowatych?) osada?, cmentarzysko? – wczesna epoka brązu (k. trzciniecka) śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze?
119.	MOKRE	Mokre	11	52-68	27	śląd osadnictwa – wczesna epoka brązu (k. trzciniecka?)
120.	MOKRE	Mokre	12	52-68	28	śląd osadnictwa – wczesna epoka brązu (k. trzciniecka)
121.	MOKRE	Mokre	13	52-68	29	śląd osadnictwa – wczesna epoka brązu?
122.	MOKRE	Mokre	14	52-68	30	śląd osadnictwa – wczesna epoka brązu (k. trzciniecka)
123.	MOKRE	Mokre	15	52-68	31	śląd osadnictwa – epoka kamienia / wczesna epoka brązu osada – wczesna epoka brązu (k. trzciniecka) śląd osadnictwa – epoka brązu śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze / średniowiecze
124.	MOKRE	Mokre	16	52-68	32	śląd osadnictwa – epoka kamienia, wczesna epoka brązu śląd osadnictwa – epoka brązu
125.	MOKRE	Mokre	17	52-68	33	śląd osadnictwa – epoka kamienia / wczesna epoka brązu śląd osadnictwa – wczesna epoka brązu (k. mierzanowicka?) śląd osadnictwa – wczesna epoka brązu (k. trzciniecka) osada – epoka brązu (czesne fazy?)
126.	MOKRE	Mokre	18	52-68	34	śląd osadnictwa – wczesna epoka brązu (k. trzciniecka)
127.	MOKRE	Mokre	19	52-68	35	osada – wczesna epoka brązu (k. trzciniecka)
128.	MOKRE	Mokre	20	52-68	36	cmentarzysko - starożytność śląd osadnictwa – wczesna epoka brązu (k. trzciniecka)
129.	MOKRE	Mokre	21	52-68	37	śląd osadnictwa – wczesna epoka brązu (k. trzciniecka?)
130.	MOKRE	Mokre	22	52-68	38	śląd osadnictwa – późny neolit / wczesna epoka brązu
131.	MOKRE	Mokre	23	52-68	39	śląd osadnictwa – wczesna epoka brązu?
132.	MOKRE	Mokre	24	52-68	40	osada – wczesna epoka brązu (k. trzciniecka) śląd osadnictwa – średniowiecze/nowożytność (od XVI w.)
133.	MOKRE	Mokre	25	52-68	41	śląd osadnictwa – epoka kamienia / wczesna epoka brązu śląd osadnictwa – wczesna epoka brązu (k. trzciniecka?)
134.	MOKRE	Mokre	26	52-68	42	śląd osadnictwa – późny neolit / wczesna epoka brązu śląd osadnictwa – wczesna epoka brązu (k. trzciniecka)
135.	MOKRE	Mokre	27	52-68	57	śląd osadnictwa – średniowiecze
136.	MOKRE	Mokre	29	52-68	107	śląd osadnictwa – nowożytność
137.	MOKRE / RADZYMIN	Mokre	30	52-68	136	śląd osadnictwa – neolit (k. pucharów lejkowatych) śląd osadnictwa – neolit (k. ceramiki sznurowej) śląd osadnictwa – neolit (k. ceramiki grzebykowo-dółkowej) śląd osadnictwa – wczesna epoka brązu (k. trzciniecka)
138.	MOKRE	Mokre	33	52-68	143	śląd osadnictwa – neolit (k. ceramiki grzebykowo-dółkowej)
139.	NADMA	Nadma	1	54-68	1	śląd osadnictwa – neolit śląd osadnictwa - wczesna epoka brązu (k. trzciniecka) osada – epoka brązu (k. łużycka osada?, cmentarzysko? – okres wpływów rzymskich
140.	NADMA	Nadma	2	54-68	2	śląd osadnictwa – halsztat śląd osadnictwa – średniowiecze
141.	NADMA	Nadma	3	54-68	3	śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze (XI-XII w.)
142.	NADMA	Nadma	4	54-68	4	śląd osadnictwa – starożytność śląd osadnictwa – mezolit / neolit śląd osadnictwa – średniowiecze
143.	NADMA	Nadma	5	54-68	22	śląd osadnictwa – starożytność (k. łużycka?) śląd osadnictwa – średniowiecze (po XIV w.)
144.	NADMA	Nadma	7	54-68	25	śląd osadnictwa – mezolit śląd osadnictwa / cmentarzysko? – starożytność osada – neolit (k. pucharów lejkowatych)

						śląd osadnictwa – epoka kamienia - wczesna epoka brązu
145.	NADMA	Nadma	8	54-67	4	śląd osadnictwa – mezolit śląd osadnictwa – średniowiecze
146.	NOWE ZALUBICE	Nowe Załubice	1	51-68	24	osada – epoka brązu (k. łużycka)
147.	NOWE ZALUBICE	Nowe Załubice	2	51-68	25	śląd osadnictwa – wczesna epoka brązu śląd osadnictwa – epoka brązu (k. łużycka)
148.	NOWE ZALUBICE	Nowe Załubice	3	51-68	61	śląd osadnictwa – epoka brązu (k. łużycka?) osada – okres wpływów rzymskich (raczej późny)
149.	NOWE ZALUBICE	Nowe Załubice	4	51-68	62	cmentarzysko - starożytność śląd osadnictwa – okres wpływów rzymskich? śląd osadnictwa – średniowiecze
150.	NOWE ZALUBICE	Nowe Załubice	5	51-68	63	śląd osadnictwa – starożytność (k. łużycka?) śląd osadnictwa – średniowiecze – nowożytność (XV-XVI w.)
151.	NOWE ZALUBICE	Nowe Załubice	1	51-67	24	śląd osadnictwa – wczesna epoka brązu śląd osadnictwa – starożytność (k. łużycka?)
152.	NOWE ZALUBICE	Nowe Załubice	2	51-67	25	śląd osadnictwa - starożytność śląd osadnictwa – neolit (k. pucharów lejkowatych) śląd osadnictwa – epoka brązu (k. łużycka)
153.	NOWE ZALUBICE	Nowe Załubice	3	51-67	26	śląd osadnictwa – wczesna epoka brązu
154.	NOWE ZALUBICE	Nowe Załubice	4	51-67	27	śląd osadnictwa - starożytność śląd osadnictwa – neolit (k. pucharów lejkowatych) śląd osadnictwa – starożytność (k. łużycka) śląd osadnictwa – halsztat?, okres wpływów rzymskich?
155.	NOWE ZALUBICE	Nowe Załubice	5	51-67	28	śląd osadnictwa - neolit śląd osadnictwa – wczesna epoka brązu
156.	NOWE ZALUBICE	Nowe Załubice	6	51-67	29	osada - starożytność osada – epoka brązu / halsztat (k. łużycka?) osada – okres wpływów rzymskich
157.	NOWE ZALUBICE	Nowe Załubice	7	51-67	30	śląd osadnictwa – neolit (k. pucharów lejkowatych)
158.	NOWE ZALUBICE	Nowe Załubice	8	51-67	44	śląd osadnictwa – starożytność?, okres wpływów rzymskich?
159.	NOWE ZALUBICE	Nowe Załubice	10	51-67	54	śląd osadnictwa – starożytność
160.	NOWE ZALUBICE	Nowe Załubice	11	51-67	55	śląd osadnictwa – wczesna epoka brązu
161.	NOWE ZALUBICE	Nowe Załubice	12	51-67	56	śląd osadnictwa – wczesna epoka brązu (k. trzciniecka?) śląd osadnictwa – epoka brązu (k. łużycka)
162.	NOWE ZALUBICE	Nowe Załubice	13	51-67	57	śląd osadnictwa – epoka kamienia / wczesna epoka brązu osada – okres wpływów rzymskich śląd osadnictwa – średniowiecze
163.	NOWE ZALUBICE	Nowe Załubice	14	51-67	58	śląd osadnictwa – średniowiecze (XIII/XIV w.)
164.	NOWE ZALUBICE	Nowe Załubice	15	51-67	59	osada – XIV-XVI w.
165.	NOWE ZALUBICE	Nowe Załubice	16	51-67	60	śląd osadnictwa – późny okres lateński? osada – okres wpływów rzymskich (późny) śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze (XIII w.)
166.	NOWE ZALUBICE	Nowe Załubice	17	51-67	61	śląd osadnictwa – okres wpływów rzymskich osada – średniowiecze / nowożytność (XV/XVII w.)
167.	NOWE ZALUBICE	Nowe Załubice	18	51-67	62	śląd osadnictwa – starożytność (k. łużycka) śląd osadnictwa – późny okres lateński śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze
168.	NOWE ZALUBICE	Nowe Załubice	19	51-67	63	śląd osadnictwa - starożytność śląd osadnictwa – późny okres lateński osada – okres wpływów rzymskich
169.	NOWE ZALUBICE	Nowe Załubice	20	51-67	64	cmentarzysko? – halsztat/okres lateński ? cmentarzysko? – okres wpływów rzymskich (k. wielbarska) (późny)
170.	NOWE ZALUBICE	Nowe Załubice	21	51-67	65	śląd osadnictwa – wczesna epoka brązu śląd osadnictwa – starożytność (k. łużycka?) śląd osadnictwa – halsztat/okres lateński śląd osadnictwa – okres wpływów rzymskich

171.	NOWE ZALUBICE	Nowe Załubice	22	51-67	72	śląd osadnictwa – epoka kamienia / wczesna epoka brązu śląd osadnictwa – halsztat / okres lateński osada – średniowiecze XII/XIII-XIV w.
172.	NOWE ZALUBICE	Nowe Załubice	23	51-67	73	śląd osadnictwa – starożytność
173.	NOWE ZALUBICE	Nowe Załubice	24	51-67	109	śląd osadnictwa – neolit (k. grzybkowo-dołkowa) śląd osadnictwa – wczesna epoka brązu (k. trzciniecka) śląd osadnictwa / cmentarzysko – o. wpływów rzymskich (k. przeworska)
174.	NOWE ZALUBICE	Nowe Załubice	25	51-67	113	śląd osadnictwa – wczesna epoka brązu (k. trzciniecka)
175.	NOWY JANKÓW	Nowy Janków	1	54-68	5	śląd osadnictwa – wczesna epoka brązu (k. trzciniecka?) śląd osadnictwa – epoka brązu (k. łużycka) śląd osadnictwa – halsztat / okres lateński?
176.	NOWY JANKÓW	Nowy Janków	2	54-68	6	śląd osadnictwa – starożytność
177.	NOWY JANKÓW	Nowy Janków	3	54-68	7	śląd osadnictwa – starożytność (wczesna epoka brązu?)
178.	NOWY JANKÓW	Nowy Janków	5	54-68	52	śląd osadnictwa – epoka brązu – epoka żelaza śląd osadnictwa – późna epoka brązu – wczesna ep. Żelaza (k. łużycka) śląd osadnictwa – nowożytność (XVI-XX w.)
179.	RADZYMIN	Radzymin	1	52-68	43	śląd osadnictwa – epoka kamienia / wczesna epoka brązu śląd osadnictwa – wczesna epoka brązu (k. trzciniecka)
180.	RADZYMIN	Radzymin	2	52-68	44	śląd osadnictwa – neolit śląd osadnictwa – epoka kamienia / wczesna epoka brązu
181.	RADZYMIN	Radzymin	3	52-68	45	śląd osadnictwa – wczesna epoka brązu (k. trzciniecka)
182.	RADZYMIN	Radzymin	4	52-68	46	śląd osadnictwa – starożytność osada?, cmentarzysko? - wczesna epoka brązu (k. trzciniecka) śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze
183.	RADZYMIN	Radzymin	5	52-68	47	śląd osadnictwa – neolit (k. pucharów lejkowatych?) śląd osadnictwa – epoka kamienia / wczesna epoka brązu śląd osadnictwa - wczesna epoka brązu (k. trzciniecka)
184.	RADZYMIN	Radzymin	6	52-68	48	śląd osadnictwa – epoka brązu (k. łużycka)
185.	RADZYMIN	Radzymin	8	52-68	115	śląd osadnictwa – epoka kamienia (neolit?) śląd osadnictwa – neolit śląd osadnictwa - wczesna epoka brązu osada – epoka brązu / halsztat (k. łużycka) osada – późny okres lateński / okres wpływów rzymskich śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze (XI-XII w.)
186.	RADZYMIN	Radzymin	9	52-68	116	śląd osadnictwa – neolit (k. pucharów lejkowatych) osada – starożytność (k. łużycka?) osada – późny okres lateński / okres wpływów rzymskich śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze
187.	RADZYMIN	Radzymin	10	52-68	118	śląd osadnictwa – epoka brązu / halsztat (k. łużycka?) śląd osadnictwa – późny okres lateński / okres wpływów rzymskich
188.	RADZYMIN	Radzymin (Rejentówka)	10a	52-68	133	śląd osadnictwa – wczesna epoka brązu (k. trzciniecka)
189.	RADZYMIN	Radzymin (Rejentówka)	11	52-68	134	śląd osadnictwa – wczesna epoka brązu (k. trzciniecka)
190.	RADZYMIN	Radzymin (Rejentówka)	12	52-68	135	śląd osadnictwa – neolit (k. ceramiki grzybkowo-dołkowej)
191.	RADZYMIN	Radzymin	13	52-68	138	śląd osadnictwa – neolit (k. amfor kulistych?) śląd osadnictwa wczesna epoka brązu (k. trzciniecka)
192.	RADZYMIN	Radzymin	15	52-67	13	śląd osadnictwa – epoka kamienia / wczesna epoka brązu
193.	RADZYMIN	Radzymin	16	52-67	14	śląd osadnictwa – wczesna epoka brązu?
194.	RADZYMIN	Radzymin	17	53-67	33	śląd osadnictwa – epoka kamienia / wczesna epoka brązu osada – wczesna epoka brązu (trzciniecka)
195.	RADZYMIN	Radzymin	18	53-67	39	śląd osadnictwa – nieokreślony śląd osadnictwa – późny lateń / okres wpływów rzymskich śląd osadnictwa – średniowiecze / nowożytność
196.	RADZYMIN	Radzymin	19	53-67	40	śląd osadnictwa – epoka brązu (k. łużycka) śląd osadnictwa – halsztat / okres lateński
197.	RADZYMIN	Radzymin	23	53-68	13	śląd osadnictwa - starożytność śląd osadnictwa – epoka kamienia / wczesna epoka brązu śląd osadnictwa – wczesna epoka brązu?

198.	RADZYMIN	Radzymin	24	53-68	15	śląd osadnictwa – epoka kamienia - wczesna epoka brązu śląd osadnictwa – późne średniowiecze – nowożytność (XV-1 poł. XVII) śląd osadnictwa – nowożytność (XVII-XX w.)
199.	RADZYMIN	Radzymin	25	53-68	18	śląd osadnictwa – starożytność (okres wpływów rzymskich?) śląd osadnictwa – okres wędrówek ludów?, wczesne średniowiecze?
200.	RADZYMIN	Radzymin	26	53-68	25	śląd osadnictwa – starożytność
201.	RADZYMIN	Radzymin	29	53-68	35	śląd osadnictwa – nieokreślona; śląd osadnictwa – 2 poł. XV w. – XVI w. śląd osadnictwa – XVI-1 poł. XVII w.
202.	RUDA	Ruda	1	51-67	75	śląd osadnictwa – wczesna epoka brązu
203.	RUDA	Ruda	2	51-67	76	śląd osadnictwa – wczesna epoka brązu śląd osadnictwa – starożytność (k. lużycka)
204.	RUDA	Ruda	3	51-67	77	osada – epoka brązu? (k. lużycka) śląd osadnictwa – okres wpływów rzymskich
205.	RUDA	Ruda	4	51-67	78	śląd osadnictwa – neolit (cykl leśny) śląd osadnictwa – starożytność (wczesna epoka brązu?) śląd osadnictwa – wczesna epoka brązu
206.	RUDA	Ruda	5	51-67	79	śląd osadnictwa – neolit śląd osadnictwa – epoka kamienia / wczesna epoka brązu śląd osadnictwa - wczesna epoka brązu (k. trzcieniecka) śląd osadnictwa – średniowiecze (XIV w.)
207.	RUDA	Ruda	6	51-67	80	śląd osadnictwa – neolit? cmentarzysko – starożytność osada – starożytność (k. lużycka?) osada – okres wpływów rzymskich
208.	RUDA	Ruda	7	51-67	81	osada – starożytność (k. lużycka?) śląd osadnictwa – późny okres lateński osada? – okres wpływów rzymskich
209.	RUDA	Ruda	8	51-67	82	śląd osadnictwa – starożytność (k. lużycka?)
210.	RUDA	Ruda	9	52-68	50	śląd osadnictwa – epoka kamienia / wczesna epoka brązu śląd osadnictwa – późny neolit / wczesny brąz
211.	RUDA	Ruda	10	52-67	15	osada – średniowiecze (XII-XIII w.) osada – nowożytność (XVII w.)
212.	RUDA	Ruda	11	52-67	16	osada – średniowiecze (XIV-XV w.)
213.	RUDA	Ruda	12	52-67	20	śląd osadnictwa – epoka kamienia / wczesna epoka brązu
214.	RUDA	Ruda	13	52-67	39	kurhan? – okres wpływów rzymskich, wczesne średniowiecze (późny)
215.	RUDA	Radzymin	(7)*	52-68	51	śląd osadnictwa – wczesna epoka brązu (k. trzcieniecka)
216.	RŻYSKA	Rżyska	1	53-68	27	śląd osadnictwa – neolit (k. ceramiki grzebykowo-dółkowej)
217.	RŻYSKA	Rżyska	2	53-68	28	śląd osadnictwa – neolit (k. ceramiki sznurowej) śląd osadnictwa (k. ceramiki grzebykowo-dółkowej)
218.	RŻYSKA / STARY KRASZEW	Rżyska	3	53-68	29	śląd osadnictwa – neolit (k. ceramiki grzebykowo-dółkowej) śląd osadnictwa - wczesna epoka brązu (k. trzcieniecka)
219.	SIERAKÓW	Sieraków	1	53-67	42	śląd osadnictwa – epoka kamienia / wczesna epoka brązu osada – neolit (k. pucharów lejkatych) śląd osadnictwa – wczesna epoka brązu (k. trzcieniecka)
220.	SIERAKÓW	Sieraków	2	53-67	43	cmentarzysko? – starożytność śląd osadnictwa – starożytność (k. lużycka) śląd osadnictwa – średniowiecze
221.	SIERAKÓW	Sieraków	3	53-67	44	śląd osadnictwa – wczesna epoka brązu?
222.	SŁUPNO	Słupno	1	53-67	34	śląd osadnictwa – wczesna epoka brązu (k. trzcieniecka) osada – epoka brązu
223.	SŁUPNO	Słupno	2	53-67	35	śląd osadnictwa – epoka kamienia / wczesna epoka brązu śląd osadnictwa – wczesna epoka brązu (KT) śląd osadnictwa – wczesna epoka brązu śląd osadnictwa – późny okres lateński
224.	SŁUPNO	Słupno	3	53-67	36	cmentarzysko – okres wpływów rzymskich (2 poł. II w.)
225.	SŁUPNO	Słupno	4	53-67	37	śląd osadnictwa – starożytność śląd osadnictwa – neolit śląd osadnictwa - epoka brązu (KŁ) śląd osadnictwa – późny okres lateński / okres wpływów rzymskich śląd osadnictwa – średniowiecze

226.	SŁUPNO	Słupno	5	53-67	38	śląd osadnictwa – starożytność śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze (XIII-XIV w.)
227.	SŁUPNO	Słupno	6	53-67	41	śląd osadnictwa – neolit (k. ceramiki sznurowej) śląd osadnictwa – halsztat? (k. łużycka)
228.	STARE ZALUBICE	Stare Załubice	1	51-67	17	śląd osadnictwa – starożytność (halsztat – k. łużycka?)
229.	STARE ZALUBICE	Stare Załubice	2	51-67	18	śląd osadnictwa – starożytność śląd osadnictwa – starożytność (k. łużycka?)
230.	STARE ZALUBICE	Stare Załubice	3	51-67	19	osada? – wczesna epoka brązu (k. trzciniecka) śląd osadnictwa – starożytność (k. łużycka?)
231.	STARE ZALUBICE	Stare Załubice	4	51-67	20	śląd osadnictwa – epoka kamienia / wczesna epoka brązu
232.	STARE ZALUBICE	Stare Załubice	5	51-67	21	śląd osadnictwa – neolit (k. ceramiki sznurowej) śląd osadnictwa – starożytność (epoka brązu?)
233.	STARE ZALUBICE	Stare Załubice	6	51-67	22	śląd osadnictwa - starożytność śląd osadnictwa – wczesna epoka brązu cmentarzysko? – starożytność?, wczesne średniowiecze?
234.	STARE ZALUBICE	Stare Załubice	8	51-67	31	śląd osadnictwa – starożytność, epoka brązu? (k. łużycka?) śląd osadnictwa - średniowiecze
235.	STARE ZALUBICE	Stare Załubice	9	51-67	32	śląd osadnictwa – neolit (k. pucharów lejkowatych) śląd osadnictwa – starożytność śląd osadnictwa – średniowiecze (XII/XIII w.)
236.	STARE ZALUBICE	Stare Załubice	10	51-67	33	śląd osadnictwa – epoka kamienia / wczesna epoka brązu śląd osadnictwa – epoka brązu (wczesne fazy?) cmentarzysko – późny laten / ok. wpływów rzymskich
237.	STARE ZALUBICE	Stare Załubice	11	51-67	34	śląd osadnictwa – późny laten osada – ok. wpływów rzymskich śląd osadnictwa – średniowiecze (XIII/XIV w.)
238.	STARE ZALUBICE	Stare Załubice	12	51-67	39	osada – starożytność (k. łużycka?) cmentarzysko? – ok. wpływów rzymskich osada? - ok. wpływów rzymskich
239.	STARE ZALUBICE	Stare Załubice	13	51-67	40	śląd osadnictwa – wczesna epoka brązu (k. trzciniecka) osada – późny laten / ok. wpływów rzymskich
240.	STARE ZALUBICE	Stare Załubice	14	51-67	41	śląd osadnictwa – neolit śląd osadnictwa – halsztat? (k. łużycka?) śląd osadnictwa - średniowiecze
241.	STARE ZALUBICE	Stare Załubice	15	51-67	42	śląd osadnictwa – starożytność śląd osadnictwa – średniowiecze (XII/XIII w.)
242.	STARE ZALUBICE	Stare Załubice	16	51-67	43	śląd osadnictwa – starożytność śląd osadnictwa – średniowiecze
243.	STARE ZALUBICE	Stare Załubice	17	51-67	46	śląd osadnictwa, cmentarzysko? – starożytność śląd osadnictwa – halsztat? (k. łużycka?)
244.	STARE ZALUBICE	Stare Załubice	18	51-67	49	śląd osadnictwa – starożytność śląd osadnictwa – późny laten śląd osadnictwa - ok. wpływów rzymskich (k. wielbarska?)
245.	STARE ZALUBICE	Stare Załubice	19	51-67	50	śląd osadnictwa – starożytność śląd osadnictwa - ok. wpływów rzymskich
246.	STARE ZALUBICE	Stare Załubice	20	51-67	51	śląd osadnictwa – epoka kamienia / wczesna epoka brązu śląd osadnictwa – wczesna epoka brązu śląd osadnictwa – halsztat / okres lateński cmentarzysko – późny laten / ok. wpływów rzymskich
247.	STARE ZALUBICE	Stare Załubice	21	51-67	52	śląd osadnictwa – starożytność (k. łużycka?) osada – wczesne średniowiecze / średniowiecze
248.	STARE ZALUBICE	Stare Załubice	22	51-67	53	śląd osadnictwa – epoka kamienia / wczesna epoka brązu śląd osadnictwa – starożytność, epoka brązu osada? – ok. wpływów rzymskich (późny?) osada – wczesne średniowiecze / średniowiecze (XIII/XIV w.)
249.	STARE ZALUBICE	Stare Załubice	23	51-67	66	śląd osadnictwa – średniowiecze / nowożytność (od XV w.)
250.	STARE ZALUBICE	Stare Załubice	24	51-67	67	śląd osadnictwa – średniowiecze (XV w.)

251.	STARE ZALUBICE	Stare Załubice	25	51-67	68	śląd osadnictwa – wczesna epoka brązu śląd osadnictwa – starożytność (epoka brązu?) śląd osadnictwa – średniowiecze
252.	STARE ZALUBICE	Stare Załubice	26	51-67	69	śląd osadnictwa – epoka kamienia / wczesna epoka brązu śląd osadnictwa – neolit? osada? – starożytność (k. łużycka?) osada? – halsztat / okres lateński cmentarzysko? – ok. wpływów rzymskich?
253.	STARE ZALUBICE	Stare Załubice	27	51-67	70	śląd osadnictwa – wczesna epoka brązu
254.	STARE ZALUBICE	Stare Załubice	28	51-67	71	śląd osadnictwa – mezolit śląd osadnictwa – średniowiecze
255.	STARE ZALUBICE	Stare Załubice	29	51-67	74	śląd osadnictwa – wczesna epoka brązu
256.	STARE ZALUBICE	Stare Załubice	30	51-67	90	osada – starożytność (k. łużycka?) osada – ok. wpływów rzymskich?
257.	STARE ZALUBICE	Stare Załubice	31	51-67	91	śląd osadnictwa – epoka kamienia / epoka brązu śląd osadnictwa - starożytność śląd osadnictwa – ok. wpływów rzymskich?
258.	STARE ZALUBICE	Stare Załubice	32	51-67	92	śląd osadnictwa – epoka brązu / halsztat (k. łużycka)
259.	STARE ZALUBICE	Stare Załubice	33	51-67	93	śląd osadnictwa – wczesna epoka brązu (k. trzciniecka) śląd osadnictwa – halsztat (k. łużycka)
260.	STARE ZALUBICE	Stare Załubice	40	51-67	123	śląd osadnictwa – starożytność (k. łużycka)
261.	STARE ZALUBICE	Stare Załubice	41	51-67	117	śląd osadnictwa – neolit śląd osadnictwa – neolit (k. pucharów lejkowatych) cmentarzysko – okres lateński śląd osadnictwa – późny okres lateński / ok. wpływów rzymskich
262.	STARY DYBÓW	Stary Dybów	1	52-68	109	śląd osadnictwa – epoka kamienia / wczesna epoka brązu osada – późny neolit / wczesna epoka brązu (k. pucharów lejkowatych?, k. ceramiki grzebykowo dołkowej?) śląd osadnictwa – wczesna epoka brązu osada – halsztat / okres lateński (k. łużycka) osada - ok. wpływów rzymskich
263.	STARY DYBÓW	Stary Dybów	2	52-68	110	śląd osadnictwa – epoka kamienia / wczesna epoka brązu osada – starożytność (halsztat / okres lateński?) osada – późny okres lateński / ok. wpływów rzymskich śląd osadnictwa - średniowiecze
264.	STARY DYBÓW	Stary Dybów	3	52-68	111	osada – epoka brązu (k. łużycka?)
265.	STARY DYBÓW	Stary Dybów	4	52-68	112	śląd osadnictwa – wczesna epoka brązu osada – późny okres epoki brązu / halsztat (k. łużycka) śląd osadnictwa - ok. wpływów rzymskich
266.	STARY DYBÓW	Stary Dybów	5	52-68	114	śląd osadnictwa – neolit (k. pucharów lejkowatych) osada – halsztat / okres lateński (k. łużycka?) osada - ok. wpływów rzymskich
267.	STARY DYBÓW	Stary Dybów	6	52-68	117	osada – epoka brązu/ okres halsztacki (k. łużycka?) osada?, cmentarzysko? – późny laten / ok. wpływów rzymskich osada – wczesne średniowiecze (XII w.)
268.	STARY DYBÓW	Stary Dybów	7	52-68	119	śląd osadnictwa – epoka kamienia / wczesna epoka brązu osada – starożytność osada – średniowiecze (XIV w.)
269.	STARY DYBÓW	Stary Dybów	8	52-68	120	śląd osadnictwa – neolit śląd osadnictwa – wczesna epoka brązu (k. trzciniecka?) osada – późny okres epoki brązu / halsztat (k. łużycka) osada – ok. wpływów rzymskich osada – średniowiecze (XIII/XIV w.)
270.	STARY DYBÓW	Stary Dybów	9	52-68	121	śląd osadnictwa – epoka kamienia / wczesna epoka brązu śląd osadnictwa – wczesna epoka brązu osada - epoka brązu (k. łużycka) osada – ok. wpływów rzymskich osada - średniowiecze (XIV/XV w.)
271.	STARY DYBÓW	Stary Dybów	10	52-68	122	śląd osadnictwa – starożytność (k. łużycka?) śląd osadnictwa – starożytność (ok. wpływów rzymskich?)
272.	STARY DYBÓW	Stary Dybów	11	52-68	123	śląd osadnictwa – wczesna epoka brązu osada – ok. wpływów rzymskich osada – średniowiecze (XIII-XV w.)

273.	STARY DYBÓW	Stary Dybów	12	52-68	124	śląd osadnictwa – ok. wpływów rzymskich śląd osadnictwa – późny ok. wpływów rzymskich?, wcz. średniowiecze? osada - wczesne średniowiecze / średniowiecze (XII-XV w.)
274.	STARY DYBÓW	Stary Dybów	13	52-68	125	osada – późny laten / ok. wpływów rzymskich śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze
275.	STARY DYBÓW	Stary Dybów	14	52-68	126	osada – starożytność (ok. wpływów rzymskich?)
276.	STARY DYBÓW	Stary Dybów	15	52-68	127	śląd osadnictwa – starożytność (k. łużycka) osada?, cmentarzysko? – późny laten / ok. wpływów rzymskich
277.	STARY DYBÓW	Stary Dybów	16	52-68	128	osada – średniowiecze (XIV-XVI w.)
278.	STARY DYBÓW	Stary Dybów	17	52-68	129	śląd osadnictwa – ok. wpływów rzymskich (późny) śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze
279.	STARY DYBÓW	Stary Dybów	18	52-68	130	śląd osadnictwa – starożytność (k. łużycka?)
280.	STARY DYBÓW	Stary Dybów	19	52-68	131	śląd osadnictwa – starożytność śląd osadnictwa – wczesna epoka brązu (k. trzciniecka) osada?, cmentarzysko? – ok. wpływów rzymskich osada – wczesne średniowiecze / średniowiecze
281.	STARY DYBÓW	Stary Dybów	21	53-68	2	osada – epoka brązu / halsztat (k. łużycka) śląd osadnictwa – średniowiecze
282.	STARY DYBÓW	Stary Dybów	20	52-68	137	śląd osadnictwa - starożytność śląd osadnictwa – wczesna epoka brązu (k. trzciniecka)
283.	STARY DYBÓW	Stary Dybów	22	53-68	19	śląd osadnictwa – epoka brązu? – halsztat?
284.	STARY DYBÓW	Stary Dybów	23	53-68	20	osada - ok. wpływów rzymskich śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze śląd osadnictwa – średniowiecze
285.	STARY DYBÓW	Stary Dybów	24	53-68	21	śląd osadnictwa – starożytność osada – ok. wpływów rzymskich śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze (XII-XIII w.)
286.	STARY DYBÓW	Stary Dybów	25	53-68	22	śląd osadnictwa – starożytność (ok. wpływów rzymskich?) śląd osadnictwa – średniowiecze
287.	STARY DYBÓW	Stary Dybów	26	53-68	23	śląd osadnictwa – starożytność (ok. wpływów rzymskich?) śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze / średniowiecze
288.	STARY DYBÓW	Stary Dybów	27	53-68	24	śląd osadnictwa – wczesna epoka brązu śląd osadnictwa – epoka brązu (k. łużycka?) śląd osadnictwa – średniowiecze
289.	STARY JANKÓW/CIEMNE	Stary Janków/Ciemne	1	53-68	33	śląd osadnictwa – mezolit śląd osadnictwa – neolit (k. ceramiki grzebykowo dołkowej)
290.	WKTORÓW	Wktorów	1	53-68	1	śląd osadnictwa – starożytność (epoka brązu?)
291.	WKTORÓW/STARY KRASZEW	Wktorów/ Stary Kraszew	2	53-68	4	śląd osadnictwa – neolit (KAK) osada? – neolit / wczesna epoka brązu śląd osadnictwa – wczesna epoka brązu (k. trzciniecka?) osada - ok. wpływów rzymskich śląd osadnictwa – średniowiecze
292.	ZAWADY	Zawady	1	52-68	52	śląd osadnictwa – epoka kamienia / wczesna epoka brązu śląd osadnictwa – starożytność (wczesna epoka brązu?) śląd osadnictwa - ok. wpływów rzymskich
293.	ZAWADY	Zawady	2	52-68	53	śląd osadnictwa – starożytność (halsztat?) śląd osadnictwa – epoka kamienia / wczesna epoka brązu osada - wczesna epoka brązu (k. trzciniecka) śląd osadnictwa – średniowiecze
294.	ZAWADY	Zawady	3	52-68	54	śląd osadnictwa – ok. wpływów rzymskich śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze / średniowiecze
295.	ZAWADY	Zawady	4	52-68	55	śląd osadnictwa – późny neolit / wczesna epoka brązu śląd osadnictwa – wczesna epoka brązu (k. trzciniecka) osada – epoka brązu osada?, cmentarzysko? – późny laten / ok. wpływów rzymskich

296.	ZAWADY	Zawady	5	52-68	56	śląd osadnictwa – epoka kamienia / wczesna epoka brązu śląd osadnictwa - neolit osada – wczesna epoka brązu osada – epoka brązu (k. łużycka) osada?, cmentarzysko? – późny laten / ok. wpływów rzymskich osada - średniowiecze (XIII/XIV w.)
297.	ZAWADY	Zawady	6	52-68	59	śląd osadnictwa - starożytność śląd osadnictwa – wczesna epoka brązu (k. trzciniecka) osada – wczesne średniowiecze (XII/XIII w.)
298.	ZAWADY	Zawady	7	52-68	72	śląd osadnictwa – starożytność (epoka brązu? – k. łużycka?)
299.	ZAWADY	Zawady	8	52-68	73	śląd osadnictwa – epoka brązu (k. łużycka) śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze
300.	ZAWADY	Zawady	9	52-68	74	osada – epoka brązu (k. łużycka) śląd osadnictwa – starożytność (ok. wpływów rzymskich?)
301.	ZAWADY	Zawady	9	52-68	79	śląd osadnictwa – wczesna epoka brązu (k. trzciniecka) osada? – epoka brązu / halsztat (k. łużycka?) śląd osadnictwa – okres lateński osada?, cmentarzysko? – ok. wpływów rzymskich śląd osadnictwa - wczesne średniowiecze
302.	ZAWADY	Zawady	12	52-68	80	śląd osadnictwa – późny neolit / wczesna epoka brązu osada? – epoka brązu / halsztat (k. łużycka) osada? – halsztat / okres lateński
303.	ZAWADY	Zawady	13	52-68	81	śląd osadnictwa – późny neolit / wczesna epoka brązu śląd osadnictwa - wczesna epoka brązu (k. trzciniecka?) osada – późna epoka brązu / halsztat (k. łużycka) osada (+ cmentarzysko? – późny laten osada - ok. wpływów rzymskich
304.	ZAWADY	Zawady	14	52-68	82	śląd osadnictwa – wczesna epoka brązu śląd osadnictwa – epoka brązu (k. łużycka) śląd osadnictwa – późny laten / ok. wpływów rzymskich
305.	ZAWADY	Zawady	15	52-68	83	śląd osadnictwa – wczesna epoka brązu? osada – późna epoka brązu / halsztat (k. łużycka) osada – późny laten / ok. wpływów rzymskich śląd osadnictwa - wczesne średniowiecze
306.	ZAWADY	Zawady	16	52-68	84	śląd osadnictwa – wczesna epoka brązu osada – późna epoka brązu / halsztat? (k. łużycka) śląd osadnictwa – średniowiecze (po XIV w.)
307.	ZAWADY	Zawady	17	52-68	85	śląd osadnictwa – neolit osada - epoka brązu / halsztat (k. łużycka)
308.	ZAWADY	Zawady	18	52-68	86	śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze / średniowiecze
309.	ZAWADY	Zawady	19	52-68	87	śląd osadnictwa – neolit (k. pucharów lejkowatych) śląd osadnictwa – neolit / wczesna epoka brązu (k. ceramiki grzebykowo dołkowej?, k. trzciniecka?)
310.	ZAWADY	Zawady	20	52-68	113	śląd osadnictwa – starożytność śląd osadnictwa – okres lateński (późny okres lateński?)
311.	ZAWADY	Mokre / Radzymin	(28)*	52-68	58	śląd osadnictwa - mezolit śląd osadnictwa – epoka kamienia / wczesna epoka brązu śląd osadnictwa – neolit (k. pucharów lejkowatych) śląd osadnictwa – wczesna epoka brązu (k. trzciniecka) śląd osadnictwa – okres wpływów rzymskich ? śląd osadnictwa – średniowiecze (od XV w.)
312.	ZAWADY	Zwierzyniec	(15)*	52-68	78	śląd osadnictwa – epoka kamienia / wczesna epoka brązu śląd osadnictwa – neolit śląd osadnictwa – epoka brązu śląd osadnictwa – późny laten / ok. wpływów rzymskich?
313.	ZWIERZYNIEC	Zwierzyniec	1	52-68	60	śląd osadnictwa – epoka kamienia / wczesna epoka brązu śląd osadnictwa – neolit? / wczesna epoka brązu? śląd osadnictwa – wczesna epoka brązu (k. trzciniecka)
314.	ZWIERZYNIEC	Zwierzyniec	2	52-68	61	śląd osadnictwa – późny neolit? / wczesna epoka brązu? (k. ceramiki grzebykowo dołkowej?, k. trzciniecka?) śląd osadnictwa – wczesna epoka brązu (k. trzciniecka?)
315.	ZWIERZYNIEC	Zwierzyniec	3	52-68	62	śląd osadnictwa – epoka kamienia / wczesna epoka brązu śląd osadnictwa – późny neolit? / wczesna epoka brązu? (k. ceramiki sznurowej?)
316.	ZWIERZYNIEC	Zwierzyniec	4	52-68	63	śląd osadnictwa – epoka kamienia / wczesna epoka brązu śląd osadnictwa – neolit (k. pucharów lejkowatych) osada – późny neolit? / wcz. epoka brązu? (k. ceramiki grzebykowo dołkowej?, k. trzciniecka?) osada – starożytność (k. łużycka)

						śląd osadnictwa – późny lateń / wczesny ok. wpływów rzymskich śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze śląd osadnictwa - średniowiecze
317.	ZWIERZYNIEC	Zwierzyniec	5	52-68	64	śląd osadnictwa – neolit (k. pucharów lejkowatych)
318.	ZWIERZYNIEC	Zwierzyniec	6	52-68	65	śląd osadnictwa – epoka kamienia / wczesna epoka brązu osada – późny neolit? / wczesna epoka brązu? (k. ceramiki grzebykowo dołkowej?, k. trzciniecka?) cmentarzysko – starożytność osada – epoka brązu (okres halsztacki?) (k. łużycka) osada – późny lateń / ok. wpływów rzymskich
319.	ZWIERZYNIEC	Zwierzyniec	7	52-68	66	śląd osadnictwa – późny neolit?, wczesna epoka brązu?
320.	ZWIERZYNIEC	Zwierzyniec	8	52-68	67	śląd osadnictwa – wczesna epoka brązu osada – epoka brązu (k. łużycka) śląd osadnictwa – okres lateński (k. zarubiniecka?) osada? - ok. wpływów rzymskich cmentarzysko – późny lateń? / ok. wpływów rzymskich? śląd osadnictwa - średniowiecze
321.	ZWIERZYNIEC	Zwierzyniec	9	52-68	68	osada – późny neolit? / wczesna epoka brązu osada – późna epoka brązu / halsztat (k. łużycka)
322.	ZWIERZYNIEC	Zwierzyniec	10	52-68	69	śląd osadnictwa – epoka kamienia / wczesna epoka brązu osada – późny neolit / wczesna epoka brązu cmentarzysko - starożytność osada – epoka brązu / halsztat (k. łużycka) osada? – późny lateń / ok. wpływów rzymskich osada – średniowiecze (XIV-XV w.)
323.	ZWIERZYNIEC	Zwierzyniec	11	52-68	70	śląd osadnictwa – epoka kamienia / wczesna epoka brązu śląd osadnictwa – późny neolit / wczesna epoka brązu (k. ceramiki grzebykowo dołkowej?, k. trzciniecka?) cmentarzysko - starożytność osada? – epoka brązu (k. łużycka)
324.	ZWIERZYNIEC	Zwierzyniec	12	52-68	71	śląd osadnictwa – wczesna epoka brązu (k. trzciniecka) osada – epoka brązu (k. łużycka) osada – halsztat / okres lateński śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze (XIII/XIV w.)
325.	ZWIERZYNIEC	Zwierzyniec	13	52-68	75	osada – późny neolit / wczesna epoka brązu (k. ceramiki grzebykowo dołkowej?, k. trzciniecka?) osada – epoka brązu (k. łużycka) cmentarzysko? – późny lateń / ok. wpływów rzymskich
326.	ZWIERZYNIEC	Zwierzyniec	14	52-68	76	cmentarzysko - starożytność śląd osadnictwa – halsztat
327.	ZAWADY/ ZWIERZYNIEC	Zawady/ Zwierzyniec	10	52-68	77	śląd osadnictwa – wczesna epoka brązu osada – epoka brązu (k. łużycka) osada (+cmentarzysko?) - ok. wpływów rzymskich
328.	ZWIERZYNIEC	Emilianów	(1)*	52-68	88	śląd osadnictwa – wczesna epoka brązu? (k. trzciniecka?)

Tabela nr 5: wykaz stanowisk archeologicznych w wojewódzkiej ewidencji zabytków z terenu Gminy Radzymin, które nie zostały ujęte w gminnej ewidencji zabytków Gminy Radzymin – są to stanowiska, które nie zostały zlokalizowane w terenie oraz, które zostały całkowicie wyeksplorowane podczas badań ratowniczych przy projektowanej i budowanej trasie szybkiego ruchu S8, przebiegającej przez tereny Gminy Radzymin.

	NAZWA MIEJSCOWOŚCI W WOJEWÓDZKIEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW	NR ST. W MIEJSC	NR OBSZ. AZP / NR STAN. NA OBSZARZE	NR ST. NA OBSZ.	FUNKCJA – CHRONOLOGIA STANOWISKA (PRZYNALEŻNOŚĆ KULTUROWA)
1.	Arciechów	17	51-67	104	śląd ślady osadnictwa – neolit (k. pucharów lejkowatych)
2.	Arciechów	18	51-67	105	śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze
3.	Arciechów	19	51-67	106	śląd osadnictwa – nieokreślony
4.	Arciechów	20	51-67	107	śląd osadnictwa – neolit (k. ceramiki grzebykowo-dołkowej) śląd osadnictwa - wczesna epoka brązu (k. trzciniecka)
5.	Arciechów	21	51-67	108	ślady osadnictwa – neolit (k. ceramiki grzebykowo-dołkowej)
6.	Arciechów	22	51-67	110	cmentarzysko - późny okres lateński/okres wpływów rzymskich (k. przeworska)

7.	Arciechów	23	51-67	111	ślady osadnictwa - wczesne średniowiecze
8.	Arciechów	24	51-67	112	ślady osadnictwa - mezolit/neolit
9.	Arciechów	27	51-67	102	śląd osadnictwa – mezolit śląd osadnictwa – neolit (k. ceramiki grzebykowo-dołkowej)
10.	Arciechów	28	51-67	103	śląd osadnictwa – starożytność (k. łużycka)
11.	Borki	8	51-67	124	śląd osadnictwa – średniowiecze śląd osadnictwa - nowożytność
12.	Borki	26	52-67	34	osada – neolit (k. pucharów lejkowatych)
13.	Borki	27	52-67	35	cmentarzysko – okres wpływów rzymskich (k. przeworska)
14.	Borki	28	52-67	36	cmentarzysko – okres wpływów rzymskich (k. przeworska)
15.	Borki	30	52-67	38	śląd osadnictwa – neolit (k. amfor kulistych)
16.	Emilianów	20	52-68	151	śląd osadnictwa – epoka kamienia śląd osadnictwa – neolit (k. grzebykowo-dołkowa) śląd osadnictwa – wczesna epoka brązu (k. trzcieniecka) śląd osadnictwa – epoka brązu (k. łużycka)
17.	Emilianów	21	52-68	152	śląd osadnictwa – wczesna epoka brązu (k. trzcieniecka)
18.	Łosie	23	52-68	145	śląd osadnictwa – średniowiecze
19.	Łosie	24	52-68	146	śląd osadnictwa – paleolit
20.	Mokre	31	52-68	141	śląd osadnictwa – neolit (k. ceramiki grzebykowo-dołkowej)
21.	Mokre	32	52-68	142	śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze (XII w.)
22.	Mokre	34	52-68	147	śląd osadnictwa – mezolit
23.	Mokre	35	52-68	148	śląd osadnictwa – neolit
24.	Mokre	36	52-68	149	śląd osadnictwa – wczesna epoka brązu (k. trzcieniecka)
25.	Nadma	6	54-68	24	STANOWISKO NIE ISTNIEJE śląd osadnictwa – mezolit; śląd osadnictwa – prehistoria, śląd osadnictwa - epoka kamienia-wczesna epoka brązu; śląd osadnictwa – starożytność, osada/obozowisko – wczesna epoka brązu (k. trzcieniecka); śląd osadnictwa – epoka brązu-epoka żelaza (k. łużycka); śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze, osada – późne średniowiecze; osada – nowożytność, osada – XVI-XX w. , osada – XIX-XX w., osada – XX w.; osada - nieokreślona
26.	Nadma	9	54-68	54	STANOWISKO NIE ISTNIEJE śląd osadnictwa – późne średniowiecze – nowożytność śląd osadnictwa – wczesna nowożytność - nowożytność
27.	Nadma	10	54-68	55	STANOWISKO NIE ISTNIEJE śląd osadnictwa – nowożytność (od 2 poł. XVI w.)
28.	Nadma	11	54-68	56	STANOWISKO NIE ISTNIEJE śląd osadnictwa – nowożytność
29.	Nadma	12	54-68	57	STANOWISKO NIE ISTNIEJE śląd osadnictwa – późny neolit – epoka żelaza śląd osadnictwa – nowożytność (XVI-XIX w.) śląd działań wojennych – II wojna światowa
30.	Nowe Załubice	6	51-68	64	śląd osadnictwa – wczesne średniowiecze
31.	Nowe Załubice	26	51-67	114	śląd osadnictwa – wczesna epoka brązu (k. trzcieniecka)
32.	Nowe Załubice	27	51-67	115	śląd osadnictwa – starożytność (k. łużycka)
33.	Nowe Załubice	28	51-67	116	śląd osadnictwa – neolit (k. ceramiki grzebykowo-dołkowej)
34.	Nowy Janków	4	54-68	36	śląd osadnictwa – wczesna epoka brązu (k. trzcieniecka)
35.	Radzymin	14	52-68	150	śląd osadnictwa – paleolit śląd osadnictwa – neolit (k. pucharów lejkowatych) śląd osadnictwa – neolit (k. ceramiki grzebykowo-dołkowej) śląd osadnictwa – neolit (k. ceramiki sznurowej) śląd osadnictwa - wczesna epoka brązu (k. trzcieniecka)

36.	Radzymin/ Aleksandrów	21	53-67	51	śląd osadnictwa – neolit (k. ceramiki grzebykowo-dółkowej) śląd osadnictwa – wczesna epoka brązu (k. trzciniicka) śląd osadnictwa – k. łużycka
37.	Radzymin/ Aleksandrów	22	53-67	52	śląd osadnictwa – k. łużycka
38.	Radzymin	27	53-68	34	śląd osadnictwa – neolit
39.	Ruda	14	52-67	40	osada - nowożytność
40.	Ruda	15	52-67	41	osada - nowożytność
41.	Ruda	16	52-67	42	osada – wczesna epoka brązu (k. trzciniicka)
42.	Ruda	17	52-67	43	osada – wczesna epoka brązu (k. trzciniicka)
43.	Rżyska	4	53-68	30	śląd osadnictwa – mezolit śląd osadnictwa - neolit
44.	Rżyska	5	53-68	31	śląd osadnictwa – mezolit śląd osadnictwa - neolit
45.	Stare Załubice	7	51-67	23	śląd osadnictwa – neolit
46.	Stare Załubice	34	51-67	94	śląd osadnictwa – neolit
47.	Stare Załubice	36	51-67	119	śląd osadnictwa – mezolit, neolit
48.	Stare Załubice	37	51-67	120	śląd osadnictwa – neolit (k. ceramiki grzebykowo dółkowej)
49.	Stare Załubice	38	51-67	121	śląd osadnictwa – paleolit schyłkowy / mezolit, neolit
50.	Stare Załubice	35	51-67	118	śląd osadnictwa – k. grobów kloszowych
51.	Stare Załubice	39	51-67	122	śląd osadnictwa – neolit (k. ceramiki grzebykowo dółkowej) śląd osadnictwa – neolit (k. ceramiki sznurowej)

5.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy

Do najbardziej wartościowych obiektów zabytkowych znajdujących się na terenie Gminy Radzymin należą wpisane do rejestru zabytków nieruchomych:

- Radzymin: cmentarz wojskowy Żołnierzy Polskich 1920 r., wpis do rejestru zabytków nr A-1321 decyzją z dnia 11.10.1988,
- Radzymin: Kaplica cmentarna na cmentarzu wojskowym żołnierzy Polskich 1920 r., wpis do rejestru zabytków nr A-1321 decyzją z dnia 11.10.1988,
- Radzymin: budynek przycmentarny (stróżówka) przy cmentarzu wojskowym Żołnierzy Polskich 1920 r., wpis do rejestru zabytków nr A-1954 decyzją z dnia 08.10.1995,
- Radzymin: kamienica, dawniej rodziny Wendlów, wpis do rejestru zabytków nr A-4 decyzją z dnia 18.12.2000,
- Radzymin: szpital wojskowy, następnie Starostwo, internat, obecnie siedziba instytucji samorządowych, wpis do rejestru zabytków nr A-1095/34 decyzją z dnia 20.09.1954,
- Radzymin: budynek instytutu nauczycieli szkół elementarnych, obecnie Liceum Ogólnokształcące im. C. K. Norwida, wpis do rejestru zabytków nr A1094/635 decyzją z dnia 05.04.1962,
- Radzymin: park krajobrazowy w założeniu pałacowo-parkowym, wpis do rejestru zabytków nr A-1593 decyzją z dnia 12.07.1995,
- Radzymin: dom administratora w założeniu pałacowo-parkowym, obecnie budynek usługowy oraz galeria wystaw czasowych, wpis do rejestru zabytków nr A-1593 decyzją z dnia 12.07.1995,
- Radzymin: kościół parafialny p.w. Przemienienia Pańskiego, ob. Kolegiata p.w. Przemienienia Pańskiego, wpis do rejestru zabytków nr A-1093/634 decyzją z dnia 05.04.1962,

- Radzymin: dzwonnica w zespole kościoła parafialnego p.w. Przemienienia Pańskiego, ob. Kolegiaty p.w. Przemienienia Pańskiego, wpis do rejestru zabytków nr A-1093/634 decyzją z dnia 05.04.1962,
- Radzymin: brama z ogrodzeniem w zespole kościoła parafialnego p.w. Przemienienia Pańskiego, ob. Kolegiaty p.w. Przemienienia Pańskiego, wpis do rejestru zabytków nr A-1510 decyzją z dnia 29.07.2019,
- Radzymin: cmentarz parafialny wraz ze starodrzewem, wpis do rejestru zabytków A-1475 decyzją z dnia 23.09.1992.

A także obiekty zabytkowe niewpisane do rejestru zabytków nieruchomości województwa mazowieckiego: obiekty cmentarne dawnych mieszkańców Radzimina świadczące o wielokulturowej tradycji Radzimina:

- Cmentarz żydowski w Radzyminie (nieczynny),
- Cmentarz ewangelicki w Radzyminie (nieczynny).

Radzymin: cmentarz wojskowy Żołnierzy Polskich 1920 r., wpis do rejestru zabytków nr A-1321 decyzją z dnia 11.10.1988 r.

Cmentarz został założony w 1912 r., jako grzebalny, parafii rzymsko-katolickiej w Radzyminie, równoległe w tym czasie funkcjonował cmentarz w centrum miasta, w pobliżu kościoła.

Poniższa informacja z: <http://www.cmentarz1920.radzymin.pl/historia.html>

Po zwycięskiej bitwie o Radzymin na prawie puste, ogrodzone jedynie drutem, cmentarne pole okoliczni mieszkańcy zwozili furmankami ciała poległych żołnierzy. Chowano ich w zbiorowych mogiłach. Czas wojny nie pozwalał jeszcze na stawianie pomników. Bardzo szybko jednak z inicjatywy zacnego mieszkańca Radzimina, Karola Łobodowskiego, zawiązał się Komitet Opieki nad Cmentarzem. Działalność jego wspierały finansowo różne organizacje cywilne i wojskowe. Napływały też dary z zagranicy. Cmentarz otoczono żelaznym ozdobnym ogrodzeniem wykonanym przez radzyński kowali. W 1923 roku dzięki ofiarności pracowników Banku Polskiego i Magistratu miasta Warszawy dwie duże zbiorowe mogiły zostały obudowane betonowym murem oraz ustawiono na nich kamienne krzyże i marmurowe, pamiątkowe tablice. Telefonistki PAST-y ufundowały piękną obudowę z piaskowca dla zbiorowej mogiły Strzelców Kaniowskich. Obchody kolejnych rocznic bitwy o Radzymin na Cmentarzu Poległych stały się wielkimi manifestacjami patriotycznymi. Obecni na nich byli najwyżsi dostojnicy państwowi, kościelni, generalicja, przedstawiciele partii politycznych, organizacji społecznych oraz przybysze z całej Polski, a także goście zagraniczni. 9 października 1927 r. na Cmentarzu Poległych odbyła się doniosła uroczystość poświęcenia Kaplicy-Pomnika zbudowanego według projektu architekta W. Czeczota. Zaszczycili ją swoją obecnością: Prezydent RP Ignacy Mościcki, Biskup Polowy WP Stanisław Gall oraz liczna generalicja z Edwardem Rydzem-Śmigłym, Józefem Hallerem i Lucjanem Żeligowskim. Na zakończenie uroczystości przed Prezydentem odbyła się defilada wojska i oddziałów przysposobienia wojskowego.

Główna aleja na Cmentarzu wojskowym

W kolejnych latach ściany kaplicy i filary cmentarnej bramy zdobione były pamiątkowymi tablicami fundowanymi poszczególnym pułkom przez wdzięczne społeczeństwo i towarzyszy broni.

Ufundowano tablice dla pułków: 46 Strzelców Kresowych (5 pułku strzelców podhalańskich), 81 Strzelców Grodzieńskich i 85 Strzelców Wileńskich. Tablice poświęcone pułkom dywizji Strzelców Kaniowskich ozdobiły ich zbiorowe mogiły. Naprzeciwko cmentarnej bramy Towarzystwo Opieki nad Grobami Bohaterów wybudowało budynek administracyjny dla obsługi cmentarza. Na początku września 1939 r. w zbiorowej mogile pochowano 127 żołnierzy polskich poległych w okolicach Radzimina. Po zakończeniu okupacji hitlerowskiej władze komunistyczne zakazały urządzania patriotycznych zgromadzeń na cmentarzu i podjęły działania w kierunku zacierania pamięci o wojnie 1920 roku. Uroczystości, ale tylko o charakterze religijnym, wznowiono na cmentarzu dopiero po 1956 r. Mieszkańcy Radzimina nie zapomnieli jednak o swoich bohaterach. Zawsze składano kwiaty i palono znicze, a skrycie restaurowano tablice pamiątkowe. W 1981 roku członkowie radzyimińskiej „Solidarności”, przy współudziale okolicznych mieszkańców, odnowili cmentarz. Od tego czasu cmentarzem opiekuje się również młodzież szkolna Zespołu Szkół Terenów Zieleni i Szkoły Podstawowej nr 1 im. ppłk. pil. Mariana Pisarka. Corocznie, w rocznicę śmierci Marszałka Józefa Piłsudskiego, cmentarz odnawiają członkowie Towarzystwa Przyjaciół Radzimina. Z ich inicjatywy w 1989 roku wznowione zostały na cmentarzu patriotyczne zgromadzenia. W 1990 roku w 70. rocznicę bitwy, odrestaurowano kaplicę i fresk na jej szczycie. Podczas uroczystości w dniu 15 sierpnia składana jest ziemia z miejscowości, od których pochodzą nazwy pułków piechoty walczących o Radzimin.

Radzimin: kaplica cmentarna na cmentarzu wojskowym żołnierzy Polskich 1920 r., wpis do rejestru zabytków nr A-1321 decyzją z dnia 11.10.1988 r.

Kaplica wybudowana 1927 r., akt erekcyjny wmurowano 19.06.1926 r. przez komitet budowy kaplicy wyłoniony przez Oddział Towarzystwa Polskiego Żałobnego Krzyża w Radziminie, uroczyste poświęcenie kaplicy z udziałem prezydenta RP Ignacego Mościckiego. Kaplicę odnowiono w 1999 r. na wizytę Papieża Jana Pawła II.

Kaplica murowana z cegły na zaprawie wapiennej, otynkowana od zewnątrz i wewnątrz, na planie zbliżonym do prostokąta z półkolistą absydą. Bryła budynku podpiwniczona, zwarta,

jednokondygnacyjna, od frontu oszkarpowana, zamknięta dachem dwuspadowym pokrytym dachówką ceramiczną. Elewacje akcentowane gzymsem cokołowym oraz profilowanym gzymsem wieńczącym. Fasada jednoosiowa, symetryczna, ujęta po bokach szkarpami, otwór wejściowy zwieńczony łukiem ostrym, w szczycie okrągła płaskorzeźba o tematyce związanej z Bitwą Warszawską, szczyt zwieńczony schodkową sygnaturką, wejście poprzedzone schodkami. Elewacje boczne symetryczne, z okienkami w kształcie wydłużonych prostokątów zamkniętych półkoliście.

Radzymin: budynek przycmentarny (stróżówka) przy cmentarzu wojskowym Żołnierzy Polskich 1920 r., wpis do rejestru zabytków nr A-1954 decyzją z dnia 08.10.1995 r.

Budynek przycmentarny

Budynek przycmentarny, dawnego dozorca cmentarnego, a także z przeznaczeniem części pomieszczeń dla czasowego zatrzymania się wdów po żołnierzach opiekujących się mogiłami, wzniesiony został w latach 1930-32 według projektu inż. Kazimierza Kołaczyńskiego, w 10 rocznicę Bitwy Warszawskiej jako integralna część cmentarza-mauzoleum poświęconego poległym w Bitwie Warszawskiej 14-15 sierpnia 1920 r. w wojnie polsko-bolszewickiej.

Budynek murowany z cegły na zaprawie cementowo-wapiennej, pierwotnie otynkowany, założony na planie litery „L”, z wejściem od głównej

ulicy (Jana Pawła II). Bryła budynku podpiwniczona, jednokondygnacyjna, zamknięta dachami dwuspadowym i czterospadowym.

Elewacja frontowa pierwotnie 3 osiowa z wejściem głównym, północna 3 osiowa z wejściem od podwórza, wschodnia 1 osiowa, zachodnia 2 osiowa.

W latach 2021-2023 budynek został przebudowany wraz ze zmianą sposobu użytkowania obiektu. Budynek mieszkalny został przekształcony na budynek muzeum oraz został rozbudowany o pawilon wystawienniczy Muzeum Bitwy Warszawskiej 1920 r.

W nowym oddziale Muzeum Niepodległości w Radzyminie będzie prezentowana ekspozycja stała ukazująca Bitwę Warszawską 1920 r. oraz wojnę polsko-bolszewicką.

Radzymin: kamienica, dawniej rodziny Wendlów, wpis do rejestru zabytków nr A-4 decyzją z dnia 18.12.2000 r.

Na przełomie XVIII/XIX w. nastąpiła przebudowa i regulacja Radzymina i został wyznaczony drugi rynek, obecny Plac Tadeusza Kościuszki. Budynek zlokalizowany w południowej pierzei Placu Tadeusza Kościuszki wraz z sąsiadującymi kamienicami między ulicami R. Traugutta i Strzelców Kaniowskich tworzy południową pierzeję Placu Kościuszki, jest przykładem małomiasteczkowej zabudowy okolic Warszawy z początku XX w.

Kamienica wzniesiona na początku XX w. dla rodziny Wendlów, według projektu nieznanego architekta, prawdopodobnie na podstawie wzornika opracowanego przez Edwarda Lilpopa, projektanta zabudowań fabrycznych i mieszkalnych w Markach.

Obecnie kamienica z częścią usługową na parterze. Kamienica na murowanych fundamentach z cegły, murowana, oblicowana cegłą klinkierową z detalem architektonicznym wypracowanym w cegle klinkierowej, zbudowana na planie prostokąta z przejazdową bramą na dziedziniec (obecnie nie istnieje). Bryła nieprzekształcona, dwukondygnacyjna z dwoma pseudoryzalitami w skrajnych osiach zwieńczonymi schodkowanymi szczytami, zamknięta dachem dwuspadowym. Elewacje akcentowane gzymsem cokołowym, odcinkami gzymsów parapetowych, łukowymi obramieniami otworów okiennych oraz kostkowym „kroksztynowym” gzymsem wieńczącym. Fasada 8 osiowa, niesymetryczna z dwoma pseudoryzalitami: jednoosiowym od wschodu oraz dwuosiowym od zachodu, w szczytach okienka. Otwory okienne zamknięte łukami odcinkowymi, z gładziami z profilowanej cegły licówki.

Kamienica rodziny Wendłów

Radzymin: szpital wojskowy, następnie Starostwo, internat, obecnie siedziba instytucji samorządowych, wpis do rejestru zabytków nr/34 decyzją z dnia 20.09.1954r.

Dawny budynek szpitala został zbudowany około 1830 r. z fundacji Mohrenheima, ok. 1870 r. przebudowany na potrzeby władz powiatowych, w 1955 r. remontowany na potrzeby Liceum Pedagogicznego, następnie internatu, obecnie siedziba władz samorządowych. Budynek klasycystyczny. Budynek murowany z cegły, na ceglanej podmurówce, podpiwniczony, otynkowany z bogatym detalem architektonicznym wypracowanym w tynku, na planie prostokąta z dwoma narożnymi ryzalitami od frontu oraz pseudoryzalitem w elewacji od podwórza. Bryła budynku zwarta, trój kondygnacyjna, od frontu balkon wsparty na ganku, zamknięta dachem czterospadowym, ryzalidy boczne dachami namiotowymi, facjata dwuspadowym. Elewacje akcentowane gzymsem cokołowym, gzymsem kordonowym pomiędzy przyziemiem a wyższymi kondygnacjami, przyziemie boniowane, elewacja frontowa 7 osiowa, w górnych kondygnacjach rozdzielona pilastrami tokańskimi, zwieńczona trójkątnym szczytem, nad ryzalitami bocznymi attyki z płycinami, okna drugiej kondygnacji zwieńczone nadokiennikami, wszystkie okna drugiej i trzeciej kondygnacji z ozdobnymi profilowanymi opaskami, elewacja od podwórza dziewięćosiowa, z centralnym trójosiowym pseudoryzalitem zwieńczonym dwuuskokowym, schodkowym szczytem.

Klasycystyczny budynek dawnego szpitala wojskowego

Radzymin: budynek instytutu nauczycieli szkół elementarnych, obecnie Liceum Ogólnokształcące im. C. K. Norwida, wpis do rejestru zabytków nr A1094/635 decyzją z dnia 05.04.1962r.

Radzymin od początku XIX w. przeżywał intensywny rozwój. W I połowie XIX w. gdy właścicielami miasta była rodzina Krusensternów, chcąc ożywić gospodarczo miasto, doprowadzili do przeniesienia w 1843 r. z Łowicza „Instytutu dla nauczycieli na użytek szkół elementarnych” a dla potrzeb instytutu podarowali teren wraz z dużym ogrodem.

Budynek wzniesiono z funduszy Ministerstwa Oświaty w latach 1843-44 według projektu Antoniego Corazziego, w stylu skromnego klasycyzmu. Instytut był internatem dla około 100 osób i posiadał 4 klasy. Obok budynku, od strony podwórza wzniesiono stajnie, także w kształcie litery L, tworząc wewnętrzne, niezamknięte podwórze. Instytut funkcjonował do 1862 r., po wielkim pożarze Radzymina w 1861 r. przeniesiono go do Konina, a następnie do Siennicy. Po likwidacji Instytutu budynek przejęło wojsko, następnie władze powiatowe, na przełomie XIX/XX budynek prawdopodobnie w rękach prywatnych. Po II wojnie światowej w budynku umiejscowiono Liceum Pedagogiczne. W maju 1959 r. budynek uległ częściowemu spaleni, odbudowany w latach 1960-63.

Budynek na fundamentach ceglanych i kamieni polnych, murowany z cegły, otynkowany. Zbudowany na rzucie zbliżonym do litery L z układem wewnątrz dwu i trzytraktowym. Bryła budynku podpiwniczona, dwukondygnacyjna z wysokimi piwnicami, złożona z dwu prostopadłościennych brył połączonych pod kątem prostym, zamknięta dachem czterospadowym z lukarnami w części wschodniej. Od frontu wejście poprzedzone dwubiegowymi schodami, w elewacji tylnej dobudówka z wejściem do piwnicy. Elewacje z detalem wypracowanym w tynku, z płytkim boniowaniem, akcentowane gzymsem cokołowym, gzymsami kordonowymi: prostym nad poziomem piwnic, profilowanym pomiędzy pierwszą a drugą kondygnacją oraz wydatnym profilowanym gzymsem wieńczącym. Elewacja frontowa od północy 9 osiowa z wejściem do budynku w osi z półkolistym oknem wielokwaterowym nad wejściem z ozdobną profilowaną opaską, okna w pierwszej kondygnacji z opaskami i prostymi gzymsami podokiennymi, otwory okienne drugiej kondygnacji z profilowanymi opaskami, ustawione na gzymsie kordonowym. Elewacja zachodnia 9 osiowa o identycznej artykulacji jak elewacja północna. Elewacje tylne pięcioosiowe, o identycznej artykulacji jak pozostałe. Otwory prostokątne, ze współczesną stolarką.

Radzymin: park krajobrazowy w założeniu pałacowo-parkowym, wpis do rejestru zabytków nr A-1593 decyzją z dnia 12.07.1995r.

Radzymin i dobra radzymińskie w końcu XVIII wieku były w posiadaniu Księżnej Eleonory Czartoryskiej, która w 1770 r. wybudowała w Radzyminie pałac. Park krajobrazowy, wraz z budynkiem administracyjnym stanowi pozostałość po założeniu parkowo-pałacowym w stylu angielskim, założonym po roku 1770 przez Eleonorę Czartoryską. Park stanowi swobodnie rozmieszczone grupy drzew tworzące wnętrza ogrodowe, z polanami, aleją kasztanową od ul. 11 Listopada do Jana Pawła II, stawem, budynkiem administratora – dworkiem myśliwskim. Budynek dawnego pałacu nie zachował się – został rozebrany w okresie międzywojennym. Park został zakomponowany w oparciu o trzy elementy: wodę, płaszczyzny trawników i grupy roślinności drzewiastej, na które składały się rodzime gatunki drzew. Budynek administracyjny ulokowany na wzniesieniu był dobrze widoczny z różnych miejsc parku, powiększając optycznie park. W latach 2020-2023 Park księżnej Eleonory Czartoryskiej został całkowicie odnowiony i na nowo zagospodarowany, została stworzona dobrze funkcjonująca przestrzeń wypoczynkowa, sportowa i rekreacyjna.

Park Eleonory Czartoryskiej**Radzymin: dom administratora w założeniu pałacowo-parkowym, obecnie budynek usługowy oraz galeria wystaw czasowych, wpis do rejestru zabytków nr A-1593 decyzją z dnia 12.07.1995 r.**

Dom Administratora (Domek myśliwski) na terenie parku krajobrazowego, stanowiącego pozostałość po założeniu pałacowo-parkowym założonym po roku 1770 przez księżną Eleonorę Czartoryską. W okresie międzywojennym w domu mieściło się Przedsiębiorstwo Ogrodnicze, które zajmowało się założeniem parkowym. W 1998 r. przekazany Towarzystwu Przyjaciół Radzymina. Obecnie po pieczołowitej rewitalizacji wraz parkiem służy jako obiekt kulturalny, edukacyjny oraz gastronomiczny. Budynek wzniesiony na fundamencie z cegły na zaprawie wapiennej, od zewnątrz otynkowany. Budynek murowany z cegły, otynkowany, na rzucie prostokąta, wąskofrontowy, pierwotnie trójosiowy, dwubiegowy o dośrodkowym układzie wnętrza. Bryła budynku podpiwniczona, zwarta, jednokondygnacyjna zamknięta dachem dwuspadowym z naczółkiem od strony zachodniej. Elewacja frontowa trójosiowa, z wysuniętym przed lico trójkątnym szczytem wspartym na czterech drewnianych kolumnach tworzących podcień. Kolumny z ozdobnymi

Dom Administratora w Parku Eleonory Czartoryskiej

sześciokątnymi bazami i głowicami, szczyt z trzema symetrycznymi pełnymi łukami wspartymi na kolumnach. Elewacje boczne z otworami okiennymi rozmieszczonymi symetrycznie, elewacje akcentowane gzymsem cokołowym. Otwory prostokątne, stolarka współczesna.

Radzymin: kościół parafialny p.w. Przemienienia Pańskiego, ob. Kolegiata p.w. Przemienienia Pańskiego, Wpis do rejestru zabytków nr A-1093/634 decyzją z dnia 05.04.1962r.

Kościół murowany p.w. Przemienienia Pańskiego powstał w miejscu drewnianej kaplicy, wybudowany w latach 1773-1780 z fundacji Eleonory Czartoryskiej, autorem projektu był prawdopodobnie J. Ch. Kamsetzer. Kościół konsekrowany w 1781 r, remontowany w 1823, 1846, 1857; podczas przebudowy w latach 1897-1919 przekształcony według projektu Konstantego Wojciechowskiego – przesklepienie nawy głównej, dobudowa naw bocznych, prezbiterium, kaplicy, składziku, zakrystii oraz dwóch wież.

W trakcie II wojny światowej zniszczony, w 1944 r. wysadzono wieże. Budynek kościoła wraz z pozostałymi obiektami na placu kościelnym, wchodzącymi w skład zespołu kościelnego: dzwonnica, plebania, budynkiem dawnej szkoły i szpitala z kuchnią, służące jako przytułek oraz murem ogrodzeniowym wraz z bramami stanowi północną pierzeję Placu Kościuszki, który po przebudowie i regulacji Radzimina stał się drugim rynkiem miasta.

Budynek kościoła murowany z cegły na ceglanej podmurówce, otynkowany, na planie prostokąta z płytko zaznaczonym prezbiterium. Bryła kościoła rozczłonkowana, korpus oszkarpowany, nad nawą główną zamknięty dachem dwuspadowym, niższe nawy boczne zamknięte dachami pulpitowymi, od południowego-zachodu dwie trójkondygnacyjne wieże nakryte hełmami, od północnego-wschodu niższe od nawy głównej, ale wyższe od naw bocznych prezbiterium ujęte przez niższe od naw bocznych bryły zakrystii oraz kaplicy oraz niskie przybudówki przedsionka i magazynku. Elewacje frontowa ujęta w narożach toskańskimi pilastrami, główne wejście ujęte w pilastry toskańskie, trójosiowa, dwukondygnacyjna, w partiach wież trójkondygnacyjna, wieże nieznacznie wyrzalitowane, pierwsza kondygnacja na niewielkim cokole, na głowicach pilastrów wspiera się tryglyfowo-metopowy fryz i profilowany gzymś, wejście do kościoła, oraz otwory wejściowe w wieżach obwiedzione szeroką profilowaną listwą, górne kondygnacje wież prostokątne otwory okienne obwiedzione profilowaną listwą z nadprożem, w osi głównej nad wejściem prostokątne okno ujęte w parę pilastrów toskańskich, przedzielonych płyciłą dźwigającą fryz z profilowanym gzymsem, na którym wspiera się trójkątny naczółek; w trzeciej kondygnacji wież prostokątne okno z toskańskimi półkolumnami, kondygnacja zwieńczona gzymsem koronującym. Elewacje boczne 6 i 7 osiowe rozdzielone pilastrami, akcentowane profilowanym gzymsem koronującym, otwory okienne zamknięte łukowo, z opaskami. Elewacja prezbiterialna dwukondygnacyjna, jednoosiowa ze ślepą osią, na niewielkim cokole, ujęte w narożach toskańskimi pilastrami,

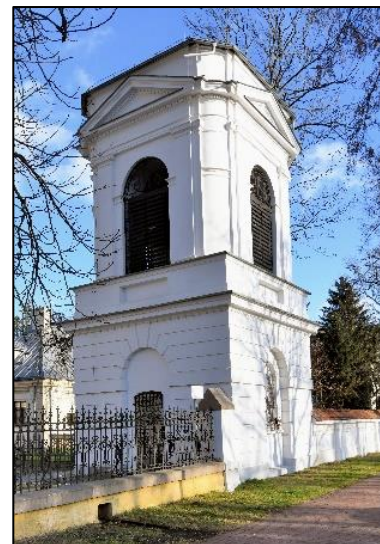

Kościół parafialny p.w. Przemienienia Pańskiego

w przyziemiu blenda okienna zamknięta półkoliście, powyżej prostokątna blenda okienna, elewacja akcentowana gzymsem cokołowym, profilowanym gzymsem kordonowym oraz profilowanym gzymsem wieńczącym.

Radzymin: dzwonnica w zespole kościoła parafialnego p.w. Przemienienia Pańskiego, ob. Kolegiaty p.w. Przemienienia Pańskiego, Wpis do rejestru zabytków nr A-1093/634 decyzją z dnia 05.04.1962r.

Klasykistyczna dzwonnica przy kościele parafialnym wybudowana, podobnie jak budynek kościoła w latach 1773-1780 z fundacji Eleonory Czartoryskiej, która także ufundowała dwa dzwony odlane przez ludwisarza warszawskiego Jana Zachariasza Neuberda w 1781 r. Dzwonnica murowana z cegły, na ceglanej podmurówce, otynkowana, na planie kwadratu, z okrągłym pomieszczeniem w przyziemiu. Bryła zwarta, dwukondygnacyjna: pierwsza kondygnacja sześcienna, druga kondygnacja węższa od pierwszej z zaokrąglonymi narożnikami, zamknięta niskim dachem namiotowym. Elewacje dolnej kondygnacji zwieńczone profilowanym gzymsem, boniowane z arkadowymi wnękami, elewacje górnej kondygnacji o zaokrąglonych narożach z czterema półkoliście zamkniętymi przezroczami arkadowymi, ujętymi po bokach zdwojonymi pilastrami tokańskimi, powyżej szerokie belkowanie oraz trójkątne szczyty, ponad którymi znajduje się mur attykowy.

Dzwonnica w zespole kościoła

Radzymin: brama z ogrodzeniem w zespole kościoła parafialnego p.w. Przemienienia Pańskiego, ob. Kolegiaty p.w. Przemienienia Pańskiego, wpis do rejestru zabytków nr A-1510 decyzją z dnia 29.07.2019 r.

Klasykistyczne ogrodzenie kościoła z bramą, bramkami powstało na początku XX w. Pierwotnie ogrodzenie frontowe kościoła w całości murowane, obecnie na zachód od dzwonnicy ażurowe, wykonane prawdopodobnie po wojnie w trakcie odbudowy fasady i wież kościoła wysadzonych przez wycofujących się Niemców.

Ogrodzenie na podmurówce, z kutych żeliwnych prętów o kwadratowym przekroju, pręty u dołu spięte nitowaną listwą oraz cęgami, po środku dekorowanie kombinacją esownic, od góry spięte dwoma nitowanymi listwami, tworzącymi kwadratowe pola wypełnione kołami, ujęte wolutami, pręty zakończone grotami, z których co drugi ma formę stylizowanego krzyża, cokół nakryty dwuspadową płytą. Ogrodzenie od dzwonnicy w kierunku wschodnim pełne, murowane z cegły, przeszła posadowione na ceglanej podmurówce – prawdopodobnie z przełomu XVIII-XIX w., w części na cokole betonowym – dobudowane w latach 70-tych XX w. w miejscu budynków usługowych.

Brama w zespole kościoła

Brama główna w osi wejścia głównego do kościoła, murowana z cegły, otynkowana. Bramę tworzą cztery słupki, z których środkowe wyższe, boniowane z impostami, zwieńczone obeliskami na schodkowych postumentach, połączone metalową, ozdobnie kutą kratą.

W południowo-zachodnim, ściętym narożniku kościelnego ogrodzenia usytuowana jest bramka, murowana z cegły, otynkowana, którą tworzą dwa prostokątne słupki z płycinami, zwieńczone niskimi piramidkami na uskokowych postumentach, połączone odcinkowym łukiem, na którym wznosi się ujęty w lekko wklęsłe boki naczółek. Krata metalowa, kuta.

Plebania w zespole kościoła

W zespole kościoła parafialnego znajduje się także ujęta w gminnej ewidencji zabytków plebania. Jest to murowany z cegły budynek, na ceglanej podmurówce, otynkowany z detalem architektonicznym wypracowanym w tynku, wybudowany na planie złożonym z prostokątów: większego dwutraktowego (od południa) i mniejszego prostokąta (od północy) przylegającego do narożnika północno-wschodniego większego z dwiema werandami na osi dłuższej większego prostokąta: drewnianą od frontu oraz murowaną od strony kościoła. Bryła podpiwniczona, rozczłonkowana, jednokondygnacyjna, z użytkowym poddaszem, zamknięta dachem czterosпадowym (większy

prostokąt) oraz trójspadowym z ozdobnym szczytem od wschodu, w dachach facjaty. Elewacje ujęte w narożach boniowaniem, akcentowane gzymsem cokołowym, odcinkami profilowanych gzymśów nadokiennych oraz profilowanym gzymsem koronującym. Otwory prostokątne, z ozdobnymi opaskami.

Radzymin: cmentarz parafialny wraz ze starodrzewem, wpis do rejestru zabytków A-1475 decyzją z dnia 23.09.1992 r.

Cmentarz założony w 1779 r., powiększony w latach 1836 i 1864, na planie zbliżonym do prostokąta. Rozplanowanie nieregularne, z aleją główną w osi wejścia do cmentarza oraz alejami wzdłuż ogrodzenia. Układ cmentarza jako całości czytelny, z czytelnym układem kwater i nagrobkami w układzie rzędownym. Na cmentarzu mogiły powstańców z 1863 r., nagrobki, ogrodzenie kamienne z 1868 r., kuta brama z 1 poł. XVIII w.

Cmentarz żydowski w Radzyminie (nieczynny)

Cmentarz istniał już w drugiej połowie XVIII wieku - w 1775 roku wizytator z diecezji płockiej odnotował cmentarz w swym sprawozdaniu z Radzymina. Cmentarz służył wyznawcom judaizmu z Radzymina i okolicznych miejscowości: z Brańszczyka i Popowa Kościelnego. Radzymin był znanym ośrodkiem chasydyzmu. W 1903 r. na cmentarzu pochowano cadyka Szlomo Jehoszuę Dawida syna Jakowa Arie Gutermana z radzyminskiej dynastii chasydzkiej, a nad jego grobem wzniesiono ohel. Podczas drugiej wojny światowej na cmentarzu chowano zwłoki osób zmarłych lub zabitych w miejscowym getcie. W 1942 roku na cmentarzu pogrzebano ofiary epidemii tyfusu. Na cmentarzu Niemcy dokonywali także egzekucji.

Cmentarz został formalnie zamknięty uchwałą prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej z 15 września 1964 r.

Cmentarz założony na planie prostokąta, obecnie układ cmentarza całkowicie zatarty. Po II wojnie światowej ocaleni z zagłady Żydzi Radzymińscy w miejscu zburzonego w czasie wojny ohelu cadyka zbudowali betonowy sarkofag. Umieszczono na nim tablice z epitafium w języku hebrajskim: „Tu pochowany nasz pan, nauczyciel i mistrz święty rabin, cadyk, podstawa świata, pan Szlomo Jehoszua Dawid syn naszego wielkiego nauczyciela i pana Jakowa Arie”.

Władze samorządowe Gminy nawiązały współpracę z Komisją Rabinistyczną ds. Cmentarzy Żydowskich Gminy Wyznaniowej Żydowskiej w Warszawie w celu podjęcia wspólnych działań mających na celu upamiętnienie Społeczności Żydowskiej, która przez kilkaset lat obecności była istotną częścią zamieszkujących Radzymin.

Teren cmentarza żydowskiego – po prawej stronie zadaszenie z sarkofagiem

Cmentarz ewangelicki w Radzyminie (nieczynny)

Należący do diecezji warszawskiej zbiór ewangelicki w Radzyminie został założony w 1844 r. i skupiał kolonistów holenderskich i niemieckich, którzy osiedlali się na tych terenach od połowy XVIII w. Cmentarz w Radzyminie został założony w I połowie XIX w. Najstarszy nagrobek na cmentarzu w Radzyminie datowany był na 1924 r. W grudniu 1939 r. na cmentarzu pochowano 11 Polaków rozstrzelanych przez Niemców. Po II wojnie cmentarz całkowicie zdewastowany. Cmentarz założono na rzucie zbliżonym do prostokąta. Układ całości cmentarza nieczytelny, układ kwater i grobów nieczytelny.

Teren cmentarza ewangelickiego

W latach 2020-2021 został zrewitalizowany teren byłego cmentarza ewangelickiego, powstał park łączący w sobie przestrzeń wypoczynku i rekreacji z pamięcią historyczną.

6. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ

Dla oceny stanu i perspektyw dziedzictwa kulturowego Gminy Radzymin oraz możliwości gminy w tym zakresie, przeprowadzono analizę SWOT.

Po stronie słabych stron i zagrożeń uwzględniono także zagrożenia systemowe, których występowanie wynika ze słabości stanowionego prawa, niewystarczającej presji ze strony aparatu Państwa, a nie jest spowodowane działaniem, bądź zaniechaniem działania ze strony administracji lokalnej czy też właścicieli lub użytkowników obiektów zabytkowych.

MOCNE STRONY Gminy Radzymin	SŁABE STRONY Gminy Radzymin
<ul style="list-style-type: none"> • bogate zasoby kulturowe gminy: zabytki sakralne i świeckie, cmentarz wojenny z poległymi w Bitwie Warszawskiej 1920r., oraz zabytki archeologiczne, • duża część gminy w obrębie prawnie chronionej przyrody: Warszawskiego Obszaru Chronionego Krajobrazu o dużym potencjale turystycznym dla rozwoju turystyki rekreacyjnej, weekendowej, • aktualna gminna ewidencja zabytków, • istniejące miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego z jasnymi i jednoznacznymi uregulowaniami dotyczącymi ochrony dziedzictwa kulturowego, • dobry stan zachowania zabytków ujętych w rejestrze zabytków, • wielokulturowe dziedzictwo terenów gminy: chrześcijańskie, (rzymskokatolickie, protestanckie) i judaizmu • położenie gminy w Warszawskim Obszarze Funkcjonalnym oraz w Obszarze Metropolitalnym Warszawy, w bezpośrednim sąsiedztwie Warszawy, o największym w Polsce potencjale ludzkim oraz ekonomicznym i możliwość pełnienia między innymi funkcji rekreacyjnych dla mieszkańców aglomeracji, • dobry i bardzo dobry stan zabytków w rękach kościoła katolickiego (zabytki sakralne) oraz we władaniu Gminy jako przykład dobrych praktyk w ochronie dziedzictwa kulturowego, 	<ul style="list-style-type: none"> • niski poziom integracji nowych mieszkańców gminy oraz ich aktywności społecznej, • niedostatecznie rozwinięta infrastruktura turystyczna: ścieżki, ciągi komunikacyjne, wiaty, altany dla weekendowej turystyki pieszej, rowerowej a także usług do obsługi ruchu turystycznego, • niewykorzystanie nowej formy ochrony krajobrazu kulturowego polegającej na utworzeniu parku kulturowego, • brak skutecznego systemu zachęt do podejmowania prac (adaptacyjnych, konserwatorskich) w obiektach figurujących w ewidencji zabytków (nie wpisanych do rejestru), • niezadawalający stan zabytków w gminnej ewidencji zabytków, szczególnie będących własnością osób prywatnych, • niewystarczające zabezpieczenie obiektów zabytkowych zwłaszcza kamienic i domów mieszkalnych a także budynku dawnego młyna, • wprowadzanie zabudowy nieliczącej się z lokalną tradycyjną architekturą, • niewiedza właścicieli o obowiązkach wynikających z ujęcia obiektu w gminnej ewidencji zabytków, • niewystarczające środki finansowe w budżecie na wsparcie działań z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego, • niewystarczające działania związane z promocją gminy, • niewystarczająca promocja zasobów dziedzictwa kulturowego, miejscowości i regionu,

<ul style="list-style-type: none"> • bardzo dobry stan cmentarza „wojennego” w Radzyminie, zachowanego w oryginalnej formie okresu międzywojennego, • położenie w warszawskim węźle komunikacyjnym z siecią dobrych dróg łącząca gminę z Warszawą - droga szybkiego ruchu: S8, • dynamiczny wzrost liczby ludności i dodatnie saldo migracji, świadczące o atrakcyjności gminy jako miejsca do osiedlania, • gmina z atrakcyjnymi zasobami kulturowymi i przyrodniczymi może stanowić cel turystyki weekendowej dla aglomeracji warszawskiej, • ciekawa historia terenów leżących na terenie gminy mająca duży potencjał dla inicjatyw popularyzatorskich historii gminy – przede wszystkim związanych z najnowszą historią Polski – Bitwy Warszawskiej 1920r., ale także bitwy pod Radzyminem z okresu Księstwa Warszawskiego i wojny polsko-austriackiej 1809r., • planowane i realizowane inwestycje podnoszące walory turystyczne gminy oraz możliwości integracji społeczności lokalnej Gminy – budowa Muzeum Bitwy Warszawskiej 1920 r. w zabytkowym, wpisanym do rejestru zabytków Domu Pielgrzyma, rewitalizacja i kompleksowa przebudowa parku Czartoryskiej, adaptacja historycznego centrum Radzymina na cele kulturalne w ramach projektu „Radzyński rynek – miejsce spotkań z kulturą” – także jako miejsce integracji mieszkańców Radzymina, • korzystna struktura własności obiektów zabytkowych: zabytki najcenniejsze we władaniu władz samorządowych oraz kościoła katolickiego, świadomych i dbających o swoją własność, • pozytywne przykłady zmiany funkcji obiektów zabytkowych po ich rewaloryzacji – na przykład cmentarz ewangelicki w Radzyminie, domek administratora w Parku Czartoryskiej,	<ul style="list-style-type: none"> • wysoki koszt rewaloryzacji i rewitalizacji obiektów zabytkowych, • niewłaściwe materiały budowlane stosowane przy pracach remontowo-budowlanych przy zabytkach, • niewystarczające wykorzystanie zasobów środowiska kulturowego gminy, • brak skutecznego systemu zachęt ze strony państwa do podejmowania prac adaptacyjnych, konserwatorskich w obiektach zabytkowych, • niewiedza właścicieli obiektów zabytkowych o obowiązkach wynikających z figurowania obiektu w gminnej ewidencji zabytków, • niewystarczające środki finansowe w budżecie na wsparcie działań z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego, • polityka finansowa rządu, której skutkiem jest deficyt budżetowy gmin poprzez nakładanie na samorządy nowych zadań bez dodatkowego wsparcia finansowego na ich realizację, • niewystarczające działania związane z promocją gminy: brak zintegrowanego podejścia do turystyki, to jest kompleksowej oferty turystycznej np.: regionu, w tworzeniu której uczestniczą podmioty gospodarki turystycznej, instytucje społeczne i instytucje publiczne, • niewystarczająca promocja atrakcji turystycznych i brak sieciowania usług – brak organizatora turystyki, • niewystarczające wykorzystanie potencjału krajobrazowego gminy dla rozwoju turystyki i rekreacji • brak zainteresowania wśród młodego pokolenia tradycją i folklorem, • zanikanie dawnej zabudowy wiejskiej wskutek atrakcyjności terenów Gminy dla budownictwa mieszkaniowego, • kształtowanie nowej, wielkogabarytowej zabudowy mieszkalnej na terenie gminy, bez uwzględniania tradycji budowlanej terenów Gminy jako regionu podmiejskiego, • niebezpieczeństwo zniszczenia układów ruralistycznych wskutek wchłaniania terenów budowlanych na terenach wsi
--	---

<ul style="list-style-type: none"> • duża liczba kapliczek, krzyży przydrożnych, których obecność uatrakcyjnia szlaki turystyki pieszej i rowerowej, • opieka społeczności lokalnej nad kapliczkami i krzyżami przydrożnymi, • wysoki potencjał intelektualny mieszkańców, wysoki poziom nauczania w placówkach oświatowych gminy i innowacyjne programy edukacyjne, • wysokie kwalifikacje, profesjonalizm i zaangażowanie władz Gminy - duża liczba projektów realizowanych ze środków zewnętrznych, • wykorzystanie nowoczesnych metod komunikacji i promocji Gminy z użyciem internetu: newsletter, facebook, serwis YouTube, Linkein, Radzymin SMS, spotkania ONLINE z Burmistrzem Radzimina, Mobilny Burmistrz, • posiadanie przez Gminę własnego, bezpłatnego, wydawanego kilka razy w roku biuletynu informacyjnego Gminy Radzymin „Radzyminiak”, z dostępem do archiwalnych numerów, • prężnie działająca samorządowa instytucja kultury: Biblioteka Publiczna Miasta i Gminy Radzymin z filią w Starych Załubicach oraz Domkiem Ogrodnika, • aktywność i zaangażowanie mieszkańców udzielających się w organizacjach pozarządowych, służąca budowie świadomego społeczeństwa obywatelskiego, • walory przyrodnicze, krajobrazowe i kulturowe do rozwoju weekendowej turystyki wypoczynkowej i poznawczej z istniejącą infrastrukturą szlaków pieszych, rowerowych, • ciekawe dzieje terenów Gminy z materialnym pozostałościami z różnych okresów, • potencjał do organizacji imprez plenerowych z udziałem grup rekonstrukcyjnych w oparciu o wydarzenia z najnowszej historii Polski, szczególnie Bitwy Warszawskiej 1920 r. – „Cud nad Wisłą” a także Bitwy pod	
---	--

<p>Radzyminem 1809r. z okresu Księstwa Warszawskiego,</p> <ul style="list-style-type: none"> • dobra baza oświatowa z infrastrukturą sportową, • potencjał wytyczenia nowych szlaków pieszych, rowerowych w oparciu o tereny przyrodnicze, zabytki gminy oraz miejsca historycznych wydarzeń, • aktywnie działająca Lokalna Grupa Działania Zalew Zegrzyński, inicjująca i finansująca szereg działań mających na celu integrację nowoprzybyłych mieszkańców z zamieszkującymi od dawna, na przykład na bazie dziedzictwa kulinarnego terenów nadbużańskich, • obiekty w Gminnej Ewidencji Zabytków których obecność uatrakcyjnią szlaki turystyki pieszej i rowerowej, • kalendarz imprez cyklicznych organizowanych i współorganizowanych przez Gminę Radzymin i jej organizacje, rozpoznawany w regionie, integrujący środowisko lokalnej społeczności, • brak uciążliwego przemysłu 	
SZANSE	ZAGROŻENIA
<ul style="list-style-type: none"> • lepsza ochrona środowiska naturalnego wskutek wymuszonej przez przepisy Unii Europejskiej polityce zrównoważonego rozwoju, • integracja europejska i możliwość pozyskania funduszy unijnych w ramach perspektywy finansowej 2021-2027 na dalszy rozwój, • liczne programy krajowe oraz unijne programy pomocowe służące zachowaniu i remontom obiektów stanowiącym dziedzictwo narodowe, • możliwość wykorzystania przez Gminę Radzymin pobliskiego parku kulturowego „Ossów Wrota Bitwy Warszawskiej 1920 roku” dla przyciągnięcia ruchu turystycznego, • rosnąca świadomość roli kultury w życiu społeczno-gospodarczym, • możliwość zintegrowanych produktów turystycznych na bazie atrakcji gminnych: przede wszystkim Bitwy Warszawskiej 1920 r. (Cudu nad Wisłą), 	<ul style="list-style-type: none"> • pogłębianie się procesów braku integracji nowych mieszkańców traktujących miejsce zamieszkania jako „sypialni”; • silna antropopresja na środowisko naturalne wskutek przyspieszenia przekształcania terenów wiejskich graniczących z Warszawą w jej obszar metropolitalny – pogłębianie się procesu „sypialni Warszawy”, • niedobór miejsc integracji nowych mieszkańców z lokalną społecznością, • niedobór środków finansowych na wkład własny przy korzystaniu ze środków pomocowych, • ograniczone środki budżetu niepozwalające na realizację inwestycji prorozwojowych, • niszczenie stanowisk archeologicznych wskutek działalności inwestycyjnej (budowa dróg szybkiego ruchu), • rozluźnienie się więzi rodzinnych i brak przywiązania do miejsca zamieszkania, • polityka finansowa państwa – zmniejszanie subwencji,

<ul style="list-style-type: none"> • pełne wykorzystanie walorów przyrodniczych do rozwoju turystyki, w tym weekendowej, • wykorzystanie popytu na usługi turystyczne i wypoczynek na obszarach wiejskich i blisko natury (turystyka kwalifikowana, np. rowerowa, nordic-walking, a także wypoczynek sobotnio-niedzielny dla mieszkańców miast, • postępująca cyfryzacja mediów i zasobów dziedzictwa kulturowego, • dostęp do informacji i zasobów sieciowych, • duża otwartość młodych mieszkańców na nowe techniki przekazu medialnego, • rozwój agroturystyki na bazie istniejących wciąż gospodarstw rolnych, • liczne programy krajowe oraz unijne programy pomocowe służące zachowaniu i remontom obiektów stanowiącym dziedzictwo narodowe, • możliwość odpisu podatkowego na zakup i remont obiektu zabytkowego wprowadzony w Polskim Ładzie, • potencjał rozwoju weekendowej turystyki rowerowej dla mieszkańców stolicy, • wzrost zainteresowania w społeczeństwie dziedzictwem kulturowym, tradycjami kulinarnymi, zwyczajami i obrzędami i udział organizacji NGO w promowaniu i poszerzaniu oferty kulturalnej, inicjatyw służących zachowaniu dziedzictwa kulturalnego, • łatwość i dostępność informacji o zasobie kulturowym poprzez internet, • moda na turystykę „Blisko Natury” oraz na zdrowy i ekologiczny styl życia, • atrakcyjna historia terenów gminy umożliwiająca wytyczenie ścieżek edukacyjnych po atrakcjach przyrodniczych i historycznych gminy, • wykorzystanie miejsc historycznych do organizacji uroczystości o charakterze lokalnym jak i ponadregionalnym miejsca związane z Bitwą Warszawską 1920 r., Bitwa o Radzymin 1809 r.	<ul style="list-style-type: none"> • niedostosowanie oferty kulturalnej do zmieniających się wzorców spędzania czasu wolnego, • niedostateczna wiedza o wartościach chronionych obiektów, • niewiedza o obowiązkach wynikających z występowania obiektu w gminnej ewidencji zabytków, • niewystarczające środki finansowe w budżecie na wsparcie działań z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego, • skomplikowane procedury ubiegania się o środki zewnętrzne, zwłaszcza przez osoby prywatne, • zerwanie ciągłości kulturowej pomiędzy pokoleniami skutkujące zmianą systemu wartości, • bardzo wysokie koszty remontów obiektów zabytkowych, • udokumentowane największe na Mazowszu złoża surowców ilastych oraz piasków kwarcowych, których eksploatacja zagraża środowisku przyrodniczemu oraz stanowiskom archeologicznym.
--	---

7. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE

7.1. Priorytety, kierunki działań i zadania programu opieki

Cele, kierunki działań i działania Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Radzymin wynikają z dokumentów programowych wytworzonych na szczeblu krajowym, wojewódzkim i powiatowym, a szczególnie są zbieżne z Krajowym programem ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023-2026, Wojewódzkim Programem Opieki nad Zabytkami w województwie mazowieckim na lata 2022–2025.

W wyniku analizy stanu dziedzictwa kulturowego w Gminie Radzymin został sformułowany priorytet Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Radzymin na lata 2024-2027:

„Dalsze wzmocnienie roli dziedzictwa kulturowego i ochrony zabytków w Gminie Radzymin w celu zwiększenia potencjału kulturowego i turystycznego gminy”

W osiągnięciu zamierzenia dopomóc mają cele szczegółowe, wśród których należy wymienić:

Cel 1: Ochrona, opieka i rewaloryzacja kulturowego dziedzictwa materialnego oraz ochrona i opieka niematerialnego dziedzictwa kulturowego gminy;

Cel 2: Kształtowanie tożsamości regionalnej;

Cel 3: Budowanie społecznej akceptacji dla ochrony dziedzictwa kulturowego gminy;

Cel 4: Efektywne zarządzanie zasobami dziedzictwa kulturowego dla funkcji edukacyjnych, kulturalnych i turystycznych;

Cel 5: Edukacja w zakresie dziedzictwa kulturowego gminy;

Cel 6: Promocja dziedzictwa kulturowego gminy.

W związku z pandemią COVID-19 (koronawirusem) pojawiły się problemy i wyzwania, związane przede wszystkim z ochroną zdrowia i życia ludzi, ale także z ochroną dzieł sztuki i zabytków, z którymi wcześniej nie mieliśmy do czynienia. W wielu instytucjach zaistniała konieczność podejmowania akcji dezynfekcyjnych / dekontaminacyjnych. Stosowane do tego środki, mające na celu uchronienie przed zachorowaniem człowieka, są niestety nieobojętne dla dzieł sztuki. Poniżej podajemy odnośnik do strony internetowej, zawierającej informacje dotyczące rekomendacji i postępowania w przypadku dekontaminacji obiektów zabytkowych i zawierających zabytkowe obiekty.

<http://www.mng.gda.pl/wp-content/uploads/2020/04/Dekontaminacja-MNW.pdf>

7.2. Kierunki działań programu opieki oraz działania programu

Cel 1: Ochrona, opieka i rewaloryzacja kulturowego dziedzictwa materialnego oraz ochrona i opieka niematerialnego dziedzictwa kulturowego gminy	
<i>Kierunki działań:</i>	<i>Działania:</i>

1. Rewaloryzacja kulturowego dziedzictwa materialnego	Prace koncepcyjne, wykonanie projektu oraz przystąpienie do rewitalizacji terenu dawnego cmentarza żydowskiego przy ulicy A. Mickiewicza
	Prace koncepcyjne, wykonanie projektu oraz przystąpienie do rewitalizacji terenu dawnego młyna przy ulicy Romualda Traugutta
	Rewitalizacja obiektów będących własnością gminy wpisanych do gminnej ewidencji zabytków
2. Ochrona nieruchomego dziedzictwa materialnego.	Aktualizowanie wykazu zabytków nieruchomych w dokumentach planistycznych Gminy Radzymin pod kątem spójności z gminną ewidencją zabytków.
	Zainicjowanie i uchwalenie przez Radę Miejską zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do gminnej ewidencji zabytków.
	Zmiana sposobu użytkowania lub adaptacja nieużytkowanych obiektów zabytkowych do nowych funkcji.
	W porozumieniu ze Starostą powiatu wołomińskiego czytelne oznakowanie zabytków wpisanych do rejestru zabytków - forma oznakowania oraz treść powinna być uprzednio uzgodnione z WUOZ w Warszawie.
	Kontynuowanie współpracy z Mazowieckim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków przy pracach prowadzonych przy zabytkach.
	Pomoc, na przykład poprzez dofinansowanie prac konserwatorsko-restauratorskich i ratunkowych przy obiektach nieruchomych, wpisanych do rejestru zabytków i ujętych w gminnej ewidencji zabytków nie będących własnością gminy.
	Inicjatywa wpisania do rejestru zabytków województwa mazowieckiego następujących obiektów będących w gminnej ewidencji zabytków: - Dom Ludowy, (Kino Czar, Miejska Sala Koncertowa), - Szkoła Elementarna, - Młyn.
	Kontrola stanu zachowania i przeznaczenia obiektów zabytkowych poprzez między innymi przeprowadzanie obowiązkowych przeglądów obiektów w cyklach najrzadziej dwuletnich w zakresie przeprowadzonych prac remontowych, budowlanych, pojawiających się zagrożeniach stałych i doraźnych.
3. Ochrona zabytków archeologicznych.	Ochrona i zachowanie stanowisk archeologicznych przed zniszczeniem wskutek gospodarczej i budowlanej działalności oraz przed ingerencją nieuprawnionych osób, na przykład „poszukiwaczy skarbów” korzystających z wykrywaczy metali poprzez akcje informacyjne na stronach internetowych gminy, w których znalazłoby się pouczenie o niszczeniu stanowisk i grożących za to sankcjach karnych.

	Nadzorowanie miejsc prowadzonych inwestycji budowlanych poprzez poinformowanie inwestorów o prawnym wymogu poinformowania MWKZ lub burmistrza o odkryciu zabytków archeologicznych i konieczności wstrzymania prac budowlanych.
	Upublicznianie w lokalnych publikatorach, na stronach internetowych informacji o odkryciach archeologicznych w celu kreowania właściwych wzorów zachowań wobec materialnych pozostałości dziedzictwa kulturowego.
4. Dokumentacja i popularyzacja zasobów dziedzictwa kulturowego.	Uzupełnianie GEZ o inne obiekty zabytkowe, które zostaną uznane za wartościowe, czyli inwentaryzacja tzw. małej architektury: krzyży, kapliczek przydrożnych, zachowanych na terenie Gminy Radzymin.
	Stałe uwzględnianie w aktualizowanych dokumentach planistycznych gminy ochrony dziedzictwa kulturowego gminy poprzez zamieszczanie aktualnego wykazu obiektów w gminnej ewidencji zabytków, w tym stanowisk archeologicznych.
	Digitalizacja zasobów dziedzictwa kulturowego gminy w ramach programu skanowania zdjęć z archiwów rodzinnych, przedstawiających miejscowości gminy, a także mieszkańców gminy przy ich zajęciach codziennych, obchodzonych uroczystościach, świętach itp., oraz organizowanie wystaw o charakterze tematycznym w szkołach i ośrodkach życia kulturalnego.
5. Pielęgnacja tradycji i lokalnego folkloru.	Zbieranie relacji, wspieranie i upowszechnianie „ginących zawodów”.
	Promocja i wspieranie twórczości tradycyjnej, ludowej, zarówno materialnej jak i niematerialnej - zwyczaje całoroczne, przyśpiewki, tańce, tradycyjne wyroby kulinarne i ich promowanie na stronach internetowych Gminy.
Cel 2:	
Kształtowanie tożsamości regionalnej	
1. Wspieranie działań edukacyjnych obejmujących historię i dziedzictwo kulturowe regionu na różnych poziomach nauczania.	Organizowanie lekcji poświęconych tradycji kulturalnej gminy, regionu z zapraszaniem starszych mieszkańców jako opowiadających o ważnych wydarzeniach historycznych a także o dawnych zwyczajach: dorocznych, świątecznych itp., skanowanie zdjęć z przeszłości dokumentujących historię gminy, poszczególnych wsi itp).
	W miarę możliwości pomoc we wznowieniach publikacji o Radzyminie, a szczególnie wydawnictw albumowych prezentujących stare fotografie Radzimina, jak na przykład wydawnictwa z 2012 r. Towarzystwa Przyjaciół Radzimina „Radzymin zapisany w pamięci”, inicjonowanie i pomoc w tworzeniu ekspozycji o charakterze regionalnym w placówkach szkolnych, bibliotece gminnej – np. wystawy fotografii pochodzących z publikacji Towarzystwa Przyjaciół Radzimina, ze zbiorów rodzinnych, które zostały zeskanowane

	w ramach akcji skanowania starych zdjęć w ramach wystaw tematycznych (np. pory roku w gospodarstwie, wydarzenia z przeszłości, które przybliżałyby młodemu pokoleniu ginące zwyczaje i tradycje).
2. Kształtowanie tożsamości regionalnej w oparciu o wydarzenia historyczne, tradycje.	Kontynuowanie organizowania obchodów rocznic związanych z historią terenów dzisiejszej gminy – Bitwy Warszawskiej 1920 r., Bitwy pod Radzyminem 1809 r.; publikowanie relacji z tych uroczystości na stronach internetowych Gminy. Udostępnienie – w przypadku pojawienia się inicjatywy zewnętrznej – możliwości organizowania imprez plenerowych z udziałem grup rekonstrukcyjnych (Bitwa Warszawska 1920 r., Bitwa pod Radzyminem 1809 r.).
3. Wykorzystanie pamięci historycznej do integracji społeczności lokalnej i popularyzacji dziedzictwa kulturowego.	Kontynuowanie przez Gminę Radzymin organizowania obchodów rocznic Bitwy Warszawskiej 1920; potencjalne wykorzystanie Bitwy pod Radzyminem 1809 r. przez grupy rekonstrukcyjne. Rozwój turystyki militarnej w oparciu o wydarzenia Bitwy Warszawskiej 1920 r. i Cudu nad Wisłą – cmentarz Poległych w 1920 r. w Radzyminie, ale także potencjalne wykorzystanie Bitwy pod Radzyminem 1809 r. z okresu Księstwa Warszawskiego.
Cel 3: Budowanie społecznej akceptacji dla ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego gminy	
1. Dostęp do informacji o dziedzictwie kulturowym gminy.	Opublikowanie na stronie internetowej Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami. Udostępnianie stron internetowych Urzędu Miasta i Gminy Radzymin, biuletynu informacyjnego „Radzyminiak” publikacjom poświęconym kulturze i tradycjom na terenie Gminy Radzymin.
2. Edukacja mieszkańców w zakresie praw i obowiązków dotyczących opieki nad zabytkami.	Upowszechnianie wiedzy o prawach i obowiązkach właścicieli obiektów zabytkowych na stronach internetowych gminy; upowszechnianie dobrych praktyk konserwatorskich.
3. Edukacja młodzieży szkolnej w zakresie poznawania lokalnego dziedzictwa kulturowego.	Inicjowanie organizowania rajdów (pieszych, rowerowych) młodzieży szkolnej szlakiem małej architektury sakralnej – kapliczek, których celem byłoby uczenie szacunku własnego krajobrazu kulturowego, na przykład pobożności ludowej. Wspieranie inicjatyw organizowania wśród młodzieży gier terenowych np. „Bitwy pod Radzyminem”.
4. Zaangażowanie mieszkańców w działania na rzecz kultury.	Wspieranie i promowanie działalności artystycznej, w tym amatorskiej: np. poprzez inicjowanie inscenizacji sianokosów, żniw z użyciem tradycyjnych narzędzi i organizacji pracy.

Cel 4: Efektywne zarządzanie zasobami dziedzictwa kulturowego dla funkcji edukacyjnych, kulturalnych i turystycznych	
1. Wykorzystanie obiektów zabytkowych będących we władaniu Gminy Radzymin.	Na bazie zdobytych doświadczeń przy zagospodarowywaniu obiektów zabytkowych (cmentarz ewangelicki, Park Eleonory Czartoryskiej, Dom Administratora) przy akceptacji MWKZ opracowanie planu zagospodarowania dawnego cmentarza żydowskiego w Radzyminie oraz Młyna.
2. Wspieranie właścicieli posiadających obiekty zabytkowe.	Pomoc właścicielom obiektów zabytkowych, na przykład poprzez poinformowanie o możliwościach pozyskania dotacji, innych źródłach pozyskiwania finansowania prac remontowych i konserwatorskich, np. programy ochrony zabytków Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, środków pomocowych Unii Europejskiej.
3. Stymulowanie wykorzystania zasobów dziedzictwa kulturowego dla rozwoju przemysłów kultury i czasu wolnego.	Wspieranie rozwoju turystyki kulturowej, wiejskiej, sentymentalnej, tematycznej – np. szlakiem walk wojny polsko – bolszewickiej 1920 r., szlakiem kapliczek przydrożnych – poprzez udostępnianie stron internetowych gminy organizatorom takich akcji. Zadanie z poprzedniego Programu Opieki nad Zabytkami: zachęcanie sektora prywatnego do zagospodarowania obiektów zabytkowych - przeprowadzenie analizy możliwości prawnych, fiskalnych i innych, które pozwolą Gminie skutecznie zachęcać sektor prywatny do zagospodarowania obiektów zabytkowych współpraca z organizatorami turystyki oraz zagospodarowania czasu wolnego działających lub zamierzających działać na terenie gminy.
4. Tworzenie pasm turystycznych i kulturowych.	Promocja na stronach internetowych gminy szlaków turystyki kulturowej w oparciu o atrakcje gminy: zabudowy małomiasteczkowej Radzymina, szlaku Bitwy Warszawskiej. Promocja na stronach internetowych gminy ciągów wydarzeń w miejscach położonych na obszarach poszczególnych pasm: Bitwy pod Radzyminem 1809 r., Bitwy Warszawskiej 1920 r, Pamięci Zgładzony Żydów – dawnych mieszkańców Radzymina. Publikacja map i planów z umiejscowieniem obiektów czy wydarzeń historycznych włączonych do pasma turystyki kulturowej; np. zaczynając od publikacji na stronach internetowych gminy.
Cel 5: Edukacja w zakresie dziedzictwa kulturowego gminy	
1. Poszerzanie wiedzy o materialnym dziedzictwie kulturowym i idei jego	Współpraca z Muzeum Archeologicznym w Warszawie w zakresie promocji i popularyzowania na stronach internetowych metod dokumentowania zabytków i prospekcji

ochrony przy użyciu nowoczesnych technologii, mediów oraz różnorodnych form edukacji społecznej.	terenowej, np. pozyskiwania danych skaningu laserowego i ich roli dla prospekcji w lasach i innych trudno dostępnych miejscach i udostępnienie stron internetowych gminy dla ich prezentacji.
2. Popularyzacja akcji edukacyjnych na rzecz niematerialnego dziedzictwa kulturowego do wzmacniania społecznej świadomości.	Popularyzacja osób związanych z Radzyminem: księżna Eleonora Czartoryskiej, Isaac Bashevis Singer, Jan Baudouin de-Courtney, Roman Żuliński, ksiądz Kazimierz Narbutt.
3. Wspieranie programów badawczych i dokumentacyjnych zmierzających do stworzenia pełnej inwentaryzacji zasobów niematerialnych dziedzictwa kulturowego, zwłaszcza zagrożonego.	Kontynuacja zadania z poprzedniego Programu Opieki nad Zabytkami: opracowanie zintegrowanej bazy danych o elementach dziedzictwa kulturowego Gminy i umieszczenie informacji o niej (wraz z odnośnikiem) na wszystkich oficjalnych stronach internetowych Gminy.
	Dalsze wspieranie wydawnictw z zakresu historii gminy, badań nad historią poszczególnych miejscowości gminy, literatury pamiątkarskiej.
	Kontynuacja zadania z poprzedniego Programu Opieki nad Zabytkami: Wyznaczenie ścieżek dydaktycznych uwzględniających walory przyrodnicze, krajobrazowe i wykorzystujących walory dziedzictwa kulturowego miasta i gminy.
	Wsparcie młodzieży studiującej kierunki historyczne do włączenia się do programów badawczych i dokumentacyjnych, np. poprzez umożliwienie publikacji na stronach internetowych gminy – poinformowanie o takiej możliwości na stronie internetowej gminy.
Cel 6:	
Promocja dziedzictwa kulturowego gminy	
1. Rozwijanie nowoczesnych form promocji gminy wykorzystującej bogactwo dziedzictwa materialnego i niematerialnego gminy.	W przypadku pojawienia się takich inicjatyw wspieranie wydawania opracowań monograficznych miejscowości gminy – szczególnie tych o najstarszej metryce.
2. Promocja istniejących szlaków kulturowych jako istotnych działań dla promocji gminy.	W ramach portalu internetowego gminy opracowanie i prowadzenie zakładki tematycznej dotyczącej istniejących szlaków kulturowych, dla osób z niepełnosprawnościami.

8. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Podstawę instrumentarium realizacji Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Radzymin stanowi obowiązujące prawo oraz zawarte w nim regulacje. Zakłada się, że określone w Programie kierunki i działania byłyby wykonywane przy pomocy następujących instrumentów:

1. instrumentów prawnych – wynikających z przepisów ustawowych

- aktualizacja miejscowych dokumentów planistycznych,
- budowa parków kulturowych,
- wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków obiektów będących własnością gminy,
- wykonywanie decyzji administracyjnych, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków;

2. instrumentów finansowych

- m.in. finansowanie prac konserwatorskich i remontowych przy obiektach zabytkowych będących własnością gminy,
- finansowanie prac konserwatorskich i remontowych przy obiektach zabytkowych ujętych w gminnej ewidencji zabytków,
- korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje, dofinansowania, nagrody, zachęty finansowe dla właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych;

3. instrumentów koordynacji

- m.in. poprzez realizację projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w wojewódzkich, powiatowych i gminnych strategiach, planach rozwoju lokalnego itp.,
- współpraca z ośrodkami naukowymi i akademickimi;

4. instrumentów społecznych

- działania edukacyjne, promocyjne, współdziałanie z organizacjami społecznymi, działania prowadzące do tworzenia miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami;

5. instrumentów kontrolnych

- aktualizacja i weryfikacja gminnej ewidencji zabytków,
- monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego oraz stanu zachowania dziedzictwa kulturowego.

9. ZASADY OCENY REALIZACJI PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Monitorowanie Programu powinno być stałym i ciągłym procesem obserwacji zmian ilościowych i jakościowych wybranych wskaźników, dającym w efekcie informacje co do skuteczności i słuszności podjętych działań w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego w Gminie Radzymin.

Monitoring obejmował będzie następujące działania:

- systematyczne zbieranie danych liczbowych oraz informacji dotyczących realizacji celów i kierunków działań,
- ocenę osiągniętych rezultatów, stopnia wykonania przyjętych celów oraz oszacowanie kluczowych efektów Programu,
- planowanie zmian, które zostaną zaproponowane w kolejnym Programie na lata 2028-2031.

Nazwa celu	Wskaźnik
Ochrona dziedzictwa materialnego i niematerialnego gminy oraz opieka nad nim	<ol style="list-style-type: none"> 1. Wydatki w procentach z budżetu na ochronę i opiekę nad zabytkami. 2. Wartość wykonanych prac przy obiektach zabytkowych. 3. Liczba obiektów, które poddano rewaloryzacji i rewitalizacji.
Pomoc w kształtowaniu tożsamości regionalnej, budowanie społecznej akceptacji dla ochrony dziedzictwa kulturowego gminy, zarządzanie zasobami dziedzictwa kulturowego dla funkcji edukacyjnych, kulturalnych i turystycznych, edukacja w zakresie dziedzictwa kulturowego gminy	<ol style="list-style-type: none"> 1. Liczba zrealizowanych konkursów, wystaw, działań w sferze edukacyjnej z zakresu szeroko rozumianego dziedzictwa kulturowego. 2. Liczba nowych tras rowerowych, ścieżek edukacyjnych, akcji promujących spuściznę kulturową i historyczną gminy. 3. Liczba zmodernizowanych elementów infrastruktury służącej bieżącej obsłudze i rozwojowi turystyki kulturowej. 4. Liczba opracowań, prac, wydawnictw, folderów, przewodników z zakresu dziedzictwa kulturowego Gminy Radzymin. 5. Liczba stowarzyszeń i związków działających na rzecz lokalnego dziedzictwa kulturowego.

Obowiązek sprawozdawczy z wykonania programu opieki nad zabytkami wynika z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. 2024 poz. 1292):

Art. 87:

5. *Z realizacji programów zarząd województwa, powiatu i wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza, co 2 lata, sprawozdanie, które przedstawia się odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy.*

10. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Od roku podatkowego 2021 obowiązuje tak zwany Polski Ład, to jest plan odbudowy polskiej gospodarki po pandemii COVID-19, w którym wprowadzono korzystne rozwiązania podatkowe dla osób inwestujących w zakup oraz remont obiektów zabytkowych.

Ulga jest skierowana do podatników PIT opłacających podatek według skali podatkowej, podatek liniowy lub ryczałt od przychodów ewidencjonowanych. Z ulgi będą mogli skorzystać podatnicy PIT będący właścicielami lub współwłaścicielami zabytków nieruchomości, którzy ponieśli wydatki na:

- wpłaty na fundusz remontowy wspólnoty mieszkaniowej lub spółdzielni mieszkaniowej utworzony, zgodnie z odrębnymi przepisami, dla zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków lub znajdującego się w ewidencji zabytków,
- prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane w zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w ewidencji zabytków,
- odpłatne nabycie zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków lub udziału w takim zabytku, pod warunkiem, że podatnik na nabytą nieruchomość poniósł wydatek o charakterze remontowo-konserwatorskim.

Podatnik nie może skorzystać z ulgi jeśli wydatki te zostały mu w jakikolwiek sposób zwrócone.

Właściciel lub posiadacz zabytku, jeżeli posiada tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, ograniczonego prawa rzeczowego, trwałego zarządu lub stosunku zobowiązaniowego na okres nie krótszy niż 10 lat może ubiegać się o dotację celową na prace przy zabytku pod warunkiem, że obiekt posiada odrębną decyzję o wpisie obiektu do rejestru zabytków lub wyszczególniony jest w decyzji wpisującej zespół obiektów (ruchomych lub nieruchomych) do rejestru zabytków województwa mazowieckiego. Wnioskodawca może ubiegać się o udzielenie dotacji na następujące prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku:

1. sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich,
2. przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych,
3. wykonanie dokumentacji konserwatorskiej,
4. opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich,
5. wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego,
6. sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz,
7. zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku,
8. stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku,
9. odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki,
10. odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności,
11. odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych,
12. modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności,
13. wykonanie izolacji przeciwwilgociowej,
14. uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych,

15. działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu,

16. zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt. 7-15,

17. zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej, przeciwpożarowej i odgromowej.

MWKZ zajmuje się wyłącznie dystrybuowaniem środków z budżetu RP przyznanych mu przez Wojewodę Mazowieckiego.

Dotacja może być udzielona również przez:

- Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
- Samorząd Województwa Mazowieckiego,
- Miejskiego Konserwatora Zabytków,
- Samorządy Gmin.

Standardowo dotacja udzielana jest w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie powyższych działań. Natomiast wysokość dotacji może zostać zwiększona, nawet do 100% nakładów koniecznych, w wypadku jeżeli:

- zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową,
- wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych,
- stan zachowania zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych.

Jednocześnie, łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru, udzielonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, wojewódzkiego konserwatora zabytków bądź organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, nie może przekraczać wysokości 100 % nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

Dotacje na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru realizowane ze środków w dyspozycji ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, realizowane są głównie w ramach programu „Dziedzictwo kulturowe” priorytet „Ochrona zabytków”.

Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego corocznie ogłasza (od 2005 r.) programy, w ramach których są finansowane zadania z zakresu kultury. Ochronie i opiece nad zabytkami przeznaczone są:

Program „Dziedzictwo kulturowe”:

priorytet „Ochrona zabytków”, w ramach którego są dofinansowywane prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, **priorytet „Ochrona dziedzictwa kulturowego za granicą”**, w ramach którego można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań realizowanych poza granicami i na terenie Rzeczypospolitej Polskiej:

- rewaloryzacji oraz prac remontowych i konserwatorskich w zabytkach polskich lub z Polską związanych, znajdujących się poza granicami kraju,
- rewaloryzacji, konserwacji, ochrony i zachowania zabytkowych cmentarzy i miejsc pamięci narodowej poza granicami kraju,
- dokumentowania utraconego i rozproszonego polskiego dziedzictwa kulturowego za granicą, w tym badań naukowych, kwerend bibliotecznych, archiwalnych i inwentaryzacji,
- publikacji oraz promocji badań naukowych nad dziedzictwem narodowym poza granicami kraju,

- upamiętniania wybitnych osób lub zdarzeń historycznych związanych z dziedzictwem narodowym poza granicami kraju,
- pomocy instytucjom stowarzyszonym w Stałej Konferencji Muzeów, Bibliotek i Archiwów Polskich poza Krajem oraz innym instytucjom emigracyjnym i organizacjom polonijnym, prowadzącym działalność w zakresie ochrony dziedzictwa narodowego.

priorytet „Ochrona i cyfryzacja dziedzictwa kulturowego, w ramach którego można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań:

- digitalizacja zasobów kultury i dziedzictwa narodowego uwzględniająca przeprowadzenie niezbędnych prac konserwatorskich,
- udostępnianie cyfrowych zasobów za pośrednictwem urządzeń multimedialnych lub/oraz sieci rozległych (Internetu) poprzez portale internetowe,
- przechowywanie zasobów cyfrowych z zapewnieniem trwałości i bezpieczeństwa danych cyfrowych.

priorytet „Ochrona zabytków archeologicznych, w ramach którego dofinansowywane są następujące rodzaje zadań:

- ewidencja i inwentaryzacja zabytków archeologicznych metodą badań powierzchniowych, w tym kontynuacja badań w ramach programu Archeologiczne Zdjęcie Polski oraz weryfikacja badań dotychczasowych,
- nieinwazyjne badania archeologiczne, nie związane z planowanymi bądź realizowanymi inwestycjami, wykorzystujące nowoczesne metody i sprzęt,
- opracowanie, wraz z obowiązkową publikacją książkową, wyników przeprowadzonych badań archeologicznych, w tym analiza i konserwacja pozyskanych w ramach tych badań zabytków.

Poza trybem określonym w Programach, Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego realizuje również **dotacje na badania archeologiczne**, jeżeli ich przeprowadzenie jest niezbędne w celu ochrony tych zabytków w przypadku:

- prowadzenia robót budowlanych przy zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru, objętym ochroną konserwatorską na podstawie ustaleń miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub znajdującym się w ewidencji wojewódzkiego konserwatora zabytków albo,
- prowadzenia robót ziemnych lub zmiany charakteru dotychczasowej działalności na terenie, na którym znajdują się zabytki archeologiczne, co doprowadzić, może do przekształcenia lub zniszczenia zabytku archeologicznego.

Dotację na przeprowadzenie badań archeologicznych otrzymać może osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna zamierzająca realizować te działania, w przypadku gdy koszt planowanych badań archeologicznych i ich dokumentacji będzie wyższy niż 2% kosztów planowanych do przeprowadzenia działań. Zasady udzielania określone są w art. 82a i 82b ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz w rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 stycznia 2014 r. w sprawie dotacji na badania archeologiczne.

Zgodnie z art. 83 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, na zasadach określonych w przepisach o zasadach finansowania nauki, minister właściwy do spraw nauki może również przyznać środki finansowe na badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne lub inne badania naukowe związane z prowadzeniem prac konserwatorskich i restauratorskich przy obiektach zabytkowych.

Finansowanie z Funduszu Kościelnego (dla prac przy obiektach sakralnych, nie obejmujących konserwacji ruchomego wyposażenia kościołów)

Fundusz Kościelny został powołany na mocy art. 8 ustawy z dnia 20 marca 1950 r. o przejęciu przez Państwo dóbr martwej ręki, poręczeniu proboszczom posiadania gospodarstw rolnych i utworzeniu Funduszu Kościelnego (Dz. U. Nr 9, poz. 87) jako forma rekompensaty dla kościołów za przejęte przez Państwo nieruchomości ziemskie. Fundusz ten, stosownie do zasady równouprawnienia kościołów i innych związków wyznaniowych wyrażonej w art. 25 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., działa na rzecz kościołów i innych związków wyznaniowych, posiadających uregulowany status prawny w Rzeczypospolitej Polskiej.

Fundusz Kościelny stanowi wyodrębnioną pozycję budżetu państwa, której dysponentem jest minister właściwy do spraw wyznań religijnych oraz mniejszości narodowych i etnicznych – obecnie Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji.

W projekcie ustawy budżetowej na rok 2024 na wyżej wymieniony fundusz zaplanowano 11 000 000,00 zł. Maksymalna kwota udzielonej dotacji z Funduszu Kościelnego w roku 2024 będzie wynosić 200 000,00 zł. W uzasadnionych przypadkach, uwzględniających ważny interes społeczny, Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji może udzielić wyższej dotacji niż 200 000,00 zł.

Dotacje gminne

Zgodnie z art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz zgodnie z art. 7 ust. 1 pkt 9 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2024 r. poz. 1465) finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy tych zabytkach, których właścicielem jest gmina jest zadaniem własnym gminy. Zasady i tryb postępowania o udzielenie dotacji z budżetu Gminy na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub znajdujących się w gminnej ewidencji zabytku określa odpowiednia uchwała, podjęta przez Radę Gminy. Dotacje na prace przy obiektach włączonych do gminnej ewidencji zabytków mogą udzielać organy administracji samorządowej (wójt / burmistrz / prezydent / starosta / marszałek) na podstawie stosownej uchwały. Wojewódzki Konserwator Zabytków nie może udzielać dotacji na prace przy tych obiektach.

11. Realizacja i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. 2024 poz. 1292) wprowadza rozróżnienie pomiędzy ochroną a opieką nad zabytkami. Ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

1. Zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie.
2. Zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków.
3. Udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków.
4. Przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę.
5. Kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków.
6. Uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

1. Naukowego badania i dokumentowania zabytku.
2. Prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku.
3. Zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie.
4. Korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości.
5. Popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Jak widać z powyższego rozróżnienia ochrona zabytków została przypisana administracji publicznej, natomiast opieka sprawowana jest przez właściciela lub posiadacza zabytku. W tabeli poniżej przedstawiono zabytki ujęte w gminnej ewidencji zabytków Gminy Radzymin ze wskazaniem właściciela – odpowiednio odpowiedzialnego za ich ochronę oraz opiekę.

Tabela nr 6: obiekty zabytkowe w gminnej ewidencji zabytków Gminy Radzymin ze wskazaniem formy własności

	MIEJSCOWOŚĆ	ZABYTEK	ADRES	CZAS POWSTANIA	WŁASNOŚĆ
1.	Radzymin	Dworzec Mareckiej Kolei Dojazdowej, ob. budynek usługowy, restauracja Camino	Aleja Jana Pawła II nr 5	k. XIX w.	prywatna
2.	Radzymin	Cmentarz wojskowy Żołnierzy Polskich 1920 r. (wraz z drzewostanem)	Aleja Jana Pawła II	1912, 1920	parafia rzym.-kat. w Radzyminie
3.	Radzymin	Kaplica cmentarna na cmentarzu wojskowym Żołnierzy Polskich 1920 r.	Aleja Jana Pawła II	1927	parafia rzym.-kat. w Radzyminie
4.	Radzymin	Budynek przycmentarny (stóżówka) przy cmentarzu wojskowym Żołnierzy Polskich 1920 r.	Aleja Jana Pawła II nr 64	1930-1932	Gmina Radzymin
5.	Radzymin	Willa	ul. Ks. Eleonory Czartoryskiej nr 2	1925 r.	prywatna
6.	Radzymin	Dom	ul. Ignacego Daszyńskiego nr 2	1923 r.	prywatna
7.	Radzymin	Dom	ul. Ignacego Daszyńskiego nr 8	pocz. XX w.	prywatna
8.	Radzymin	Dom	ul. Ignacego Daszyńskiego nr 14	1931 r.	prywatna
9.	Radzymin	Dom	ul. Jana Kilińskiego nr 13	przed 1939r.	prywatna
10.	Radzymin	Dom	ul. Jana Kilińskiego nr 15	przed 1939 r.	prywatna

11.	Radzymin	Dom	ul. Jana Kilińskiego nr 17	przed 1939 r.	prywatna
12.	Radzymin	Układ urbanistyczny centrum Radzymina – układ historycznego rozplanowania placów miejskich (ob. Plac Kościuszki i Plac Wolności) wraz z przyległą ulicą Konstytucji 3 Maja.	ul. Konstytucji 3 Maja	od XVIII w.	Gmina Radzymin
13.	Radzymin	Dom	ul. Konstytucji 3 Maja nr 3	1927 r.	prywatna
14.	Radzymin	Kamienica, d. rodziny Wendłów	ul. Konstytucji 3 Maja nr 4	pocz. XX w.	prywatna
15.	Radzymin	Kamienica	ul. Konstytucji 3 Maja nr 6	lata 30-te XX w.	prywatna
16.	Radzymin	Dom spółdzielczy, ob. budynek handlowo-usługowy	ul. Konstytucji 3 Maja nr 6A	k. XIX w.	Gminna Spółdzielnia „Samopomoc Chłopska” w Radzyminie
17.	Radzymin	Kamienica	ul. Konstytucji 3 Maja nr 8	1 ćw. XX w.	prywatna
18.	Radzymin	Kamienica	ul. Konstytucji 3 Maja nr 12	1 ćw. XX w.	prywatna
19.	Radzymin	Dom Ludowy, kino „Czar”, ob. Miejska Sala Koncertowa i Biblioteka Publiczna	ul. Konstytucji 3 Maja nr 15	1907 r.	Gmina Radzymin
20.	Radzymin	Budynek Urzędu Skarbowego, ob. szpital	ul. Konstytucji 3 Maja nr 17	lata 30-te XX w.	Gmina Radzymin
21.	Radzymin	Szpital wojskowy, następnie Starostwo, internat, ob. siedziba instytucji samorządowych.	ul. Konstytucji 3 Maja nr 19	1830 r.	Gmina Radzymin
22.	Radzymin	Budynek Instytutu Nauczycieli Szkół Elementarnych, ob. Liceum Ogólnokształcącego im. C. K. Norwida	ul. Konstytucji 3 Maja nr 26	1843 - 1844	Powiat wołomiński
23.	Radzymin	Szkoła elementarna, internat, ob. budynek przy kościele p.w. Przemienienia Pańskiego	Plac Tadeusza Kościuszki nr 3	1779 r.	parafia rzym.-kat. w Radzyminie
24.	Radzymin	Park krajobrazowy w założeniu pałacowo-parkowym	ul. 11 Listopada / Gen. Lucjana Żeligowskiego	po 1770 r.	Gmina Radzymin
25.	Radzymin	Dom administratora w założeniu pałacowo-parkowym, obecnie budynek usługowy oraz galeria wystaw czasowych	ul. 11 Listopada nr 4	4 ćw. XVIII w.	Gmina Radzymin
26.	Radzymin	Szkoła	ul. 11 Listopada nr 2	1933 r.	Gmina Radzymin
27.	Radzymin	Kamienica	ul. 1 Maja nr 9	1. 30-te XX w.	prywatna
28.	Radzymin	Cmentarz żydowski	ul. Adama Mickiewicza	XVIII w.	Skarb Państwa, władający UMiG w Radzyminie
29.	Radzymin	Dom, ob. budynek mieszkalno-usługowy	ul. Cypriana Kamila Norwida nr 3	1925 r.	prywatna
30.	Radzymin	Dom	ul. Polna 2A	2 poł. XIX w.	Gmina Radzymin
31.	Radzymin	Cmentarz ewangelicki	ul. Polna / ul. Juliana Ochorowicza	1 poł. XIX w.	Gmina Radzymin
32.	Radzymin	Kościół parafialny p.w. Przemienienia Pańskiego, ob. Kolegiata p.w. Przemienienia Pańskiego	ul. Polskiej Organizacji Wojskowej	1773-1789, przeb. 1897-1919.	parafia rzym.-kat. w Radzyminie

33.	Radzymin	Dzwonnica w zespole kościoła parafialnego p.w. Przemienienia Pańskiego, ob. Kolegiaty p.w. Przemienienia Pańskiego	ul. Polskiej Organizacji Wojskowej	1773-1780	parafia rzym.-kat. w Radzyminie
34.	Radzymin	Brama z ogrodzeniem w zespole kościoła parafialnego p.w. Przemienienia Pańskiego, ob. Kolegiaty p.w. Przemienienia Pańskiego	ul. Polskiej Organizacji Wojskowej	XVIII/XIX w. pocz. XX w.	parafia rzym.-kat. w Radzyminie
35.	Radzymin	Plebania w zespole kościoła parafialnego p.w. Przemienienia Pańskiego, ob. Kolegiaty p.w. Przemienienia Pańskiego	ul. Polskiej Organizacji Wojskowej	k. XVIII w.	parafia rzym.-kat. w Radzyminie
36.	Radzymin	Cmentarz parafialny	ul. Polskiej Organizacji Wojskowej	1779 – XX w.	parafia rzym.-kat. w Radzyminie
37.	Radzymin	Kamienica	ul. Polskiej Organizacji Wojskowej nr 36	przed 1939 r.	prywatna
38.	Radzymin	Willa	ul. Stefana Batorego nr 3	I. 20-te XX w.	prywatna
39.	Radzymin	Kamienica	ul. Romualda Traugutta nr 1	pocz. XX w.	Władający Gmina Radzymin
40.	Radzymin	Kamienica	ul. Romualda Traugutta nr 3	pocz. XX w.	Gmina Radzymin
41.	Radzymin	Młyn	ul. Romualda Traugutta	k. XIX w.	Gmina Radzymin
42.	Radzymin	Kamienica	Plac Wolności nr 15	pocz. XX w.	prywatna
43.	Radzymin	Kamienica	Plac Wolności nr 17	pocz. XX w.	prywatna
44.	Radzymin	Kapliczka „Na Zjawieniu”, sanktuarium Maryjne Przemienienia Pańskiego	ul. Zygmunta Wróblewskiego	1926 r.	parafia rzym.-kat. w Radzyminie
45.	Radzymin	Łaźnia Miejska i budynek mieszkalny, ob. budynek mieszkalny	ul. Zduńska 24	1932 r.	Gmina Radzymin
46.	Radzymin	Dom	ul. Stefana Żeromskiego nr 1	pocz. XX w.	prywatna
47.	Stare Żalubice	Miejsce Pamięci Narodowej		1939, 2007	Skarb Państwa Lasy Państwowe Nadleśnictwo Jabłonna

W Wieloletniej Prognozie Finansowej, obejmującej lata 2024-2026 Gmina Radzymin przewiduje następujące wydatki na ochronę dziedzictwa kulturowego Gminy:

- na rewitalizację śródmieścia Radzymina
  - w roku 2025 – 2 000 000,00 zł
  - w roku 2026 – 1 000 000,00 zł
- na modernizację kaplicy na Cmentarzu Żołnierzy Poległych 1920 r.
  - w roku 2024 – 520 000,00 zł
  - w roku 2025 – 95 000,00 zł
- na dokumentację projektową modernizacji domu przy św. Janie wraz z rewitalizacją figury św. Jan Nepomucena
  - w roku 2024 – 448 000,00 zł
  - w roku 2025 – 10 000,00 zł

12. Wykaz tabel, map, zdjęć

Mapy:

- Gmina Radzymin – podział na jednostki fizjograficzne według J. Kondrackiego - na tle rzeźby terenu (str. 79).
- Gmina Radzymin – obszary chronionej przyrody. Obszar Chronionego Krajobrazu (str. 80).
- Stanowiska archeologiczne w Gminie Radzymin na tle sieci rzecznej oraz rzeźby terenu (str. 83).
- Stanowiska archeologiczne w Gminie Radzymin na tle podziału na arkusze Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP) (str. 122).

Tabele:

- Tabela nr 1: Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków w Gminie Radzymin (str. 103).
- Tabela nr 2: Zabytki nieruchome w Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Radzymin (str. 108).
- Tabela nr 3: Ewidencja miejsc pamięci na terenie Gminy Radzymin (str. 113).
- Tabela nr 4: Wykaz stanowisk archeologicznych w gminnej ewidencji zabytków Gminy Radzymin (str. 123).
- Tabela nr 5: Wykaz stanowisk archeologicznych w wojewódzkiej ewidencji zabytków z terenu Gminy Radzymin, które nie zostały ujęte w gminnej ewidencji zabytków Gminy Radzymin (str. 136).
- Tabela nr 6: obiekty zabytkowe w gminnej ewidencji zabytków Gminy Radzymin ze wskazaniem formy własności (str. 167).

Zdjęcia:

- Główna aleja na Cmentarzu wojskowym (str. 139).
- Kaplica cmentarna na cmentarzu wojskowym (str. 140).
- Budynek przycmentarny (str. 140).
- Kamienica rodziny Wendłów (str. 141).
- Klasycystyczny budynek dawnego szpitala wojskowego (str. 142).
- Budynek instytutu nauczycieli szkół elementarnych (str. 143).
- Park Eleonory Czartoryskiej (str. 143).
- Dom Administratora w Parku Eleonory Czartoryskiej (str. 144).
- Kościół parafialny p.w. Przemienienia Pańskiego (str. 145).
- Dzwonnica w zespole kościoła (str. 146).
- Brama w zespole kościoła (str. 146).
- Plebania w zespole kościoła (str. 147).
- Teren cmentarza żydowskiego – po prawej stronie zadaszenie z sarkofagiem (str. 148).
- Teren cmentarza ewangelickiego (str. 148).

13. Bibliografia

1. **Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r**
(Dz. U. 1997 Nr 78 poz. 483 ze zm.)
2. **Ustawa z dnia 4 września 1997 r. o działach administracji rządowej**
(t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 1370)
3. **Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami**
(t.j. Dz. U. 2024 poz. 1292), wraz z aktami wykonawczymi do ustawy
4. **Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym**
(Dz. U. z 2024 r. poz. 1465)
5. **Ustawa z 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym**
(Dz. U. z 2024 r. poz. 1130)
6. **Ustawa z 7 lipca 2023 r. o zmianie ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz niektórych innych ustaw**
(Dz. U. z 2023 r. poz. 1688)
7. **Ustawa z dnia 7 lipca 1994r. Prawo budowlane**
(Dz. U. z 2024 r. poz. 725)
8. **Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska**
(Dz. U. z 2024 r. poz. 54)
9. **Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody**
(Dz. U. z 2024 r. poz. 1478)
10. **Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami**
(Dz. U. z 2024 r. poz. 1145)
11. **Ustawa z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji**
(Dz. U. z 2024 r. poz. 278)
12. **Ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu**
(Dz. U. z 2015 r. poz. 774 ze zm.)
13. **Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej**
(Dz. U. z 2024 r. poz. 87 ze zm.)
14. **Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach**
(Dz. U. z 2022 r. poz. 385)
15. **Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach**
(Dz. U. z 2022 r. poz. 2393)
16. **Ustawa z dnia 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych**
(Dz. U. z 2018 r. poz. 2337 ze zm.)
17. **Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie**
(Dz. U. z 2024 r. poz. 1491)
18. **Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych**
(Dz. U. 2023 r. poz. 70)
<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19910090031>
19. **Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2023–2026**
<http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WMP20190000808>

20. **Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 z perspektywą do 2030r.**
<https://www.gov.pl/web/fundusze-regiony/informacje-o-strategii-na-rzecz-odpowiedzialnego-rozwoju>
21. **Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju „Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności”**
http://kigeit.org.pl/FTP/PRCIP/Literatura/002_Strategia_DSRK_PL2030_RM.pdf
22. **Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030.**
<https://www.gov.pl/web/ia/strategia-rozwoju-kapitalu-spolecznego-2030-srks>
23. **Ochrona Dziedzictwa Niematerialnego**
https://www.nid.pl/pl/Dla_wlascicieli_i_zarzadcow/opieka-nad-zabytkami/niematerialne-dziedzictwo-kulturowe-unesco/
24. **Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego do 2030 roku. Innowacyjne Mazowsze**
<https://mazovia.pl/pl/bip/dokumenty-strategiczne/strategia-rozwoju-województwa-mazowieckiego-2030-innowacyjne-mazowsze.html>
25. **Plan zagospodarowania przestrzennego województwa mazowieckiego (PZPWM)**
<https://mbpr.pl/kategoria/plany-zagospodarowania/plan-zagospodarowania-przestrzennego-województwa-mazowieckiego-2018/>
26. **Program Opieki nad Zabytkami w województwie mazowieckim 2022-2025**
https://www.dialog.mazovia.pl/files/Konsultacje/2021/KP-POZ/1_Projekt_PONZ_2022-2025.pdf
27. **Powiatowy Program opieki na zabytkami Powiatu Wołomińskiego na lata 2022-2025**
<https://samorzad.gov.pl/web/powiat-wolominski/powiatowy-program-opieki-nad-zabytkami-powiatu-wolominskiego-na-lata-2022--2025>
28. **Strategia rozwoju powiatu wołomińskiego do 2025 roku**
<https://samorzad.gov.pl/web/powiat-wolominski/strategia-rozwoju-powiatu-wolominskiego-do-2025-roku>
29. **Lokalna Grupa Działania Zalew Zegrzyński (LGDZZ)**
<http://www.lgrzz.pl/>
30. **Fundacja „Dziedzictwo Nadbużańskie”.**
<http://skansen.powiatwolominski.pl/o-fundacji/>
31. **Gmina Radzymin**
<https://radzymin.pl/12/strona-glowna.html>